

YAVUZ SULTAN SELİM

YILMAZ ÖZTUNA

bkY

YAVUZ SULTAN

SELİM

YILMAZ ÖZTUNA

TARİH

Yavuz Sultan Selim
Yılmaz Öztuna
Editör Ömer Kul
Tasarım: BKY Ajans
babıali kültür yayıncılığı
29 Ekim Cad. No: 23, 34530 Yenibosna/İSTANBUL
Tel: (0212) 454 21 65 • (0212) 454 21 67 • (0212) 454 21 69
GSM: (0505) 584 03 79 Faks: (0212) 454 21 71
www.bky.com.tr • bky@bky.com.tr

Merdüm-î dîdeme bilmem ne füsûn-etdi felek
Giryemî kıldı füzûn-eşkimi hûn-etdi felek
Şîrler pençe–i kahrımda olurken lerzân
Beni bir gözleri âhûya zebûn-etdi felek

Selîmî (Yavuz Sultân Selîm) (1470-1520)

Şems-i asr-îdi, asrdâ şemsin
Zıllı memdûd-olur, zamânı kasîr
Tâc-ü taht–île fahr–eder beyler
Fahr–ederdî anında tâc-ü serîr[1]

Şeyhulislâm Kemâlpaşa-zâde
Ahmed Şemseddîn Efendi (1468-1534)

Eflâkden, o dem ki peyâm-î kader gelir
Gûş-î cihâna velvele-î bâl-ü per gelir
Rûy-î zemîn'i tâbi-i fermânı kılmağa
Sultan Selîm Han gibi bir şîr-i ner gelir
Tekbîrlerle halka ıyân-oldu tûğlar
Sahrây-ı Üsküdãr'a revân-oldu tûğlar
...
Tebrîz'e doğru çıkdı sefer şâhrâhına
Ervâh peyrev-oldu Cihan Pâdişâhı'na
Hengâm-ı rezmi bildiren-âvâz-ı hâtifî
Aks-etdi her tarafda cibâlin cibâhına
Sahrây-ı Çaldıran'da gazâ vardır-erteye
Ey berk, müjde ver feleğin mihr-ü mâhına
...
Seyr-eylesin felek kaderin şehsüvârını
Feth-etdi bir seferde nebîler diyârı'nı
...
Bir gün çalındı nevbet-i takdîr rıhlete
Ukbâ'da yol göründü Hudâ'dan bu dâvete
Durdukca doldu gözleri eşk-î firâk-ıle
Kudretlü pâdişâh vedâ etdi millete
Yer yer misâl-i bîd-i hazân-oldu tûğlar
Sultan Selîm'e girye-künân-oldu tûğlar

Yahyâ Kemâl Beyatlı (1884-1958)

Önsöz

Yavuz Sultân Selîm (1470-1520; 1512-1520), Dünyâ târîhinin mîmarlarından biridir. 8 yıllık kısa saltanatında Orta Doğu'ya gelecek asırlar için yön vermiştir. Bugünki Türkiye'nin Anadolu sınırlarını çizmiştir. Orta Anadolu'ya kadar uzanacak bir Şîî Türkmen İran devletinin oluşmasını önlemiştir. Gerçi Arab ülkelerine ilk ayak basan Osmanoğlu'dur, fakat bu hususta Selçuklular'ın bıraktığı yerden devâm etmiştir. Arab ülkelerini bir çatı altında toplamaya başlamıştır. Mûsul'dan Cezâyir'e, Haleb'den Yemen'e ve Sûdân'a kadar Arab âlemini Osmanlı çatısına almış, halefi olan oğlu Kaanûnî Sultân Süleymân, bu hususta babasının eserini tamamlamıştır.

Hilâfet-i İslâmiyye'yi Arablar'dan Türkler'e, Abbâsîler'den Osmânoğulları'na alarak, İstanbul'u, İslâm âleminin merkezi hâline getirmiştir. Kızıldeniz'e, Hind sularına, Barbaros Kardeşler vâsıtasiyle Batı Akdeniz'e çıkmış, dedesi Fâtih'in Boğazlar'ı ve Karadeniz'i Osmanlı tekeline alan deniz politikasına devâm etmiş, oğlu Kaanûnî'ye Basra Körfezi'ne ve Ummân Denizi'ne çıkışı hazırlamıştır.

Gerçi Osmanlı Türkiyesi, 1447'den beri Dünyâ'nın en kudretli devleti idi. Fakat 1517'de Mısır'ın fethi ile Osmanlı Türkiyesi'ni Cihân Devleti (Fr. Puissance mondiale, Alm. Weltreiches) hâline getiren, Yavuz Sultân Selîm'dir. Cihân Devleti, Arz'a hâkim olan devlet demek değildir, zâten târihte böyle bir devlet yoktur. Mutâbakatı olmaksızın Dünyâ politikasında kapital bir değişiklik yapılamıyacak güce erişmiş Devlet demektir. Osmanlı Türkiyesi, 1683'e kadar bu durumu, 1771'e kadar da 1. Dünyâ Devleti durumunu muhâfaza etmiştir.

Yavuz, târîhin gördüğü fenomen şahsiyetlerden biridir. Şaşırtıcı işler yapmıştır. Onu târih sahnesine çıkartan, doğudan gelen Şâh İsmâîl'in Şîî Türkmen tehdîdidir. Safevî Devleti'nin XVI. asır metinlerinde geçen adı Türkmen Devleti'dir. Şâh İsmâîl'in Anadolu'dan kopartıp büyük imtiyazlar vererek İran'a götürdüğü birkaç yüz bin Türkmen tarafından kurulmuştur. Bu iş 1500 yılında olmuştur. 30 yaşında ve Şâh'ın yanı başında, Trabzon'da bulunan Şehzâde Sultân Selîm-Şâh, bu oluşmanın şâhididir. Bu oluşmayı teessürle seyretmiş, genç İsmâîl'in yüz binlerce Anadolu göçerini mezheb

değiştirterek, müfrit bir Şîî mezhebin çatısına aldığını, kendisini âdetâ mâbûd hâline getirdiğini, esefle tâkîb etmiştir. Bu oluşmayı Şehzâde üzüntüyle izlemiş, İstanbul ve Osmanlı üzüntüyle izlemiş, ancak İkinci Bâyezîd Türkiyesi çâresini bulamamıştır. Şehzâde Selîm, bu çâreyi bulduğuna ve düğümü kılıcıyle çözeceğine Ordu'yu ve milleti inandırdığı için tahta yükselmiştir. Babası İkinci Bâyezîd, öyle fazla ihtiyar falan değildir. 60'ını ancak geçmiştir. Ama derde devâ olamadığı için tahtı kaybetmiştir. Yavuz'un hayatta bulunan iki ağabeyi şehzâde vardır. Onlar, düğümü çözebilecekleri husûsunda inandırıcı olamadıkları için tahttan mahrum kalmışlardır.

Yavuz'un pan-İslâm Şark politikası, halefi Kaanûnî Sultân Süleymân tarafından tâkîb edilmemiş, Osmanlı Türkiyesi'nin geleceği Doğu'ya değil Batı'ya teveccüh etmiştir. 1520'de babasının yerine geçen Sultân Süleymân ilk 3 seferini, Batı'ya yapmış, ancak 4. seferinde İran üzerine yürüyerek Irâk'ı İran'dan alıp Basra Körfezi'ne çıkabilmiş, bu müddet içinde Şîî Türkmen Safevî rejimi İran'da kökleşmiştir. Daha açık ifâdeyle, Şâh İsmâîl'in Sünnî Türkmen Akkoyunlular'dan aldığı İran'ı, Sünnî'liğe döndürmek mümkün olmamıştır. İran, çevresinde kendisini tehdîd eden Türkiye, Türkistân, Hindistân gibi üç çok kudretli Sünnî Türk imparatorluğuna rağmen, hayâtiyetini devâm ettirmiştir. Kafkas Türklüğü'nü Şîî'leştirmiştir. Sünnî Türkiye ile Sünnî Türkistân'ın arasını kesmiş, Türkistân'ı dışa kapalı bir ülke hâline getirmiştir. Türklük büyük zarar görmüştür. Doğu Türk âleminin Rus tahakkümüne düşmesinin uzak temellerini atmıştır. Şâh İsmâîl derecesinde Türk'lüğe zarar veren hiçbir Türk'ü târih kaydetmiyor.

Yavuz'un halefi ve tek oğlu Sultân Süleymân'ı babasının radikal Doğu politikasını Osmanlı Devleti'nin ikinci derecede meselesi hâlinde telâkkî etmeye zorlayan sebep, Avrupa'da Charles-Quint'in zuhûrudur. İspanya kralı Charles-Quint'in, önce Almanya imparatorluğunu ele geçirerek Avrupa'nın yarısına hâkim olması, Fransa'yı ezmesi, İngiltere'yi tehdîdi, Charlemagne'ın Batı Roma imparatorluğunu gerçekleştirmesine ramak kalmasıdır. Ve Sultân Süleymân'ın Avrupa politikası olmasa idi bunu gerçekleştirecekti. Bu durumda Osmanlı Türkiyesi'nin bir Avrupa Devleti olarak hayâtiyetini muhâfaza edebilmesi ve Akdeniz'de hâkimiyetini devâm ettirmesi, imkânsız hâle gelirdi.

Kaanûnî'nin fetihleri, babası Yavuz'unkinden az değildir, fakat fazla elde tutulamamış, büyük kısmı daha 18. asır girmeden tasfiye edilmiştir. Yavuz'un fetihleri ise kalıcı olmuştur. Anadolu'daki fetihlerini Türkiye her zaman muhâfaza etmiştir. Fethettiği Arab ülkelerindeki Osmanlı hâkimiyeti ise 1918'e kadar 4 asır devâm etmiştir.

Yavuz, dedesi Fâtih'in planladığı Cihân Devleti'ni gerçekleştirmiş kişidir. Ancak Fâtih'in planladığı ve 49 yaşında ölümü ile gerçekleştiremediği Cihân Devleti, daha fazla Batı'ya dönüktür. Yânî Kaanûnî politikasına paraleldir. Yavuz ise mecbûren Doğu'ya dönmüştür. Belki İran'da Sünnî Akkoyunlu Türkmen hâkimiyeti devâm etse, Şâh İsmâîl zuhûr etmese, Yavuz da Batı politikası izliyecekti veyâ bir denge kuracaktı. Kaanûnî'yi Batı politikasına nasıl Charles-Quint'in beklenmedik zuhûru sevk etti ise, babası Yavuz'u da Doğu politikasına mecbûr eden, Şâh İsmâîl'in beklenmedik zuhûrudur. Ve iki zuhûr arasında 20 yıl kadar bir müddet vardır.

Vaktiyle müfrit Şîî Fâtımîler, İslâm âlemini ikiye bölmüşlerdi. Salâhaddîn Eyyûbî haklarından gelmişti. Şimdi İslâm'a ayni oyunu Şâh İsmâîl adlı Türkmen şeyhi oynuyordu. Kürdler, Tebrîz'deki Şâh ile İstanbul'daki Pâdişâh arasında kaldılar. Hepsi Şâh'ın tebeası idiler. Fakat Sünnî'likten ayrılamadılar ve Pâdişâh'ın tarafına geçtiler. Zîrâ Şâh, Türkmen beylerine verdiği akıl almaz imtiyazları, Kürd beylerine tanımamıştı.

Jeopolitik bir mücâdele olduğu ortadadır. Ancak mânevî bir mücâdele olduğu da gerçektir. Şâh İsmâîl'in törenle Ebû-Bekr, Ömer, Osmân, Âişe gibi İslâm büyüklerine lânet ve küfr ettirmesi, öz annesi dâhil Şîî olmayı reddeden Sünnîler'i öldürtmesi, kılıç ve kan siyâseti, Müslümanlar'ı müteessir etmişti. Büyük tepki doğurmuştu. "Babacığım" diye riyâkârca yaltaklandığı Sultân Bâyezîd'in topraklarını çiğnemesi, Anadolu'da ihtilâller çıkartması, Anadolu halkını Şîa'ya ve kendisini imâm tanımaya dâveti, mağrur Osmanlı'yı alt üst etmişti.

Yavuz, ulemâ meclisini 1514'te topladı. Şeyhulislâm Zenbilli Alî Efendi, Şâh'ı tekfîr etti. Kazasker Sarıgürz Nûreddîn Hamza Efendi, ünlü fetvâyı kaleme aldı. Bu fetvâda şöyle deniyor: "Tâife-i Kızılbâş ki reîsleri Erdebîloğlu İsmâ'îl'dir, Peygamberimiz'in şerî'atını, ve sünnetini, ve dîn-i İslâm ve Kur'ân-ı mübîni istihfâf etdikleri, ve Allâhü Ta'âlâ harâm kıldığı günâhlara helâldir dedikleri ve mushafları ve kütüb-i şerî'ati tahkıyr edip oda yakdıkları ve mescidleri yıkdıkları ve dahi reîsleri la'îni (Şâh İsmâîl'i)

mâ'bûd yerine koyup secde etdikleri ve dahi Hazret-i Ebû-Bekr'e ve Hazret-i Ömer'e sövüp hılâfetlerini inkâr etdikleri ve dahi Peygamberimiz'in hâtûnu Hazret-i Â'işe anamıza iftirâ edip sövdükleri ve dahi Peygamberimiz'in şer'ini ve dîn-i İslâm'ı götürmek kasdin etdikleri mâ'lûm ve zâhir olduğu sebebden fetvâ verdik ki, zikr olunan tâife kâfirlerdir ve mülhidlerdir. Bunları kırıp cemâ'atlerin dağıtmak cem'-i Müslümânlar'a vâcib ve farzdır. Müslümânlar'dan ölenler sa'îd ve şehîd ve Cennet-i â'lâdadır ve anlardan ölenler hôr ve hakıyr, Cehennem'in dibindedir, bunların hâli kâfirler hâlinden eşeddir...".

Yavuz'un Çaldıran seferi için yaptığı hazırlık ve masrafların, dedesi Fâtih'in Otlukbeli seferi için yaptıklarının iki katı olduğu biliniyor. Otlukbeli'nde İran'ın Türkmen şâhı Sultân Uzun Hasan Bey, Osmanlı'yı Anadolu'dan atmak için, bütün Avrupa devletleri ile ittifâk etmişti ki, Avrupalılar da Osmanlı'dan Rûmeli'ni almak istiyorlardı. Uzun Hasan, Şâh İsmâîl'in –annesi tarafından- büyük-babasıdır (annesinin babası). Ama Sünnî-Hanefî'dir. Binâenaleyh onun 40 yıl önceki tehdîdi, Osmanlı düzenini yıkmak, Türkmen aşîret beyleriyle Anadolu'yu yönetmek, Türkiye'yi gene Orta Çağ'a döndürmek şeklindedir. Anadolu'yu Şîîleştirmek gibi bir tehdid yoktur. Zîrâ İran'ın çoğunluk mezhebi de o dönemde Sünnîlik'tir. Ancak Uzun Hasan'ın 20 kadar Hristiyan Avrupa devleti ile Osmanlı Türkiyesi aleyhine ittifâk etmesi, durumu ve tehdîdi ağırlaştırıyordu.

Yavuz, Safevî tehlikesini bertaraf ettikten sonra, başka bir Türk imparatorluğuna, Memlûkler'in üzerine döndü. Dedesi Fâtih'in Memlûk politikasını daha radikal biçimde izlediği gibi, babası Sultân Bâyezîd'in Memlûkler karşısındaki başarısızlığının öcünü de alacaktı. Haleb yakınlarında Merc-i Dâbık'ta Memlûk ordusunu sultânları ile berâber imhâ ve Memlûk ordusunda bulunan Abbâsî halîfesi Üçüncü Mütevekkil'i esîr etti. Haleb'e girince Ulu Câmî'de halîfe olarak adına hutbe okuttu. O andan îtibâren resmî vesîkalarda "Halîfe-i Rûy-i Zemîn", "Hazret-i Zıll'ullâh", "Pâdişâh-ı Cihân-penâh halledet hılâfetehü", "Hılâfet tahtının sultânı", "Halîfetü'r-Rahmân" gibi tâbirlerle anıldığı görülür. Kaahire'nin fethinden sonra da Melik Müeyyed Câmii'nde iştirâkiyle kılınan Cum'a namâzında "Hâdimü'l-Haremeyni'ş-Şerîfeyn, Sultân-ı Arab ve'l-Acem, Pâdişâh-ı İslâm" diye anıldı.

Hılâfet sıfatına, Şâh İsmâîl'in imamlığını îlânı münâsebetiyle ehemmiyet vermiştir. Haremeyn (Mekke ve Medîne şehirleri) yoksullarına 200.000 altın sadaka göndermiş, Kaahire, Mekke ve Medîne'deki bütün şürefâ, sâdât ve ulemâya ağır hediyeler yollamıştı. Hılâfetine hiçbir taraftan îtirâz edilmedi.

Ünlü müsteşrik-türkolog Wilhelm Barthold'ün 1912'de yayınladığı bir makalede Yavuz'un hılâfetini şüpheli göstermesi, politik bir manevradan ibârettir. Balkan Savaşı sırasında Osmanlı Devleti'nin dîğer İslâm ülkelerince desteklenmesini önlemek için, Türkiye hâkaanının hılâfet sıfatının üzerine gölge düşürmeye mâtûftur. Barthold'ün târihçi olarak şöhreti, birçok zihinlerde ve hılâfetin Osmânoğulları'nda bulunmasından çekinen Batı ve kıskananDoğu çevrelerinde akisler yapmasına zemin hazırladı ki, esâsen maksad da bu idi. Barthold'ün makalesinden sonra geniş Osmanlı târihleri kaleme alan İ.H.Dânişmend, İ.H.Uzunçarşılı gibi târihçiler, onun bu politik makalesine hiçbir ehemmiyet vermemişlerdir. Bununla berâber, Cihân Devleti yıllarında Osmanlı hâkaanının halîfe sıfatını, birçok sıfatı arasında kullandığı, Devlet geriledikçe bu sıfata ağırlık verildiği de bir gerçektir. 1774 Küçük Kaynarca Muâhedesi'nde Rusya, pâdişâhın halîfe sıfatını resmen kabûl etmiştir. Bununla berâber halîfe sıfatını ağırlıkla kullanan ve hâkan (pâdişâh) sıfatıyle eşdeğer sayan hükümdârları görmek için Sultân Abdülazîz, hattâ İkinci Abdülhamîd devrine kadar inmek gerekiyor. Ancak İkinci Abdülhamîd'in halîfe sıfatını, hâkan sıfatıyle eşdeğer şekilde kullandığı tesbît edilebiliyor. Barthold'ün iddiası doğru olsa idi, 1517'de son Abbâsî halîfesinin Yavuz tarafından İstanbul'a götürülmesinden birkaç yıl sonra oğlu Kaanûnî eski halîfeyi açıkça ve ağırlıklı şekilde sâhib çıkmalarına kadar, Hılâfet-i İslâmiyye makamının boş tutulduğunu kabûl etmek gerekir ki, ünlü müsteşrikın oluştumaya çalıştığı hava da bu idi. Zîrâ 20. yüzyılın başlarında İkinci Abdülhamîd'in hılâfet politikası İngiltere, Fransa, Rusya, Holanda gibi on milyonlarca Müslüman'ın yaşadığı ülkeleri sömürgeleri hâline getiren Batılı emperyalist devletleri çok korkutmuştu. Bu korkunun, 1920 yılları başlarına kadar devâm ettiği, bilhassa İngiltere resmî vesîkalarının binlercesinde görülür. Gerçekte 632'de Peygamber'in vefâtından 1924'te hılâfet-i islâmiyye'nin ilğâsına kadar hılâfet tahtı, hiçbir dönemde velev kısa müddet için olsun boş kalmadı. 1924'den îtibâren ise tamâmen boşaldı ve sona erdi.

Yavuz'un 50 yaşında ve kısa bir saltanattan sonra ölmesi, dedesi Fâtih'in 49 yaşında –fakat uzun bir saltanattan sonra- ölmesine benzer. Politikaları

tamamlanamamıştır.

Yavuz, 1470 yılının ilk aylarında, babası Ulu Şehzâde (İkinci) Bâyezîd'in sancak beyi bulunduğu Amasya şehrinde, Dulkadıroğlu Alâeddîn Bozkurd Bey'in kızı Ayşe Hâtûn'dan doğdu. Fevkalâde yüksek bir tahsil gördü. 1481'den önce dedesi Fâtih tarafından İstanbul'a çağırıldı. Çok küçük çocuktu. Dedesinin kendisini kucağına alıp sevdiğini, o sırada derin saygısından dedesi Fâtih'in yüzüne kucağında iken ancak bir ân için başını kaldırıp bakabildiğini, sonradan pâdişâhlığında anlatmıştır. Bir müddet İstanbul Sarayı'nda terbiye görüp Amasya Sarayı'na babasının yanına iâde edildi. 1481'de Fâtih ölüp İkinci Bâyezîd tahta geçince, Şehzâde Selîm de, 11 yaşında olduğu hâlde, 3 ağabeyi ile berâber İstanbul'a geldi. 1487'de 17 yaşında iken Trabzon sancak beyliğine tâyîn edildi. Trabzon'a, annesi ile berâber gitti ve annesi Trabzon'da öldü.

Sert karakteri dolayısıyle "Yavuz" denen Şehzâde Sultân Selîm-Şâh Hân'ın 24 yıl süren Trabzon Vâlîliği, onu politikanın ve askerî hayâtın içine attı. Trabzon, serhad idi. Kafkasya'ya ve İran'a karşı serhad. 1500'e kadar Kafkasya ve İran'da Sünnî Türkmen Akkoyunlular hâkimdi. Osmanlı Devleti ile bir problemleri yoktu, Uzun Hasan Pâdişâh'ın vasıyyeti mûcibince 1473'ten sonra bir daha aslâ Osmanlı ile karşı karşıya gelmemeye dikkat etmişlerdi. Ama 1500'de Şâh İsmâîl, yıldırım darbesiyle –ana tarafından mensûb bulunduğu- Akkoyunlu hânedânını yıktı ve dedesi Uzun Hasan'ın vasıyyetini kulak ardı ederek Osmanlı ile uğraşmaya, derinlemesine (Antalya ve Muğla'ya kadar) Anadolu'ya hulûle çalıştı. Bu durum, Şehzâde Selîm'in, İkinci Bâyezîd'in 8 oğlu arasında(ki 4.'leri idi) parlamasına zemin hazırladı. 1500'de Şehzâde Sultân Selîm, 30 yaşında, yaşça ve tecrübece Şâh İsmâîl'den olgun, sert bir askerdi. Bu ândan îtibâren Yavuz'un biyografisini, Osmanlı ve zaman zaman Dünyâ târîhi çerçevesinde vermeye çalışacağım. Kitâbımın sonunda, İkinci Bâyezîd ve Yavuz âileleri üzerinde etraflı bir şecere bahsi vardır. Burada o çağın bütün Osmânoğulları, şehzâdeleri ve sultânları ile, görülecektir.

Yılmaz ÖZTUNA

Birinci Bölüm

ŞEHZÂDELİK DÖNEMİ

Akkoyunlular'ın Düşmesi ve İran İmparatorluk Tahtına Safevîler'in Çıkması (1501)

1501'de Akkoyunlular, Tebrîz'i kaybettiler ve İran imparatorluk tahtına başka bir Türk hânedânı, Safevîler geçti. Bu, Yakın Doğu'da siyâsî durumu altüst eden mühim bir hâdise oldu. Üç büyük imparatorluğun, Türkiye, İran ve Mısır'ın mütekâbil siyâsî durumları karmakarışık oldu. Hâdisenin en ehemmiyet arz eden cephesi şu idi ki, Safevîler, Şîî mezhebindendiler. İran imparatorluğunun Şîî, hem de çok mutaassıp ve müsamahasız bir şekilde Şîî olan bir hânedâna geçmesi, Türkiye kadar Mısır'ı ve Türkistan'ı, hâsılı bütün Sünnî Müslümanlar'ı tehdit eden bir vakıa idi.

Safevîler, aslen Sünnî çok ünlü bir şeyh ailesinden iniyorlardı. Sonradan hem Şîî olmuşlar, hem de Akkoyunlu ve Trabzon imparatorluk hânedânları ile sıkı akrabalık bağları kurmuşlar, siyâsî hayâta atılmışlardı. 1501'de nihâyet imparatorluk tâcını giymeye muvaffak olan Şâh İsmâîl Safevî, ana tarafından Sultân Uzun-Hasan'ın torunu idi. Bu genç imparator, nihâî derecede harîs idi ve kazandığı muvaffakıyetlerle sarhoş olmuştu. Asker, devlet, siyâset, ilim ve edebiyat adamı olarak, Uzun-Hasan'dan yüksek bir şahsiyetti, fakat Timur derecesinde değildi. Şâh İsmâîl, Türkiye'yi doğudan tehdîd eden üçüncü ve sonuncu büyük tehlikedir. Bu üç tahdîdin de gayesi, Türkiye imparatorluğunu yıkmaktı. Safevî tehdidi, Akkoyunlu (Uzun-Hasan) tehdidinden daha kudretli idi. Fakat Timur'unki derecesinde değildi. Şimdi Osmanlı Türkleri, Diyâr-ı Bekr ile Taşkent arasında uzanan, kan ve ateşle Sünnîler'i sindirip Şîî mezhebini hâkim kılmak istiyen Şâh İsmâîl ile karşı karşıya idiler. Şâh İsmâîl, Hazret-i Alî'nin neslinden indiğini iddia ediyor, imamlık, yâni Şîî mezhebinin başkanlığını taslıyordu. Daha 1 yaşında iken babası Şeyh Haydar Safevî, Şirvan-Şahlar tarafından öldürülmüş, İsmâîl, tam bir hayat mücadelesi ve bitip tükenmek bilmez hayat korkusu içinde yaşamıştı. Türk ve İslâm tarihinin bu pek seçkin simasının, bütün dünya çapında şahsiyetler gibi, çeşitli cepheleri vardı. Tam bir harb ve siyâset adamı olduktan başka, dehâ sahibi bir şâirdi. Şiirlerini Farsça'dan çok Türkçe söylüyordu. Çünki hitap ettiği kitlelerin dili Türkçe idi. Türkçe şiirleri de, klasik ve halk tarzında olmak üzere ikiye ayrılır. Halk

tarzında söylediği şiirler (nefesler, ilâhîler) o kadar açık bir Türkçe ile yazılmıştır ki, bugün bile bunları anlamıyacak hiçbir Anadolulu köylü yoktur. Şâh İsmâîl, Sultan Bâyezîd'in insanî cephesine mâlik değildi. Sultân Bâyezîd kadar büyük bir âlim değildi, onun insan cephesine de mâlik değildi. Fakat enerjisi ve kitleleri tesiri altına almaktaki başarısı, onu daha da büyük muvaffakıyetlere namzet kılıyordu. Onunla, ancak Şehzâde Selîm çapında ve karakterinde bir şahsiyet başa çıkabilirdi.

Sultân Bâyezîd, Türkiye'nin Fırat-Toroslar sınırını tutabilmek için, İran'ın elinden Doğu ve Güneydoğu, Mısır'dan da Orta-Güney Anadolu'yu almanın jeopolitik bir zarûret olduğunu şüphesiz görmüştür. Fakat işi idare-i maslahatla yürütmek istiyordu. Şehzâde Selîm gibi cezrî (radikal/kökten) bir harekete teşebbüs edemedi. II. Bâyezîd, kızı Ayn-i Şâh Sultân'ı, esâsen ana tarafından Fâtih'in torunu olan Akkoyunlu sultânı Ahmed Göde Bey'e, Sultân Cem'in kızını, Memlûk Sultânı'na vererek, Avrupa'da olduğu üzere, akrabalık yoluyla Türkiye'nin yüksek menfaatlerini korumak yoluna gitmişti (Hammer, IV, 50). Fakat bunlar, kifâyetsiz tedbirlerdi. Hele ortaya Şâh İsmâîl gibi bir şahsiyet çıktıktan sonra.

1507'de Kemal Reis, Mısır'a ikinci defa bir dostluk ziyâretinde bulundu. Esasen İran'da Şîî'lerin iktidara gelmesi, Türkiye ile Memlûkler'i yaklaştırmıştı. Kemal Reis, Kahire'de Sultân Kansu tarafından merasimle karşılandı ve Osmanlı teşkilâtında rütbesinin ancak bahriye sancakbeyi (tümamiral) olmasına rağmen, pek ağır şekilde misafir edildi.

Şâh İsmâîl ise, Akkoyunlular'ı cihan haritasından silmekle meşguldü. Üst üste üç darbeyle Akkoyunlular'ı Tebrîz'den, Bağdad'dan ve Âmid'den (Diyarbakır), yâni bütün taht şehirlerinden ebediyen kovmuştu. Son Akkoyunlu imparatoru Sultân Murâd Bey, İstanbul'a gelmiş ve kederinden 25 yaşında ölmüştü. 1496-1498 arasında II. Bâyezîd'in hem yeğeni, hem dâmâdı olan Sultân Ahmed Göde'nin sallantıda olan Akkoyunlu imparatorluğunu, Osmanlı devlet sistemini tatbik ederek canlandırmak istemesi, feodallerin, şehzâde ve devlet adamlarının işine gelmemiş, Sultân, hayâtını kaybetmişti. Sultân-zâde Dâmâd Sultân Ahmed Göde Bey'in oğlu Zeynel Mirza (ki II. Bâyezîd'in torunu idi), 1504'te aynı şeyi yapmak istemiş, fakat o da muvaffak olamamış, Tebrîz'i Şâh İsmâîl'den geri alamamıştır.

Ümitler, Trabzon sancakbeyi ve II. Bâyezîd'in hayattaki 3. oğlu Şehzâde Selîm-Şâh'ta toplanıyordu. Şehzâde Selîm, ana tarafından Dulkadıroğlu idi. Faaliyetleri, tamamen dâhiyâne bir gösterişte idi. Stratejik ve siyâsî görüşlerinin derinliği, şimdiden şöhret bulmuştu. Safevîler'in ve Gürcü prenslerinin hareketlerini, dikkatle tâkip ediyordu. Vaktiyle Yıldırım tarafından fethedilmiş ve bir ara Fâtih tarafından da alınmış olan Erzincan'ı, yeniden fethetmişti. Gürcü prensi Mirza Çubuk'u mağlûb etmiş, İspir kasabasını almıştı. Diğer bir Gürcü prensini, III. Bagrat'ı da yenmiş, Gürcistan'ın Tiflis'ten sonraki en büyük şehri Kütayis'i fethetmişti. Gürcü prensleri, Şehzâde Selîm'e vergi vermeye başlamışlardı. Gürcistan'ın metbûu olan Safevîler için bu hâdisiler, haysiyet kırıcı idi. Şehzâde'nin Gürcistan içlerine kadar girerek Güney Kafkasya'yı tehdid etmesi, Şâh İsmâîl'i endişeye düşürüyordu. Ancak şimdilik Osmanlılar'la silâhlı bir çatışmaya girişmek istemiyor, bu zemini hazırlamak için bütün enerjisini kullanıyordu. 1508'de Gürcistan'ın en mühim kısmı, Osmanlılar'ın, daha doğrusu Şehzâde Selîm'in yüksek hâkimiyetini tanımış bulunuyordu. Şehzâde'ye tâbî olan Gürcü hükümdarlarının en mühimmi, Mirza Çubuk (1502-1516) idi. Bu prens, Erzurum, Kars, Ardahan, Iğdır illerinin tamamı ile Bayburt'a hâkimdi (44.000 km2). Kuzeyde, II. Bagrat'ın Gürcü devleti başlıyordu ve burası da Şehzâde Selîm'in nüfuz ve kontrolünde idi.

Şâh İsmâîl'in zuhûru, Timur'un ve Uzun-Hasan'ın zuhûrları gibi Türkiye ile başa çıkmaktan tamamen âciz olan Avrupa'da büyük yankılar uyandırmıştı. Papa bir mektubunda bu hâdiseyi, "Türkler'e karşı büyük ölçüde bir harekete geçmek için ilâhî fırsat" şeklinde selâmlıyordu (Zinkeisen, II, 558). Papa, Gırnâta'nın düşmesinden büyük ümitlere kapılmıştı. Batıda olduğu gibi, doğuda da Müslümanlar'ın Avrupa kıt'asından çıkarılabileceği ümidlerini ızhâr ediyordu. Artık en büyük Hıristiyan hükümdârı durumunda bulunan İspanya kralı Katolik Fernando'ya: "Şerefsiz Türkler'e karşı Almanya, Fransa, İspanya, Portekiz, İskandinavya devletlerinin derhal birleşmesi lâzımdır" diyordu (Zinkeisen, II, 558).

Şâh İsmâîl, asıl büyük rakîbinin Osmanlı devleti olduğunu çoktan görmüştü. Daha 1501'de, yânî Tebrîz'e yerleşir yerleşmez Kahire'ye elçiler göndermiş, Memlûkler ile Osmanlılar'a karşı birleşmek istemişti. Şüphesiz Osmanlı kudreti Memlûkler'in yardımı ile yıkılınca, Mısır, Şâh İsmâîl için, olgun bir meyve derekesine düşecekti.

Avrupa'da siyâset dünyasının merkezi olan Venedik'te de bu mevzuda faaliyetler geçiyordu. Şâh İsmâîl'in elçileri 1508'de Türkiye'nin amansız düşmanı ve rakîbi olan Haşmetlû Cumhuriyet'in başkentini de ziyâret ettiler ve aynı mealdeki tekliflerini yaptılar. Venedik, daha 6 yıl önce Türkiye ile sulh yapmıştı. Şu sıralarda Türkiye, bütün Avrupa ile sulhu devâm ettirmek için âzamî gayretini esirgemiyordu. Doğudan gelen tehlikenin azameti, İstanbul'ca malûmdu. Osmanlı cihan devletini, ancak başka bir Türk devleti yıkabilirdi. Şâh İsmâîl, açıkça bu emelde olduğunu birçok kereler göstermişti.

Venedik, Şâh İsmâîl'in Türkiye'ye derhal savaş açılması teklifini kabulü göze alamadı. Ancak Şâh İsmâîl harbe girerse yardım edeceğini müphem bir sûrette vaad etti. Şâh, Venedik'in deniz gücünden faydalanmak istiyordu. Çünki donanması yoktu. Deniz gücüne sahip olmıyan bir devletin ise, karada ne derecede kudretli olursa olsun Türkiye'yi sarsması imkân hâricinde idi.

II. Bâyezîd, Şâh İsmâîl'in bu teşebbüslerine, Kemal Reis'le Mısır'a külliyetli miktarda top, topçu mütehassısı, stratejik harb malzemesi ve bahriye levazımı göndermekle mukabele etti. Şâh İsmâîl'in Şîî'liği, Fâtımîler'in hâtırasının unutulmadığı Mısır'da, Memlûkler'i, Osmanlılar'dan fazla korkutuyordu. Şu noktayı unutmamalıdır ki, Memlûk imparatorluğunun bünyesi, ezici Türk çoğunluklarına dayanan Türkiye ve İran imparatorlukları gibi değildi. Mısır'da bir avuç Türk, milyonlarca Arab'ı idâre ediyordu. Şîî propaganda makinası, muntazam işliyordu. Velîahd-Şehzâde Ahmed'in oğullarından Şehzâde Murâd'ın bile bu mezhebi kabûl ettiği rivayetleri dolaşıyordu.

7 Eylül 1506'da Hersek-zâde Ahmed Paşa azledilmiş ve Ali Paşa, 2. kere vezîr-i âzam olmuştu. Ali Paşa, Anadolu'da Şîî propagandasını önlemek için birçok tedbirler aldı.

"Şâh İsmâîl, güzel görünüşlü, pek fazla boyu olmakla beraber mütenasip vücutludur... Geniş omuzludur... Sakalı yoksa da bıyığı vardır... Çok yakışıklıdır... Açık renkli ve zayıf bir adamdır. Sakalı ve bıyığı kızıldır" (Ramusio, *Navigationi*, 90a ve 73a).

İran'da o zamana kadar Sünnî mezhepler, Hanefîlik, ikinci derecede Şâfiîlik ekseriyette idi. Şîî mezhepler azınlıktı. Şâh İsmâîl'in vicdan

hürriyeti tanımaması, o zamana kadar kardeşçe yaşamış olan Sünnî ve Şîîler'i birbirine düşürdü. Türkmenler'in büyük kısmı Şîî oldu. Sünnî kalanlar, Anadolu'ya göçtü. Kan ve ateşle, İslâm dininin mezhep coğrafyası değiştirildi.

Şâh İsmâîl'in emelleri pek genişti. Vaktiyle Fâtımîler'in muvaffak olamadıkları birşeyi, İslâm dünyasını Şîî mezhebi altında birleştirmeyi tasavvur ediyordu. Osmanlı barajı yıkılırsa, Mısır ve Türkistan'daki Türk imparatorluklarının artık Safevî kudreti önünde tutunabilmeleri bahis mevzuu olamazdı.

Şâh İsmâîl'in Dulkadır Seferi (1507 – 1508)

Şâh İsmâîl'in 1507-8 Dulkadır Seferi, Yakın Doğu tarihinde mühim bir hâdisedir. Safevî Şâhı, bu hâdise ile, müstakbel hareketlerinde Türkiye ve Mısır'ın gösterecekleri tepkinin derecesini ölçmüştür. Seferin zâhirî (görünüşte) sebebi ise, Dulkadıroğlu Alâüddevle Bozkurt Bey'in, Şîî olan Şâh İsmâîl'e kızı Beğli Hâtûn'u (İkinci Bâyezîd'in baldızı olur) vermeyi reddetmesidir. Şâh İsmâîl, Osmanlı topraklarını çiğniyerek, Kayseri'nin güneydoğusundan Dulkadır topraklarının kuzeybatısına girmiştir. Alâüddevle Bey, yenilmiş ve kaçmıştır. Şâh İsmâîl, Alâüddevle Bey'in bir oğlu ile 2 torununu ele geçirip öldürtmüştür. Sonra Maraş'a ve Elbistan'a girmiş, Dulkadıroğulları'nın hânedân mezarlarını yaktırmak derecesinde vahşet göstermiştir. Maraş'tan Diyarbakır'a dönen Şâh İsmâîl, zarûrî olarak Osmanlı topraklarından geçtiği için özür dileyen bir mektubu II. Bâyezîd'e göndermek yüzsüzlüğünde de bulunmuştur.

Bu mühim hâdisenin İstanbul'da ve Kahire'de tepkileri ne olmuştur? Senelerden beri Dulkadır beyliğinin kendi toprakları olduğunu iddia edip, birbirini yiyen Mısır ve Türkiye imparatorlukları, bu hâdise karşısında İran'a harb açmaktan çekinmişler, yâni pasif kalmışlardır. Bu, Şâh İsmâîl'e Anadolu'da muazzam bir prestij kazandırmıştır (Hammer, IV, 93). Yalnız Şehzâde Selîm, dünyanın en muhteşem iki imparatorluğunun göstermekten çekindikleri tepkiyi göstermiştir. Şâh İsmâîl, Şehzâde Selîm'in bir dayısı ile 2 dayı oğlunu fecî şekilde öldürtmüştü. Alâüddevle Bozkurt Bey, Şehzâde Selîm'in ana tarafından büyük babası idi. Kayın pederinin ve tâbiinin ezilmesini seyreden II. Bâyezîd'in bu hâdise ile nasıl istikbâli kararmışsa, gösterdiği tepki de, Şehzâde Selîm'in başına devlet kuşunun konmasını

sağlamıştır. Şehzâde, Âzerbaycan'a kadar İran topraklarını çiğneyen bir akında bulunmuş, Şâh İsmâîl'in kardeşi İbrahim Mirza'yı esir alıp Trabzon'a getirerek, Şâh İsmâîl'in öldürttüğü dayısının intikamını almıştır (Hammer, IV, 94). Bu hâdise, bütün nazarların Trabzon tahtında oturan Şehzâde Selîm-Şâh'a çevrilmesine sebeb olmuştur.

Bununla beraber, II. Bâyezîd, büsbütün gâfil davranmamış, Orta Anadolu'ya büyük kuvvetler yığmıştır. İhtimal bu kuvvetlerden çekindiği içindir ki, Şâh İsmâîl, Osmanlı topraklarında derinlemesine ilerlemeye cesâret edememiş, çekilip gitmiştir. Ankara'da Anadolu beylerbeyisi Karagöz Paşa, büyük ordusunu Çubuk Ovası'nda toplamıştı. Dâmâd Yahyâ Paşa ise, 70.000 kişi ile Kayseri-Sıvas arasına geldi. Şehzâde Şehenşâh, 10.000 askerle Konya'dan Aksaray'a yürüdü. Amasya'da Velîahd-Şehzâde Ahmed, 12.000 askerle emir bekliyordu. Hepsine başkumandan tâyin edilen Karagöz Paşa, 23.000 asker alıp Çubuk Ovası'ndan Kayseri'ye geldi. Bu 115.000 kişilik yeryüzünün birinci ordusunu gözü kesmiyen Şâh İsmâîl, II. Bâyezîd'e: "Şanlı yüce babam!" diye hitâb eden bir mektup yazıp, Âmid'e (Diyarbakır) gitti. Şâh İsmâîl, 1508'in ilk aylarında Dulkadır-İli'nden çekilmişti. Bütün 1508 yılı boyunca 115.000 kişilik Osmanlı ordusu, hazır bekledi. Fakat Şâh'ın tecâvüze niyeti olmadığı anlaşıldığı için, sonunda yerlerine dağıldı. Gerçekten Şâh İsmâîl, Anadolu'da Şîî propagandasını olgun hâle getirmeden dünyanın bir numaralı ordusuna çarpacak akılsızlardan değildi. Bu propaganda ise, her yıl yeni sahalar kazanıyordu. Orta Anadolu'dan Batı Anadolu'ya geçmiş, Rumeli'ne atlamak üzere idi.

Safevî ordusunun ezici çoğunluğu atlı olup, tamamen Türk'tü, Şâh İsmâîl'in saray erkânı da Türk idi. İranlılar ancak bürokrasi işlerinde kullanılıyorlardı. Ordu, saray dili, resmî dil Türkçe'nin Âzerî lehçesi idi. Ancak XVII. asırdadır ki, Safevî imparatorluğu İranlı'laşmaya başladı. Etrafındaki Sünnî Türk imparatorluklarına karşı mezhebini ve varlığını ancak bu sûretle koruyabildi. Bununla berâber bilindiği gibi, 1925'e kadar İran'da iktidar, Türkler'de kalmıştır.

Şehzâde Yavuz Sultân Selîm – Şâh Hân'ın Gürcistan Seferleri

Şehzâde Sultân Selîm, 29 yıl Trabzon sancağını idare etti (1481–1510). 11 yaşına kadar babası ile beraber Amasya'da yaşamış, esasen Amasya'da doğmuş, arada dedesi Fâtih çağırınca İstanbul'a gitmişti. Trabzon'da Doğu

(İran ve Kafkasya) meselelerini çok iyi inceledi. Osmanlı devletinde Safevî tehlikesini ilk teşhîs eden politikacı odur ve bu teşhîs erkenliği, onu tahta yükseltecektir. 1501'de Şâh İsmâîl Safevî, Akkoyunlular'ı Tebrîz imparatorluk tahtından kovarak, Fırat'la Taşkent arasında uzanan İran Türk imparatorluğuna el koydu. Sünnî Akkoyunlular'ın yerine Şîî mezhebini getirdi. Akkoyunlu şehzâdeleri, soyluları, adamları, aşîretleriyle, Osmanlı topraklarına akmıya başladılar. Bunlara en iyi muâmeleyi Şehzâde Selîm gösterdi. Herkesi derecesine göre bir yere iskân etti. Trabzon'la Rize, bilhassa Sürmene ile Rize arasındaki araziyi Akkoyunlu Türkmen boylarıyle doldurdu. Bu sûretle bölgede nüfus çok arttı. Güneye doğru Trabzon'la Maçka arası araziyi de bunlara verdi. Şehzâde Selîm'in teyzesi olan Dulkadırlı Türkmen prensesi ile evli olduğu için eniştesi bulunan son Akkoyunlu imparatoru Sultân Murâd (Uzun-Hasan'ın torunu ve Şâh İsmâîl'in dayı oğludur), Trabzon'a sığındı (Trabzon'da Murâd Hân-zâdeler, ondan inmektedir). Murâd Hân'ı, sancak beyi olarak Osmanlı hizmetine aldı ve oğulları (Yavuz'un da teyze oğulları) Yâkub ve Hasan Mîrzâlar'ı da maiyetine kabûl etti (Yâkub Mîrzâ'nın büyük oğlu Murâd Paşa, Kanûnî devrinde Osmanlılar'ın Irâk-ı Acem = Hemedân beylerbeyisi olacak ve küçük oğlu da Trabzon'daki âilenin atasını teşkîl edecektir) (Şâh İsmâîl, bu Sultân Murâd'ın kızkardeşi Tâclı Beğim ile evlenmiştir ki, bu prenses, 1514'te Çaldıran'da Yavuz'a esîr düşecektir).

Şehzâde Selîm, hakkında masallar anlatılan bir destan kahramânı hâline gelecek sür'atli ve azimli akınlarıyle, Safevî İran'a karşı hareketlerde bulundu. 3 defa Gürcistan seferine çıktı. 1508 Kütayis seferi, en meşhurlarıdır. Trabzon – Kütayis kuşuçuşu 280 kilometre ise de, sarp dağlar arasından geçen kara yolu, bunun iki mislidir. Daha evvel Atabeyler'in idaresindeki Şavşadistan'ı Osmanlı'ya tâbî kılan Şehzâde, bu seferiyle, İmeret (Açıkbaş) Gürcü prensliğini de (Bagrad Hânedânı), tâbiiyetine almıştır. Bu sûretle Akkayonlular'a tâbî olan bu iki Gürcistan devleti, Sâfevîler'e değil, Osmanlı'ya tâbî olmuşlardır. Bu da sadece Şehzâde Selîm'in şahsî teşebbüsüyle gerçekleşmiş, İstanbul'dan böyle bir emir almamış, hattâ İstanbul, Şehzâde'nin bu hareketine kızmış ve ona kınayan bir mektup gönderilmişti. Zira devlet emri olmaksızın sefer açmak, şüphesiz devlet mefhumuna çok uygun bir davranış telakkıy edilmemiştir. 1508 yılı bahârının son ayında yapılan ve Kütayis'in işgali ile neticelenen bu Osmanlı seferi, bu sırada 38 yaşında bulunan Şehzâde Selîm'in şöhretini pek çok

arttırmış, pek çok ülkeye duyurmuştur. Bu seferde Şehzâde Selîm, Hopa'nın az kuzey-doğusundaki dağa (1.441 metre) çıkarak oradan Acaristan'ı seyretmiş ve o günden günümüze kadar dağa "Sultân Selim Dağı" denmiştir. Ordugâhını, bu dağın eteğindeki –Hopa ile Muratlı arasında- Abıslah köyünde kurmuştur. Muzaffer ve fâtih şehzâde hakkında:

Yürü Sultân Selîm, devrân senindir!

nakaratlı türküler, halk arasında söylenmiye başladı ve İstanbul'a kadar terennüm edildi.

Bâzı yerleri doğrudan doğruya sancağına katan Selîm Hân, bu sûretle 2 Gürcü prensliğini, imparatorluğa bağlamış oldu: Şavşadistan (ki bunun başındaki hânedân, Gürcü'leşmiş Türk'tür: Atabeyler) ve Osmanlı terminolojisinde "Açıkbaş" denen İmeret. Yarım asır sonra Müslüman dinini kabûl ederek Türk'lüğe dönen Atabeyler'in yurdu, büyük kısmı bugünki Türkiye topraklarında kaldığı için, Yavuz'un hizmeti büyük olmuştur (bugün Kars'ın Posof, Hanak, Çıldır, Göle ilçeleri, Artvin'in Şavşat, Ardanuç, Artvin merkez, Yusufeli ilçeleri ve Ardahan ili ile cem'an 15 Türkiye ilçesi). Atabey yurdunun Ahıska ve Ahılkelek kesimi ise 1877'de Ruslar'a bırakılmıştır, şimdi Gürcistan'dadır ve ekseriyetle hâlâ Türkler'le meskûndur. Bu bölge asırlarca Atabey ailesine sancaklar hâlinde tevcîh edilerek idâre edilmiştir. Merkezi Kütayis olan İmeret prensliği, bunun kuzeyinde uzanmaktadır ve Batı Gürcistan'dır (Fâtih devrinde fethedilen sahil kısmı hâriç).

3 Gürcistan seferi dışında Şehzâde Selîm-Şâh, Anadolu'da Akkoyunlular'dan Safevîler'e geçen toprakların bâzılarını da ele geçirdi. Bu sûretle Sünnî Türkler'in minnetini kazandı (Akkoyunlular, Osmanlılar gibi Sünnî, Safevîler ise Şîî idiler). Bayburt, Erzincan ve Kemah'ı aldı. İspir'le Kemah, Gümüşhâne ile Çemişkezek (Tunceli) arasındaki eski Akkoyunlu topraklarına el koydu. Şâh İsmâîl'in kardeşi İbrahim Mîrzâ'yı esîr aldı. Şâh İsmâîl, bizzat Erzincan üzerine gelerek kaleyi geri almak istedi. Şehzâde Selîm, daha Safevî ordusu yolda iken durumu haber almış, yanında 12 yaşındaki tek oğlu Şehzâde Süleymân (Kaanûnî) olduğu halde, yıldırım gibi güneye inerek Trabzon'dan Erzincan'a gelmişti. Bir gece baskınıyle Şâh İsmâîl'i bozdu ve kaçmaya mecbûr etti. Sonra Erzincan kalesine daha büyük ölçüde asker koydu.

Dünyanın 2. devletinin imparatoru olan, Taşkend ile Diyarbekir arasında hükmeden Safevî Şâhı, Osmanlı padişahının oğluna bizzât yenilmiş, kardeşini esir vermiş, prestiji bozulmuştu (1507 yazı). İstanbul'a, II. Bâyezîd'e, dehşetli tehditler taşıyan bir protesto gönderdi. Akkoyunlular'ın meşrû vârisi olduğunu (zira Uzun-Hasan'ın kızının oğlu idi), Akkoyunlu topraklarını padişahın oğlunun elinden almıya hakkı olmadığını, Osmanlı ve Safevî devletleri arasında savaş bulunmadığını, Şehzâde'nin cezalandırılmasını, Trabzon'dan alınmasını, işgal ettiği toprakların iâdesini bildirdi. Şehzâde Selîm, başta Erzincan olmak üzere bu toprakların atası Yıldırım Bâyezîd tarafından fethedildiğini, vaktiyle meşrû Osmanlı toprağı olduğunu ileri sürdü ve dünyanın birinci devletinin şu veya bu zamanda ele geçirdiği bir toprağı bırakmasının, birinci devlet olma iddiası ile zıd düşeceğini îmâ etti. Ama Dîvân-ı Hümâyûn, Bayburt, Kemah, Erzincan ve İspir'in Safevîler'e geri verilmesini, Şehzâde'ye emretti ve II. Bâyezîd oğluna: "ancak sancağını muhâfazaya meşgul olup ziyâdeye tecâvüz eylemiyesin!" ihtârını taşıyan bir ferman gönderdi. Bu ferman, Şehzâde Selîm'in kesin şekilde tahta çıkmak kararını vermesine sebeb olmuştur. Gerçi itaat ederek bu toprakları Safevîler'e iâde etti. Fakat bu menfi durumu hazmedecek mizaçta değildi. 1509 sonbahârında Kefe sancağına getirilen oğlu Süleymân'ı görmek, gerçekte kayınpederi Mengli Giray Han'dan yardım dilemek üzere, Trabzon'dan Kefe'ye geçti (1510 sonbahârı). İstanbul'da Orduy-ı Hümâyûn da Safevîler'e toprak iâdesini iyi karşılamamıştı. Fakat asıl Şâh İsmâîl'in Amasya-Tokat bölgesinde Osmanlı teb'ası Alevî Türkmenler'i, devletlerine karşı, ajanlar göndererek ayaklandırması ve Velîahd-Şehzâde (Ulu Şehzâde) Sultân Ahmed'in bu ihtilâlle başa çıkamaması, Ordu'yu fena halde sinirlendirdi. Bütün ümitler Şehzâde Selîm'e bağlandı ve taht yolu ona açıldı. Çorlu'da babasına yenildikten sonra Kefe'ye dönen Sultân Selîm, artık Kırım'da sadece tahta dâvet edilmesini bekliyebilirdi. Ortam o derecede olgun hâle gelmişti.

Şâh İsmâîl, % 95'ten fazla nisbette Türkmen ve bunun yarısından fazlası Anadolu Türkmeni olan bir orduya dayandı. Bu sûretle Anadolu'da nüfus zayıfladı. Zira on binlerce Türkmen'i propaganda ile Alevî yapıp Anadolu'dan bugünki İran'a götürdü ve İran'ın her tarafına (bilhassa kuzey-batısına) iskân etti. Onun için İran Türkleri'nin ehemmiyetlice bir kısmı, XV. asrın son ve XVI. asrın ilk yıllarında Anadolu'dan giden Türkmenler'dir. Şâh İsmâîl'in ayartıp Anadolu'dan İran'a götürdüğü bâzı

Türkmen boyları şunlardır: Erzincan'dan Ustaçlı boyu, İçel'den Varsak boyu, Sıvas'tan Rûmlu boyu, Maraş'tan Dulkadırlı boyu, Arabgir'den Şamlı boyu, Van'dan Afşarlı boyu, İspir'den İspirli boyu (*Ahsenü't-Tevârîh*, 41). Asırlarca Safevî devletinin hemen bütün "han" denen beylerbeyileri ve "sultan" denen sancak beyleri, alay beyleri, bütün subayları ve erleri, bu Türkmen boylarından çıktı.

(48) YAVUZ'UN CÜLÛSUNDA TÜRKİYE (24.IV.1512)
RUSYA
KASIM HANLIĞI
LEHİSTAN KR.
Kiev
Poltava
HANLIĞI
KIRIM
Azak
FRANSA KR.
ALMANYA İMPARATORLUĞU
MACARİSTAN KR.
BOĞDAN PR.
EFLAK PR.
Kişnev
Akkerman
Yaş
Kalas
İbrail
İsmail
Bağçesaray
Akmescid
Kerç
Kefe
Zagreb
Belgrad
Bükreş
Yerköyü
Yayçe
Semendire
Niğbolu
Vidin
Mostar
Niş
Sofya
Tırnova
Varna
Burgaz
Filibe
Kosova
İşkodra
Dimetoka
Edirne
İstanbul
Kavala
Üsküb
Ohri
Manastır
Selânik
Gelibolu
Yanya
Yenişehir
Patras
Atina
KARADENİZ
Kastamonu
Amasya
Çankırı
Bolu
İznik
Bursa
Söğüt
Çorum
Tokat
Ankara
Kayseri
Maraş
Balıkesir
Karahisar
Aksaray
Niğde
Konya
Elbistan
İzmir
Bodrum (Rod)
Karaman
Malatya
Amid
Meyyafarikiyn
EYYÛBİ KR.
SAFEVİ İMPARATORLUĞU
MEMLÛK İMPARATORLUĞU
RAMAZAN
KIBRIS (Ven.)
RODOS SOV.
HAZAR DENİZİ
TÜRKİSTAN İMPARATORLUĞU
NAPOLİ KR.
İSPANYA KRALLIĞI
TUNUS SULT.
AKDENİZ

Şehzâde Korkut Meselesi (1509)

II. Bâyezîd'in 8 oğlu ve pek çok kızı olmuştur. Oğullarından en büyüğü Velîahd-Şehzâde Dâmâd Abdullah, babasının tahta geçmesinden az sonra, yâni çoktan, pek genç yaşında ölmüştü. Padişahın 6., 7., 8. oğulları olan Şehzâde Mahmud, Şehzâde Mehmed, Şehzâde Alemşah 1507'den önce ölmüşlerdi. Şimdi hayatta yaş sırasıyla Velîahd-Şehzâde Ahmed, Şehzâde Korkut, Şehzâde Selîm (veya Selîm-Şâh) ve Şehzâde Şehenşah bulunuyorlardı. Hepsi olgun yaşa gelmişler, 40 yaşlarına yaklaşmışlar veya geçmişlerdi. Şehzâde Sultân Selîm Hân, Dulkadıroğlu Alâüddevle Bozkurt Bey'in kızı Ayşe Hâtûn'dan doğmuştu. Trabzon'da sağlam şekilde yerleşmiş ve Kuzeydoğu Anadolu'da hükümdarca bir nüfuz edinmişti. Velîahd-Şehzâde Ahmed, Amasya'da idi. Şehenşah, Konya'da Karaman Tahtı'nda oturuyordu. Bunların üçünün de erkek çocukları, yâni şehzâdeleri vardı. Yalnız Şehzâde Ahmed'den sonra gelen Şehzâde Korkut'un şehzadesi yok, kızları vardı. Bu şehzade, 1509'da tam 40 yaşında idi. Önce Manisa sancakbeyi olarak Saruhan Tahtı'nda otururken, sonra Antalya'ya, Teke Tahtı'na gönderilmişti. Şehzâde Korkut, büyük bir âlim, bestekâr ve şâirdi. Safevî krizinin taht üzerindeki tesirlerini biliyordu. Hele babası gibi, tekrar iktidar mevkiine gelen Vezîr-i âzam Ali Paşa'nın da Amasya'daki ağabeyi Velîahd-Şehzâde Ahmed'i tuttuğunun farkında idi. İstanbul'daki her hangi bir hâdise üzerine derhal taht şehrine yetişebilmek için, kendisine eskisi gibi Manisa sancağının verilmesini istedi. Bu isteği, reddedildi.

Bunun üzerine Şehzâde Korkut, babasının gözünü korkutup Manisa sancağına yerleşebilmek için, amcası Sultân Cem'i taklit etti. Hacca gideceğini söyleyip, 37 kişilik maiyeti ve 8 gemi ile 1509 mayısının ilk haftasında Antalya'dan hareket etti. İskenderiye'ye gitti. Şehzâde Korkut'un -ileride izah edileceği gibi- Türk denizcileri üzerinde fevkalâde nüfuzu vardı. Bu nüfuzdan faydalanmak istiyeceği açıkça görülüyordu.

29 Mayıs'ta Şehzâde Korkut, Sultân Kansu tarafından Kahire'de muhteşem bir şekilde karşılandı. Memlûk Sultanı, Fâtih'in sevgili torunu ve maiyeti için günde 50 koyun, 2.000 piliç, 5 ton şeker, 5 ton bal, 2.000 kaz vs. tahsis etti (Hammer, IV, 97). II. Bâyezîd gibi Türk devlet adamları da Şehzâde Korkut'un Mısır seyahatinden kuşkulanmışlardı. Cem meselesinin başlangıcına benziyordu bu iş. 28 yıl sonra aynı şey tekrarlanacak mı idi? Hayır. Şehzâde, babasının ve Ali Paşa'nın gözünü korkutmak istemişti, o

kadar. Fakat maksadına, yâni Manisa sancağına nâil olamadı. Velîahd-Şehzâde Ahmed'in Amasya'dan yaptığı tazyik fazla idi. II. Bâyezîd, gerçi oğlunu affetti. Fakat Şehzâde Korkut'a tekrar Teke ve Hamîd (Antalya ve Isparta) sancakları verildi. Şâh İsmâîl'in Yakın Doğu'da her arzusunu empoze eden bir prestij derecesine yükseldiği bugünlerde Türkiye ile bozuşmak istemiyen Sultân Kansu, II. Bâyezîd nezdinde, Şehzâde Korkut için şefaat etti. Sultân Bâyezîd'in oğlu ile mesele çıkarmak için hiçbir niyeti yoktu. Fakat şehzâdelerin, babaları ve birbirleri ile mesele çıkarmaya hazır ve teşne oldukları, her hareketlerinden belli oluyordu.

Şehzâdeler Kavgası Hâd Safhaya Giriyor

Şehzâde Selîm'in hareketleri ölçülü, adımları kararlı idi. Fakat azminden ölüm bahasına dahi dönmiyecek çok sert bir karaktere mâlik olması, kardeşleri gibi babasını ve devlet adamlarını da ürkütüyordu. Şehzâde Korkut, nisbeten yumuşak ve mûtedildi. Çok da muktedir bir adamdı. Fakat erkek çocuğu olmadığı için taraftar toplıyamamıştı. Esâsen görünüşe göre tahta ya Şehzâde Ahmed geçecekti, çünki meşrû velîahd, büyük şehzâde idi; ya da Selîm hâkanlık tâcını kapacaktı, çünki şahsiyetinin kudreti pek ağır basıyordu.

Şehzâde Selîm'in de endişeleri derindi. Ağabeyleri, Amasya'daki Ahmed olsun, Antalya'daki Korkut olsun, hattâ küçük kardeşi Konya'daki Şehenşah, hepsi, İstanbul'a Trabzon'da bulunan kendisinden daha yakındılar. Bir defa tahta oturan bir şehzâdeyi ise oradan söküp atmak, hemen hemen imkânsız bir şeydi. Nice kudretli prensler, daha zayıf rakîplerine taht ve tac kaptırmışlardı. Şehzâde Selîm'in tahttan vazgeçebilmesine imkân ve ihtimal yoktu. Senelerden beri, tahta oturduğu takdirde yapacağı büyük işleri kafasında planlamıştı. Bu projeleri, ne bahâsına olursa olsun tatbik edecek, cihangir olacaktı.

Şehzâde Selîm, ilk taşını oynadı. Oğlu Şehzâde Süleymân, 14 yaşına gelmişti (1509). Bülûğ yaşına gelen şehzâdelere sancak verilmesi kanundu. Selîm-Şâh, babasından, oğlu için Bolu sancağını istedi. Şehzâde Süleymân, Şebinkarahisar sancakbeyi idi. "Karahisâr-ı Şarkıy" denen Şebinkarahisar, Şehzâde Selîm'in bulunduğu Trabzon'a tâbî idi. Bolu ise, müstakil bir sancaktı. İstanbul – Trabzon deniz yolu üzerinde hârikulâde bir de mevkıi vardı. Şehzâde Selîm'in arzusu yerine geldi. Şehzâde Süleymân,

Şebinkarahisar'dan Bolu'ya nakledildi. Ancak Velîahd-Şehzâde Ahmed, kendisine Amasya-İstanbul yolunu tıkayan yeğenine fevkalâde kızıyor:

– Bu oğlan benim yolum üzerinde n'eyler?

diyordu. İstanbul'a o derece baskı yaptı ki, Şehzâde Süleymân'ı Bolu'dan kaldırmak îcâb etti. Ağabeyi ile başa çıkamıyacağını anlıyan Şehzâde Selîm, stratejik dehâsını gösterdi. Akla gelmiyecek bir sancağı, Kırım'daki Kefe sancağını, oğlu için istedi. Sonunda Şehzâde Süleymân, 1504 yılında ölen amcası Şehzâde Mehmed'in sancakbeyliği yaptığı Kefe'ye gitti. Kefe, doğrudan doğruya İstanbul'dan idâre edilen, Kırım Hânı ile alâkası olmıyan ve Kırım'ın doğu tarafında, Sinop'un karşısında, Karadeniz'in mukabil tarafında, yarımadanın üçte birinin merkezi bir liman idi. Artık burada nüfuz, İstanbul'a değil, Trabzon'a Şehzâde Selîm-Şâh'a ait olacaktı.

Sırasıyla Ahmed, Korkut, Selîm ve Şehenşah arasında çok az yaş farkı vardı. Şehzâde Selîm ile Korkut, birbirlerini çok severlerdi. Ancak araya taht ve tâc meselesi girmişti. İhtimal ağabeyi Korkut'u taklit etmek istiyen Şehzâde Selîm, 1511'de ansızın Trabzon'dan gemiye bindi. Büyük bir maiyetle Kefe'ye gitti. Gûya kayınpederi Kırım hânı Mengli Giray'la oğlu Şehzâde Süleymân'ı görecekti. Bu tarihte Şehzâde Süleymân 16, babası Selîm 41, Korkut 44, Ahmed ise 45 yaşında idi. Şehenşah, 40 yaşında idi.

Şehzâde Selîm'in maksadı, kayınpederi olan Mengli Giray'la taht için sıkı bir işbirliği yapmak ve oğlu Süleymân'a mahrem tâlîmat vermekti. Bu maksat malûm bir şeydi. Fakat II. Bâyezîd, oğlunun zâhirde haklı gözüken sebeplerini kabûl ile, ona Kırım seyahatine müsaadeden başka bir çâre görememişti. Aksi halde Selîm, babasının müsaadesi olmaksızın da aynı şeyi yapardı. Gürcistan ve Âzerbaycan'a yaptığı pek başarılı seferleri için İstanbul'dan izin almamıştı. Velîahd-Şehzâde Ahmed, Kırım hânı Mengli Giray'a bir mektup gönderdi. Kardeşi Selîm'e yardımdan vazgeçmediği takdirde, padişah olduğu zaman, Kırım tahtından ümîd kesmesini yazarak açıkça tehdit etti. Kırım hükümdarlarının en büyüklerinden olan ve dâmâdını candan destekliyen Mengli Giray, bu tehdide kulak asacak adam değildi. Ancak Velîahd-Şehzâde, babasını tazyik edip Hân'ı azlettirebilirdi. Kayınpederini müşkil mevkide bırakmak istemiyen Şehzâde Selîm, Kırım'ı terketti. Rumeli'ne geldi. Şehzâde'nin Trabzon'a dönecek yerde Rumeli'ne ayak basması, işleri eskisinden çok daha geniş ölçüde karıştırdı. Şehzâdeler mücadelesi, hâd safhasına girdi.

Selîm'in Kırım'a geçmesinden az sonra Şehzâde Korkut, babası üzerindeki tazyikini arttırarak, nihâyet emeline nâil oldu ve kendisine Manisa sancağı verildi. Şimdi İstanbul'a en yakın şehzâde, Korkut idi. Anadolu, müthiş bir Safevî propagandası ile çalkalanıyordu. Bu vaziyette II. Bâyezîd, oğullarına karşı askerî bir harekete geçmeyi düşünmüyordu. Esâsen çocuklarına karşı şefkati vardı. Tatlılıkla meseleleri halletmek tasavvurunda idi.

Bu sefer Şehzâde Selîm, artık Trabzon'a dönmiyeceğini, kendisine Rumeli'nde sancak verilmesini bildirdi. Şehzâdelere Rumeli'nde sancak verilmesi, kanuna aykırı idi. Daima Anadolu sancaklarına tâyin edilirlerdi. Yalnız Şehzâde Mehmed'le yeğeni Şehzâde Süleymân, Kırım'a Kefe'ye gönderilmişlerdi. Şimdiye kadar âdet olan, şehzâdelere Manisa, Amasya, Konya, Trabzon, Antalya, Bolu, Kastamonu, Aydın, Şebinkarahisar, Kütahya, Beyşehir, Balıkesir gibi sancakların verilmesi idi. Velîahde ekseriya Manisa, yahut Amasya sancağı verilirdi. Şehzâdelere beylerbeyilik de verilmezdi. Ancak Karaman ve Trabzon gibi beylerbeyilik merkezleri de, buraları yeni fethedildiği ve halkını Osmanlı idâresine ısındırmak için, şehzâdelere verilegelmişti. Meselâ uzun zamandan beri Konya'da Karaman Tahtı'nda oturan Şehzâde Şehenşah'ın anası Kahramanoğlu idi. Bundan dolayı onun Konya'da oturması siyâsî bir gayeye hizmet ediyordu.

Bununla berâber ordu tarafından pek sevilen Şehzâde Selîm'e, maalmecburiye Semendire ve Vidin sancakları verildi. Tuna üzerindeki bu sancaklar, son derece mühim, geniş, tımarlı sipahi ve akıncısı bol, zengin vilâyetlerdi. Şehzâde Selîm'in pozisyonu, kardeşlerinkilerden üstün görünüyordu. Fakat II. Bâyezîd ve Vezîr-i âzam Ali Paşa, kesin şekilde Velîahd-Şehzâde Ahmed'i tutuyorlardı. Acaba son söz onların mı olacaktı?

2 Temmuz 1511'de ana tarafından Karamanoğlu olan Şehzâde Şehenşah'ın 40 yaşında eceli ile ölümü, taht rakîplerinin sayısını azalttı, 3'e indirdi. Şehzâde Şehenşah, Konya'da çok sevilmiş ve görevinde pek muvaffak olmuştu. Bunu nazar-ı itibara alan İstanbul, yerine 23 yaşlarındaki oğlu Şehzâde Mehmed-Şâh'ı Karaman Tahtı'na tâyin etti. Bunda şüphesiz Mehmed-Şâh'ın babaannesinin Karamanlı prensesi olmasının da rolü vardır.

Anadolu'da Şahkulu İhtilâli (1511)

Şâh İsmâîl'in Anadolu'da Şîî ve Safevî propagandasına memur ettiği halifelerinin başı, "Şahkulu" adını taşıyan adamdır. Antalyalı (Teke

Türkmenleri'nden) olan Şahkulu, Anadolu'da büyük başarı kazandı ve Şîî propagandasına birçok kimseyi avladı. İran'dan da kıyafet değiştirerek Anadolu'ya binlerce Türkmen sokuluyordu. Bu durum, Anadolu'nun İran hâkimiyetine geçmesi ihtimalini, Osmanlılar'ın akılları başlarında olanlarına ihtar ediyordu. Bu aklı başında olanlar, Şehzâde Selîm'in azim ve dehâsına mâlik bir hükümdarın başa geçmesinden başka bir çâre göremiyorlardı. Gerçekten Şahkulu, Anadolu eyâletinin merkezi olan Kütahya'ya kadar sokulmuştu. Bu şehrin kapılarında Osmanlı kuvvetlerini dağıtmıştı. II. Bâyezîd, bu hâdiseden ve sevgili oğlu Şehenşah'ın ölümünden pek müteessirdi. Dedesi II. Murâd gibi tahtını büyük oğlu Ahmed'e bırakmak istiyordu. Tahttan feragati yıllardan beri düşünmüştü. Şimdi bu işi gerçekleştirme safhasını ele alabilirdi. Fakat bu husustaki fikrini açtığı Vezîr-i âzam Ali Paşa, buna rızâ göstermedi. Velîahd-Şehzâde Ahmed'in şiddetli taraftarı olan Ali Paşa, Şahkulu'nu yok etme görevinin Velîahd'e verilmesini istedi. Böyle bir başarı kazanacak olan Şehzâde Ahmed, kardeşlerinden fazla prestij sâhibi olacak ve cülûsu (tahta oturması), impatarorlukta, nisbeten daha zayıf itirazlarla karşılanacaktı.

Bu sıralarda Anadolu beylerbeyisi Karagöz Paşa'yı yenen ve öldüren Şahkulu, Kütahya'ya girmişti. Bunun üzerine Velîahd Şehzâde Ahmed, Amasya'dan çağırıldı. Kendisine başkumandanlık verildi. Vezîr-i âzam Ali Paşa da yanına katıldı. Şahkulu üzerine gönderildi. Ali Paşa, muktedir bir kumandan ve devlet adamı idi.

Kayseri ile Sıvas arasında Osmanlı ordusu, Şahkulu kuvvetlerine rastladı. Gökçay meydan muhârebesinde (1511 temmuzunda) Osmanlılar, "Kızılbaş" dedikleri Şîî Türkmenler'i yendiler. Şahkulu öldürüldü. Fakat Paşa da şehîd düştü (*Tâcu't-Tevârîh*, II, 162-72).

Bu mühim bir muvaffakıyetti. Anadolu'da Safevî tehdidini şimdilik ortadan kaldırmıştı. Fakat Şâh İsmâîl'in muntazam kuvvetleri, Osmanlı İmparatorluğu'nun bünyesinin zayıflamasını ve karışmasını bekliyordu, pusuda idi.

Ali Paşa, 2 kerede 7 yıl iktidarda kalmıştı. Yerine üçüncü defa olarak Dâmâd Hersek-zâde Ahmed Paşa tâyin edildi. Ancak birkaç ay sonra yerini Koca Mustafa Paşa'ya bıraktı. Koca Mustafa Paşa, II. Bâyezîd'in son sadrâzamı oldu.

Şimdi Velîahd-Şehzâde Ahmed'in vaziyeti Şahkulu muvaffakıyetinden dolayı biraz daha tahkim edilmiş görünüyordu. Fakat kudretli taraftarı Ali Paşa'nın ölümü, gerçekte Velîahd'ın durumunu son derece sarsmıştı. Ordunun ve halkın hayran olduğu Şehzâde Selîm'in değil, Şehzâde Korkut'un bile vaziyeti daha şanslı görünüyordu. Ancak erkek çocuğunun olmayışı, Şehzâde Korkut'un tahta geçmesi için ciddî bir mâni sayılıyordu. 45 yaşında olan Şehzâde'nin bundan sonra bir şehzâdesinin dünyaya geleceği sanılmıyordu.

Şehzâde Korkut, Türk denizcilerini himaye etmekle, büyük bir şöhret yapmıştı. Düşman elinde bir Türk esiri görmeye tahammül edemez, ne yapar yapar, onu esaretten kurtarırdı. Bu bakımdan da binlerce kişinin minnettarlığını kazanmıştı. Onun sancakbeyi olarak Güneybatı Anadolu'yu idare ettiği yıllarda, Rodos Şövalyeleri'nin elinde pek az Türk esîri kalmıştır. Cebinden fidyelerini ödeyip her yıl Türk esirlerini kurtarır ve Türkiye'ye getirir, evlerine, barklarına gönderirdi. Üstelik işleri olmıyanlara iş de verirdi. Türk donanmasını, bilhassa karadaki akıncı sınıfının mukabili olan korsan sınıfını ve Türk deniz ticâretini her fırsatta himaye ederdi. Daha uzak ülkelere de adamlarını yollar, Türk esirlerinin fidyelerini ödetip Türkiye'ye getirirdi. Oruç Reis, kardeşi Hızır Reis, genç Turgut Reis, -ileride anlatılacağı üzere- Şehzâde Korkut'un himâye ve lûtufları ile yetişmişler, şan ve şöhret sâhibi olmuşlardı.

Nihayet Korkut, Fâtih'in en sevgili torunu olarak mâruftu. Büyükbabasının sarayında İstanbul'da büyük ihtimamlarla yetiştirilmişti. Bir Türk için, Fâtih'in sevdiği her şey kutsaldı. Gerçekten Korkut, pek iyi yetişmiş, büyük bir bilgin ve san'atkâr olmuştu. Şiirleri okunuyor, besteleri çalınıyor, ulemâ arasında yazdığı eserler pek makbûl sayılıyordu. Üstelik Korkut, babası Amasya'dan İstanbul'a gelinceye kadar, büyükbabası Fâtih'in ölümünden sonra, kısa bir müddet saltanat nâibliği de yapmış, taht ve tâcın lezzetini almıştı.

Şehzâde Selîm'in Tahtı Ele Geçirmek İçin Son Teşebbüsleri (1511 – 1512)

1511 Temmuzu'nda Şehzâde Selîm, Vidin'den Edirne'ye geldi. Bu mühim şehri işgal ettikten sonra, Çorlu'ya vardı. Fakat 3 Ağustos'ta babası II. Bâyezîd tarafından karşılandı. Şehzâde, birkaç dakikalık bir vuruşmadan

sonra mağlûp oldu. Ancak bu Uğraşderesi mağlûbiyeti, Şehzâde Selîm'in azmini kıramadı. "Karabulut" adındaki meşhur atının yürüklüğü sâyesinde kaçıp hayâtını kurtardı. Şehzâde kaçarken, adamlarından –sonradan vezir olan- Ferhâd Bey, tâkip kuvvetlerini meşgul ediyordu. Şehzâde'nin gemileri, Bulgaristan sahilinde Ahyolu limanında bekliyordu. Muhtemel bir mağlûbiyeti hesaplıyan Selîm, ihtiyatı elden bırakmamıştı. Böyle bir mağlûbiyetten sonra Vidin ve Semendire'ye dönemezdi. Artık âsî olmuştu. Derhal tevkif edilip İstanbul'a gönderilirdi. Ahyolu'nda gemiye binen Şehzâde Selîm-Şâh, Kefe'ye oğlu Süleymân'ın yanına gitti. Ferhâd bey, Şehzâde'ye sâdık adamları toplayıp, Moldavya, Ukrayna ve Kırım'dan geçerek Kefe'ye geldi, Selîm-Şâh'a ulaştı. Uğraşderesi (veya Sırtköyü) muharebesinde Şehzâde, 2.000 kişi kaybetmişti. Bu hâdise Şehzâde Selîm'e ders oldu. Orduyu elde etmeden, kaba kuvvetle babasının tahtına oturamıyacağını iyice aklı kesti.

21 Ağustos 1511'de II. Bâyezîd'in, bir emrivâkî ile tahta geçirmek üzere dâvet ettiği büyük oğlu Velîahd-Şehzâde Ahmed'in Maltepe'ye kadar gelmesi ile, İstanbul'da Şehzâde Selîm'e taraftar olan birlikler, baş kaldırdı. Bunun üzerine Şehzâde Ahmed, İstanbul'a gelmemiş ve Maltepe'den geri dönmüştür. Şehzâde'nin İstanbul'a dâveti Vezîr-i âzam Hersek-zâde Ahmed Paşa'nın üzerine yıkılarak azledilmiş, yerine Koca Mustafa Paşa getirilmiştir. Şehzâde Ahmed, Amasya'ya döneceğine Konya'ya gitmiş, yeğeni Şehzâde Mehmed-Şâh'ı oradan kovmuş ve Konya'da saltanatını ilân etmiş, babasının orduya söz geçiremediği iddiasında bulunmuştur. Sultân Ahmed'in açıkça müddeî sıfatını takınması üzerine ordunun ve ulemânın tazyikı ile Sultân Bâyezid, Şehzâde Selîm'e Semendire sancağını tekrar vermiştir. Selîm, derhal Kefe'den Semendire'ye gelmiştir.

Şehzâde Korkut'un ansızın İstanbul'a gelmesi, işleri bir kat daha karıştırmıştır. Şehzâde, ağabeyinin açıkça isyanı üzerine saltanat ümidine düşmüştü. Orduyu elde etmek istemiş, generaller, Şehzâde'ye büyük saygı göstermişler, fakat Sultân Bâyezîd'in henüz hayatta olduğu gerekçesi ile, Korkut'u desteklememişlerdir. Babası ile de görüşen Şehzâde Korkut, tahttan ümîdini kesmiştir. Bu sûretle, iki büyük kuvvetin, ordu ve ulemâ'nın, Şehzâde Selîm'den başkasının tahta oturmasına rıza göstermiyeceği, kesin şekilde belli olmuştur.

II. Bâyezîd'in, büyük babası II. Murâd gibi tahttan çekilme kararı kesindi. Bu işi, büyük oğlu Ahmed lehine daha yıllarca önce yapmaya hazırdı. Fakat Şehzâde Selîm'in Kızılbaşlar'a karşı kazandığı devletin onurunu koruyan başarılar ve şahsiyetinin azameti ile herkesi büyülemesi, buna engel olmuştu. 1511 sonlarında artık vaziyet öyle bir durum almış ve zemin o kadar hazırlanmıştı ki, Şehzâde Selim'in yeni bir teşebbüsü, tahtı ele geçirmesi için kâfi gelecekti. Nitekim öyle oldu.

1512'nin ilk günlerinde Anadolu'daki Kızılbaşlar, Nûr-i Ali adlı Safevî halifesinin etrafında toplanıp Amasya ve Tokat'ta büyük kargaşa çıkardılar. Sultân Ahmed'in Amasya'dan çekilmesi, bu bölgede büyük bir boşluğa yol açmıştı. O, şimdi Konya'da bulunuyordu. Kızılbaşlar'ın çıkardığı büyük kargaşa, İstanbul'da kötü akisler yaptı. 6 Mart'ta Kapıkulu Ocakları, İstanbul'da kalabalık bir nümâyiş yaptılar. II. Bâyezîd, Sultân Ahmed'i desteklemekte devâm ettiği takdirde kan döküleceğini anladı. Küçük oğlu Selîm'in saltanat arzusunu ve iktidarını da biliyordu. Bunun üzerine, onun lehine tahttan feragate karar verdi ve bir nâme yazarak, Semendire'deki Şehzâde'yi İstanbul'a dâvet etti. Edirne yoluyla Şehzâde Selîm, 19 Nisan'da İstanbul'a vâsıl oldu.

II. Bâyezîd'in Tahttan Ferâgati (24 Nisan 1512)

Şehzâde Sultân Korkut, İstanbul'da bulunuyordu. 3 yaş küçük kardeşi Selîm'i karşıladı ve padişahlığını tebrîk eyledi. Korkut'un Selîm'i padişah olarak tanıması üzerine, ortada müddeî sıfatıyla yalnız Sultân Ahmed kalıyor demekti. Artık II. Bâyezîd de Sultân Ahmed'e tahtını terketmeyi düşünmüyordu. Velîahd-Şehzade'nin Orta Anadolu'yu Kızılbaşlar'a karşı koruyamaması ve Konya'da hükûmete baş kaldırması, Sultân Bâyezîd'i îkaz etmişti. Kızılbaş meselesini kökünden halle muktedir tek şahsiyet, Şehzâde Selîm idi (bu anda Selîm 42, Korkut 45, Ahmed 46, II. Bâyezîd 62 yaşlarında bulunuyorlardı).

24 Nisan günü II. Sultân Bâyezîd, oğlu Selîm nâmına tahttan ferâgat ettiğini resmen bildirdi. 5 gündür İstanbul'da bulunan Şehzâde Selîm, halkın bitmek tükenmek bilmez tezâhürlerine muhâtab olmuştu.

Sultân Selîm, hasta babasının elini öptü ve tahta oturdu. Selîm, babasının İstanbul'da şimdiki Üniversite'nin yerinde Fâtih'in Topkapı Sarayı'ndan önce yaptırdığı, sonra beğenmeyip oturmaktan vazgeçtiği Eski Saray'da

ikametini istiyordu. Fakat Sultân Bâyezîd, Dimetoka Sarayı'na çekilmek arzusunu gösterdi. Sultân Selîm, bunu kabûl etti. Uzun zamandır tahttan ayrılmayı düşünen II. Bâyezîd, Dimetoka Saray-ı Hümûyûnu'nu tâmir ettirmişti. Emrine verilen Rumeli beylerbeyisi Yûnus ve Kasım Paşalar ile berâber, seyahat hazırlığını yaptı. Kendisine kalabalık bir maiyet refakat edecekti (*Tâcü't-Tevârîh*, II, 205).

24 Nisan'da Sultân Selîm cülûs merasimi için Topkapı Sarayı'na giderken, Sultân Bâyezîd de Eski Saray'a çekilmişti. Sultân Selîm, babasını Eski Saray'ın kapısına kadar bizzat götürmüştü. II. Bâyezîd, 11 gün sonra Dimetoka'ya hareket etmek üzere Eski Saray'dan ayrıldı (Hammer, IV, 122). Vezir Yûnus ve Defterdar Kasım Paşalar'la beraber seyahate çıkan sâbık hâkanı, Sultân Selîm, yaya yürüyerek uğurladı. Hasta olan II. Bâyezîd, ata binememiş, taht-ı revanla gidiyordu. Birkaç kere Sultân Selîm'e artık geri dönmesini söyledi. Sultân Selîm, İstanbul sûrlarına varınca, atına bindi. Bir müddet de atlı olarak babasının taht-ı revanı yanında gitti. Bu sıralarda Sultân Bâyezid, oğluna devlet işleri üzerinde mühim nasihatlerde bulunuyordu (Hammer, IV, 123). Nihayet Sultân Selîm, babasının hayır duasını rica etti, oğluna dua eden Sultân Bâyezîd, elini öptürerek veda etti. Her ikisi de ağladı. Maiyetlerinde bulunanlar da çok üzgündüler. Türk tarihinin bir safhası kapanmıştı, yeni bir safha açılıyordu (*Tâcü't-Tevârîh*, II, 206).

Sultân II. Bâyezîd'in Ölümü ve Şahsiyeti

Sultân Bâyezîd Dimetoka'ya varamadı. İstanbul'dan hareketinden 1 ay, 2 gün sonra, 26 Mayıs 1512'de, Edirne'nin güneydoğusundaki Havsa (Hafsa) kasabasının Abalar köyünde öldü (*Tâcü't-Tevârîh*, II, 207). Oğlu Yavuz tarafından zehirletildiği rivâyeti zayıf görünmektedir. Zira İstanbul'dan ayrıldığı zaman çok hasta ve bitkin olduğu, atına binemiyecek, taht-ı revanla seyahat edecek derecede yorgun bulunduğu malûmdur.

II. Bâyezîd'in cenâzesi İstanbul'a getirilmiş, kendi yaptırdığı Bâyezîd Camii'ndeki türbesine gömülmüştür.

II. Sultan Bâyezîd'in saltanatı 31 seneden 9 gün eksiktir. En kuvvetli rivayete göre ölümünde 62 yaşında idi. Fakat birkaç yaş fazla gösteren kaynaklar da vardır.

II. Bâyezîd, babası Fâtih'ten sonra bütün Osmanoğulları'nın en bilginidir. Çok mükemmel bir tahsil görmüştü. Türkçe, Farsça, ve Arapça'yı edebiyatlarıyla öğrenmiş, İslâmî ilimler, felsefe, matematik ve mûsiki tahsil etmişti. Türkçe'nin Çağatay lehçesini ve Uygur alfabesini de bilirdi. Bestekâr, hattat ve şairdi. Dîvânı vardır. Mahlâsı "Avnî" idi. Bestelediği eserlerden yalnız bâzılarının notası zamanımıza kadar gelebilmiştir. Bunların hepsi saz eseridir.

Bilginler ve sanatkârlar için hususî bir bütçesi vardı. Kendisine takdim edilen bütün eserleri okurdu. Değerli bulduklarını teşvik ederdi. Dalkavukça yazılmış eserlerin müelliflerine yüz vermezdi. Merhametli, vefâkâr ve kadirşinastı. Meziyetlerinden dolayı, ölümü, İslâm âleminde büyük teessürle karşılandı. Gerçekten dünyanın en büyük devletinin pek faziletli hükümdarı olarak, hayatında büyük hürmet görmüştür. Kahire'de ölümü işitilince, başta Sultân Kansu olduğu hâlde, bütün halk, "gaaib cenâze namâzı" kıldı. İslâm âleminin başka yerlerinde de gaaib namazı kılınmıştır.

Babası zamânındaki Türk Rönesansı'nın devâmını te'mîn etti. Devrinde büyük fetihler olmadı. Fakat Fâtih'in büyük fütûhâtı, bu devirdedir ki iyice hazmedildi. Babası gibi İtalya'nın iç işlerine fiilen müdahale ederdi. Venedik tarafından esir tutulan Mantua Dukası'nın serbest bırakılması hususunda Cumhuriyet'i tazyik etmiş ve Venedik'i, Duka'yı memleketine iâdeye mecbûr etmiştir (Hammer, IV, 104). İtalya'da itibarı pek yüksekti.

Batı (Osmanlı) ve Doğu (Timurlu) Türk rönesansı, II. Bâyezîd devrinde parlaklıkla devâm etti. II. Bâyezîd'in Asya ve Kuzey Afrika ülkelerinde şöhreti ve itibârı, Avrupa'dakinden az değildi. Timurlular ülkesinde ve Hüseyn Baykara himâyesinde yaşıyan çok büyük İran şâir ve mutasavvıfı Câmî (Molla Abdurrahman Câmî), II. Bâyezîd adına kasîdeler ve *Silsiletü'z-Zeheb* adlı eserini yazmıştır. II. Bâyezîd, İtalya'ya olduğu gibi Türkistan'a, Horasan'a, Arabistan'a ve başka ülkelere de entelektüel bakımdan ilgi gösteriyordu. Her yıl Herât'taki Câmî'ye 5.000 ve Buhârâ'daki Nakşbendî tarîkatinin başı olan şeyhe kezâ 5.000 akça gönderiyordu.

Sonradan doç, yâni Venedik cumhurreisi olan Cumhuriyet'in o zamanki İstanbul balyozu (büyükelçisi) Andrea Gritti, II. Bâyezîd hakkında Senato'ya yolladığı bir raporunda şöyle demektedir:

"Boyu ortadan yüksektir... Hiç içki kullanmaz. Az yer. Ata binmekten pek hoşlanır... En sevdiği şey, av eğlenceleri ve atlı sporlardır. Dinî merasimlere pek riayet eder ve pek bol sadaka dağıtır. Felsefe ve astronomi ile meşgul olur... Tettebbû ve mütalâaları dışında, ordusunun ıslâhı ve tensikı ile uğraşmaktadır.... Yeniçeriler'in sayısını arttırdığı gibi, askerini, modern silâhlarla da teçhiz etmiştir. Bilhassa topçu ve süvâri teşkilâtı ve top nakliyatını, ciddî ıslâhata tâbî tutmuştur. Süvarisi ve donanması, şâhit olduğumuz hârikulâde hâdiselerin gerçekleşmesini te'min etmiş, pek sür'atli bir şekilde toplanıp yığılmaya muktedir bir hâle getirilmiştir" (Cantacasin, *Origine des Turcqz*'den S. LIX-LXII naklen 1503'te İstanbul'a gelen Andrea Gritti'nin mahrem senato raporundan).

Fâtih'in ölümünde İmparatorluk, 2.214.000 km2 kadardı. Bunun 511.000 km2'si Asya'da, 1.703.000 km2'si Avrupa'da (Balkanlar ve Kırım Hanlığı) idi. II. Bâyezîd'in ölümünde İmparatorluk, takriben 2.373.000 km2 bir büyüklük göstermektedir. Anadolu'daki topraklar 596.000 km2'yi bulmuştur. Bu yeni topraklar, Şehzâde Selîm'in devlete tâbî kıldığı Kars, Erzincan, Erzurum ve Batı Gürcistan'daki mahallî devletciklerdir. Avrupa'da ise, Otranto ve Kefalonya adası kaybedilmekle berâber, Koron, Modon, Navarin, İnebahtı ve Draç limanları, Venedik'ten fethedilmiştir. Bu sıralarda Kasım Hanlığı'nın başına da Kırım Hânedânı geçtiği için, 75.000 km2 kadar tutan bu hanlık da, dolayısiyle İmparatorluk camiasına dâhil olmuştur. Bu sûretle Türkiye'nin Doğu Avrupa'daki sınırları, Moskova varoşlarına iyice yaklaşmıştır. Nihâyet Türkler'in "Bucak" dedikleri Moldavya'nın Prut ile Dniestr arasındaki Karadeniz sahilleri, Boğdan beyliğinden koparılarak, doğrudan doğruya devlete bağlanmıştır. Bilhassa Dniestr'in denize döküldüğü koyun güneyindeki Akkirmân (Akkerman) limanını fethi, stratejik bakımdan mühimdir.

II. Bâyezîd'in 7 vezîr-i âzamı, aşağıda zikredilmiştir. Bunların içinde Koca Dâvud Paşa, 15 yıl (1482-1497) süren uzun iktidarı ile, padişahın ilk saltanat devresinin bâriz siması olmuştur. İkinci devrede bâriz sima, 2 kerede 7 yıl (1501 – 1503 + 1506 - 1511) iktidarda kalan ve Kızılbaşlar'a karşı şehîd düşen Hadım Ali Paşa'dır. Hersek-zâde Ahmed Paşa da 3 kerede 4 yıl iktidarda kalmıştır (1497-1498 + 1503-1506 + 1511). Hersek-zâde, Yavuz devrinde de 2 kerede 3 yıl iktidara getirilmiştir. Nihâyet Çandarlı-zâde II. Halil Hayreddin Paşa'nın oğlu II. İbrahim Paşa'nın bir yıllık (1498-1499) iktidârı, karakteristiktir ve bu zât, ölümüyle iktidardan düşmüştür.

İbrahim Paşa'nın oğlu Çandarlı-zâde Îsâ Paşa da, II. Bâyezîd'in son ve Yavuz'un ilk nişancısı olmuştur. Bunlar dışında II. Bâyezîd'in vezîr-i âzamları, İshak Paşa (1481-1482) ile Hacı Mesih Paşa'dır (1499-1501). Mesih Paşa, bir yangında kazaen ölerek iktidardan düşmüştür.

II. Bâyezîd'in şeyhulislâmları şunlardır: Molla Gûrânî (1480-1488 = 8), Molla Abdülkerîm (1488-IV.1495 = 7), Alâeddin Molla (IV.1496-II.1503 = 6,10) ve Zenbilli Ali Efendi (II.1503-1526 = 23). O zaman bu makama yapılan tâyinler kaydıhayat şartıyla olduğu için, bunların hepsi ölümleri ile makamlarından çekilmişlerdir. Molla Gûrânî, Fâtih'in meşhur baş hocasıdır ve II. Bâyezîd'e Fâtih devrinden intikal etmiştir. Zenbilli Ali Efendi ise, Osmanlı şeyhulislâmlarının en büyüklerinden olup, meşîhati, bütün Yavuz devrini kaplamış ve Kaanûnî'nin ilk yıllarına kadar devâm eylemiştir. Kendisinden ileride bahsedilecektir.

II. Bâyezîd'in kapdân-ı deryâlarının en uzun müddet vazifede kalanı Küçük Dâvud Paşa'dır. 2 kerede (1493-1502 + 1503 – 1506) 12 yıl bu makamda kalmış ve kapdân-ı deryâ olarak ölmüştür. Ondan sonra bu makama Hersek-zâde Ahmed Paşa getirilmiş ve vezîr-i âzam oluncaya kadar (temmuz 1511), 5 yıla yakın bu vazifede kalmıştır. Yerine sonradan paşa olan İskender Bey getirilmiştir. II. Bâyezîd'in ilk kapdân-ı deryâsı olan müstakbel vezîr-i âzam Hacı Mesih Paşa, Fâtih'in son yılından başlıyarak, Türk deniz kuvvetlerinin başında 12 yıl kalmıştır (1480-1492). Diğer kapdân- ı deryâlar, Güveği Sinan Paşa (1492-1493) ile Kara Nişancı Vezir Dâvud Paşa (1502-1503)'dır.

İkinci Bölüm

YAVUZ ve ŞÂH İSMÂİL – ÇALDIRAN

(1512 – 1516)

Yavuz ve Ağabeyleri (1512 – 1513)

YAVUZ tahta geçtiği zaman, II. Bâyezîd'in 8 oğlundan ancak 3'ü hayatta bulunuyordu: 42 yaşındaki Yavuz, 45 yaşındaki Ebu'l-Hayr Mehmed Korkut ve 46 yaşındaki Ahmed. Yavuz, 3 kardeşin en küçüğü idi. Bunlardan Ahmed'in, müteaddit şehzâdesi vardı. Korkut'un yalnız 2 kızı bulunuyordu. Yavuz'un bir tek oğlu Süleymân (ki şimdi velîahd-şehzâde olmuştu) ile birkaç kızı vardı. Fakat II. Bâyezîd'in ölen oğullarının çoğu, arkalarında şehzâdeler bırakmışlardı. Yavuz'un bu yeğenlerinden bâzılarını yaşları yirmiyi geçiyordu, hepsi yetişmiş şehzâde idiler.

II. Bâyezîd'in bereketli nesli arasında Yavuz'un padişahlığını tanımıyan ve açıkça saltanat iddia eden, eski velîahd-şehzâde Sultân Ahmed idi. Tabiî onun oğulları da, amcaları Yavuz'u tanımıyorlardı. Sultân Korkut ve Yavuz'un diğer yeğenleri, Sultân Selîm'i padişah tanımışlardı. Yavuz, cülûsu sırasında İstanbul'da bulunan, kendisini tebrik ve kendisine bîat eden 3 yaş büyük sevgili ve pek değerli ağabeyi Sultân Korkut'a kıyamamıştı. Korkut'un İstanbul'dan ayrılmasına müsaade etti. Korkut, kardeşi Sultân Selîm'den, Anadolu'da istediği sancakların kendisine verileceğine, bu sancakların iç idaresi hususunda hiç kimsenin müdahalede bulunmıyacağına, bu sancakların gelirinden başka paraya ihtiyacı olursa, onun da İstanbul'dan padişah hazinesinden gönderileceğine dâir bir senet istedi. Yavuz, ağabeyine bu senedi verdi. O da Yavuz'a onun padişahlığına karşı hiçbir harekette bulunmıyacağına dâir bir senet tevdî etti. Ancak Korkut'un Anadolu'ya geçtikten sonra sözünde durmak niyetinde olmadığı, başına lüzumundan fazla büyük kuvvetler toplamasından anlaşıldı. Önce ağabeyine kıymayı aklından geçirmiyen Yavuz, Sultân Korkut'un ordusunun her gün büyümekte devâm ettiği hakkındaki haberlerin ardı kesilmeyince, son bir tecrübede bulunmaya karar verdi. Birtakım devlet adamlarının ağzından, Sultân Korkut'a gûya kendisini saltanata dâvet eden mektuplar yazdırdı. Yaptığı yemin mûcibince bu mektupların, Sultân Korkut tarafından, Yavuz'a gönderilmesi lâzımdı. Fakat böyle olmadı. Mektuplara inanan Korkut, büsbütün saltanat hevesine düştü. Kendisine mektup yollayan İstanbul'daki ricale, müsbet cevaplar veren ve yardımlarını

istiyen nâmeler gönderdi. Bunun üzerine Yavuz, Marmara'yı geçti, Anadolu'ya geldi.

Yavuz, İran üzerine sefere çıkarak Türkiye'nin istikbalini karatan Safevî meselesine son vermek azmindeydi. Trabzon'da iken Safevîler'le yıllarca savaşmış, mücâdele etmiş, büyük muvaffakıyetler kazanmış, devletin yüzünü ağartmış, bu faaliyetleri, kendisine taht yolunu açmış, ordunun, ulemâ'nın ve halkın istekleri, Selîm üzerinde toplanmıştı. Kendisine "Yavuz" deniliyordu. Anadolu'da bir sürü saltanat müddeîsi varken böyle uzun ve tehlike dolu bir sefere çıkmanın imkânı yoktu. Böyle bir teşebbüs, yıkımla neticelenebilirdi.

Sultân Korkut, kardeşinden Manisa sancağı, yâni Saruhan Tahtı'ndan başka Midilli adasını da istemiş, her iki arzusu da yerine getirilmişti. Denizcilikle büyük alâkası olan Korkut, Midilli'yi tutmak ve kendi himâyesi ile yetişen Barbaros Kardeşler'in desteğini te'min etmek istiyordu. Ancak Yavuz'un Anadolu'ya geçtiğini duyunca, Manisa'da durmayı akıl kârı görmedi, Antalya'ya doğru sancağından uzaklaştı.

Bu sıralarda Sultân Ahmed de Konya'da idi. Oğullarından Şehzâde Alâeddin'i Bursa'ya göndermiş, şehri kendi nâmına işgal ettirmişti. Ancak Yavuz, Anadolu'ya geçince, Şehzâde Alâeddin de acele Bursa'dan çekildi. Konya taraflarına gitti. Böylece Anadolu, müthiş ve yıkıcı bir Kızılbaş propagandası altında inlerken, bu kere bir de dehşet verici bir saltanat mücadelesine sahne oluyordu ve bu mücadelede rakîpler, ikiden fazla idi.

Yavuz, tahta geçer geçmez, oğlu Şehzâde Süleymân'ı, Kefe'den İstanbul'da çağırmıştı. Onun İstanbul'da saltanat nâibi olarak bıraktı ve Bursa'ya geldi. Yanında 70.000 asker vardı. Bu sayı, mücadelenin büyüklüğünü ve Yavuz'un mücadeleyi mutlaka kazanmak azminde olduğunu gösterir. Sultân Selîm, Bursa'dan Ankara'ya geldi. Sultân Ahmed, Konya'dan Amasya'ya çekilmişti. Yavuz da Ankara'dan Amasya'ya doğruldu. Fakat Sultân Ahmed'in Amasya'dan Malatya'ya doğru kaçtığını öğrenince, Amasya'ya gitmekten vazgeçti. Sultân Ahmed, Amasya'dan kaçarken, 2 oğlunu da, Türkiye'nin yıkılması için fırsat gözeten Şâh İsmâîl'den yardım istemek üzere Tebrîz'e yolladı. Şehzâde Alâeddin de Bursa'dan Konya'ya gelmiş, fakat burada da tutunamıyacağını anlamış, babası ile birleşmek üzere doğuya çekilmişti. Malkoçoğlu Tur-Ali Bey, Sultân Ahmed'i adım adım tâkip ediyordu. Saltanat müddeîsinin peşine

mâruf bir akıncı kumandanının takılmış olması, Yavuz'un, ağabeyinin Şâh İsmâîl'e sığınmasını önlemek istediğini gösterir (Müneccimbaşı, II, 448; Hammer, IV, 145-7).

Yavuz, Amasya sancağını Dâvud Paşa-zâde Mustafa Bey'e vermişti. Bu sıralarda Sultân Ahmed, Kemah'ta idi. Oradan Niksar'a geldi. Ânî bir baskınla Amasya şehrine girdi ve hâkim oldu. Mustafa Bey, kendisine itâatlerini arzetti ve Sultân Ahmed tarafından "Mustafa Paşa" yapılarak vezîr-i âzam tâyin edildi. Türkiye imparatorluğu, parçalanmak yoluna girmişti. Bir kere Safevî muhibbi olanlar tamâmen Sultân Ahmed'in etrâfında birleşmişlerdi. Yavuz'un sert ve müsamaha tanımaz karakterinden ürkenler de Sultân Ahmed'i tutuyorlardı. Nihâyet Sultân Ahmed'i, yaşça büyük olması hasebiyle, meşrû padişah görenler de vardı.

Yavuz, Vezîr-i âzam Koca Mustafa Paşa'nın da Sultân Ahmed taraftarı olmasından şüphe ediyordu. Rivâyete göre, Sultân Ahmed'le muhaberatını da yakalamıştı. Amasya'nın işgalini de Vezîr-i âzam'ın tedbirsizliğinde buluyordu. Bunun üzerine 1512 yılının sonlarına doğru, İstanbul'da bir semte adını vermiş olan Koca Mustafa Paşa'nın boynunu vurdurdu. Hersek-zâde Ahmed Paşa, 4. defa iktidar mevkıine getirildi.

1512-13 kışında vaziyet o derecede kritik bir hal almıştı ki, Yavuz, İstanbul'a dönmedi ve kışı Bursa'da geçirdi. Sultân Ahmed, fevkalâde cesâret bulmuştu. Babasının o kadar kendisine terk etmek istediği saltanatı ele geçireceğine emindi. Nisan ayında, bahar başlarken, Bursa'ya kadar yaklaştı. Nihayet 24 Nisan 1513'te Bursa Yenişehri'nde, iki kardeşin kuvvetleri karşılaştı. Yavuz, ağabeyinin kuvvetlerini rahatça dağıttı. Esir edilen Sultân Ahmed, yay kirişi ile boğuldu. 47 yaşında idi. Sultân Ahmed'in 6 oğlundan 5'i de 2 ay sonra aynı şekilde, mukaddes sayılan kanlarının akıtılmaması için, Türkler'in binlerce yıldan beri hânedân üyelerine tatbik ettikleri usulle, yay kirişiyle boğulmak sûretiyle, idam edildi. Sultân Ahmed'in oğullarından Şehzâde Murâd ise kaçtı. 1513'te Tebrîz'de Şâh İsmâîl'in kızı ile evlendi. Şâh İsmâîl, Yavuz'u tepeleyince Anadolu'yu ele geçirecek, Rumeli'ne ise dâmâdını padişah yapacaktı. Sultân Ahmed'in büyük oğlu olan Şehzâde Murâd, 1519'da 23 yaşında ölmüştür. Sultân Selîm, bunlardan başka, evvelce ölen kardeşlerinin oğulları olan daha 5 şehzâdeyi öldürttü. Bunların içinde Şehzâde Şehenşah'ın oğlu Şehzâde Mehmed-Şâh gibi yetişkin prensler olduğu gibi, çocuklar da vardı.

Bunlardan birinin idam edilmeden evvel yalvarmış olduğu kendisine nakledildiği zaman, o derece sert karakter sahibi olmasına rağmen, Yavuz, kendini tutamamış, vezirlerinin arasında ağlamıştır. Bununla beraber "nizâm-ı â'lem" kurulmuş, Türkiye'nin birliği te'min edilmişti.

Yavuz'un en sevgili kardeşi olan ağabeyi Sultân Korkut'un idamı ise, 17 Mart 1513'te, yâni Sultân Ahmed'den 38 gün öncedir. Sultân Korkut, Mısır'a kaçmak üzere iken, Antalya civarında tevkif edilmiştir. Bulunduğu yeri ihbar eden 15 Türkmen, sonradan –mukaddes Osmanlı Hânedânı'na karşı işledikleri cinayet sebebiyle- idam ettirilmiştir.

Sultân Korkut, Antalya'dan Bursa'ya getirildi ve 17 martta boğuldu. Atası Orhan Gazi'nin yanına gömüldü. Sultân Ahmed ise, gene Bursa'ya kardeşi Şehzâde Şehenşah'ın yanına gömülmüştür. Yavuz, Sultân Korkut'un türbedarlığına, onun pek sâdık adamlarından Piyâle Bey'i tâyin etti. Piyâle Bey, ömrünün kalan yıllarını, efendisinin türbesinde hizmet edip ağlıyarak geçirdi (Hammer, IV, 152). Sultân Ebu'l-Hayr Mehmed Korkut, 46 yaşında idi. Bütün Osmanoğulları'nın en değerlilerinden biridir. Fâtih de en çok bu torununu severdi. Tahsil ve terbiyesi İstanbul Saray-ı Hümâyûnu'nda ve bizzat Fâtih'in nezaretinde olmuştur. Sultân Korkut, 6 mühim eserin müellifidir. Bilgin, şâir, bestekâr, sâzende, hânende ve mûcit idi. Bestelerinden bâzı saz eserlerinin notası zamanımıza gelebilmiştir.

Sultân Ahmed, 1483'te ağabeyi Velihd-Şehzâde Dâmâd Abdullah'ın ölümü üzerine 17 yaşında velîahd olmuş ve 1512 nisanına kadar tam 29 yıl bu makamda kalmıştır.

Yavuz, idam ettirdiği 2 ağabeyi ile 10 yeğeninin servetlerini Hazîne'ye almamıştır. Hepsini müteveffaların zevcelerine, kızlarına, analarına, yâni kanunî mirasçılarına vermiş, üstelik bunların hepsine maaş bağlatmıştır. Sultân Korkut'un 2 kızı hakkında pek lûtufkâr davranmıştır. Sultân Ahmed'in pek büyük olan servetini, son kuruşuna kadar hayatta bulunan yaşlı anası Bülbül Hâtûn'a vermiş, oğlunun şânına lâyık hayır eserleri yaptırmasını da tavsiye eylemiştir (M. Ç. Uluçay, *V. Türk Târih Kongresi Zabıtları*, 428). Bütün bunlar, bu fecî idamlardan Yavuz'un aslâ mes'ul olmadığını, Türkiye'nin birliği ve yüksek menfaatleri uğruna yapıldığını, ortaya koymaktadır. Bu mevzu, Avrupalıları da etkilemiştir. Robert Green'in 1594'te yazdığı İngilizce bir piyes, Yavuz'la kardeşlerinin mücadelesini mevzu almaktadır (Bernâ Moran, 150).

İran Sefer-i Hümâyûnu'na Hareket

Edirne'den İstanbul'a gelen Yavuz Sultân Selîm'in başkumandanlık ettiği Orduy-ı Hümâyûn, 20 Mart 1514'te sefer emri aldı. Sahrây-i Üsküdar'a tuğlar dikildi. 20 Nisan'da Büyük Hakan Topkapı Saray-ı Hümâyûnu'ndan Üsküdar'daki ordugâha nakletti. 23 Nisan'da ordu, Üsküdar'dan hareket etti. 28 Nisan'da İzmit'e gelindi. Burada, Şâh İsmâîl'in Kılıç adındaki casusu tevkif edildi. Fakat Yavuz, câsusu serbest bıraktı ve eline tutuşturduğu harb ilânını muhtevi nota ile berâber Tebrîz'e şâhına gönderdi. 1 Haziranda Konya'ya varıldı. Burada Ordu, 3 gün dinlendi. Yavuz, Mevlânâ'nın türbesini ziyaret etti. 2 Temmuz'da Sıvas'a gelindi. Yavuz 40.000 kişilik bir kuvveti burada bıraktı. Bunlar, nisbeten yorgun, acemi ve ihtiyar askerlerdi. 100.000 kişi ile yoluna devâm etti. Pâdişâh'ın yaklaştığını öğrenen Şâh İsmâîl, Ustaclı Mehmed Han'a, Osmanlı ordusunun konaklıyabileceği yerlerdeki mahsul ve meskenlerin yakılmasını emretmişti. Bundan dolayı Osmanlılar, yürüyüşte zaman zaman müşkilâta dûçar oldular. Fakat menzil teşkilâtı emsalsiz bir mükemmeliyette olduğu için, esas itibariyle, Şâh İsmâîl'in düşündüğü gibi, Osmanlı Ordusu, yolundan alıkonulamadı. 24 Temmuz'da Erzincan'a ve 5 Ağustos'ta da Erzurum'a varıldı. Erzurum'dan sonra ordunun yürüyüşü büsbütün zor bir durum aldı. Günlerce gidiliyor, düşmandan en küçük bir haber bile gelmiyordu. Erzincan'da, Trabzon yoluyla İstanbul'dan getirilen büyük ölçüde mühimmat, orduya vâsıl oldu. 10 Ağustos'ta, Erzurum'un az doğusunda iken Ahıska Gürcü prensi ehemmiyetli ölçüde mühimmat gönderdi. Bu prenslik, Yavuz'un şehzâdeliğinde itaat altına alınmıştı. Bu sıralarda Şâh İsmâîl'in elinden kaçmaya muvaffak olan Dulkadıroğulları'ndan 2 prens de Osmanlı Ordusu'na geldi. Bununla berâber 14 Ağustos'ta Yeniçeriler, dönmek istediklerini, düşmanı bulmanın imkân ve ihtimali olmadığını, dünyanın öbür ucuna kadar yürüseler Kızılbaş'a tesâdüf edilmiyeceğini söyleyip, tezahürat yaptılar. Bu hâdise üzerine Yavuz, derhal atına atladı. Yeniçeriler'e müessir ve sert bir şekilde hitap ettikten sonra, icabında tek başına gideceğini söyledi ve atını doğu istikametine sürdü. Hükümdârın azminin te'sîrinde kalan ordu, onu tâkib etti.

Yavuz, Bâyezîd (Doğubeyazıt) kalesinin itaat arz etmesinden sonra, oradan güney-doğuya Zengimar ırmağı boyunca inerek, bir konak sonra, Makû yakınlarında Çaldıran'a geldi. 50 kilometre kuzey-kuzey-batıda büyük Ağrı Dağı, Osmanlı ve Safevî ordularını seyrediyordu.

Ancak 22 Ağustos'ta ordu, Çaldıran sahrâsında, Şâh İsmâîl'in muazzam kuvvetleri ile karşı karşıya geldi. Vakit geçti, akşam olmuştu. O gece toplanan harb meclisinde, 23 Ağustos'ta, fecirle berâber, düşmana taarruza karar verildi. Burada şunu kaydetmek îcab eder ki, bu Çaldıran, bugün Van'ın İran sınırının 20 km. batısındaki Çaldıran ilçesi değildir. Daha doğuda, Tebrîz'in batısında, bugün İran topraklarında kalan bir mahaldir.

Çaldıran Zaferi (23 Ağustos 1514)

23 Ağustos sabahı, Türkiye'nin geleceğinde etkili olan büyük tarihî günlerden biri idi. Osmanlı Türkleri'nin her hangi bir başarısızlığı, en aşağı ihtimalle, Orta Anadolu'nun Safevîler'in eline geçmesi, en kötüsü, Şîî'leşip birliğin parçalanması neticesini verirdi.

Osmanlı merkezinde Yavuz vardı. Maiyyetinde Vezîr-i âzam Hersek-zâde Ahmed Paşa, vezirler, Anadolu ve Rumeli kazaskerleri bulunuyordu. Sağ kanada Anadolu beylerbeyisi Sinan Paşa kumanda ediyordu; yanında kurmay başkanı olarak Karaman beylerbeyisi Zeynel Paşa vardı. Sol kanadın kumandanı Rumeli beylerbeyisi Hasan Paşa idi. –Safevî merkezinde sadrâzam (başbakan) Seyyid Abdülbâki bulunuyordu. Şâh, sağ kanadda idi. Sol kanada Diyâr-ı Bekr (Âmid) beylerbeyisi Ustaclu Mehmed Hân kumanda ediyordu. Hemen bütün Safevî beylerbeyileri (Irak = Bağdad, Horasan = Meşhed, Irâk-ı Acem = Hemedân, Fars = Şîrâz, Isfahan vs.), orduda tümen kumandanı idiler. Osmanlı ve Safevî Türkleri'nin fecir vakti karşı karşıya gelen orduları, yeryüzünün münakaşasız şekilde en kudretli askerî kuvvetlerini teşkil ediyorlardı. Başlarındaki başkumandanlar ise, asırlarının değil, bütün askerî tarihin en seçkin şahsiyetleri idi. Her iki ordunun da muhârip kısımları 100.000'er kişi idi. Her iki tarafta da asker, fevkalâde techiz edilmişti ve çok bakımlı idi. Teçhizat bakımından Osmanlılar daha zengin idiler. Fakat Safevî Türkmenleri, daha dinçtiler ve Tebrîz'den, yâni çok kısa bir mesâfeden gelmişlerdi. Osmanlı askeri gibi yorgun değildiler. Safevîler'in hafif ve ağır zırhlı süvârileri, esas kuvveti teşkil ediyordu ve zaferin bu atlı tümenlerle elde edileceği sanılıyordu. Fakat gerçek üstünlük Osmanlılar'da idi ve Şâh İsmâîl, münakaşa kabûl etmez askerlik dehâsına rağmen, bu üstünlüğü küçümsemek hafifliğinde bulunmuştu. Bu üstünlük, Osmanlı topçu birlikleri ve tüfekle teslîh edilmiş azablar (hafif piyâde) idi. Ağır piyâde tümeni olan 10.000 Yeniçeri, Yavuz'un etrafında, delinemez saflar teşkil etmişlerdi. Şâh İsmâîl'e göre top,

bir kale silâhı idi; müstahkem mevkileri düşürmek için –Fâtih'in İstanbul muhasarasından sonra- artık başlıca Avrupa ve Asya devletlerinde klâsik silâh olarak kabûl edilmişti. Fakat meydan muhârebelerinde kesin netîce üzerine müessir olabileceği henüz Avrupa'da da, Asya'da da kabûl edilmemişti. Yalnız Osmanlılar, bu iddiada idiler. Fakat bu iddialarını henüz ispat etmiş değillerdi. Yalnız Otlukbeli'nde Osmanlı topçusunun rolü mühim olmuştu. Fakat dünya askerî çevreleri, Otlukbeli'ndeki Osmanlı zaferini top silâhının seyyar olarak kullanılmasına değil, Osmanlı askerinin teçhizat üstünlüğüne, talim, terbiye ve disiplin hususlarındaki fevkalâdeliğine bağlamışlardı. Hele henüz üstüste atış yapamıyan, kaba ve ağır tüfeklerin, piyâde elinde ciddî bir silâh olduğuna, serî kullanılmaya müsâit kılıçla boy ölçüşebileceğine inanılmıyordu. Halbuki II. Bâyezîd, tüfek ve seyyar topçuyu yeniden teşkilâtlandırmıştı. Top artık eskiden olduğu gibi sâbit yerlerden ateşlenen bir silâh değildi. İstendiği yere çevrilen seyyar bir harb vâsıtası idi.

Çok şiddetli geçen ilk saatlerden sonra Osmanlı ordusu, hilâl şeklinde açıldı. Hafif toplar, Safevî atlılarını iyiden iyiye yıpratmıştı. Darmadağınık olan Safevî birlikleri, saflarını tamamen muhafaza eden Osmanlılar tarafından imhaya başlandı. Kahraman Safevî süvârisi, daha Osmanlılar'a yaklaşıp ok atımı mesâfesine gelemeden, azabların tüfek ve topçunun hafif top ateşi ile perişan oluyordu. Şâh İsmâîl'in, Osmanlı birliklerinin konuşu hakkında da hiçbir bilgisi yoktu, keşif yaptırmadan muhârebeyi kabûl etmişti. En zayıf sandığı noktalarda, dehşetli bir Osmanlı mukavemeti ile karşılaşmıştı.

Nihayet muhârebenin son saatleri geldi. Safevî kuvvetleri perişan olmuştu. 15 senede bir düzine devleti haritadan silen genç Şâh, affetmez hasmının eline düşmemek için, kaçmağa karar verdi. Elinden ve ayağından iki yara almıştı. Osmanlı birliklerinin eline düşmesi an meselesi idi. Tam bu sırada Şâh'a benziyen ve onun kıyâfetine girmiş bulunan Hızır adında bir Safevî hassa subayı: "Şâh menem!" diye ortaya atıldı. Şâh'ı esir almakla vazifeli Osmanlı birlikleri bu adamın etrafını sarıp onu esir aldılar. Bu dakikada, vurulmuş olan atını değiştiren Şâh İsmâîl, bir gedikten fırladı ve Tebrîz'e kadar arkasına bakmadan at sürdü. Fakat Tebriz'de kaldığı ve burada mukavemete uğraştığı takdirde gene esir düşeceğini anladı. İran içerilerine çekildi. İran imparatorluk taht şehri, Osmanlı Türkleri'ne açıktı. Osmanlılar, hiçbir zaman, ne Yıldırım, ne Fâtih zamanında, bu kadar

doğuya ilerliyememişlerdi. O zamana kadar "nâ-mağlûb" şöhretini muhâfaza eden Şâh İsmâîl, yalnız mağlûp değil, aynı zamanda perişan edilmişti. Hazinesi, tahtı, haremi, başkenti, Osmanlılar'ın elinde idi. İran, bu darbeden kalkınmak için tam 20 yıl harcadı ve artık Anadolu'yu tehdidi bahis mevzuu olmadı. Osmanlılar, yalnız Fırat-Toroslar hattının sâhibi olduklarını değil, bu hattın doğuya hinterlandının da mâliki olduklarını, bütün rakiplerine gösterdiler. Türkiye İmparatorluğu, Anadolu'nun birliğini kesin şekilde sağlamıştı. Artık tam 20 yıl, doğudan endişe edilmeksizin, güneyde ve Avrupa'da büyük işler görmek mümkindi.

Çaldıran'da Safevîler'den "hân" denen 14 beylerbeyi (askerî umumî vali), Osmanlılar'dan ise 1 beylerbeyi (orgeneral) ve 9 sancakbeyi (tümgeneral), muhârebe meydanında kaldılar. Bu, vuruşmanın ne kadar şiddetli geçtiğini gösterir. Şehît Osmanlı beylerbeyi, Rumeli beylerbeyi olan Hasan Paşa idi. Muhârebeden sonra protokol bir derece yürütüldü. Anadolu beylerbeyisi Sinan Paşa, Rumeli beylerbeyisi, Karaman beylerbeyisi Zeynel Paşa, Anadolu beylerbeyisi, sancak beylerinden Ferhâd Bey, beylerbeyi oldu. Şehîd 9 sancak beyinin en mühimlerini, Sofya sancak beyi Malkoçoğlu Ali Bey, kardeşi Silistre sancakbeyi Malkoçoğlu Tur-Ali Bey (ki her ikisi de pek mâruf akıncı kumandanları idiler) teşkil ediyordu. Safevî ordusundan ölenlerin en mühimleri şunlardı: Sadrâzam (yani İran imparatorluk başbakanı) Abdülbâkî Bey, Kazasker Seyyid Haydar, Irâk-ı Arab (Bağdad) beylerbeyi ve Şâh'ın kayınpederi Hulefâ Bey, Diyâr-ı Bekr beylerbeyi Ustaclı Mehmed Hân, Horasan (Meşhed) umumî valisi Lala Bey, Irâk-ı Acem (Hemedân) beylerbeyi Tekeli Yegân Bey, Dâmgan beylerbeyi Sultân-Ali Bey. Bunlardan Abdülbâki Bey İranlı, diğerlerinin hepsi Osmanlılar gibi Oğuz Türkü (Türkmen) idiler.

Ele Geçirilen Ganîmet ve Şâh İsmâîl'in Tahtı

Safevîler'den ileri gelen birçok kimse de esir düşmüştü. Bunlardan en mühimmi Taclı Hanım idi ki, Şâh'ın zevcesi idi. Taclı Hanım, zırhlı, askerî kıyafette ve at üzerinde bulunuyordu. Yalnız onun üzerinde ve yanında, şu paha biçilmez mücevherler ganîmet olarak alınmıştır: "Bir çift salkımlı ve taşları çok iri küpe "lâ'l-i beğrek" adını taşıyan pek meşhur, tarihî çok büyük bir elmas, bu küpenin üzerinde idi ki, mücevher, birçok hükümdarların elinde dolaştıktan sonra sonunda Şâh İsmâîl'e geçmişti, 36 tane "emrudî bikr" incisi, 24'er tane inciden yapılmış bir çift bilezik, gene 24'er inciden

yapılmış bir çift halhâl (ayak bileziği), cem'an 96 iri inci, bir tane altın kaplı ve altın zincirli "zer-nişân şeyim-i meftulle", bir altın bâzûbend (kolun dirsekten üst kısmına takılan kalın bilezik), bir fîrûze taşlı altın yüzük, bir lâ'l taşlı altın yüzük, bir altın mühür, bir "zer-baft kaftan" ki, 25 adet elmas düğmesi vardı, "ammâ kaftâna dikilmiş değil idi"... (Topkapı Sarayı Arşivi, no. 636).

Şâh İsmâîl'in ordugâhında bulunan hazine de ele geçti. Emsalsiz mücevherler, bu hazînede bulunuyordu (bunların bir kısmı şimdi Topkapı Sarayı'nın Hazine salonlarında teşhir edilmektedir). Şâh'ın imparatorluk otağı, bütün eşyası ile bırakılmıştı. Şâh İsmâîl'in tahtı da ganimetler arasında idi. Ancak şimdi Topkapı Sarayı Hazinesi'nde teşhir edilen "Şâh İsmâîl'in Tahtı" diye mâruf taht, Şâh İsmâîl'in değildir. Hindistan Timuroğulları'nındır. Nâdir Şâh, Delhi'ye girdiği zaman ele geçirmiş, XVIII. asır ortalarında Osmanlılar'ın eline geçmiştir. Bu tahtın değeri, ancak pek muazzam bir imparatorluğa ait olabileceğini göstermektedir. 1910'da Avrupalı antika ve mücevher mütehassısları, bu tahta akıl almaz bir değer biçmişlerdir.

Yavuz, İran İmparatorluk Taht Şehri Olan Tebrîz'e Giriyor (6 Eylûl 1514)

Yavuz, Çaldıran sahrasında 2 gün kaldı, 26 Ağustos yürüyüşe başladı. 11 gün sonra Osmanlı Ordusu, mukavemet görmeksizin İran imparatorluğunun taht şehri olan Tebriz'e girdi. Burada da ayrıca muazzam bir ganimet ele geçirildi. Bu servet, İlhanlılar'dan Celâyirliler'e, Karakoyunlular, Akkoyunlular'a, onlardan da Şâh İsmâîl'e geçmişti. Tebriz; Kahire, İstanbul, Herât, Delhi, Pekin gibi yeryüzünün en büyük birkaç şehrinden biri idi. Bu tarihte nüfusu 1.000.000'u geçiyordu. Şehirde 3090 muazzam kervansaray vardı. 1514, Tebriz'in son büyüklük yılıdır. Bu tarihten sonra şehir inhitata başlamıştır. Çünkü bir müddet sonra, doğuya doğru sınırlarını çok ileriye götüren Türkiye'ye çok yakın bir taht şehrinde kendilerini emniyette saymıyan Safevîler, başkentlerini daha içeride Kazvîn'e götürmüşlerdir. Bu hâdise, Türklük bakımından çok zararlı olmuştur. Çünkü Tebriz, tamamen bir Türk şehri idi; İranlı nüfus, küçük bir azınlıktı (bugün de böyledir). Kazvîn ise, Tebrîz'in 300 km. güneydoğusunda, Tahrân'ın (Eski Rey) 125 km. kuzeybatısındadır.

8 Eylûl'de Cuma namazında milyonluk Tebriz taht şehrinde hutbe, Sünnî (Ehli Sünne ve'l-Cemâ'a) akîdesine göre ve "Sultân-ı ıklîm-i Rûm Selîm ibni Bâyezîd ibni Mehmed" adına okundu. Yavuz, 1.000 kadar Türk Âzerî san'atkâr, bilgin ve şâirini, Tebrîz'den İstanbul'a sevketti (Timur da öyle yapar, her ülkenin en değerli adamlarını Semerkand'da toplardı).

Yavuz'un tamamen deha mahsûlü bir taktikle 12 saatte, henüz hava kararmadan kesin netîce aldığı Çaldıran vuruşması, târihin en büyük ve namlı meydan muhârebelerinden biridir. Yalnız bu vuruşma değil, bu İran sefer-i hümâyûnu da askerî bakımdan çok büyük bir başarıdır. *Türk Ansiklopedisi*'nde (*Çaldıran* maddesi, s. 338a), askerî bakımdan bu sefer, şöyle değerlendirilmektedir:

"2.500 km'lik uzun bir yolu aşıp zafere ulaşılan bu başarılı seferin, hemen aynı şartlar altında 1812'de Napoléon'un, 1941'de Hitler'in Moskova'ya yaptıkları başarısız seferler göz önünde tutulursa, ne derece değer taşıdığı anlaşılır""

Zaferden hemen sonra, İstanbul'da "kaaim-makaam-ı saltanat" yâni imparatorluk nâibi olan Velîahd-Şehzâde Süleymân'a, Mısır Memlûk Sultanı'na, Venedik Doçu'na, Lehistan, Bohemya, Macaristan Kralları'na, Rodos Şövalyeleri Üstâd-ı Âzamı'na, Kırım Hânı'na, Eflâk ve Boğdan Voyvodaları'na, İstanbul, Edirne ve Bursa taht kadılarına, serhad valilerinden Mora, Bosna, Hersek ve Semendire (Sırbistan) sancakbeyleri'ne, fetih-nâmeler yazılıp gönderilmiştir.

Yavuz, Tebrîz'den çekildikten ve Âzerbaycan, Safevîler tarafından geri alındıktan sonra Şâh İsmâîl, Amasya'ya Osmanlılar'a elçiler göndermiştir. Eski lisanından tamamen farklı ve çok yumuşak bir dil kullanan Şâh, aynı zamanda dayısının kızı olan zevcesi Taclı Hanım'ın iadesini ricâ etmişse de, Yavuz, bunu reddetmiş ve Safevîler'e yüz vermemiştir. Zira Şâh İsmâîl'in Anadolu'ya verdiği maddî ve mânevî zarar pek büyüktü. Şâh İsmâîl'in "Taclı Hanım" adında 2 zevcesinin olduğu anlaşılmaktadır. Bunların biri Çaldıran'da ölen Irâk-ı Arab (Bağdad) umumî valisi Hulefâ Bey'in kızı, diğeri ise Akkoyunlu Sultân Yâkub'un kızıdır. Şâh'ın ayrıca bir de Bihrûze Hanım adlı zevcesi vardır. Çeşitli tarihlerin tetkıkinden, Şâh'ın 2 zevcesinin Çaldıran'da Osmanlılar'a esir düştüğü anlaşılmaktadır. Bunlardan biri, galiba Taclı Beğim, Kazasker Tâcî-zâde Câfer Çelebî ile evlendirilmiştir. Bununla berâber, bu mesele çok karışıktır ve elimizdeki vesikaların

kapanık, müphem ve mütenakız ifadelerinden kesin bir bilgi edinmek mümkin olmamaktadır. Şâh İsmâîl'in diğer zevcesi 2 numaralı Taclı Hanım'ın, Çaldıran'dan kaçtığı, *Tâcü't-Tevârîh*'in ifadesinden anlaşılmaktadır.

Yavuz, Tebrîz'de 9 gün kalmıştır. 12 Eylûl'de 1.000 kişilik san'atkâr ve âlim kafilesini Tebrîz'den yola çıkarmış, ayın 15'inde de kendi hareket etmiştir. 21 eylûlde Orduy-ı Hümâyûn, Aras nehrini geçerek Âzerbaycan'dan Anadolu'ya girmiştir. 15 Ekim'de Yavuz, Defterdar (maliye bakanı) Pîrî Mehmed Çelebî'yi, 3. vezirlik makamına yükseltmiştir. Pîrî Mehmed Paşa, birkaç yıl sonra, Yavuz'un son ve Kaanûnî'nin ilk sadrâzamı olacak olan, büyük devlet adamıdır.

Yavuz'un Tebrîz'den İstanbul'a gönderdiği kafilede, Müezzin Hâfız Mehmed Efendi ile oğlu Hasan Can da vardı. Bilindiği gibi Hasan Can, Yavuz'un nedîmi olmuş ve ölümünde baş ucunda bulunmuştur. Şeyhulislâm Hâce-i Sultânî, büyük tarihçi ve devlet adamı (*Tâcü't-Tevârîh* müellifi) Sâdeddîn Efendi, Hasan Can'ın oğludur ve babası ile büyük-babasının anlattıklarından, tarihinde, çok faydalanmıştır.

Tebrîz'den İstanbul'a gönderilen en mühim şahsiyet, şüphesiz Sultân Bedîuzzaman Mirza'dır. Sultân Bedîuzzaman Mirza, Hüseyin Baykara'nın büyük oğlu ve halefidir. Timuroğulları'ndan son Türkistan imparatoru, yâni Doğu Türk Hâkanı'dır. Cuci Ulusu'ndan, yâni Cengiz soyundan Muhammed Şaybak Hân tarafından Herât imparatorluk tahtından kovulmuş ve Şâh İsmâîl'e sığınmıştı. Şâh İsmâîl, Timurlu imparatoruna çok iyi muamele etti ve onu Tebrîz Sarayı'nda ağırladı. Yavuz, daha da iyi muamelede bulundu. Osmanoğulları ile Timuroğulları arasında Ankara ve Yıldırım hâdisesi dolayısiyle tarihî bir kin olmasına rağmen, Bedîuzzaman Mirza'ya hattâ bir imparator gibi davrandı. Yanına kurduğu bir tahtta Bedîuzzaman'ı oturttu. Kendisine muazzam ve muhteşem bir tahsisat bağlattı (Hammer, IV, 202). Bedîuzzaman Mirza, 12 Ağustos 1515'te 46 yaşında İstanbul'da ölmüş, Eyyûb-Sultân'a gömülmüştür. Türkçe şiir yazardı. İstanbul'daki misafirliği – Tebrîz'den hareket tarihinden itibaren– tam 11 ay sürmüştür. Ondan önce 6 yıl da Şâh İsmâîl'in misafiri olmuştu. Biri kendinden önce ölen 2 oğlu olmuştur: Muhammed Mü'min Mirza (1485?-1498) ve Muhammed Zaman Mirza (1490?-1539). Zaman Mirza, Bâbur Şâh'ın dâmâdı ve Hindistan

Timuroğulları'nın Gücerat umumî valisi olmuştur. Türkistan Hâkanlığı'nın Timuroğulları'ndan son velîahdidir.

Doğu Türk Âlemi'nde Kriz

Şâh İsmâîl'in zuhuru ve Çaldıran'da Yavuz'a yenilmesi sıralarında Doğu Türkleri, büyük bir kriz devresine girmişlerdi. Doğu Türk Hâkanı mevkıinde bulunan Timuroğulları'ndan Türkistan imparatoru Sultân Hüseyin Baykara Mirza, 1506'da, 36 yıllık pek parlak bir saltanattan sonra ölmüştü. Takriben 3.000.000 nüfusu ile dünyanın kıyas kabûl etmez şekilde en büyük şehri olan Herât, Hüseyin Baykara'nın taht şehri idi. Yerine geçen büyük oğlu –yukarıda anılan- Bedîuzzaman Mirza, bir yıl kadar sonra, Özbekler tarafından atalar yurdundan kovuldu. Kuzeyden gelen Özbek Türkleri, başlarındaki Şaybak (Şeybânî) Hân'ın dirâyeti ile, Timuroğulları'nı Semerkand'dan da kovdu. Genç Bâbur Mirzâ'nın bütün mücadelesi ve enerjisi, Şâh İsmâîl tarafından desteklenmesine rağmen, netice vermedi. Bunun üzerinedir ki Kâbil'e yerleşen Bâbur, Türkistan'dan ümit kesti, istikbâlini Hindistan'da aradı. Şaybak Hân, Merv yakınlarında, Tâhirâbâd meydan muhârebesinde, 2 aralık 1510'da, Şâh İsmâîl tarafından büyük bir bozguna uğratıldı. Timuroğulları'nın yerine Doğu Türk Hâkanı olan Şaybak Han da, maktûl düştü. Çok hunhar olan Şâh İsmâîl, Şaybak Han'ın kafatasını altınla kaplatıp ve mücevherletip gûyâ şarap içermiş. Bu mühim hâdise, Çaldıran'dan 4 yıldan daha az bir müddet evvel geçmişti. Ancak Şâh İsmâîl, Türkistan'ı alamadı ve Şaybak Hânedânı devâm etti. Şâh İsmâîl, Türkistan'ı alsa idi, belki Özbekler'inkinden çok ileri bir kültür seviyesine sahip olduğu için, Timurlular devrinde Türkistan'ın parlak vaziyeti de devâm ederdi. Göçebe olan ve Timurlu mirasının nîmetlerinden faydalanamıyan Özbekler, Türkistan'ı XVI. asırda yavaş, sonraki asırlarda pek hızlı bir inhitata sürüklemişlerdir. Ancak Şîî olan ve İranlı unsurun gittikçe ağır bastığı Safevîler'in Türkistan'da uzun bir hâkimiyeti, şüphesiz Türklük için hayırlı olamazdı.

XVI. asırda 4 Türk imparatorluğu, Türkiye'de Osmanoğulları, İran'da Safevîler, Hindistan'da Bâbur dalından Timuroğulları, Türkistan'da (Mâverâünnehir) Cuci Ulusu'ndan Şeybânîler, dünyanın yarısını ellerinde tutmuşlardır. Fakat XVII. asrın fecrinde Doğu Türk Hâkanlığı, büyük devletler sırasından bile çıkmış, parçalanmış, medeniyet seviyesi bakımından Türkiye, İran ve Hindistan'dan çok geride kalmıştır. XVIII. asır

ortalarında Hindistan Timuroğulları, XIX. asır başlarında İran Türk İmparatorluğu da büyük devletler arasından çıkmıştır. Türkiye, önce Türk, sonra bütün İslâm âlemini tek başına temsil etmeye mecbur ve mahkûm olmuş, Avrupa, büyük zaferi kazanmıştır. Bu tarihî oluşumun menşei, işte XVI. asrın bu ilk yıllarındadır.

Doğu Anadolu'nun Safevîler'den Alınması (1514-17)

Yavuz'a sığınan son Akkoyunlu imparatoru Sultân Murâd, Diyâr-ı Bekr bölgesini Safevîler'den geri almak istiyordu. Yavuz'a tâbî olacaktı. Hattâ bir Osmanlı beylerbeyi olmaya râzı idi. Başlangıçta Diyâr-ı Bekr'in fethi bile, başarılması pek güc bir mesele sayılmıştır. Halbuki Çaldıran zaferinin neticesinde yapılan fütûhat, Anadolu'nun hemen hemen tamamını Osmanlı idaresinde birleştirmek sûretiyle, tahmin ve tasavvur olunamıyan bir derecede Osmanlı Türklüğü'nün lehine netice vermiştir. Sultân Murâd, Osmanlılar tarafından desteklendiği halde, Diyâr-ı Bekr bölgesini alamamıştı. Böyle bir fetih için, Safevîler'in büyük ordusunun bir meydan muhârebesinde kesin şekilde ezilmesi şarttı. Yavuz çapında bir dâhi, bunu şüphesiz kavramıştı. Her türlü muhalefete rağmen, Safevîler'e kesin darbe vurmak istemesi ve bir gösteriş seferi ile iktifa etmeyişi, bunu ispat etmektedir.

Çaldıran zaferi neticesinde, bir tek darbede, Türkiye, Anadolu'nun şimdiki Adana, Gaziantep, Hatay, Urfa, Diyarbakır, Mardin, Siirt, Muş, Bingöl, Bitlis, Tunceli vilâyetlerini (121.000 km2) kazandığı gibi, o zamana kadar Türkiye'ye tâbi bir devlet olan Dulkadır Beyliği de (40.000 km2), doğrudan doğruya ilhak edilmiştir. Gene bu zaferin neticesi olarak Kuzey Irak (Musul, Kerkük, Erbil vilâyetleri, 66.000 km2), Türkiye'ye katılmıştır. Kuzey Irak'ta Türkler çoğunluk, Kürtler ve Araplar azınlık olduğundan bu da, Türk Anadolu birliği için büyük bir adım teşkil ediyordu. Yavuz, daha şehzâdeliğinde Erzincan, Erzurum, Kars çevresini (56.000 km2) itaat altına almıştı. Bu çevredeki Gürcü devletcikleri, Osmanlılar'a tâbî bulunuyordu. Fakat Safevîler, henüz Erzurum-Kars çevresinde hâkimiyet iddia ediyorlardı. Şu sûretle Yavuz, Anadolu'nun –bugün de Türkiye'ye ait bulunan- 217.000 km2'lik büyük bir parçasını, Türkiye devletine katmış oldu. İlk defa olarak Türkiye devleti, Alâeddin Keykubâd devrinde, Birinci İmparatorluğun zirve noktasındaki sınırlarını gölgede bırakıyordu. Anadolu'nun birliği için kazanılan bu muvaffakıyet, Yavuz'u, Türklük'ün

tamamen en başarılı şahsiyetlerinden biri yapmıştır. Zira Türkler'in yaptıkları nice büyük fütûhâttan bugün elde kalanı, budur.

Son Akkoyunlu imparatoru Sultân Murâd, Uzun-Hasan'ın torunu idi. 1498'de tahta çıkmıştı. 1502'de İran imparatorluğunun taht şehri Tebrîz, Şâh İsmâîl'in eline geçti. 1504'te Şâh İsmâîl, Sultân Murâd'ı Irâk-ı Arab (merkezi Bağdad), Irâk-ı Acem (merkezi Hemedân, bazan Reyy = Tahrân), Fars (merkezi Şîrâz) ve Kirman'dan, yâni bütün İran ve Irak'tan da kovdu. 1508'e kadar Sultân Murâd, Güneydoğu Anadolu'da saltanat sürdü. Bu sene, buradan da Safevîler tarafından kovuldu. Topraksız kaldı ve Osmanlı hizmetine girdi. 1514 sonlarında öldürülünceye kadar 6 yıl da Osmanlı hizmetinde kaldı. Öldüğünde ancak 25,5 yaşında idi. Sultân Murâd, Yavuz'un teyzesi olan bir Dulkadır prensesi ile evli olduğu için, Yavuz'un eniştesi idi (fakat ondan 19 yaş daha gençti). Dulkadıroğlu prensesi olan zevcesinden Yâkub ve Hasan Mirzalar adlı oğulları olmuştur. Yâkub Mirza'nın oğlu olan Murâd Paşa (ki büyükbabasının adını taşır), Kaanûnî devrinde Osmanlılar'ın ilk Irâk-ı Acem (Hemedân) beylerbeyisi olacaktır. Akkoyunlular'ın bu dalı Trabzon'da mâlikâne edinmiş ve asırlarca devâm eylemiştir. Sultân Murâd'ın kızkardeşi Taclı Beğim de, Şâh İsmâîl'in zevcesi idi. Yâni Sultân Murâd, Şâh İsmâîl'in de kayınbirâderi oluyordu.

Uzun müddet İstanbul'da yaşıyan Sultân Murâd, Çaldıran'da Osmanlı tümen kumandanlarından biri idi. Çaldıran'dan az sonra, Urfa civarında Safevîler'le yaptığı bir vuruşmada şehit olmuştur. Şâh İsmâîl'in de ana tarafından Uzun-Hasan'ın torunu olduğunu hatırlamak lâzımdır. Bu suretle, Sultân Murâd'ın yalnız eniştesi değil, aynı zamanda halasının oğlu oluyordu, yani birinci derecede kardeş çocukları (cousin-germain paternel) idiler. Sultân Murâd'dan başka birçok Akkoyunlu imparatorluk prensi, Osmanlı hizmetine girmişlerdi. Osmanlılar, bunlara Doğu Anadolu'da, yani atalarının yurdunda dirlik (mâlikâne) verdiler. Bu suretle Doğu Anadolu'nun Osmanlı idâresine ısınması daha kolaylaştırıldığı gibi, Safevîler'in azılı düşmanı olan bu Akkoyunlu prensleri, Kaanûnî devrinde görüleceği üzere, yurtlarını İran imparatorluğuna karşı şiddetle savunmuşlardır. Ancak bazı Akkoyunlu prensleri de, eski refah seviyelerini elde edemeyince, Osmanlı idâresine açık veya kapalı şekilde baş kaldırmaktan çekinmemişlerdir. XIX. asrın meşhur Türk devlet adamlarından büyük hayır sahibi Sadrâzam Yusuf Kâmil Paşa, Akkoyunlulardandır.

Yavuz, yalnız Akkoyunlular'ı değil, Sünnî/Şâfiî olan ve Şîîler'den nefret eden Doğu Anadolu Kürd beylerini de okşamıştı. Bunlardan bazıları da Osmanlı idâresine karşı gelmişlerdir. Büyük bilgin ve tarihçi İdrîs-i Bidlîsî, Doğu Anadolu'nun Osmanlı idâresine girmesi için çok çalışmış ve bu yüzden Yavuz tarafından kaydıhayat şartıyle yıllık büyük bir tahsîsatla mükâfatlandırılmıştır (Hammer, IV, 258).

Çaldıran yıkımından sonra İran, Doğu Anadolu ve Kuzey Irak'ı savunmamış ve bu ülkeler, Türkiye'ye geçmiştir. Yavuz, 11 Temmuz 1515'te 1. Sefer-i Hümâyûn'undan İstanbul'a döndüğü zaman, Doğu Anadolu fütûhâtı devâm ediyordu. Yavuz'un bu birinci seferi, 1 yıl, 2 ay, 21 gün sürmüştür. Güney Âzerbaycan, bu arada Tebrîz, Osmanlılar ülkeden çıktıktan bir müddet sonra Şâh İsmâîl tarafından geri alınmıştır. Esasen Yavuz, Doğu Anadolu fütûhâtı tamamlanmadığı için, Âzerbaycan'da kuvvet bırakmamıştır.

Dulkadır Beyliği'nin İlhâkı (12 Haziran 1515)

19 Mayıs 1515'te Kemah kalesi Safevîler'den fethedilmiştir. 12 Haziran'da da Dulkadıroğlu Türkmen Beyliği, Osmanlı devletine ilhak edilmiştir. Yavuz, ana tarafından mensup olduğu Dulkadıroğulları'na büyük makamlar vermiştir.

Yavuz'un ana tarafından büyükbabası olan pek ihtiyar (87 yaşında) Dulkadıroğlu Alâüddevle Bozkurt Bey, istiklâlini silâhla savunmuş, fakat Maraş'ın kuzeybatısında Göksun yakınlarında geçen Turnadağı meydan muhârebesinde, Osmanlı kuvvetlerine yenilmiş, maktul düşmüştür. Osmanlı kuvvetleri, Sinan Paşa'nın 13.000 kişilik tümeni ile, Şehsuvâroğlu Ali Bey'in 30.000 kişilik ordusundan müteşekkildi. Ali Bey, Alâüddevle Bey'in yeğeni (ağabeyi 8. Dulkadıroğlu Şehsuvar Bey'in oğlu) idi. Yavuz, merkezi Maraş olmak üzere bir Dulkadır beylerbeyliği kurmuş ve bunun başına, "paşa" sanı ile Dulkadıroğlu Ali Bey'i geçirmiştir. Ali Paşa, Yavuz'un annesinin amca oğlu ve Yavuz'un 2. derecede dayısı idi. 1522'de katledilinceye kadar, 7 yıl Dulkadır beylerbeyisi kalmış, bu tarihte eyâlet, hânedândan olmıyan umumî valilere tevcih edilmiştir. Ali Paşa'nın kardeşi Dulkadıroğlu Kasım Bey de Sultanönü (Eskişehir) sancakbeyi idi. Ali Paşa'nın oğulları Sarı-Arslan, Dîvâne-Veled ve Üveys Beyler de, babaları ile beraber katledilmişlerdir. Hânedân, Alâüddevle Bozkurt Bey'den

yürümüştür. Alâüddevle Bey'in oğullarından Kırşehir sancakbeyi Şahruh Bey'in oğulları ve torunları, sancakbeyi ve beylerbeyi olarak Osmanlı hizmetinde bulunmuşlardır. Alâüddevle Bey'in yanında Turnadağı'nda Osmanlılar'a karşı savaşan kardeşi Abdürrezzak Bey'i Yavuz, annesinin amcası olduğu için afvetmiş ve Rumeli'nde Köstendil sancakbeyliğine tâyin etmiştir. Abdürrezzak Bey'in 4 oğlu, Turnadağı'nda maktul olmuşlardır.

Âmid (Diyarbakır) Şehrinin Fethi (19 Eylûl 1515)

Çaldıran'da 44 yaşındaki Yavuz'un 27 yaşındaki Şâh İsmâîl üzerinde kazandığı zafer, Güneydoğu Anadolu'yu da Osmanlı Türkleri'ne açmış ve bu bölgeyi Şîî tehlikesinden ve İran kültürünün hâkimiyetinden korumuş ve kurtarmıştır. Bu bölgede Türkler ekseriyette olmakla berâber, mühim Kürd ve Arap azınlığı da yaşıyordu. Fakat hiçbir İranlı unsur yoktu. Bir miktar Ermeni vardı.

Güneydoğu Anadolu'nun merkezi, o zamanlar "Âmid" denen şimdiki Diyarbakır şehri idi. Pek büyük ve tarihî bir belde idi. Âmid şehrinin geniş çevresine (şimdiki Diyarbakır vilâyeti ile etrafındaki vilâyetleri içine alır) "Diyâr-ı Bekr" denirdi. Şehre hiçbir zaman "Diyâr-ı Bekr" denmemiştir.

Âmid, Çaldıran'dan önce Osmanlılar'a itaat etmişti. Ancak Şâh İsmâîl, Âmid'in kaybının, Güneydoğu Anadolu'dan kesin olarak vazgeçmek demek olduğunu biliyordu. Tebrîz'e döndükten sonra, Ustaclıoğlu Kara Hân'ı gönderip şehri istirdâd etti. Kara Han, Çaldıran'da maktûl düşen Mehmed Hân'ın kardeşidir. Çaldıran darbesinden sonra Safevîler'in askerî güçle Âmid'i muhâfaza etmelerine imkân yoktu. Âmid, Tebrîz'in tam 450 km. (kuşuçuşu) güneybatısında idi. Bunu bilen Safevîler, yerli Kürt beylerini elde etmeye çalıştılar. Kürtler, İran ile Türkiye arasında mütereddittí. Mezhep birliği dolayısıyle daha çok Osmanlılar'ı tutuyor, fakat Şâh İsmâîl'in kan dökücülüğünden de korkuyorlardı. Büyük tarihçi İdrîs-i Bidlîsî'nin müdâhalesi, dengeyi Osmanlı tarafına iyice kaydırdı. Aslen Kürd olan ve Kürdler arasında büyük nüfuzu bulunan bu mümtaz âlim, Yavuz'a, büyük Osmanlı birlikleri yollanırsa, halkın Osmanlı askerinin kudret, disiplin ve adaletini gördükten sonra, bir daha Safevîler'e temâyül etmesinin imkânı olmıyacağını bildirdi. Bunun üzerine Yavuz, Erzincan beylerbeyisi Bıyıklı Mehmed Paşa ile Amasya beylerbeyisi Şâdî Paşa'yı Âmid üzerine gönderdi. Müverrih İdris de 10.000 Kürt gönüllüsü toplamıştı. Vazıyeti

gören Kara Hân, vuruşmayı kabûl etmedi. Âmid'i bırakıp güneydoğuya, Mardin'e çekildi. Âmid, Osmanlılar'ın yeni bir eyâletinin, "Diyâr-ı Bekr Eyâleti"'nin merkezi oldu. İlk beylerbeyi olarak Bıyıklı Mehmed Paşa tâyin edildi ki, Akkoyunlu kumandanlarından iken Osmanlı hizmetine geçmişti ve Güneydoğu Anadolu'nun gerçek fâtihidir.

Bıyıklı Mehmed Paşa'nın Koçhisar Zaferi (4 Mayıs 1516)

Güneydoğu Anadolu'da son Safevî mukavemet ve teşebbüsü, Diyâr-ı Bekr beylerbeyisi Bıyıklı Mehmed Paşa'nın 4 Mayıs 1516'daki zaferi ile kırıldı. Meydan muhârebesi, Mardin'in, 15 km. güneybatısındaki Koçhisar (Eski Koçhisar)'da geçti. Safevî ordusu, Şâh İsmâîl'in eniştesi, büyük Türkmen beylerinden Ustacalu (Ustaclı) Kara Hân'ın idâresinde idi. Bıyıklı Mehmed Paşa, Âmid'e girdikten sonra, İdrîs-i Bidlîsî'yi İstanbul'a gönderip yardım istemişti. Şâdî Paşa, Amasya'ya çekilmişti (o sırada "Rûm Eyâleti" denen Orta Anadolu'nun doğu parçasını merkezi henüz Sıvas değil, Amasya idi). Yavuz, Karaman beylerbeyisi Husrev Paşa'yı gönderdi. Husrev Paşa, Mardin'e gelmeden, Harput'u Safevîler'den aldı. Harput, vaktiyle Dulkadır idâresinde mühim şehirdi (daha Elâzığ şehri yoktu).

Koçhisar'da Mehmed Paşa, Safevîler'i tamamen imhâ etmiştir. Kara Hân, Osmanlı tüfek ateşiyle vurulup ölmüştür. Kara Hân'ın kardeşi Süleymân Hân, Mardin kalesinde 7 Nisan 1517'ye kadar mukavemet etmekle beraber, Mardin şehri, Osmanlılar'da kalmıştır. Mardin kalesinin de bir yıl kadar sonra düşmesi ile, Safevîler, Güneydoğu Anadolu'dan atılmışlardır. Koçhisar zaferi üzerine bu çevredeki bütün Safevî kaleleri teslim alınmıştır. Bunların en mühimlerinden biri Birecik (Bîrecik) olup, Fırat'ın doğu kıyısında ehemmiyetli bir ticaret merkezi idi. Fırat'ın karşı tarafı, yani batısı (Ayntab çevresi) Osmanlılar'ın idi. Bu vazıyete göre Osmanlılar, Memlûkler'in Anadolu topraklarını batı ve kuzeyden olduğu gibi, doğudan da çepeçevre sarmışlardı. Urfa ve Siirt de Osmanlılar'a geçmiştir.

Bu arada Mardin ile Siirt arasındaki Hısn-ı Keyfâ (Hasankeyf) Eyyûbî Melikliği de, Osmanlı toprağı olmuştur. Yavuz, Salâhaddin Eyyûbî'nin büyük hâtırasına saygı göstererek, bu minik krallığı ilga etmemiş, Eyyûbî hânedânını daha bir zaman için saltanattan mahrum etmemiştir. Bu Türk kültürü te'sirindeki Arap Melikliği, daha önce Safevîler'i, ondan önce de Akkoyunlular'ı metbû tanıyordu. Bıyıklı Mehmed Paşa, Mezopotamya'ya

iyice inmiştir. Batıda Fırat'a, Memlûk topraklarına kadar dayanmış, bu arada, Kuzeydoğu Suriye'yi, merkezi Rakka olmak üzere ele geçirmiştir. Bu sıralarda Yavuz, Mısır sefer-i hümâyûnu'na çıkmış bulunuyordu.

Bıyıklı Mehmed Paşa'nın bu muvaffakıyetleri, yalnız Safevîler için değil, Memlûkler için de çok korkutucu olmuştur. Artık Yakın Doğu'da muvazene, Osmanlılar lehine kökünden bozulmuş oluyordu. Memlûk kudreti, bu muvazeneyi mûtedilleştirmeye muktedir değildi. Zâten bunu düşünecek vakti de olmadı.

Yavuz'un Vezîr-i Âzamları ve Şeyhulislâmı

Yavuz, 28 Ekim 1514'te Hersek-zâde Ahmed Paşa'yı azletti. Yerine Dukagin-zâde Ahmed Paşa'yı getirdi. Ancak onu da 4 Mart 1515'te –Koca Mustafa Paşa gibi- idam ettirdi. Dukagin-zâde Dâmâd Ahmed Paşa bu sûretle bir yıl bile iktidarda kalamadı. Yerine tekrar Hersek-zâde tâyin olundu. Bu, Hersek-zâde'nin 5. ve sonuncu sadâretidir. 26 Nisan 1516'da azledildi. Son sadâreti 1 yıl, 1 ay, 23 gündür. II. Bâyezîd ve Yavuz devirlerindeki 5 sadâretinin yekûnu 8 yıla yakındır. Yerine Sinan Paşa getirildi. 22 Ocak 1517'de Ridâniye'de şehîd oluncaya kadar 8 ay, 26 gün iktidarda kaldı. Yûnus Paşa, vezîr-i âzam oldu. O da 13 Eylûl 1517'de idam edildi. Sadâreti 7 ay, 22 gündür. Yerine Pîrî Mehmed Paşa tâyin olundu ki, Yavuz'un son vezîr-i âzamı olan büyük devlet adamıdır.

Yavuz'un tek şeyhulislâmı ise, Zenbilli Ali Efendi olmuştur. Babası devrinden kalmış, Yavuz'un ölümünden sonra Kaanûnî zamanında da vefatına kadar makamını muhafaza etmiştir. Zira o zamanlar şeyhulislâmlık, kaydıhayat ile idi. Meşîhat makamında bulunanlar, padişaha serbestçe hüküm verebilmeleri için, azlolunamazlardı. Nitekim Ali Efendi, Yavuz gibi nüfuz edilemez bir şahsiyetin, birçok müfrit hareketlerini önlemiş, hattâ padişaha sert cevaplar bile vermiştir. Yavuz, çok kızmakla berâber, kanunu bozmamış ve Ali Efendi'yi makamında bırakmıştır.

Üçüncü Bölüm

YAVUZ ve MISIR – MERC-İ DÂBIK ve RİDÂNİYE

- HALÎFELİĞİN ABBÂSÎLER'DEN

OSMÂNOĞULLARI'NA GEÇMESİ (1516 – 1520)

2. Sefer-i Hümâyûn: Mısır Seferi (1516 – 1518)

Yavuz Sultân Selîm, 5 Haziran 1516'da, 2. sefer-i hümâyûna çıkmak üzere, Topkapı Sarayı'ndan Üsküdar'daki ordugâha, otağ-ı hümâyûnuna geçti. Sefer, Mısır – Suriye Türk – Memlûk imparatorluğuna karşı idi. Bu, bir Osmanlı hükümdarının Mısır-Suriye'ye karşı çıktığı ilk ve son seferi teşkîl eder. Bu sefer İstanbul'da saltanat nâibi olarak Velîahd-Şahzâde Süleymân değil, Yavuz'un pek sevdiği ve takdîr ettiği 3. vezir Pîrî Mehmed Paşa bırakılmıştır. Velîahd-Şehzâde Süleymân, Edirne'ye, eski vezîr-i âzam Hersek-zâde Ahmed Paşa da Bursa'ya "taht muhâfızı" tâyîn edilmişlerdir. Vezîr-i âzam Sinan Paşa, Yavuz'dan 38 gün önce İstanbul'dan hareket etmiş, Kayseri'ye gitmiş, buradaki 40.000 kişilik ordunun başına geçmiştir. Yavuz, 4 Haziran'da, yâni sefere çıkmadan 1 gün önce, Memlûkler'e elçiler göndererek, seferin Safevîler üzerine ve İran'ı fethetmek maksadiyle olduğunu bildirmiştir. Yavuz'un elçileri, Rumeli kazaskeri Zeyrek-zâde Rükneddin Efendi ile Karaca Ahmed Paşa, yâni yüksek makam sâhiblerinden iki şahıstı. Bu sûretle Memlûkler uyutulmak istenmiştir ki, modern harb tekniğine tamamen uygundur. Timur da böyle hareket ederek büyük muvaffakıyetler kazanmıştı. Bununla beraber Memlûkler, uyumuyorlardı. Sultân Kansu, daha 18 Mayıs'ta Kahire'den hareket ederek Suriye'ye gelmişti. Yanında Halîfe III. Mütevekkil ile 4 Sünnî mezhebin kaadî'l-kuzât'ı da bulunuyordu. Memlûkler, Osmanlılar'la harb çıkarmamaya âzamî gayret göstermekle berâber, imparatorluklarını şiddetle savunmaya kararlı idiler. Bu sıralarda Memlûk Sultanlığı, Türkiye ve İran'dan sonra dünyanın 3. büyük ve güclü devleti vaziyetinde idi. Eğer Yavuz gerçekten İran'a teveccüh ederse, Sultân Kansu da Kahire'ye dönecek, aksi hâlde Osmanlılar'ı Suriye'ye sokmamaya çalışacaktı. Memlûkler, Suriye'yi mâzide İlhanlılar'a ve Timur'a karşı başarı ile savunmuşlardı. Mısır ise, mahfuz bir ülke idi. Cihanı fetheden Cengizliler ve Timur bile bu memlekete ayak basamamıştı.

23 Temmuz'da Maraş ile Malatya arasında Elbistan'da, Yavuz'un kuvvetleri ile Sinan Paşa'nın 40.000 kişilik kuvveti birleşmiştir. Burası öyle

bir yerdi ki, buradan atılacak birkaç adım, seferin Mısır'a karşı mı, İran'a karşı mı olduğunu, dünyaya gösterecekti. Ya doğuya İran üzerine, ya güneye Mısır üzerine gidilecekti. Temmuzun son haftası, Kahire'de büyük heyecan içinde geçtiği gibi, Tebrîz'de de panik başlamıştı. Zira ikinci bir sefer-i hümâyûn ile Yavuz, Safevîler'i artık haritadan silebilirdi. Mısır'da halk, temmuzda hâlâ Bıyıklı Mehmed Paşa'nın Safevîler'den yaptığı fütuhatı sevinçle karşılıyor, şenlikler yapıyordu. 27 Temmuz'da Yavuz, Osmanlı-Memlûk sınırını geçmiş, 28 Temmuz'da Malatya yakınlarına gelmiştir. Artık bu tarihî günde, seferin Memlûkler üzerine olduğu belli olmuştur. 30 Temmuz'da Tohma Suyu'nun güney kıyısında, Malatya'nın az kuzeyinde Yavuz, harb dîvânını toplamıştır. 3 Ağustos'ta Diyâr-ı Bekr beylerbeyisi Bıyıklı Mehmed Paşa da Orduy-ı Hümâyûn'a katılmıştır. Mehmed Paşa'nın istihbâratına göre, Sultân Kansu, Şâh İsmâîl'e berâberce Osmanlılar'a karşı harb açılmasını, aksi takdirde Osmanoğlu'nun ikisini teker teker yakalayıp helâk edeceğini bildirmiştir. Ancak, Çaldıran'da korkunç şekilde ezilen Şâh İsmâîl, bütün arzusuna rağmen bu teklifi kabûl edememiştir. 18 Ağustos'ta Osmanlılar, Besni yakınlarına gelmiştir. Besni, Yavuz'a teslim olmuştur. Memlûkler'in Anadolu'daki ülkelerinin umumî valisi olan ve Ayntab'da (Gaziantep) oturan Yûnus Bey de, 18 Ağustos günü Osmanlı ordugâhına gelip Yavuz'un huzûruna çıkmış, Ayntab'ın anahtarlarını Büyük Türk Hâkanı'na sunmuştur. Çukurova'daki Memlûkler'e tâbî Ramazanoğulları, bunu daha 27 Temmuz'da yapmışlardı.

Ramazânoğulları Beyliği'nin İlhâkı (27 Temmuz 1516)

Ramazanoğlu Mahmud Bey, 1514 sonunda Osmanlılar'a itaat etmiş ve daha 1515 yazının sonunda İstanbul'a gelmiş, Osmanlı hizmetine girdiğini, Yavuz'a bildirmişti. Yavuz, Çukurova'da, Adana merkez olmak üzere, Ramazanoğulları'nı sancakbeyliği ile bırakmıştır. Ramazanoğlu Mahmud Bey, Yavuz, Mısır seferine çıkarken, Osmanlı ordusunda idi. 27 Temmuz'da Adana'dan gelen Ramazanoğlu birlikleri, beylerinin emri altında, Osmanlılar'a katılmışlardır. Bu hâdiseler, Çaldıran'dan, yıllarca Yakın Doğu'ya kan kusturan Şâh İsmâîl ezildikten sonra, Osmanlılar'ın muazzam bir prestij kazandıklarını göstermektedir. II. Bâyezîd devrinde Adana, Tarsus ve çevresi bir iki kere muvakkaten işgal edilmişse de, şimdiye kadar Ramazan Beyliği, Memlûkler'den ayrılmamıştı.

Mahmud Bey, İstanbul'a gidip Osmanlı hizmetine girince, Memlûkler, onun tahttan düştüğünü ilân etmişler ve yerine Selîm Bey'i Adana tahtına oturtmuşlardı. Selîm Bey, Mahmud Bey'in babasının amcasının torunu idi. 1516'da Yavuz, Selîm Bey'i kovmuş ve "sancak=vilâyet" yaptığı Adana'yı, tekrar Mahmud Bey'e vermiştir. Bu sûretle Mahmud Bey, 2 kerede 5 yıl Adana tahtında kalmıştır. Mahmud Bey, Mısır seferinde Ramazan Türkmenleri ile berâber bulunmuş ve Ridâniye'de şehîd düşmüştür. Yavuz, onun 5 oğlundan büyüğü olan Kubâd Bey'i (Paşa) Adana sancakbeyi yapmıştır. 1520'de Kubâd Bey, Adana'dan alınıp Rumeli'nde bir sancağa tâyin edilmiştir (1559'da beylerbeyi olarak 84 yaşlarında ölmüştür). Rumeli'ne gönderilince yerine Adana'ya kardeşi Pîrî Mehmed Paşa tâyin edilmiştir (Yavuz'un aynı addaki meşhur vezîr-i âzamı ile karıştırmamalıdır). Pîrî Mehmed Bey (sonra Paşa), 48 yıl, Adana sancakbeyi olmuş, 1586'da 90 yaşlarında ölmüştür. Türkçe ve Farsça'da şâirdi. Ancak bu arada birçok beylerbeyiliklerde bulunduğu için, yerine Adana'da nâip olarak kardeşlerini ve oğullarını bırakmıştır. Kardeşleri Dâvud, Korkut ve Mahmud Beyler, hep Osmanlı sancakbeyidir (tümgeneral). Ramazanoğulları, Pîrî Mehmed ve Kubâd Paşalar'dan yürümüştür. 1608'e kadar Adana sancağına Ramazanoğulları tâyininde devâm edilmiştir. Bu sûretle Dulkadır Beyliği'nden sonra Ramazan Beyliği de Anadolu Türk birliğine katılıp eritilmiştir. Böylece Türkiye'de I. İmparatorluk enkazı üzerinde kurulan Türk Beylikleri'nin sonuncusu, en geç teşekkül eden (1352) Ramazanoğulları olmuştur.

Merc-i Dâbık Zaferi (24 Ağustos 1516)

Yavuz, ikinci dev meydan muhârebesini, Çaldıran'dan tam 2 yıl sonra kazanmıştır (Çaldıran: 23 Ağustos 1514). Sultân Kansu, Osmanlı kuvvetlerini Haleb şehrine pek yakın Dâbık Ovası'nda (Farsça: Merc-i Dâbık, Arapça: Mercu'd-Dâbık) karşılamıştır. Mısır seferinde ve bu meydan muhârebesinde istihkâm subayı olarak bulunan büyük bilgin Matrakçı Nasûh, *Feth-nâme-i Diyâr-ı Arab* adlı tek nüshası İstanbul'da Nûrosmâniye Kütüphanesi'nde (no. 4.087) bulunan eserinde (v. 19a-20-a), bize çok değerli ve orijinal malûmat vermektedir. Bu kaynağın diğer kaynaklarla karşılaştırılmasından anlaşıldığına göre, Osmanlı ordusunun kuruluşu şöyle idi:

Orduda 300 top vardı. Sağ kanada Vezîr-i âzam Sinan Paşa kumanda ediyordu. Bu cenahtaki başlıca kumandanlar Anadolu beylerbeyi Sultân-zâde Zeynel Paşa (Han/Mirza), Karaman beylerbeyi Husrev Paşa, Dulkadır beylerbeyi Şehsuvâroğlu Ali Paşa (Bey/Han), Ramazanoğlu Mahmud Bey idi. Zeynel Paşa, Akkoyunlu imparatoru Sultân-zâde Dâmâd Sultân Ahmed Göde ile II. Bâyezîd'in kızı Ayn-i Şâh Sultân'ın oğludur. Bir zamanlar İran imparatorluk velîahdi de olmuş, 1504'te İran tahtına hak da iddia etmiştir. Zeynel Paşa'nın nesli, Elbistan'da yerleşmişlerdir. Fâtih Sultân Mehmed, Zeynel Paşa'nın hem annesinin büyük-babası, hem de babasının –ana tarafından- büyük-babası olmaktadır. Şöyle ki: ana tarafından büyük-babası II. Bâyezîd, Fâtih'in oğlu olduğu gibi, babası Sultân Ahmed Göde de, Fâtih'in kızı Gevher-Han Sultân ile Uzun-Hasan'ın oğlu Dâmâd Uğurlu Mehmed Paşa'nın (Han/Bey/Mirza) oğludur. Şahsuvâroğlu Ali Paşa da –yukarıda görüldüğü üzere– Dulkadır prensi ve Yavuz'un annesinin amca oğlu, yâni Yavuz'un ikinci derecede dayısıdır.

Osmanlı sol kanadına Vezir Yûnus Paşa kumanda ediyordu ki, sonradan vezîr-i âzam olmuştur. Bu kanattaki başlıca kumandanlar Rumeli beylerbeyi Yusuf Paşa, Rûm (Amasya) beylerbeyi Sultân-zâde Dâmâd İsfendiyâroğlu Mehmed Paşa (Han), Diyâr-ı Bekr beylerbeyi Bıyıklı Mehmed Paşa, Yavuz'un kayınpederi Kırım hânı Mengli Giray'ın 2 oğlu, Saâdet ve Mübârek Giraylar idi. İsfendiyâroğlu Sultân-zâde Dâmâd Mehmed Paşa, Fâtih'in hem dayısının, hem halasının oğlu olan son İsfendiyâr prensi Kızıl-Ahmed Paşa'nın büyük oğludur. II. Bâyezîd'in bir kızı ile evli olduğundan, Yavuz'un aynı zamanda eniştesi idi. –Saâdet Giray, 1524 mayısından 1532 mayısına kadar 8 yıl Kırım hânı olacak olan prenstir. Kardeşi Mübârek Giray ise, bu Mısır seferinde şehîd düşecektir. Kırım Hanları, Mengli Giray'ın 9 oğlu içinde bu Mübârek Giray'dan yürümüşlerdir. Moskova Fâtihi Taht-Alan I. Devlet Giray Han Gazi (1551-1577), Mübârek Giray'ın tek oğludur ki, Kırım Hanları, bir kuşak sonra, Devlet Giray'dan yürümüştür. Bu sefere katılan bu 2 kardeş Giray, Yavuz'un kayınbiraderleridir.

Yavuz Sultân Selîm, Yeniçeriler ve Azablar (hafif piyâde) ile merkezdedir.

Memlûk merkezinde Sultân Kansu bulunmaktadır. Sağ kanada Suriye (Şam) nâib-i saltanası Şaybek, sol kanada da Kuzey Suriye (Haleb) nâib-i

saltanası Hayrbey kumanda ediyordu ("nâib-i saltana", Memlûk umumî valilerine verilen ad olup, salâhiyetleri, Osmanlı beylerbeyilerinden biraz daha fazla idi; protokol sırasiyle Mısır, Suriye ve Haleb nâib-i saltanaları gelirdi).

Yavuz, Merc-i Dâbık'ta, Osmanlı sağ ve sol kanatlarını birbirleriyle birleştirmek sûretiyle çenberi kapatmış, Memlûk ordusunu imha eylemiştir. Osmanlılar tahminen 60.000, Memlûkler ise 80.000 kişi idiler. Muhârebenin kazanılmasının başlıca sebepleri, Yavuz'un dâhîce kumandası ve Osmanlı ateşli silâhlarının kıyas kabûl etmez üstünlüğü idi. Memlûkler, Türk veya Türk'leşmiş Çerkesler'den müteşekkil olup,Arap birlikleri çok azdı ve birkaç Bedevî alayından ibaretti (Arap köylüsünde, "fellah"da döğüşmek kaabiliyeti olmadığı, bu kaabiliyetini 2.000 yıl önce kaybettiği malûmdur). İkindi yaklaştığı zaman, Osmanlılar kesin neticeyi almış bulunuyorlardı. Şu halde vuruşma, en çok 8 saat sürmüştür. Sultan Kansu ve sağ kanat kumandanı Suriye nâib-i saltanası Şaybek (Sibey), maktul düşmüşlerdir.

Melikü'l-Eşref Sultân Seyfüddin Kansûhü'l-Guurî min-Baybardî, 66 yaşlarında bulunuyordu. Değerli bir hükümdâr idi. Tükçe, Arapça ve Farsça'da şâir, Arapça'da müellif ve tefsir bilgini idi. II. Kansu'nun oğlu Mehmed Beyi Yavuz, 1518'de İstanbul'a yollamıştır. II. Kansu'nun yerine bu oğlu değil, yeğeni II. Tumanbay, sultan seçilmiştir (Memlûkler'de imparatorun seçimle iktidara geldiği malûmdur).

Merc-i Dâbık'da Sultân Kansu'nun çadırı da ele geçirilmiştir. Bu çadırda bulunan ordu hazînesi, Osmanlılar'ın eline geçmiştir (Hammer, IV, 278).

Memlûk ordusunun sol kanat kumandanı Haleb nâib-i saltanası Hayrbey bir müddet sonra, Osmanlılar'a esir düşmüş ve Osmanlı hizmetine girmiştir. Fakat esirlerin en kıymetlisi, Abbâsîler'den İslâm halîfesi III. Mütevekkil'dir.

Memlûk İmparatorluğu, kuruluşundan beri, târihi boyunca böyle bir meydan muhârebesi kaybetmemiş ve hiçbir hükümdarını muhârebe meydanında bırakmamıştır. Moğollar, İlhanlılar, Timur bile Memlûkler'i böylesine bir mağlûbiyete uğratmamışlardır. Bu bozgundan sonra Mısır'ı değilse bile, Suriye, Lübnan, Filistin, hattâ Hicaz'ı Osmanlılar'ın eline düşmekten koruyabilecek hiçbir kuvvet kalmamıştır.

Yavuz Sultân Selîm'in Haleb'e Girmesi (28 Ağustos 1516)

Zaferden 4 gün sonra Yavuz, 28 Ağustos sabahı, dünyanın en büyük ve zengin şehirlerinden olan Haleb'e girdi. Haleb'deki Memlûk devlet hazinesinde bulunan altın para ile son derece değerli birtakım eşya, Hazîne-i Hümâyûn'a alındı (Hammer, IV, 279). Haleb'in nüfusu, İstanbul'unkine yakındı. Yakın Doğu'nun pek işlek bir ticaret merkezi idi.

Haleb, Kuzey Suriye beylerbeyiliğinin merkezi yapıldı ve Karaca Paşa, ilk Haleb beylerbeyiliğine tâyin edildi. Yavuz, Haleb'de 18 gün kaldı ve 15 Eylûl'de şehri terketti. Bu zaman zarfında, İslâm Halîfeliği'nin Abbâsîler'den Osmanoğulları'na devredilmesi gibi bütün İslâm tarihi bakımından çok mühim bir hâdise cereyan etti.

İslâm Halîfeliği Abbâsîler'den Osmanoğulları'na Geçiyor (29 Ağustos 1516)

Halîfelik, yâni dünyadaki bütün Sünnî Müslümanlar'ın rûhânî reisliği makamı, 750 tarihinden, yâni 766 yıldan beri Abbâsî Hânedânı'nda idi. Peygamber'in amcalarından Abbas'tan indiği için"Abbâsî" denen bu hânedân, 1258'e kadar Bağdad'da, o tarihten sonra da Kahire'de devâm etmişti. Şu farkla ki, Kahire'deki Abbâsî Halîfeleri, İstanbul Patrikleri'ne benzetilebilir. Papaya benzemezler. Çünki devletleri yoktu. Bağdad'daki gibi aynı zamanda devlet başkanı olarak saltanat sürmüyorlardı. Bu mukayesemiz, yalnız bu bakımdandır. Yoksa İslâm dininde Halîfe'nin, Papa'nın ve Patrik'in olduğu gibi geniş ve vicdanların derinliğine kadar inen hiçbir salâhiyetleri olmadığı, kendiliklerinden dinî mes'eleleri tefsîr dahi etmedikleri malûmdur. Halîfe, sâdece Peygamber'in halefi ve İslâm birliğinin, kardeşliğinin bir senbolünden ibârettir.

Memlûkler, Halîfe'yi ve Mukaddes Şehirler'i (Mekke, Medîne ve Kudüs) ellerinde tutmakla, İslâm dünyasına karşı üstünlük iddia edegelmişlerdi. Kudüs, aynı zamanda Hıristiyan dininin de en mukaddes şehri olduğundan, Memlûkler, Hıristiyan hacılarından da faydalanıyorlardı. Şimdi bütün bu mânevî üstünlükler, Türkiye'ye, Osmanoğulları'na geçiyordu.

Yavuz'un Mısır seferi esâsen bir bakıma "İslâm Birliği" projesini gerçekleştirmek amacını güdüyordu. Türkiye çapında devleşen bir devlet, artık şu veya bu devletin, mânevî sahada da olsa, şu veya bu türlü

üstünlüğünü çekemezdi. Esâsen İran'ın Şîî hilâfet (halifelik) propagandası da Türkiye'yi tehdit ediyordu.

Yavuz, Mısır'dan dönerken, son Abbâsî halifesi III. el-Mütevekkil'ala'llaah'ı, amca oğulları Ebû-Bekr ve Ahmed, Mısır Şâfîî kaadî'l-kuzâtı ve daha birtakım yüksek şahsiyetler ile berâber, İstanbul'a getirmiştir (İbnü Ayâs, III, 19-20). Halîfe'ye ancak Kaanûnî Sultân Süleymân, 1521'de Kahire'ye dönmek müsaadesini vermiştir (İbnü Ayâs, III, 926 vekaayii). Bu sûretle III. Mütevekkil, 3 yıl İstanbul'da yaşamıştır. Kahire'ye döndükten sonra daha 22 yıl hayatta kalmış ve 1543'te burada ölmüştür. III. Mütevekkil, 1509'da henüz hayatta olduğu halde makamından indirilen babası Müstemsik'in yerine halîfe olmuştur. 7 yıl bu makamda kalmıştır. Yavuz, Haleb'e girdiğinin ertesi cuma günü kendisini halîfe ilân ettiği hâlde, Mısır, bunu tanımamış ve Osmanlılar'ın elinde esir bulunan III. Mütevekkil'i tanımakta devâm etmiştir. Kahire'de bulunan III. Mütevekkil'in babası ve selefi Müstemsik, oğluna vekil ilân edilmiştir. Yavuz, ertesi yıl Kahire'yi de alınca, Müstemsik, bu vekâletten düşmüştür. Müstemsik ihtiyar olduğu için Yavuz, onu İstanbul'a getirmemiştir. III. Mütevekkil'in oğulları olmuşsa da, sonradan Abbâsî hânedânı kesilmiştir. III. Mütevekkil, Halîfeler'in 72.'si, Abbâsîler'den gelenlerin 54.'sü ve Kahire'deki Abbâsî Halîfeleri'nin de 17.'sidir. Şu halde Yavuz Sultân Selîm, Hazret-i Peygamber'in 73. halîfesi olmuştur. Ondan sonra Osmanlı imparatoru olan Türk Hâkanları'nın hepsi, aynı zamanda İslâm Halîfeleri'dirler.

III. Mütevekkil, Tuğrul Bey'in himâyesine aldığı ve rûhânî lider derekesine düşürdüğü Kaaim'in 15., Hârûnu'r-Reşîd'in 23., 2. Abbâsî halîfesi ve Bağdad şehrinin kurucusu Mansûr'un 21., Peygamber'in amcası Abbâs'ın 29., Peygamber'in büyük-babası Abdulmuttalib'in 30. kuşaktan torunudur.

Bir rivâyete göre III. Mütevekkil, Yavuz'la İstanbul'a döndükten sonra, Ayasofya Camii'nde yapılan bir merâsimle hılâfeti Osmanoğulları'na devretmiştir. Ama Yavuz'un Haleb'deki ilk Cuma namazında, 29 ağustos 1516 günü öğle vakti halîfe ilân edildiği muhakkaktır. Fakat Ayasofya'da da (ki protokolde Osmanlı câmilerinin birincisi sayılırdı) bir merâsim yapılmış olabilir. Bu rivâyete göre Ayasofya ve Eyyûb-Sultân Câmileri'nde yapılmış olan merâsimde III. Mütevekkil, Yavuz'a kılıç kuşatıp hil'at giydirmiştir.

Halîfe ile berâber Mısır'dan getirilen Ezher Üniversitesi'nin ulemâsı ile İstanbul'da ulemâ bir meclis akdetmişler ve İslâm dininin yüksek menfaatleri nâmına, halîfeliğin Osmanoğulları'na devrini kararlaştırmışlardır. Bu sûretle İslâm dininin başkanlığı, Osmanoğulları'na geçmiştir.

Haleb Büyük Câmii'ndeki Cuma namazında hatîb, hutbeyi Yavuz'un adına okumuş, Yavuz'u "Hâkimü'l-Haremeyni'ş-Şerîfeyn = Mekke ile Medîne'nin Hâkimi" diye anmıştır. Yavuz müdahale edip, "Hâkim" kelimesini "hâdim = hizmetkâr" şeklinde düzeltmiştir. 9 asırlık İslâm dininde bir inkılâp mâhiyetinde olan böyle bir şeyi hatîb efendinin Yavuz'dan önceden emir almaksızın kendiliğinden yapmış olması düşünülemez. Fakat Yavuz, ihtimal o anda gelen dinî bir heyecan ve tevâzû ile "Hâkim" kelimesini "Hâdim"e çevirmiştir. 1516'ya kadar "Hâkimü'l-Haremeyn" diye anılan Halîfeler, ve Memlûk Sultânları, bu tarihten sonra Yavuz'un düzelttiği gibi, "Hâdimü'l-Haremeyn" şeklinde İslâm dünyasının câmilerinde Cuma hutbelerinde zikredilmişlerdir. Halîfe olmanın heyecanı içinde Yavuz, gözyaşlarını tutamamış, Hazreti Peygamber'in meşrû halefi olmanın sevinciyle ağlamış ve oturduğu yerdeki seccâdeyi kaldırarak alnını câmiin mermer zeminine değdirmek sûretiyle şükran secdesine kapanmıştır. Bu dindarlık ve tevâzû, cemaati heyecanlandırmış ve elektriklemiştir. Bundan sonra Yavuz, hutbenin bitişinde, sırtındaki murassâ merâsim kafdanını çıkarıp Hatîb Efendi'ye giydirmiştir (Hammer, IV, 280)

Daha sonra Kahire'de ve Mekke'de bulunan Emânât-ı Mukaddese'nin de İstanbul'a Topkapı Sarayı'ndaki Hırka-i Şerîf Dairesi'ne nakli ve Kudüs, Mekke ve Medîne şehirlerinin Türkiye'ye geçmesi ile, Yavuz'un halîfelik sıfatı tamamlanmıştır.

Suriye, Lübnan ve Filistin'in Fethi (19 Eylûl 1516-2 Ocak 1517)

Yavuz, Haleb'den hızla güneye indi. Şimdiye kadar hiçbir Osmanlı hükümdarı bu kadar güneye inmemişti. 19 eylûlde Hamâ, 21 Eylûl'de Hums alındı. Buralarda hiçbir Memlûk mukavemeti olmadı. Merc-i Dâbık darbesinden sonra Osmanlılar, Suriye ve Filistin'i olgun meyva gibi topladılar. Hamâ sancakbeyliğine Güzelce Kasım Bey, Hums'a Ihtıman-oğlu

tâyin edildiler (Güzelce Kasım Bey, Kaanûnî devrinde Mısır beylerbeyisi ve vezîr olmuştur, İstanbul'daki "Kasımpaşa" semti, onun adını taşır).

Vezir Yûnus Paşa, Hamâ'da iken, Haleb nâib-i saltanası olup Merc-i Dâbık'ta sol kanat kumandanı iken kaçan Hayrbey, bir miktar askerle civarda dolaşıyordu. Yûnus Paşa, kendisini dostça dâvet etti. Hayrbey, bu dâveti kabûl etti ve Osmanlı hizmetine girdi (*Feth-nâme-i Diyâr-ı Arab*, v. 23a) (Filistin'in güneyinde, Gazze'nin güneybatısında, Gazze ile Refah arasındaki Hân-Yûnus kasabası, adını bu seferde bu Vezîr-i âzam Yûnus Paşa'dan almıştır).

Yavuz, 27 Eylûl'de Şam'a geldi. Emevîler'in bu tarihî başkentinde 15 Aralık'a kadar 2 ay, 18 gün kaldı. Salâhaddin Eyyûbî'nin türbesini ve sâir târihî yerleri gezdi. Mısır seferinin bütün hazırlıklarını burada gördü. Suriye'yi nizâma koydu. 3 Ekim'de Şam câmilerinde Cuma hutbesi halîfe ve hükümdar olarak Yavuz'un adına okundu. Yavuz, Emevî Câmii'ndeki merâsimde bulundu. Yavuz, Şam'da iken Osmanlı ordusu Filistin'i fethetti. Lübnan kendiliğinden inkıyâd etti. Fethedilen topraklarda 2 eyâlet (beylerbeyilik) kuruldu. Haleb ve Şam, merkez oldu. Sancak teşkilâtı yapıldı. Kudüs sancakbeyliğine Evrenos-zâde İskender Bey, Gazze sancakbeyliğine Uzguroğlu Îsâ Paşa-zâde Mehmed Bey tâyin edildi. (*Feth-nâme-i Diyâr-ı Arab*, 26a). Bu sûretle Kudüs sancağı, Orta Filistin'i, Gazze sancağı Güney Filistin'i içine alıyordu. Safed de bir sancak merkezi oldu ki, burası, Kuzey Filistin topraklarını ihtiva ediyordu. Kudüs ile Gazze'ye namlı akıncı kumandanlarının tâyini, istikbâli görenler için, Mısır fethinin bir an meselesi olduğunu belli ediyordu. Gazze'yi bizzat Îsâ Paşa-zâde Mehmed Bey fethetmiştir. Henüz Filistin ile Sînâ yarımadası arasında büyük Memlûk kuvvetleri bulunuyordu.

Yavuz, Şam'da iken büyük mutasavvıf Muhyiddîn Arabî (İbnü'l-Arabî)'nin mezarına muhteşem bir türbe yapılmasını da emretti ki, bugünki türbe, budur.

15 Aralık'ta Yavuz, Şam'dan ayrıldı. Çölü geçmek üzere, binlerce deve ve büyük miktarda içecek su hazırlanmıştı.

Hân-Yûnus Meydan Muharebesi (21 Aralık 1516)

Cânberdi (Türkiye Türkçe'si ile: Canverdi) Gazâlî'nin kumandasındaki 10.000 kişilik bir Memlûk kuvveti, Filistin ile Sina arasında dolaşıyordu. Vazifesi, Osmanlılar'ın çölü geçmesine engel olmaktı. Bu kuvveti yok etmek ve yolu açmak için Yavuz, 1 Aralık'ta Vezîr-i âzam Sinân Paşa'yı Şam'dan Gazze'ye göndermişti. Sinan Paşa'nın 5.000 tımarlı sipahisi, Îsâ Paşa-zâde'nin 2.000 sipahisi ile birleşti. Osmanlı kuvvetlerinin bir de topçu taburu vardı. Gazze'nin az güney-batısında Vezir Yûnus Paşa'nın adını taşıyacak Hân-Yûnus kasabası civarında Osmanlılar ile Memlûkler karşılaştılar. Sinan Paşa, 9.000 Memlûk'ü öldürmek ve esir etmek sûretiyle ikindiye kadar çok çetin geçen meydan muhârebesini kazandı. Trablusgarb yâni Lübnan umumî valisi olan Cânberdi Gazâlî, 1.000 atlısı ile perîşan bir halde Mısır'a kaçtı. Bu vuruşmada Osmanlı sağ kanadına Teke (Antalya) sancakbeyi Ferhâd Bey, sol kanadına Gazze sancakbeyi Mehmed Bey kumanda etmişlerdir. Artık Süveyş Berzahı'na kadar Asya'da Memlûk askeri kalmamış, Memlûk imparatorluğu, Afrika'ya atılmış ve tıkılmıştı.

30 Aralık'ta Yavuz, Kudüs'e geldi. 12.000 kandille aydınlatılmış olan Mescid-i Aksâ'da iki rekât hâcet namazı kıldı (*Fetih-Nâme-i Diyâr-ı Arab*, 33b). Mukaddes Mahaller'i gezen Yavuz, ertesi gün hareket etti. 2 Ocak 1517'de Gazze'ye geldi. Burada Kurban Bayramı tes'îd edildi. Burası Akdeniz'den birkaç km uzakta küçük bir şehirdi. Mısır'ın kapısı sayılıyordu. Refah'a kadar Osmanlılar, bütün Filistin'i işgal etmiş, Sina yarımadasına, Tîh Çölü'ne dayanmışlardı. Gazze'de Vezîr-i âzam Sinan Paşa ile Yavuz'un kuvvetleri birleşti. Yavuz burada 3 gün kaldı. 6 Ocak'ta doğuda Halîlu'r-Rahmân (İbrânî: Hebron)'a gitti. Burası, Hazret-i İbrahim'in mezarının bulunduğu yerdir. 9 Ocak'ta Osmanlı Ordusu, Gazze ile Hân-Yûnus arasındaki Deyru'l-Belâh'a geldi. Vezir Hüseyin Paşa, Memlûk imparatorluğunun bütün Asya topraklarının fethedildiğini, Sina Çölü'nü tarihte hiçbir cihangirin cebren geçemediğini, ancak Afrika'ya denizden asker çıkartıp Mısır'ın fethinin kaabil olduğunu, binâenaleyh seferin bitmiş sayılacağını söyledi. Yavuz, Hüseyin Paşa'nın derhal başını kestirdi. Ordusunun çoğunluğu, Hüseyin Paşa'nın fikrinde idiler. Fakat padişahın bu hareketi üzerine artık itiraz imkânı kalmamıştı. Ordu, cihangir başkumandanına baş kaldıramazdı.

Yavuz, İlkçağ'dan beri Hiçbir Cihangîr'in Cebren Geçemediği Sînâ Çölü'nü 13 Günde Geçiyor (9-22 Ocak 1517)

Tarihte ancak İran (Pers) imparatoru Kambiz ve ondan 193 yıl sonra Makedonyalı Büyük İskender, Sina yarımadasını cebren geçip Mısır'ı fethetmişlerdir. Bu geçişlerinden biri M.Ö 525'te, ikincisi ise M.Ö. 332'de olmuştur. Ancak Büyük İskender'inki de tam bir geçiş sayılamaz. Çünki kuvvetlerinin büyük kısmını donanmaya bindirip denizden İskenderiye'ye sevketmiştir. Moğollar ve Timur, yâni dünyayı açan cihangirler bile bu geçişi göze alamamışlar, tecrübe bile etmemişlerdir. Ancak 1915'te Birinci Cihan Harbi'nde Cemal Paşa, yarımadayı cebren geçip Süveyş Barzahı'na varmışsa da, bu hareket, tekniğin muazzam inkişâfına rağmen, Yavuz'un geçişi ile mukayese edilemez. Çünki muvaffak olamamış, Süveyş'i atlıyamamış, Mısır'ı fethedememiştir. Esâsen Cemal Paşa'nın kolordusu, Yavuz'un geçirdiği kuvvetlerin yanında pek küçük bir birlik mâhiyetinde kalmaktadır. Bu çölde hayat yoktur. Akrep, yılan, bit ve sivrisinekler, hayvanlar âlemini teşkil eder ve insanı asla rahat bırakmazlar. Gündüz harâret 40o, bazan daha fazla olduğu gibi, geceleri kışın (yâni Yavuz'un geçtiği mevsimde) sıfıra düşer. Bu ısı farkı, insanı mahveder. Kum o kadar incedir ki, nüfuz etmediği hiçbirşey yoktur. Su ne kadar iyi muhafaza edilirse edilsin, kumla dolar. Kol saatlerinin camlarının kenarlarından saatin içine bile kum zerreciklerinin dolduğunu söylemek, bir fikir verir. Ayakkabı, çölü geçerken kavrulur. Kuma gömülen bir yumurta, birkaç dakika içinde lop yumurta hâline gelir.

Yavuz, Akdeniz kıyılarından fazla uzaklaşmıyarak kuzeyden Sina'yı geçmiştir. Donanmay-ı Hümâyûn, Doğu Akdeniz'de idi ve bu sulara yakındı. Katıyye-Kantara arasında 50 km.'lik yolu Yavuz, bir günde geçmiştir ki, XX. asırda en iyi piyâde birlikleri daha parlak bir yürüyüş yapamazlar. Fakat bâzı günler geçilen mesâfe 18 km'ye kadar inmiştir. Ortalama günlük yürüyüş 30 km olmuştur. Yavuz'un 13 günde geçtiği çölü, I. Cihan Harbi'nde Türk ordusu, tekniğin büyük gelişmesine rağmen 11 günde geçebilmiştir.

11 Ocak'ta el-Arîş köyüne varılmıştır. Burası bir Bedevî köyüdür. Sinan Paşa, 6.000 atlı ile önden gidiyordu. Nihâyet Süveyş Berzahı geçildi. Mısır'a gelindi. Hafifçe güneybatıya doğrulan Orduy-ı Hümâyûn, Kahire'ye yaklaştı. 21 Ocak'ta Sinan Paşa, düşmanın askerî konuşu üzerinde Yavuz'a mükemmel bir rapor sundu.

Rîdâniye Zaferi Türkiye'ye Mısır'ı Kazandırdı ve Memlûk İmparatorluğu'na Son Verdi (22 Ocak 1517)

Memlûk imparatorluğunu haritadan silen büyük meydan muhârebesinin geçtiği Rîdâniye, Kahire'nin bir kuzeydoğu banliyösüdür. Tumanbay, Kahire'yi fevkalâde tahkim etmiş ve ordusunu pek güzel hazırlamıştı. Yavuz bozulursa, Osmanlı ordusu Mısır'dan çekilmeye mahkûm olacak ve Sina çöllerinde yok edilecekti. Ondan sonra Suriye'nin geri alınması bile işten değildi. Memlûk imparatorluğunun umum askerî kuvveti 426.000 kişi idi. Bunun ancak 133.000'i Türk veya Türk'leşmiş Çerkesler'den müteşekkil esas vurucu kuvveti teşkil ediyordu. Geriye kalan 93.000 Arap gönüllüsü, meydan muhârebelerinde işe yaramazdı. 180.000 Türk ve 20.000 Kürt'ten müteşekkil bir de ihtiyat ordusu vardı ki, ihtiyaç hâlinde silâh altına alınan Anadolu ve Kuzey Suriye kuvvetleri idi. Ancak şimdi imparatorluğun bu toprakları Osmanlı işgalinde olduğu için, bunlardan faydalanmaya imkân yoktu (Halîlü'z-Zâhirî, *Zübdetü Keşfü'l-Memâlik*, P. Ravaisse neşri, Paris, 1894, 104). Bilâkis bu gibi ahvalde Memlûkler'e asker veren Ramazan ve Dulkadır Beylikleri, şimdi Osmanlılar'a katılmışlardı.

Bu sûretle Yavuz, 30o arzına kadar inmişti. Başka hiçbir Osmanlı hükümdarı, bu kadar güneye inmemiştir (Kaanûnî ve IV. Murâd, ancak Bağdad'a kadar gelmişlerdir ki 33o'dedir).

Şartlar, şüphesiz Memlûkler'in lehine idi. Kendi ülkelerinde bulunuyorlar, yüzlerce yıldan beri ellerinde bulundurdukları toprakları savunuyorlardı. Osmanlılar, topoğrafya şartlarına onlar derecesinde vâkıf olamazlardı. Şecaatte Memlûk atlılarının, Osmanlı askerinden aşağı olmadığı malûmdu. Tumanbay da kahraman, kudretli ve genç bir adamdı. Yavuz, bu sıralarda 46,5 yaşında bulunuyordu. Memlûkler'in 200 çakılı topu vardı. Osmanlılar'da olduğu gibi seyyar topları yoktu.

Düşman, Osmanlı topları karşısında âciz kalmıştır. Yavuz, Mısır'ın fethinde ilk defa olarak içi yivli toplar kullanmıştır. Avrupa'da yivli topun ilk defa 1868'de Almanlar tarafından îcad edilip kullanıldığını burada kaydetmek faydalıdır. Yavuz'un yivli topları hâlen İstanbul'da Askerî Müze'dedir. Kezâ ilk defa olarak yeni dökülmüş arka arkaya 5 ve 10 gülle atan Osmanlı topları, Ridâniye'de kullanılmış ve parlak netice alınmıştır.

Memlûkler, Osmanlılar'ı Âdiliye'de bekliyorlardı. Zira tek açık ve müsâit yol burası idi. Burası aşılamadan Kahire'ye girilemezdi. 200 Memlûk topunun ağzı, Âdiliye'de düşmana doğru çevrilmişti. Ancak bu toplar çakılı idi. Yâni düşman karşıdan gelmedikçe ateşi faydasız oldu, çünkü Osmanlı topları gibi istenen istikamete çevrilemiyorlardı. Sinan Paşa'nın keşfi, düşmanın toplarının çakılı olduğunu ve Âdiliye tahkimatını ortaya çıkarmıştı. Bunun üzerinedir ki Yavuz, Memlûkler'in akıllarından bile geçirmedikleri bir şey yaptı: Âdiliye'ye karşı bir gösteriş taarruzu yapmak üzere birkaç alayı Memlûk mevzilerinin önünde bıraktı. Kendisi, büyük ordusu ile güneye indi. Mukattam Dağı'nı dolaşarak Memlûk mevzilerinin arkasına düştü. Bu manevra bile, Memlûkler için savaşın kaybı sayılabilirdi. Zira Tumanbay, müstahkem mevziler önünde Türkler'i mahvedercesine yıpratmak hayaline kapılmış, açık sahraya çıkıp bir meydan muhârebesi vermeye yanaşmamıştı. Amcasının Merc-i Dâbık'taki âkıbeti kendisini korkutmuş olacaktır.

Yavuz, Memlûkler'in arkasına düşünce Tumanbay, sahraya çıkıp meydan muhârebesi vermeye mecbur oldu. Memlûk çakılı topçusu, aksi istikamete çakılmış olduğu için, bir tek gülle bile atamadı. Çünki atış istikametinde Osmanlılar değil, çöl bulunuyordu. Yavuz'un manevrası tam bir sürpriz mâhiyetinde olmuş ve düşmanı gafil avlamıştı.

Osmanlı merkezinde Yavuz bulunuyordu. Etrafında piyâde askeri, yani Yeniçeri ve Azablar vardı. Sağ cenaha Vezîr-i âzam Sinan Paşa kumanda ediyordu. Bu kanatta Anadolu tımarlı sipahileri, yani Türk atlı tümenleri vardı. Sol kanatta Rumeli tımarlı sipahileri bulunuyordu. Bu kanadın başında 2. Vezir Yûnus Paşa vardı. Sağ kanattaki başlıca kumandanlar, Anadolu beylerbeyi Mustafa Paşa, Dulkadır beylerbeyi Dulkadıroğlu Ali Paşa, Pulur sancakbeyi Akkoyunlu prenslerinden Ferahşâd Bey (b. Korkmaz Bey b. Kör Mehmed Bey b. Kara-Yülük Osman Bey), ve bunun Lübnan sancakbeyi olan kardeşi Mehmed Bey, Osmanlı hizmetindeki eski Memlûk Haleb nâib-i saltanası Hayrbey idi. Sol kanatta Rumeli beylerbeyi Küçük Sinan Paşa, Ramazanoğlu Mahmud Bey, Kırım prenslerinden Mübârek Giray ve kardeşi Saâdet Giray, Memlûkler'in sâbık Ayntab umumî valisi Yûnus Bey bulunuyordu. Ramazanoğlu ile Kaanûnî'nin dayısı olan Mübârek Giray, şehîd düştüler.

Bizzat Sultân Tumanbay'ın kumanda ettiği ve Kurtbay ile Alanbay'ın katıldığı zırhlı Memlûk ağır süvarisi, Yavuz'u öldürüp işi kökünden halletmek için, Osmanlı merkez kanadına yüklendi. Ancak Osmanlı toplarının karşısında büyük zayiat vererek çekildi. Cânbirdi Gazâlî ise, Osmanlı sağ kanadına taarruz etti. Bu kanadın başındaki Vezîr-i âzam Sinan Paşa şehîd düştü. Bu sûretle Cânbirdi, kendisini Gazze'de (Hân Yûnus'ta) bozan Sinan Paşa'dan intikamını almış oldu. Bu arada Ayntab sancakbeyi Yûnus Bey de şehîd düştü. Bu Osmanlı zayiatı, Memlûkler'in, ümitsizlik içinde, ne kadar büyük cesaretle vuruştuklarını gösterir. Memlûkler, 25.000 ölü verdiler. Bir kısmı esir düştü. Gerisi kaçtı. En mühim Memlûk ricali ölüler arasında idi. Kahire, Osmanlılar'a açılmıştı.

Sultân Tumanbay'ın çadırı ve hazînesi de Osmanlılar'ın eline düştü. Yavuz, geceyi Ridâniye sahrasında geçirdi. Ertesi gün, başta Vezîr-i âzam Sinan Paşa olmak üzere, Osmanlı şehîdlerinin cenâze törenleri yapıldı. Bu törende Yavuz çok müteessir oldu ve ağladı. Sinâneddin Yusuf Paşa'nın yerine, 2. Vezir Yûnus Paşa, iktidara getirildi.

Kahire'nin Fethi (24 Ocak 1517)

24 Ocak'ta Osmanlılar, Kahire'ye girdi. Kahire, dünyanın en büyük ve zengin şehirlerinden biri idi. Chalkondylas'ta (Fransızca tercemesi, I, 80), bu tarihte Kahire'de 500.000 ev olduğu yazılıdır. Şüphesiz bu sayı çok mübalâğalı olmakla berâber, şehrin azameti hakkında aydın bir fikir vermektedir. Asıl Memlûk Hazinesi ve Emânât-ı Mukaddese'nin bir kısmı, Osmanlılar'ın eline geçti. Yavuz, Mısır seferinde alınan ganimetin yalnız altın ve gümüş olanlarını 1.000 deve ile İstanbul'a taşıtmıştır. Bu kafilede, Yavuz'un halîfelik makamındaki selefi III. Mütevekkil de bulunuyordu. Nitekim Çaldıran'dan sonra da Tebrîz'den İstanbul'a bir imparator, Timuroğlu Sultân Bedîüzzamân Mirza'yı yollamıştı (Hammer, IV, 342).

25 Ocak'ta Sultân Tumanbay'ın amcası Sultân II. Kansu'nun oğlu Mehmed Bey, Yavuz'un otağ-ı hümâyûnuna gelip arz-ı tâzimât etti. Mehmed Bey, babası Merc-i Dâbık'ta öldükten sonra sultan olmak istemiş, fakat Tumanbay'ın taraftarları ağır basmıştı. Yavuz, Mehmed Bey'i de İstanbul'a yollamıştır.

28 Ocak'ta, sabaha karşı, güneş doğmadan II. Tumanbay, Kahire'ye girdi. Osmanlı ordusu ve Yavuz, Kahire dışında idiler. Şehirde küçük bir Osmanlı

birliği vardı. Sultân Tumanbay, bu birliği kâmilen kılıçtan geçirdi. Vezîr-i âzam Yûnus Paşa, namlı taht şehrini geri almak için Kahire'ye girdi. Sultân Tumanbay'ın ancak 10.000 askeri vardı. Fakat yüzlerce yıldan beri dışarıdan bir istilâ görmemiş olan mağrur Mısır Türkleri, kadınlarının da katılması ile, şehri şiddetle savundular. Çok kanlı sokak vuruşmaları oldu. Arap halk tarafsız kalmakla berâber, Türkler ve Türk'leşmiş Çerkesler, evlerini, kat kat, oda oda, savunuyorlardı. 30 Ocak'ta II. Tumanbay, Kahire'yi bırakmaya mecbur oldu. Şehir tekrar Osmanlılar'ın eline geçti ve kuvvetli birliklerle korundu.

Bu sûretle II. Tumanbay, şehri sâdece 48 saat için işgal edebildi. Vuruşma o kadar şiddetli geçti ki, Vezîr-i âzam Yûnus Paşa bile yaralandı. 15 Şubat'ta Yavuz Sultân Selîm, muazzam bir merâsimle Kahire'ye girdi. Şehrin darphanesinde, Yavuz'un adına altın Osmanlı sikkeleri kesildi.

II. Sultân Tumanbay'ın Son Mukavemeti ve Yakalanarak Îdâmı (13 Nisan 1517)

Sultân Selîm, Kahire'de iken, II. Tumanbay, çete muhârebeleri ile, Osmanlılar'ı fevkalâde rahatsız etmekte devâm etti. Hâlâ ümidini kesmemişti. Osmanlılar'ın çekilip gideceklerini sanıyor, mümkün mertebe iyi şartlarla sulh yapmak imkânlarını araştırıyordu. Bundan, Yavuz'un niyetlerinin keskinliğine ve şahsiyetinin cihangirlik tarafına erişmemiş olduğu anlaşılmaktadır. 26 Mart'ta bizzat Tumanbay işiyle meşgul olmak üzere Yavuz, Kahire'nin karşı yakasına, Nil'in batısına, Cîze'ye geçti (Ehramlar, buradadır). 30 martta nihâyet Sultân Tumanbay yakalandı. Devletler hu-kukuna göre idam edilebilirdi. Fakat Yavuz, umumiyetle hükümdarlara ve müstesnâ şahsiyetlere çok iyi muamele etmek itiyadında idi. Tumanbay'ın kahramanlığına da meftûn olmuştu. 31 mart günü, büyük merâsimle sâbık Memlûk Sultânı'nı kabûl etti. 47. Türk Memlûk Sultanı'na, sanki hâlâ tahtına sâhip bir imparatormuş gibi muâmele etti. Kendisini ayakta karşıladı. Yanında kurdurduğu bir tahta oturttu. Uzun boylu görüştü. Kendisini Osmanlı hizmetine alarak faydalanmak istediğini çok nâzik bir dille söyledi. Kahramanlığından dolayı ayrıca da tebrik etti. Bundan sonraki günlerde, başta Vezîr-i âzam Yûnus Paşa olmak üzere, vezirler sırasıyla Sultân Tumanbay'a muhteşem ziyâfetler çektiler. Tumanbay'a Osmanlı teşkilâtında mühim bir vazîfe verilmesi beklenirken, işler karıştı.

Sultân Tumanbay, 15 gün sonra îdam edildi. Memlûk devletine ihânet etmek sûretiyle Osmanlı hizmetine girmiş olan sâbık büyük Memlûk ricâli (adları yukarıda anılmıştı), Yavuz'u ve vezirleri daimî şekilde kışkırttılar. Yavuz'da, hislerine mağlûb olup Tumanbay'ı muhafaza ederse, sâbık sultanın, ilk fırsatta kendisinden intikam alacağı ve devlete baş kaldıracağı fikri uyandı. Bu fikir, belki gerçeklere dayanıyordu. Zîra Yavuz'un Tumanbay'ı ilk kabûl ettiği gün yapılan görüşmede, son Memluk Sultanı, Büyük Türk Hâkanı ile, esir gibi değil, imparator gibi konuşmuştu. Gerçekten bu görüşme, iki Türk imparatorunun zihniyet farkını göstermek bakımından, mühimdir. Yavuz, modern bir Yeniçağ hükümdarı gibi fikir beyan etmiş, Tumanbay, henüz Ortaçağ kafasına mâlik olduğunu göstermiştir. Şöyle ki, bu mükâlemede Tumanbay, Sultân Selîm'i, Memlûkler'i ordusunun kahramanlığı ile değil, top ve tüfek gibi ateşli silâhlarla yenmekle itham etmiştir. Yavuz ise, büyük bir devletin başında olmak sıfatıyla kendisinin bu silâhlardan neden edinmediğini sormuş ve *Kur'ân-ı Kerîm'*in düşmana aynı silâhlarla mukabele etmeyi buyuran âyetini okuyarak, Tumanbay'ı susturmuştur.

Osmanlı hizmetine giren eski Memlûk ricâli, Tumanbay, Osmanlı hizmetinde sivrildiği takdirde, onun intikamından korkuyorlardı. Arap halk da Memlûkler'i sevmiyordu. Nitekim Tumanbay'ın yerini Osmanlılar'a Araplar göstererek esîr alınmasına sebep olmuşlardı. Bu vaziyette devletin yüksek menfaatleri için kardeşini fedâdan çekinmeyen Yavuz, Tumanbay'ın îdamına karar verdi.

Tumanbay, Dulkadıroğlu Ali Paşa'ya teslim edildi. Ali Paşa, son Memlûk Sultanı'nı, Kahire'nin Züveyle Kapısı'nda astırdı. Bu tarihten 45 yıl önce Memlûkler, Ali Paşa'nın babası Dulkadıroğlu Şehsuvâr Bey'i, Osmanlılar'a sâdık olduğu için, aynı Züveyle Kapısı'nda asmışlardı (ağustos 1472).

16 Nisan'da Sultân Tumanbay'a emsalsiz bir cenâze merâsimi yapıldı. Sultân olarak ölse, cenâzesi daha parlak bir şekilde kaldırılmazdı. Cenâze namazını Mısır Kadısı kıldırdı. Yavuz, bizzat tabutun altına girdi. Halbuki Osmanlı hükümdarlarının, babalarınınkinden başka tabutu taşımaları âdet değildi. Bütün vezîrler ve Osmanlı ricâli, merâsimde bulundular. Yavuz, merhum sultanın rûhu için, 3 gün fukaraya altın para dağıttı.

Bu sûretle Mısır'ın fethi işi tamamlanmış oldu. Yavuz da, Mısır'ı asıl Tumanbay'ın ölümünden sonra fethetmiş olduğunu bizzat ifâde etmiştir. Bu

sûretle Sultân Selîm, son iki Memlûk sultanının da hayatlarına son vermiş oluyordu.

Memlûkler'in Hezîmetinin Sebepleri

Burada Memlûkler'in tam bir bozguna uğramalarının sebepleri üzerinde biraz durmak lâzımdır.

Beşerin yetiştirdiği en parlak zekâlardan biri olan İbnü Haldûn, daha Yıldırım Bâyezîd devrinde, Türkiye'nin istikbalde alacağı şekli görmüş ve hattâ "Mısır için Osmanoğlu'ndan başka tehlike yoktur" diyerek âdetâ kehânette bulunmuştur (İbnü Hâcer, *Anba'ü'l-Gumr*, I, 797 vekaayiinde).

Ridâniye sahrasında, Osmanlı topçusu ile Memlûk topçusu arasındaki en az yarım asırlık fark, derhal kendini gösterdi. Gerçekten Memlûk topları, çakılı sahra topu olup, manevra kaabiliyetini haiz değildi. Müteharrik ve istenilen istikamete çevrilebilen, hafif, fakat serî atışlı Osmanlı topları ise, düşmana fütur verdirecek derecede te'sirli silâhlardı. Daha 1410'da Emîr Süleymân, Memlûk Sultanı'nın ricâsı üzerine, Mısır'a müteahassıs Türk topçuları ve gemicileri göndermişti. Demek daha o zamandan Türkiye, Mısır'dan ileride idi.

Sultân II. Bâyezid, savaş hâlinde olmadığı zamanlar, Mısır'a daimî sûrette topçu, gemici, teknik müteahassıs, stratejik malzeme gönderdi. Memlûkler'in ve İslâm âleminin minnetini kazandı. Meselâ 1511 ocağında, Mısır'a 400 top ile berâber külliyetli miktarda barut ve bakır göndermek sûretiyle, mühim bir yardım yapmıştı. Memlûk Sultanı, Osmanlı teşkilâtında rütbesi bahriye sancakbeyi (tümamiral) olan Kemal Reîs'i, hükümdarlara mahsus şekilde ağırlıyarak, minnettarlığını gösterdi. Bu hareketlerinden II. Bâyezîd'in, Fırat ve Toroslar'ı tutmakla yetinmek arzusunda olduğu, hele Memlûk devletini fethetmeyi aklından geçirmediği anlaşılır. Hâlbuki aynı anlarda, II. Bâyezîd'in 3. oğlu Şehzâde Selîm Trabzon'da, Mısır'ın fethinin projelerini yapıyordu. Sultân Bâyezîd, Kemal Reîs'ten başka, Ahmedoğlu Aydın Reîs'i, sonra Hâmid ve Hasan Reîs'leri, Sultân Kansu'ya gönderdi. Bunlar, Memlûk donanmasını ıslah ettiler ve dünyanın ikinci derecede bir deniz kuvveti hâline getirdiler (bunlardan Aydın Reîs, Barbaros Kardeşler'in en mühim kumandanlarından biri olan büyük Türk amiralidir). XV. asrın ikinci yarısında başlıyarak Mısır, stratejik malzeme bakımından Türkiye'ye muhtaç hâle geldi. Büyük bir devlet olma

haysiyetini muhâfaza uğrunda muhtaç olduğu stratejik malzemeyi elde edebilmek için, Fâtih ve II. Bâyezîd'le iyi geçinmenin bütün imkânlarını kullandı; îcabında fedakârlık etti. Her yıl Antalya'dan İskenderiye'ye büyük ölçüde kereste, demir, bakır, kükürt, barut, zift, ateşli silâhlar ve başka stratejik maddeler sevkediliyordu. Türkiye ile arası bozuk veya savaş hâlinde iken, İstanbul hükûmeti, bu sevkıyâtı kesiyordu. O yıllarda Mısır ordusu, fevkalâde mutazarrır oluyordu. Bu sûretle bütün İslâm âlemi içinde, Osmanlılar'ın îtibârı ve şöhreti gittikçe yükseldi. Fâtih ve II. Bâyezîd, bu îtibârı siyâsî maksatlarla kullanmayı, aslâ ihmal etmediler. Timur'un ölümünden sonra Memlûkler'i ciddî şekilde tehdîd edebilecek hiçbir dış kuvvet kalmamıştı. Tâ Osmanlılar ile Toroslar üzerinde savaş başlayıncaya kadar. Memlûk imparatorluğunun Mısır gibi coğrafya bakımından çok mahfuz bir ülkede barınması ve hiçbir ciddî dış tehlikeye mâruz bulunmaması, şu bakımdan bu büyük imparatorluğun aleyhinde oldu ki, onu, mütemâdiyen uyuttu. Hâlbuki dünya şartları değişiyordu. Osmanlı Türkleri'nin her sahada aldıkları mesâfe, baş döndürücü oluyor, Memlûkler ile ara, gittikçe açılıyordu. Memlûkler hâlâ Halîfe bizde, Mukaddes Şehirler ve Mukaddes Emânetler bizde, Ezher Üniversitesi bizde, Kahire şehri bizde, dünyanın en şecî atlı askeri bizde deyip uyuyorlar ve kudretlerini Sultân Baybars zamanındaki gibi tahayyül ediyorlardı. Belki o devirdeki kadar kudretli idiler. Fakat Osmanlılar, o devri çoktan gölgede bırakmışlar ve yeryüzündeki devletler arasında ilk defa olarak Yeniçağ'a girmişlerdi.

Hâsılı, bir taraf yerinde sayarken, öteki taraf, müthiş ve uyutulmasına dış ve iç şartların müsâit bulunmadığı bir enerji ile her yıl, her ay, her an, ileri gidiyordu.

Osmanlılar, bâzan 20 devletin kudretli koalisyonu karşısında tek başlarına kalmışlardı. Bu vaziyette düşmanlarını yenmek zarûreti karşısında, onlarınkinden çok üstün silâh ve teşkilâta sâhib olmaya mecburdular. Osmanlılar'ın Avrupa'daki gazâları ve İslâm devletlerine –Türkiye'ye karşı bir siyâset tâkib etmedikleri takdirde- her türlü yardımda bulunmaktan kaçınmamaları, Yavuz gibi bir dâhî tarafından, son derecede mâhirâne bir şekilde siyâsî sâhaya intikal ettirilmişti. Müslüman milletlerde halkın derin tabakalarına kadar inen bir Osmanlı sevgisi umumîleşmişti. En büyük Müslüman devletlerin ricâli bile, bir gün gelip Osmanlı hizmetinde vazife almayı tahayyül eder olmuştu. Rağbet, daima kudretli tarafa karşı olur. Bu hâlet-i rûhiyedir ki, Mısır'ın fethinden sonra, Hicaz, Yemen, Bingazi,

Nubya, Cezâyir gibi ülkelerin, Osmanlı kanı dökülmeden ve kendiliklerinden Türkiye'ye katılmalarına sebep oldu.

Yavuz, Ridâniye'de Memlûk ordusunun önündeki çakılı sahra toplarını görünce, Mukattam Dağı'nı dolaşıp Tumanbay'a ters istikametten taarruz etmek sûretiyle, düşman topçusunun ateşinden ordusunu tamamen muhâfaza etmişti. Cihangirâne hülyaları olmamakla berâber II. Sultân Bâyezîd, sahra topçusunu çok inkişaf ettirmişti. Hattâ denilebilir ki, II. Bâyezîd zamanında Türk ordusu, meydan muhârebelerinde birinci derecede bir silâh olarak sahra topunu kabûl etmişti. Daha önceleri top, bütün dünyada, ancak kaleleri yıkmakta kullanılan ve muhâsaralarda istimal edilen bir silâh mâhiyetinde idi. Gene II. Bâyezîd zamanında tüfek, piyâdenin en mühim silâhı olarak kabûl edilmişti. İşte böyle bir ordu iledir ki, Yavuz, akıl almaz fütûhatını yapmıştır. Hem de birkaç sene içinde. Merc-i Dâbık ve Ridâniye'de Memlûkler, Osmanlı ordusuna, ön cephedeki toplardan korunmak için, yanlardan saldırmak istemişlerse de, müteharrik Osmanlı topçusu, düşmanı her taraftan vurmuştu. Sultân Tumanbay, Ortaçağ zihniyetinden kurtulamamakla berâber, Merc-i Dâbık'ta amcasının uğradığı ağır hezîmetin sebeblerini tetkîk etmişti. Osmanlılar'ın hangi taktik ve silâh üstünlüğünden dolayı galip geldiklerini kavramıştı. Hattâ, Osmanlı sahrâ muhârebesi taktiğini ordusuna öğretmek istedi. Fakat bu sıralarda Yavuz, Mısır üzerine yürüyordu. Bir ordu, mâzinin uzun an'aneleri ve geniş bir müddet içinde yetiştirilebilir. Artık Memlûkler için vakit çok geçti. Memlûk ordusu, atlı idi. Topçu ve tüfekli piyâde sınıfları yoktu. Memlûk atlıları, kendileri ile rekabet edecek bu yeni sınıfların teşekkülüne karşı gelmişler, bu sûretle imparatorluğun düşmesinin sebeplerini hazırlamışlardı. Şüphesiz Osmanlılar da meydan muhârebelerinde ve büyük fetihlerinde esas kuvvet olarak atlı tümenleri (tımarlı sipahiler ve akıncılar) kullanmışlar ve orduların esâsı olarak süvâriyi kabûl etmişlerdir. Fakat topçu ve tüfekli piyâde düşmanı yıprattıktan sonradır ki, Osmanlı süvârisi kesin netîceyi alıyordu. Büyük kumandan olan pâdişahlar, düşman yıpratılmadan, hiçbir zaman süvâri tümenlerini muhârebe meydanına sürmemişlerdir.

1400-1490 arasında 3 nesil yetişmişti. Bu uzun müddet içinde Memlûkler, hiçbir mühim savaş yapmadılar. XV. asrın ikinci yarısı, Memlûk imparatorluğunun inhitat devrini teşkil eder. Osmanlılar'ın ise, yükselme devresidir. Bu iki devrenin bâriz karakteristik hâlleri, her iki imparatorlukta da müşâhede edilebilir. Nihâyet daima tekrarlamak lâzımdır: milletler,

büyük liderlerle yükselir ve küçük adamlarla batarlar. Yeryüzünde ve bütün tarihte hiçbir aile, Osmanoğulları kadar dehâ sâhibi şahsiyetleri birbiri ardı sıra dizememiştir. Bu cihan çapındaki Osmanlı hükümdarları karşısında, ne kadar iyi hükümdar olurlarsa olsular, Sultân Kansu, Sultân Tumanbay gibi şahsiyetler, mütevâzı kimseler olarak kalmışlardır. Üstelik Osmanlı hükümdarı, Memlûk sultanına nisbetle çok daha fazla iktidar ve salâhiyeti nefsinde toplamıştır. Osmanlı hükümdarı, kudretini doğrudan doğruya Cenâb-ı Hak'tan alıyordu. Teoman ve Mete'den beri Türk Hâkanları, kudretlerini Tanrı'dan alırlar. Hattâ eski Hâkanlar, Tanrı'ya benzerler. Fakat Müslüman dîni, bu telâkkiyi yıkmış, Hâkanlar'ı kul seviyesine indirmiştir. Böyle olmakla berâber, bu kul, gene de Cenâb-ı Hak tarafından milletinin başına getirilmiştir. Bu telâkki umumîdir ve hiçbir Türk'ün aksi bir kanaati yoktur. Mısır'da ise vaziyet böyle değildi. Mısır'da sultan, seçimle tahta çıkardı. Bu seçim kaydıhayat şartıyla olmakla berâber, Sultân, gene de kendini seçen Memlûk emîrlerini kollamakla mükellefti. Memlûk Sultanı, devlette istediği ıslahatı ve inkılâbı yapmak için emîrlerinin reyini almaya mecburdu. Osmanlı Sultanı ise, mevkıini kimsenin reyine borçlu değildi, babasından tevârüs etmişti. İstediği ıslahatı, istediği harbi veya sulhu, bu hususlarda iktidar sâhibi ise, yapması mümkindi. İlk Osmanoğulları ise, istisnâsız bu iktidara sâhiptiler. Ancak Mısır'ın karşısına Osmanlı devleti gibi cihanşümul bir siyâset gütmeyi, varlığının temeli olarak kabûl etmiş bir devlet çıkmasaydı, Memlûk saltanatı şüphesiz daha asırlarca sürerdi. Nitekim Avrupa'da, Memlûk devletine, Osmanlı devleti gibi, yıkılamaz, ölümsüz devletlerden biri nazarıyla bakılıyordu. Osmanlılar'ın çok sürekli bir varlık göstermeleri ve ele aldıkları projeleri sonuna kadar yürütmeleri, birçok kudretli komşuları gibi, Memlûkler için de yıkım olmuştur. Memlûkler, saltanattan uzaklaştırılmalarına rağmen, XIX. asrın başlarında Mehmed Ali Paşa tarafından yok edilmelerine kadar ülkedeki mahallî iktidarlarını korumuşlardır. Mahallî iktidarlarından mahrum olduktan ve servetlerine el konulduktan sonra da, Mısır'da, yüksek burjuva, hattâ asîl tabakayı teşkîl etmişlerdir. Birçok tanınmış Mısırlı aile, Memlûkler'den inmiştir.

XV. asırda Mısır iktisâdiyâtı da bozulmuştu. Bozulmasa bile, yeryüzünde hiçbir devlet, Türkiye'nin iktisadî ve mâlî gücüne sâhip değildi. Hiçbir teşebbüs tasavvur edilemezdi ki, Türkiye mâliyesi onu yürütmek imkânından mahrum olsun. Mısır'da ise durum böyle değildi. Türkiye'de

devletin ihtiyat hazînesi bile akıl durduracak meblâğlara vâsıl oluyordu. Mısır'da ise, bazı vergiler peşinen toplanıyordu. Şüphesiz Memlûkler, yâni Mısır'da yerleşmiş birkaç yüz bin Türk ve Türkleşmiş Çerkes, yerli halkı kendilerinden çok aşağı bir tabaka olarak görüyorlardı. Türkiye'de ise bütün teb'a birbiriyle eşitti ve bu teb'anın hukuku ve devlete karşı mükellefiyetleri, en ince noktalarına kadar kanunlarla tesbit edilmişti. Fâtih Sultân Mehmed, yaptığı en büyük meydan muhârebesi olan Otlukbeli'nde, Uzun-Hasan gibi çok büyük ve zengin bir hükümdarı bile, ordusunun techizatının zenginliği ile hayrette bırakmıştı. Alelâde bir Osmanlı neferi, en âlâ çuhadan elbise giyer ve mühim bir maaş alırdı.

Daha II. Murâd, tüfekli piyâde kullanıyordu. İstanbul'un Fethi'nde Fâtih, tüfek de kullanmıştı. Varna ve II. Kosova'da bir kısım Türk piyâdesi tüfekli idi. Osmanlı kalelerindeki azablara da tüfek verilmişti. Yâni bu silâh, yalnız taarruz değil, aynı zamanda savunma silâhı olarak da kabûl edilmişti. II. Bâyezîd devrinde ise tüfek, vazgeçilmez bir muhârebe âleti hâline getirildi. Bunun meyvaları, Çaldıran'da, Merc-i Dâbık'ta, Ridâniye'de toplandı.

Bu küçük hulâsa ile, Moğollar'ın ve Timur'un başaramadıkları Mısır'ın fethi ve Memlûk imparatorluğu gibi son derece yerleşmiş ve kudretli bir devletin ortadan kaldırılması hâdisesinin sebep ve mâhiyeti, şüphesiz daha iyi anlaşılmış olacaktır.

Donanmay-ı Hümâyûn'un İskenderiye'ye Gelmesi (19 Mayıs 1517)

19 mayıs 1517'de Donanmay-ı Hümâyûn, İskenderiye'ye demir attı. 301 parçadan müteşekkildi (Hammer, IV, 341, 343). Yavuz donanmaya büyük ehemmiyet vermiş ve devrinde Türk deniz kuvvetleri, bir kat daha güc kazanmıştır. Doğu Akdeniz'de hâkimiyet artık, Türkler'de idi.

Kıbrıs, Venedik'in eline geçmişti. Kıbrıs Krallığı, Memlûkler'e tâbî idi. Venedik de, adayı ele geçirdikten sonra, krallık devrinde Kahire'ye ödenen yıllık vergiyi tediyede devâm etmişti. Yavuz, Mısır'ı fethedince, mesele çıkarmak istemiyen Venedik, Kahire'ye elçi gönderdi ve 8.000 duka tutarındaki Kıbrıs vergisinin bundan böyle İstanbul'a ödeneceğini bildirdi (17 eylûl 1517). 1487 Osmanlı-Memlûk harbinde II. Bâyezîd'in Kıbrıs'ın Magosa limanını Osmanlı Donanması için üs olarak istemesinden beri Venedik, bu en doğudaki müstemlekesi için, telâşta idi. Hattâ II. Bâyezîd'in

talebi üzerine, Francesco Priuli kumandasında ilâve bir kuvvet göndererek adayı iyice tahkim etmişti.

28 mayısta Yavuz, Kahire'den Donanmay-ı Hümâyûn'u teftiş maksadıyla ayrıldı. 12 haziranda Kahire'ye dönünceye kadar bu İskenderiye seyahati, 15 gün sürdü. Kahire'den İskenderiye'ye Nil üzerinden gemiyle bir günde gidildi. Yavuz'a 500 Yeniçeri refakat ediyordu. Donanmay-ı Hümâyûn, bütün toplarını ateşliyerek cihangir başkumandanını selâmladı. İskenderiye'de 4 gün kalan Yavuz, dönüşte Delta'daki Mısır şehirlerini gezdi. Kendisine Nişancı Mehmed Paşa, Yeniçeri Ağası Ayas Paşa (ki sonradan sadrâzam olmuştur), Dîvân-ı Hümâyûn kâtibi Haydar Çelebî (ki Yavuz'un Mısır seferinin rûz-nâmesini yazmıştır) refakat etmiştir.

Donanmay-ı Hümâyûn, İskenderiye'de 57 gün kalmıştır. 15 temmuzda İstanbul'a hareket etmiştir. Mısır'ın ileri gelenlerinden 1.800 kişi, Donanma ile İstanbul'a gönderilmiştir.

Hicâz'ın Türkiye'ye Katılması ve Emânât-ı Mukaddese'nin Yavuz'a Teslîmi (6 Temmuz 1517)

Mekke Şerîfi, oğlunu Kahire'ye gönderdi. Mukaddes Makamlar'ın (Kâbe, Ravza-i Mutahhara=Peygamber'in Türbesi vs.) anahtarları, Mekke ile Medîne'deki Emânât-ı Mukaddese, Yavuz'a sunuldu. Bu sûretle 6 temmuz 1517'de Hicaz da, Türkiye'ye dâhil oldu (*Fetih-Nâme-i Diyâr-ı Arab*, 66a-b).

Osmanlılar, imparatorluğun yıkılışına kadar, Mekke ve Medîne'ye aynı aileden şerifler tâyin etmişlerdir. Bunların vazifesi, bu şehirlerin ve çevresinin belediye başkanlığından ileri gidememiştir. Cidde'de, bazan Mekke ve yazın Tâif'te oturan Hicaz beylerbeyileri, eyâletin idâresi ile mükellef olmuşlar ve şerifleri kontrol etmişlerdir. Yavuz'a Hicaz hâkimeyetini sunan ve o zamana kadar Memlûkler'in irsî Hicaz umumî valisi mâhiyetinde bulunan şerif, II. Berekât'tır (şerifliği: 1497-1525 = 28). Yavuz'a gönderdiği büyük oğlu da Muhammed II. Ebû-Numeyy olup, 1525'te babasının yerine geçmiş, 1548'e kadar tek başına 23 yıl, ondan sonra da oğulları ile müştereken 35 yıl, cem'an 58 yıl şerif olmuştur. 1583 şubatında pek yaşlı olarak ölmüştür. Yâni Yavuz'a Kahire'de arz-ı ta'zimât ve ubûdîyette bulunduktan sonra daha 65 yıl hayatta kalmıştır. Mekke Şerifleri, bu II. Ebû-Numeyy'den yürümüşlerdir.

Bugün Topkapı Sarayı'nda Yavuz Sultân Selîm'in yaptırdığı Hırka-i Şerif Dairesi'nde muhafaza edilmekte olan Mukaddes Emânetler'in en mühim kısmını, Şerif Ebû-Numeyy, Hicaz'dan getirmiş, bir kısmı Kahire'de ve Suriye'de elde edilmiş, bir kısmı da başka türlü Osmanlılar'ın eline geçmiştir. Bu Mukaddes Emânetler'in en mühimleri, Hazret-i Peygamber'in "Sancak-ı Şerîf" denen sancağı ile "Hırka-i Sa'âdet" denen hırkasıdır. Sancak-ı Şerîf, sonradan, Osmanlı padişahlarının seferlerinde daima Ordu ile berâber götürülmüştür. Mukaddes Emânetler içinde, Hazret-i Osmân'ın ve Hazret-i Ali'nin elyazıları ile 2 de Kur'ân vardır.

Mısır Seferi'nin Son Safhası (15 Temmuz – 10 Eylûl 1517)

Yavuz, Osmanlı kanunları mûcibince Mısır'ın mülkî ve mâlî teşkilâtını düzenlemek üzere, müstakbel şeyhulislâm, büyük allâme Kemal-Paşa-zâde'yi memur etmiştir. Kemal-Paşa-zâde'nin yanına müşavir olarak Hayrbey verilmiştir.

Yavuz, 10 Nisan'da Mısır beylerbeyiliğine Vezîr-i âzam Yûnus Paşa'yı tâyin etmişti. Kendisi Mısır'dan çekilince Paşa'yı burada bırakacak, uzun zamandan beri vezîr-i âzam yapmak istediği 2. Vezir Pîrî Mehmed Paşa'yı, onun yerine getirecekti. Fakat 29 Ağustos'ta fikrini değiştirdi ve eski Memlûk ricalinden Hayrbey'i Mısır beylerbeyi, Memlûkler'in eski Trablusşam (Lübnan) umumî valisi Cânberdi Gazâlî'yi de Kudüs sancakbeyi yaptı.

Mısır, bu andan itibâren protokolde, beylerbeyilikler içinde birinciliğe yükseltildi. Ondan sonra Rumeli (Sofya), sonra Anadolu (Kütahya) beylerbeyilikleri gelecekti. Kanûnî devrinde Budin (Macaristan) beylerbeyiliği kurulunca, protokolde, bu eyâlete Mısır ile Rumeli arasında 2. mevki verilecektir.

Yûnus Paşa, Mısır eyâletinin bir Memlûk'e verilmesine itiraz ettiği için, 13 Eylûl'de Kahire dışındaki ordugâhta başı vuruldu. Bu sûretle Hayrbey Paşa, Türkiye'nin 2. Mısır beylerbeyisi olarak Kahire Tahtı'na oturmuştur. Hayırbey'e, 5.000 Osmanlı askeri verilmiştir. Ayrıca Memlûkler'den de askerî birlikler teşkil etmesine müsaade olunmuştur.

Bu sûretle Pîrî Mehmed Paşa, Yavuz'un son vezîr-i âzamı olmuştur. Şiirlerinde "Remzî" mahlâsını kullanan Pîrî Mehmed Paşa ulemâdan

Muhyiddin Mehmed Çelebî'nin oğludur. İlmiye yolundan yetişmiştir. Kendisi askerî sınıftan gelmiyen nâdir Osmanlı vezirlerindendir. 1481'de II. Bâyezîd'le berâber Amasya'dan İstanbul'a gelmiştir. Sofya, Silivri, Serez, Galata kadısı olmuş, sonra meslek değiştirmiş, mâliye mesleğine girmiştir. Yeni mesleğinde o kadar büyük başarı göstermiştir ki, az zamanda başdefterdarlığa kadar yükselmiş ve şimdiki tâbirle mâliye bakanı olmuştur. 15 ekim 1514'te bu makamda iken, 3. vezirliğe yükseltilmiş, Sinan Paşa'nın Ridâniye'de şehîd olması üzerine 2. Vezir Yûnus Paşa vezîr-i âzam olunca, o da 2. vezirliğe terfî etmiştir. Pîrî Mehmed Paşa, Yavuz'un o kadar güvenini haizdi ki, Mısır Seferi boyunca "İstanbul Taht Muhâfızı", yâni imparatorluk nâibi olarak İstanbul'da kalmıştır. Halbuki İran Seferi'nde Yavuz, bu makama oğlu Velîahd-Şehzâde Süleymân'ı getirmişti. Bu sûretle Pîrî Mehmed Paşa, İstanbul'da iken vezîr-i âzam (başbakan) olmuştur. Yavuz'un tek şeyhulislâmı olan Zenbilli Ali Cemâlî Efendi, Pîrî Paşa'nın kendisinden az yaşlı amcası olmakla berâber, sadârete tâyininde bu akrabalığın te'siri yoktur.

Yavuz, bu uzun seferine çıkarken, Edirne'de taht muhafızı olarak Velîahd-Şehzâde Süleymân'ı, Bursa'da ise Hersek-zâde Ahmed Paşa'yı bırakmıştı. 5 kere vezîr-i âzam olan Hersek-zâde işte bu vazifede iken, Bursa'da 21 Temmuz 1517'de ölmüştür. Ölüm haberi 14 Ağustos'ta Kahire'ye gelmiştir. Yavuz, Karaman (Konya) beylerbeyi Husrev Paşa'yı, Ahmed Paşa'nın yerine Bursa taht muhâfızlığına tâyin eylemiştir.

Yavuz, Kahire'de iken, dünya siyâsî haritası temelinden değişmiş, son yıllarda istikrar kazanmış gibi görünen ülkelerin de Türkiye'ye katılmasiyle, bu değişiklik vuku bulmuştur. III. Şelâle'ye, yâni 20o arzına kadar olan topraklar, Doğu Sudan'ın Nûbe (Nubya) eyâleti, doğrudan doğruya Türkiye'ye katılmıştır. Yavuz, Nûbe'ye göçebe Türkler'i yerleştirmiştir. Şimdi Nûbe'de yaşıyan Brâbre kabîlesi, bu Türkler'in yerli kadınlarla evlenmiş neslinden gelmektedir (S. Hillelson, *Nûbe*, *İA*, 343b). VI. Şelâle'ye yâni 16o arzına kadar olan Sudan toprakları da, Türkiye'ye tâbî olmuştur. Daha güney, şimdiki Orta ve Güney Sudan, o zaman medenî âlemin dışında kalıyordu. Yavuz'dan sonra Türkler, Sudan'da hâkimiyet ve nüfuzlarını gittikçe güneye doğru yaymışlardır.

Sudan'ın bütün Kızıldeniz sâhilleri de fethedilmiştir. Bu arada Sudan'ın Kızıldeniz üzerindeki en mühim limanı olan Suâkin (18o arzındadır) de

Türkiye'ye geçmiştir (S. Hillelson, *İA*, V, 41b). Bu sûretle Kızıldeniz, hemen hemen Türkiye'nin bir iç denizi hâline gelmiştir.

Nubya ve Kassala eyâletlerinden başka, Bingazi eyâleti (Doğu Libya) de Türkiye'ye dâhil olmuştur. Eritre, Somali, Kenya, Tanganika, Mozambik kıyılarında da Türk nüfuzu başlamıştır. Bu sûretle medenî Afrika'nın en mühim kısmı, Türkiye'nin olmuştur. Aşağıda göreceğimiz gibi Cezâyir de Türk hâkimiyetine girince, Türkiye ilk defa olarak "Mağrib" denen Batı Arap Âlemine ulaşmış, Fas Arap imparatorluğu (Merînîler) ile Tunus Arap krallığı (Hafsîler) arasına girmiştir. Kaanûnî Sultân Süleymân, Yavuz'un tuttuğu bu pozisyonlara dayanarak, hemen bütün medenî Afrika'yı fethedecektir.

Gene 1517'de Kahire'ye gelen Yemen elçileri, Memlûkler'in yerine Yavuz Sultân Selîm'in yüksek hâkimiyetini tanıdıklarını bildirmişlerdir. Zâten Yemen'in başkenti Zebîd, Türk askerî işgalinde idi (*Encyclopédie de l'Islâm, Nouvelle Edition, Â'mir II*, I, 453b). Yemen'e XI. asrın sonlarında Sultân Melik-Şâh devrinden beri Türkler yerleşmişti. Hattâ daha 815 yıllarında Türk hassa alayı, ülkede iktidar mücadelesinde en mühim rolü oynuyordu (R. Strothmann, *İA*, *San'â*, 181b). XIV. asra kadar Türkler'in sayısı Yemen'de mühim bir yekûna çıkmıştı (Râsonyi, *Türklük*, 186). Yavuz, Çerkes İskender Paşa'yı ilk Yemen beylerbeyi tâyin etti. Fakat ülkenin mühim kısmı, mahallî hânedânların elinde bulunuyordu (Hammer, VI, 358).

Kızıldeniz ve Ummân Denizi'nde Türkiye – Portekiz Mücadelesinin Başlaması

Portekiz, denizciliği sâyesinde, 1499'dan itibaren büyük devletler arasına girmiştir. Ümit Burnu yolundan Hind Okyanusu'na geçmeyi öğrenmesi, o zamana kadar Müslümanlar'ın inhisarında bulunan Asya deniz ticâretine, kudretli bir Avrupalı rakîbi karıştırmıştır. Portekizliler, Umman Denizi'ne, hattâ Kızıldeniz'e sokulmuşlardır. Memlûk imparatorluğunun büyük bir denizci devlet olmayışı yüzünden, düşman, bir Memlûk iç denizi olması lâzım gelen Kızıldeniz'den kovulamamıştır. Demek ki Memlûkler, Bâbu'l-Mendeb Boğazı'nı kapamaktan âciz kalmışlardır. Fakat bunun için mücâdele etmişlerdir. Memlûk Türkleri'nde denizcilik an'anesi olmadığı için, her zaman yaptıkları gibi, gene Anadolu Türkleri'nden mütehassıs

denizciler, kaptanlar, hattâ tayfalar celbetmişlerdir. II. Bâyezîd, bu hususta Memlûkler'i cömertçe desteklemiştir.

Memlûk imparatorluğu yıkıldığı zaman, ikinci derecede de olsa bir donanması vardı. Bu donanmanın başlıca üssü, Kızıldeniz'in kuzeybatısındaki Süveyş Körfezi'nin Akdeniz'e doğru uzanan kuzey noktasındaki Süveyş limanı idi. İkinci derecede Cidde geliyordu. Hicaz'da olan Cidde, Mekke'nin limanı idi. Akdeniz'de, İskenderiye'de bulunan Memlûk filosu, daha zayıftı. Osmanlılar, Memlûkler'in donanmalarına da vâris oldular. Fakat Yavuz, bu donanmadaki harb gemilerinin evsafını Osmanlı gemilerinki derecesinde bulmadı. Süveyş'teki Memlûk tersanesini genişletip ıslah ederek, burada kudretli bir harb filosunu tezgâha koydurdu. Bu, Büyük Türk Hâkanı'nın Kızıldeniz'i bir iç deniz hâline getirdikten sonra, Umman Denizi'ne ve Hind Okyanusu'na çıkmak istediğini gösterir. Zâten Portekizliler, Doğu Afrika kıyılarına, ta Mozambik'in güney sahillerine kadar uzanan Kilve veya Şîrâzî Arap devletini de rahatsız ediyorlardı. Bu devlet, Osmanlılar'dan yardım istemişti.

Yavuz, Eritre'nin büyük limanı olan Massava'yı da Küçük Sinan Paşa'ya zaptettirmişti (Bloss, *The History of Suakin*, 187). Massava, bir müddet sonra elden çıkmış ve Kanûnî devrinde Özdemir Paşa tarafından kesin şekilde fethedilmiştir. Ancak Aden'i almadıkça, Kızıldeniz'i kapamanın imkânı yoktu. Yavuz'un ömrü, bütün bu mes'elelerin halline kifayet etmedi. Fakat yaptığı hazırlıklar, halefi olan oğlu tarafından gerçekleştirme safhasına konuldu.

Kemal Reîs, en değerli amirallerinden Selmân Reîs ve Hüseyin Reîs'i, Memlûk hizmetinde bırakmıştı. Sultân Kansu; Selmân Reîs'i, Kızıldeniz ve Umman Denizi'ndeki Memlûk Donanması'nın başına getirdi. Kemal Reîs öldükten sonra, yeğeni genç Pîrî Reîs de Selmân Reîs'in yanına gelip kaptan olmuştu. Selmân Reîs, 1516'da Aden'i almak istediyse de, kâfi derecede kara askeri olmadığı için başaramadı. Dönüşte Cidde limanında iken, Yavuz'un Ridâniye zaferini kazandığını haber aldı (1517 şubatı başları). Bunun üzerine esâsen Osmanlı amirali olduğu için, derhal Yavuz'un emrinin ne mâhiyette olduğunu sordu. Yavuz, 5 gemi ile Cidde'de kalmasını, 30 parça harb gemisini Süveyş'e yollamasını emretti. Selmân Reis de öyle yaptı. Pîrî Reîs şöyle diyor:

Tâ kim ôtuz parça bir kezden a yâr

Geldi kondû Cidde'yê ol âşkâr (Bahriyye, 36).

Portekiz amirali Lopo Soares ise, 37 parça harb gemisi ile, Bâbü'l-Mendeb Boğazı'ndan Kızıldeniz'e girdi. Selmân Reîs'in Umman Denizi'ndeki faâliyetleri, Lizbon'da endîşeye yol açmıştı. Amiral Soarez, Cidde önlerine kadar geldi. Fakat Selmân Reîs'in filosunu imha şöyle dursun, hiçbir şey yapamadan geriye döndü. Amiral, Portekiz Hükûmeti tarafından tevbih edildi (Whiteway, *The Rise of the Portuguese Power in India, 1497-1550,* 184-5; Longworth Dames, *The Portuguese and Turks,* 13). Amiral Soarez, Kızıldeniz'den çıktıktan sonra, Aden Körfezi'nin güney kıyısı üzerinde bulunan Somali'nin Zeyle limanını bombardıman ve yağma etti. 1502'de Portekiz, bu kere 24 harb gemisi ile Amiral Diego Lopez'i gönderdi. Bu Amiral, ancak Eritre'nin Massava (Musavva) limanına kadar gelebildi. Gelirken filonun amiral gemisi de battı.

Çağdaş Portekiz kaynakları, Yavuz'un Süveyş'te büyük bir donanmayı tezgâha koydurmasının sebebini, Hindistan'ı fethedeceğine işâret saymışlardır. Yavuz'un şahsiyeti ve projeleri göz önüne alınırsa, İran'ın fethinden sonra durmıyacağı, Hindistan ve Türkistan'a da el atacağı muhakkak sayılabilir. Bu kadar da değil: Yavuz, Çin'in dâhilî vaziyeti hakkında da geniş malûmat toplamıştır ki, çok mânâlıdır. Ancak onun ânî ölümü ve Kaanûnî'nin Avrupa'ya dönmesi, Osmanlı'nın, büyük bir Asya imparatorluğu hâlinde gelişmesini engelledi.

Kızıldeniz ve Hind Sularında Osmanlı Hâkimiyetinin İlk Safhası

Osmanlı Türkü'nün Hind sularında ve sahili olan Arab ve Hind ülkelerinde, kıyılarında görünmesi hâdisesi, Yavuz'un 1517'de bütün Doğu Arab âlemini (Maşrık) fethetmesinden evveldir. II. Bâyezîd zamanında (1481 – 1512) bu müdahale, kesin şekilde başlamıştı. Ve bu müdahale, bir taraftan da Batı Arab âlemine (Mağrib) yapılıyordu. Bunun başlıca üç sebebi vardır:

Birincisi, Doğu Arab âlemine (Maşrık) Portekiz'in, Batı Arab âlemine (Mağrib) İspanya'nın müdahalesidir. Birincisi Hind Okyanusu, ikincisi Batı Akdeniz sularına XVI. asrın hemen ilk yıllarında ciddî müdahalelere başladıktan sonra, deniz hâkimiyetini ve ticareti ellerine geçirmek için, karaya da sokulup üsler, belki bu üslerin ardındaki ülkeleri ele geçirmek

istemişlerdir. Portekiz'le İspanya, modern sömürgeciliğin ilk iki öncüsüdür. Tamamen yabancı bir sistem, din, kültür, medeniyet ve zihniyet getirdikleri ve tek maksatları yok edip sömürmek olduğu için, müdahale ettikleri ülkelerde tepki büyük olmuş, yer yer panik hâline dönüşmüştür. Bu güçlere karşı koyacak mevkı'deki belki tek devlet, Osmanlı devleti idi. 1516'da hılâfeti aldıktan sonra, bu, Osmanlı devletinin bir çeşit görevi hâline de geldi. Ondan önce de, ciddî deniz kuvveti olan tek Müslüman devleti sıfatıyle, gene aynı misyon kendisine düşüyordu. Osmanlılar da girdikleri ülkeyi ele geçiriyorlardı ama, ayrı bir sistem, medeniyet ve din getirmedikleri için, onların müdahale ve hulûlü, o ülkeler için, çok yumuşak telâkki ediliyordu. Doğu Arab âlemi ise, Türk idaresine asırlardan beri alışıktı. Doğu Arab âleminin tamâmına yakınını elinde tutan Memlûk imparatorluğu da zâten Türk'tü ve resmî adı da "Türk Devleti" idi: ed-Devleti't-Türkiye.

İkinci sebep, teknik üstünlüğün Osmanlı'da olması idi. Gerek gemicilikte, gerek topçulukta, Osmanlı tekniği, diğer herhangi bir İslâm devletinden çok üstündü. Topçulukta dünya birincisi idi ve gemicilikte de çok ileri idi. Gerçi dünya birincisi olan donanması Akdeniz'de idi. Fakat bu gücün Hind sularına da intikali ümîd edilebilirdi. Arab gemiciliği tamamen ticarî mahiyetteydi ve askerî bir deniz kuvvetine dönüşememişti. Binâenaleyh zorlamaya mâruz kalan ve deniz yolları kesilen İslâm devletleri, Osmanlı teknik yardımına muhtâc idiler. Bunların başında da, Memlûk devleti geliyordu.

Üçüncü sebep, bu çağda Osmanlılar'ın, bir seri dehâ sahibi ve ülke fâtihi, son derecede şahsî teşebbüs kabiliyetini hâiz amiraller yetiştirmesidir. Gerçi bunların çok azı Hind sularına iltifât etmiş, hep Akdeniz'i tercîh etmişlerdir. Fakat gene de, Kemal Reîs'le başlıyan ve Kılıç-Ali Paşa ile biten bu iki kuşaklık çok parlak denizciler nesli, Osmanlı'nın, her suda cür'etli teşebbüsler yapabilmesini sağlıyordu.

Memlûk devletinin en büyük tersânesi Süveyş'te idi. Burada, 2.000 Osmanlı denizcisi çalışıyordu. Başlarında, gene bir Osmanlı, şöhretini sadece Hind sularında kazanan tek dehâ sahibi Osmanlı amirali olan Selmân Reîs bulunuyordu. Selmân Reîs, Süveyş'te 20 harb gemisi yapıp donatıyordu. Bu iş için Memlûk devletinden 400.000 altın almıştı. Bu donanma, 1514 nisanında denize indirildi. Merasimde bizzât Süveyş'e gelen

Sultân Kansu bulundu. Selmân Reîs'e hıl'at giydirip bin altın ve bütün Osmanlı denizcilerine ihsan verdi.

Sultân Kansu'nun Cidde valisi Emîr Hüseyin Bey de bir Osmanlı idi ve o da Hind suları işleriyle birinci derecede alâkadar bulunuyordu. Yemen'de de çoktan Osmanlı Türkü vardı. Yemen kıyılarında Luhey'a ile Hudeyde limanları arasındaki Kamaran adasında bir kale yaptırmışlardı. Diğer bir kaleyi de Aden'de yaptılar. Bu kalelere ve teknelere, son sistem Türk topları yerleştirildi. Hindistan'da Gücerât Müslüman Hind imparatorluğunun bütün deniz ve top işleri de bir Osmanlı Türkü'nün, Melik Ayaz'ın elindeydi. Bu zât, Gücerât sahilinde –Bombay'a karşı- Diu'da üslenmişti ve aynı zamanda buranın valisi idi. 17 Temmuz 1515'te Selmân Reîs, 500 Osmanlı denizcisini daha Melik Ayaz'ın emrine Hindistan'a gönderdi. Bizzât Selmân Reîs, 20 Ağustos 1515'te Süveyş'te Sultân Kansu'nun elini öperek ertesi gün 20 gemiyle Kızıldeniz'e açıldı. Bu küçük donanma, 6.000 deniz ve kara askeri taşıyordu ve bunların çoğu Osmanlı Türkü idi. 27 Eylûl'de kadırgalardan biri fırtınadan battı. Cidde'ye gelen Selmân Reîs, buranın Osmanlı Türkü valisi Hüseyin Bey'i de alarak 13 Aralık'ta Kamaran adasına geldi. Buradaki kale ve cami inşaatını bitirdi. İnşaat 5 ay sürdü. Sonra Hüseyin Bey, 1.000 Osmanlı askeri ile Beytü'l-Fakîh'e, Selmân Reîs de Zebîd'e, Yemen'in iki ayrı mevkıine gittiler. Selmân Reîs, mahallî Arab hânedânının elinden 21 Temmuz 1516'da Zebîd'i aldı. Burada gene Hüseyin Bey'le birleşip Zeyle üzerinden Aden'e hareket ettiler. Barsbay Bey'i, Zebîd'de vali ve kumandan bıraktılar.

Fakat Selmân Reîs'le Hüseyin Bey, 2 Osmanlı Türkü arasında salâhiyet ihtilâfı çıktı ve Selmân Reîs, Hüseyin Bey'i öldürttü. Selmân Reîs, 1516-17 kışını Hind sularında geçirdikten sonra Cidde'ye döndüğü zaman artık ortada Memlûk imparatorluğu yoktu. Osmanlı'lar tek seferde bütün imparatorluğu ele geçirmişlerdi ve Yavuz Sultân Selîm, Kahire'de idi. Selmân Reîs'i 28 Ağustos 1517'de Kahire'de kabûl etti. 10 mayıs 1518'de Selmân Reîs, İstanbul'a gitti. 1520 ekimine kadar 2 yıldan fazla İstanbul Tersânesi'nde çalıştı. Sonra gene Hind sularına döndü.

Yemen'de ise Barsbay Bey'in 1517 nisanında öldürülmesiyle, İskender Bey adlı Osmanlı denizcisi, Yemen'e hâkim oldu. İskender Bey, merkezi Zebîd olmak üzere sancak beyi pâyesiyle Sultân Selîm'in tasdîkını aldı. Kemal Bey, Yavuz'la berâber Mısır fethinde bulunmuş, Mısır'dan Yemen'e

gelmiş bir yeniçeri idi. Yemen'deki 2. Osmanlı vâlîsi oldu. Kemal Bey'in Mısır beylerbeyisinin emriyle İskender Bey'i öldürttüğü, bunun sebebinin de İskender Bey'in Mısır beylerbeyisinin bazı emirlerini dinlememiş olduğu olayların incelenmesinden ortaya çıkıyor. Zira bu sıralarda Yemen'deki sancak beyi de, Cidde'deki Hicâz sancak beyi gibi Mısır beylerbeyisine bağlıdır ve henüz ne Habeş-Hicâz, ne Yemen eyâletleri, ayrı beylerbeyilikler olarak kurulmamıştır. En güneydoğuda, Aden'e yakın Taiz'de ise Ramazan Bey, Osmanlılar'ın Yemen'deki ayrı bir sancak beyi idi. İskender Bey'le halefi Kemal Bey Zebîd'de, ülkenin orta bölgesinde oturuyorlardı. 20 Aralık 1523'te maiyetindeki levendler Ramazan Bey'i öldürdüler. Uzun Ali Bey, Taiz sancak beyi oldu. Az sonra 1524'te Kemal Bey'i de Zebîd'de levendleri öldürdü ve yerine Karamanlı İskender Bey, sancak beyi oldu.

Bu sırada Selmân Reîs, Yemen'deki bu kargaşayı düzeltmek üzere filosu ile Kızıldeniz'in en güneyine indi. Kamaran adasında garnizon bıraktıktan sonra az güneyde Zebîd'e geldi. Karamanlı İskender Bey'i azl edip, Hüseyin Bey'i Zebîd sancak beyi ilân etti. Bu İskender Bey, ileride gene Zebîd sancak beyi olacaktır.

Bu sırada Vezîr-i âzam Makbûl İbrahim Paşa, teftiş etmek üzere Mısır'a geldi. Selmân Reîs'i filosu ile Portekizliler üzerine Hind sularına gönderdi. Filodaki kara askerine Hayreddin Hamza Bey kumanda ediyordu. Süveyş'ten ayrılan Selmân Reîs, 25 Haziran 1526'da Cidde'ye geldi. Sonra güneye inerek Zebîd'in iskelesine vardı. Hüseyin Bey'in ölümü üzerine az önce Mustafa Bey, Yemen sancak beyi olmuştu. Selmân Reîs, Yemen'e asker dökerek, Arab şeyhlerinin ve hükümdarcıklarının elinde bulunan dağlık kısmın bir bölümünü de Zebîd sancağına kattı. Bu muharebelerde Zebîd (Yemen) sancak beyi Mustafa Bey, şehid düştü. Yerine Hayreddin Hamza Bey geçti. Zebîd'de 4.000 Türk askeri bulunuyordu. Selmân Reîs, donanma kumandanı olarak, 2 yıl kadar Kızıldeniz güneyinden ayrılmadı. Portekiz gemilerini Mendeb Boğazı'ndan Kızıldeniz'e sokmamak, başlıca göreviydi. Hayreddin Hamza Bey'le geçinemedi. Hamza Bey, Selmân Reîs'i hileyle öldürttü. Bu sûretle bu büyük denizcinin hayatı, Yemen'in Zebîd şehrinde son buldu. Ancak Selmân Reîs'in kızkardeşinin oğlu Behrâm Bey-zâde Mustafa Bey, Hamza Bey'i öldürttü. Zira burada Türk denizcileri, levendler, Türk kara askerinden kuvvetli idiler. Bu sûretle, Cezâyir gibi deniz eyâletlerinde de çok görülen Türk kara ve deniz askeri arasındaki

anlaşmazlık, Yemen'de de kanlı kavgalara sebeb oldu. Bu anlaşmazlık deniz eyâletlerinde deniz askerinin mutlak üstünlüğünden doğmaktadır. Diğer eyâletlerde böyle bir duruma alışık olmıyan Osmanlı kara askeri tepki göstermiştir.

Mısır'ın Fethi'nin Avrupa'daki Akisleri

Memlûk İmparatorluğu gibi ebedî sanılan bir dev devletin ortadan kaldırılması, Asya ve Afrika gibi, Avrupa'yı da altüst etmiştir. Mısır'la ticarî büyük alâkaları olan Avrupa devletleri, başta Venedik olmak üzere, Türkiye ile eskisinden fazla iyi geçinmek lüzûmuna kail olmuşlardır. Bu sıralarda Avrupa'da Türkiye'ye karşı savunma projeleri kurulmakta devâm ediyordu. Almanya'daki vaziyeti, en büyük Alman tarihçisinin, Leopold von Ranke'nin kaleminden okuyalım:

"Türkler'i mağlûp edebilmek, tâ küçüklüğünden beri, hiç değilse bizzat kendisinin en büyük arzusunu teşkil etmişti (İmparator Maximilian'dan bahsediliyor). I. Selîm'in Memlûkler'i yenmesi, onun şahsında, umumî tehlikenin mevcudiyeti hissini yeniden uyandırmıştı. Yahyâ Peygamber'in topraklarına kadar –ki hattâ Afrika da Türkler'ce işgal ediliyordu- bütün Asya'yı ellerine geçirmiş oldukları için, sonunda bir daha mukavemet imkânı kalmıyacak olan Türkler aleyhine faydayı mûcip bir yardım kararı almaları için, İmparatorluk Cemâat Mümessilleri Meclisi'ni (Reichstände) dâvet etti. Devamlı bir harb kanununun kabûlü husûsunda, zihninde daima yer bulan planın tahakkukunu, artık ümid edebilecekti (*Deutsche Geschichte im Zeiltalter der Reformation*, Türkçe trc., I, 220).- İmparatorluk Meclisi, Türkler'e karşı vuruşabilecek bir ordu çıkarmak için, Almanya'da her 50 evden 1 nefer toplanmasının, bütün rûhânîlerin varidatının 10'da 1'inin ve cismânîlerinkinin 20'de 1'inin devlete verilmesini, karar altına aldı. Bununla berâber, Almanya'da, Türkler'e karşı te'sirli bir harbin yapılabileceğine samîmiyetle inanan, pek az kimse vardı. Esâsen bu çapta bir verginin konması, imkânsız denecek kadar müşkildi. Harb, pahalılık, isyanlar, yokluk, Almanya'da sefâleti son haddine getirmişti. Bundan önce de Türkler ile harbetmek üzere bir sürü vergi toplanmış, fakat bu paranın Türkler'e karşı sarfedildiğine dâir bir emâre görülmemişti. Alman halkı, bunun için ümitsizdi. Yeni bir kurtarıcıya dört elle sarılmaya hazırdı. Luther'in zuhûrunu mümkin kılan tarihî şartlar, gelişiyordu (*Aynı Eser*, 221-2).

Almanya gibi Macaristan da fırsat gözlüyordu. 1517 ekiminde Bosna'da İznorvik'e baskın yapan Macarlar, sancakbeyi Hacı Mustafa Bey'i şehîd etmişlerdir. Mustafa Bey'in yerine Çirmen sancakbeyi Mihaloğlu Mahmud Bey, yâni mâruf bir akıncı kumandanı İzvornik'e yollanmıştır.

Yavuz'un Kahire'den Çıkması ve İstanbul'a Avdeti (10 Eylûl 1517 – 25 Temmuz 1518)

Nihâyet Yavuz Sultân Selîm, muzaffer Orduy-ı Hümâyûn ile berâber 10 Eylül 1517'de Kahire'den çıktı. 15 Şubat'ta Kahire'ye girdiğine göre, Osmanlı Hâkanı, bu namlı taht şehrinde 7 ay, 23 gün kalmıştı (bundan 2 haftalık İskenderiye seyahatini düşmek lâzımdır). Mûtad olmıyan bu uzun kalış, Mısır gibi muazzam ülkeleri ve diğer fütûhatı teşkilâtlandırmak içindi. Aslında Yavuz, 21 Ocak'ta Mısır topraklarına ayak basmış, ertesi günü Ridâniye zaferler zaferini kazanmıştır. 18 Eylûl'de Mısır'dan çıkmıştır. Şu hâlde Pâdişâh ve Orduy-ı Hümâyûn, 8 aydan 2 gün eksik Mısır'da kalmışlardır. Hiçbir sefer-i hümâyûn'da Pâdîşâh ve Ordu, başka bir ülkede bu kadar uzun kalmamıştı ve bundan sonra da kalmıyacaktır. Hattâ Yavuz'un bu kadar kalmasını, 1517-18 kışını bekleyip Sudan ve Habeşistan'a gideceğine yoranlar olmuştur. Fakat Ordu'da umumî istek, yurtlarına dönmekti.

Venedik, Kıbrıs haracını Yavuz'a takdîm için Bartolomeo Contarini ile Aloisio Mocenigo'yu elçi göndermişti. Yavuz, Mısır'dan çıkarken, bu diplomatları da yanına almıştır.

7 Ekim'de Orduy-ı Hümâyûn, Şam dışında yerleşmiştir. Yavuz, 22 Ekim'de otağ-ı hümâyûnu Şam şehrine nakletmiştir. Kışı burada geçirmeye karar vermiştir. Şam'da kış çok lâtif ve ılık geçtiği ve memleket güzel olduğu için, Ordu, ses çıkarmamıştır. 5 Şubat'ta Muhyiddîn İbni'l-Arabînin yeni yapılan türbesi merâsimle açılmıştır.

Yavuz ile Kemal-Paşa-zâde arasındaki tarihî hâdise, bu Kahire-Şam yürüyüşü sırasında cereyan etmiştir. Yavuz at üzerinde giderken, aynı zamanda Anadolu kazaskeri olan büyük ilim adamı Kemal-Paşa-zâde ile sohbet ediyordu. Çamurlu bir sahadan geçilirken, Kemal-Paşa-zâde'nin atı sürçmüş ve sıçrıyan çamurlar, Hâkan'ın kaftanına kadar yükselmişti. Büyük bilgin, derin bir mahcûbiyet içinde kalmış, telâşından özür bile dileyememiş, fakat Yavuz:

- Bir âlim atının ayağından sıçrayan çamur, demiştir; bana şeref verir. Öldüğüm zaman, bu çamurlu kaftanı, sandukamın üzerine koysunlar!

Yavuz ölünce, vasiyeti yerine getirilmiş, o zamandan beri çamurları ile muhafaza edilmiş olan kaftanı, sandukasının üzerine örtülmüştür.

O zamanlar Türkiye gibi, Mısır, Suriye ve Irak da mâmur ülkelerdi. Bu ülkelerin her birinde, Avrupa'nın büyük devletlerinin nüfusu kadar nüfus yaşıyordu. Gerçi X. asırda 15-20 milyon nüfusla meskûn Irak ve 8-10 milyon nüfusla meskûn Suriye-Filistin, artık târihe karışmıştı. Fakat gene de mâmurluk, refah ve kalabalıklık devâm ediyordu. Kahire, Şam, Haleb, hattâ İskenderiye, büyük, muazzam şehirlerdi. Memlûk imparatorluğunun son yıllarında Afrika topraklarında (Mısır ve yakın çevresi) 13.000.000, Asya topraklarında (Suriye, Filistin, Lübnan, Hicaz, Yemen) 6.000.000 nüfus olduğu tahmin edilmektedir. Yâni Memlûk imparatorluğunun XVI. asrın başlarında nüfusu 19.000.000 idi. Bu tarihte İngiltere krallığının nüfusu 4.500.000, Fransa'nınki 12.000.000, İspanya'nınki 6.000.000, Portekiz'inki 2.000.000, Venedik'inki 4.500.000, Lehistan'ınki 6.000.000 idi ve bütün bu devletler, büyük devlet sayılıyorlardı. Şâh İsmâîl'in İran imparatorluğunda ise 22.000.000 nüfus tahmin edilebilir.

25 Ocak 1518'de Vezîr-i âzam Pîrî Mehmed Paşa, Yavuz'un emriyle İstanbul'dan Şam'a gelmiştir.

15 Şubat'ta Yavuz, Kudüs sancakbeyi Cânbirdi Gazâlî'yi, Şam beylerbeyi yapmıştır. Bu sûretle Cânbirdi Gazâlî Paşa, Türkiye'nin 2. Suriye umumî valisi olmuştur.

15 Şubat'ta Şam'a Şâh İsmâîl'in elçileri gelmiştir. Elçiler, bir sulh muâhedesi projesi getirmişlerdi. Gelecek sefer-i hümâyûnunda, Memlûk imparatorluğu gibi İran imparatorluğunu da haritadan silip Türkistan'a ulaşmak kararında olan Büyük Türk Hâkanı, Şâh'ın talebine aldırmamıştır.

22 Şubat 1518'de Yavuz, Şam'dan hareket etmiştir. Bu sûretle Kahire'den Şam'a 27 günde (10 eylül – 7 ekim 1517) gelen Yavuz, Şam'da 4 ay, 16 gün kalmıştır. Fakat bu müddetin ilk 15 gününü şehirde değil, şehrin dışındaki otağ-ı hümâyûnunda geçirmiştir. 5 Mart'ta Orduy-ı Hümâyûn, Haleb'e vâsıl olmuştur. Şam-Haleb yolu, 13 günde alınmıştır. 6 Mayıs'a kadar 2 ay 2 gün de Haleb'te kalınmış, bu tarihte Haleb'den hareket edilmiştir. 24 nisanda

Yavuz, merkezi Trablusşam olan Lübnan sancakbeyliğine, Güzelce Kasım Bey'in yerine Akkoyunlu imparatorluk prenslerinden Mehmed Bey'i (b. Korkmaz Bey b. Mehmed Bey b. Kara-Yülük Osman Bey) tâyin etmiştir. Güzelce Kasım Bey, Hamâ sancakbeyi olmuş,Yavuz'un ölümüne kadar bu mevkide kalarak, 1520 sonunda Anadolu beylerbeyiliğine getirilmiştir (Solak-zâde, 413; *Tâcü't-Tevârîh*, II, 382-3).

17 Mayıs'ta Yavuz'un "ibrişim yasağı" nâmıyla tarihe geçen kararı, bundan sonraki seferin İran üzerine olacağına hiçbir şüphe bırakmamıştır. 17 Mayıs'ta Yavuz, Ayntab'da idi. Bu karara göre İran'la yapılan ipek ticâreti ve İran'a silâh ve her türlü stratejik madde ihracı yasak edilmiştir. Türk tâcirleri, çok sıkı alâkaları olan İran'la ticâret kesilince, muazzam zarar görmüşlerdir ki, Kaanûnî, tahta geçer geçmez bu zararı tazmîn etmiştir.

19 Mayıs'ta Vezîr-i âzam Pîrî Mehmed Paşa, kuvvetli bir ordu ile, Ayntab'da Orduy-ı Hümâyûn ve Yavuz'dan ayrılmıştır. Hedef, başta Musul olmak üzere Kuzey Irak'ın fethidir. Yavuz, bu sûretle İran'a karşı ikinci seferine mukaddime yapmış oluyordu. Zâten İran ile hiçbir sulh ve mütareke yapılmış değildi, harb hâli devâm ediyordu. Yavuz, Mısır'da meşgulken Şâh İsmâîl'in elleri kolları bağlı bir vaziyette oturması, Çaldıran hezimetinde İran ordusunun mahvolması ve henüz yeniden kurulmaması sebebiyledir.

Yavuz Sultân Selîm, 2 sene, 2 ay süren ve Osmanlı tarihindeki en uzun sefer-i hümâyûnu teşkil eden Mısır seferi'nden 25 Temmuz 1518'de İstanbul'a dönmüştür. Mısır ganimeti, Haleb'de ve Merc-i Dâbık'ta ele geçirilenleri gölgede bırakmış ve 1.100 deve ile İstanbul'a nakledilmiştir. Daha önce de Donanmay-ı Hümâyûn, bir kısım ganimeti İskenderiye'den İstanbul'a götürmüştü. Mısır'ın asırlar süren haşmetinin mahsulü olan bu ganimet, bu sûretle Türk Cihan İmparatorluğunun taht şehrine taşınmıştır.

Yavuz Sultân Selîm'in İstanbul'a Girişi (25 Temmuz 1518)

Yavuz Sultân Selîm'in İstanbul'a giriş şekli, ayrıca üzerinde durulacak derin bir tarihî psikolojik hâdisedir. Yavuz, tarihte ancak bir – iki cihangire nasîb olan bir muvaffakıyetle taht şehrine dönüyordu. Bir hamlede ve tek seferde imparatorluğun topraklarını iki mislinden fazla genişletmişti. Mısır Seferi'nde fethedilen topraklar üzerinde bugün Mısır, Cezâyir, Sudan, İsrail, Filistin, Suriye, Lübnan, Ürdün, Yemen devletleri ile Suudî Arabistan ve

Libya devletlerinin bir kısmı ve Türkiye'nin Gaziantep, Hatay, Adana, Osmaniye, Kilis illeri, Tarsus gibi birkaç ilçesi bulunmaktadır. Maddî bakımdan, yeryüzünün 3. büyük devleti ortadan kaldırıldığı gibi, mânevî bakımdan da şan ve şeref, bütün İslâm tarihi çapındadır. İslâm dininin başkanlığı demek olan halîfelik, 767 yıldan beri bu sıfatı haiz olan Abbâsîler'den Osmanoğulları'na, yâni ilk defa olarak bir Türk hânedânına geçmiştir. Mukaddes Emânetler, Osmanlı Türkleri'nin elindedir. Mukaddes Şehirler (Mekke, Medîne, Kudüs) de öyle. Yavuz'un fütûhâtı, 400 seneden fazla Türkler'de kalmış, Anadolu'daki fetihleri ise, ebedî olmuştur. İstanbul'da Büyük Cihangir'i karşılamak için kıyâmetler kopmaktadır. En büyük merâsimler hazırlanmıştır. Yüzbinlerce halk, en samimî hisleriyle hükümdarlarına alkış tutmak için, aylardan beri bugünü beklemektedirler.

Yavuz'un bütün gösterişi, devlet işlerindedir. Husûsî hayâtında mahçub, mütevâzı ve sâkin bir adamdır. Geceleri odasında gözlük takıp kitap okuduğu anlarda, alelâde bir Türk bilgininden hiçbir farkı yoktur. Son derece sâde giyinmektedir. İstanbul'da halkın hissiyatını ve yapılacak merasimleri öğrenince pek çok sıkılmıştır. Şahsına gösterilecek olan bu derece âlâyişten utandığı için, bir gün sonra merâsimle şehre girmesi lâzımken, birkaç saat önce, gece vakti, yanında birkaç kişi ile kayığa binmiş, gizlice Topkapı Sarayı'na çıkmıştır. Ertesi gün halk ve devlet adamları, Pâdişâh'ın Saray'da olduğunu öğrenmişler ve hiçbir merâsim yapılamamıştır.

Bu hâdise, Türkiye'nin inhitat devirlerinde birtakım palavracılara yapılan karşılama törenleri ile mukayese edilirse, XVI. asır Türk ahlâkının yüksekliği daha iyi belli olur.

Yavuz, İstanbul'da 10 gün kalmıştır. 4 Ağustos'ta İstanbul'dan hareket etmiş, 9 gün sonra, 13 ağustosta Edirne'ye gelmiştir. Burada Velîahd-Şehzâde Süleymân'la görüşmüştür. Şehzâde, 22 Ağustos'ta Edirne'deki vazifesi bittiği için, Manisa'ya gitmek üzere buradan ayrılmıştır. Yavuz, Edirne'de, Avrupa'nın en kudretli deniz ve kara devletleri olan Venedik ve Macaristan ile sulhu yenilemiştir. Yeni bir İran seferine çıkmasının arifesinde, bir Avrupa harbine dalmak istemiyordu. Avrupa da Türkler'in Doğu'daki meşguliyetleri ile teselli buluyordu. Artık Tuna ötesi ve İtalya, Türk istilâ tehdidi altında sayılmıyordu. Avrupa, kendi kendini uyutuyordu. Venedik diplomasisi bu vaziyete kanmamakla berâber, Türkiye

İmparatorluğu ile harbi göze almak, bütün Akdeniz ticâretini mahvetmek ve Cumhuriyet'in gerçek haşmetini eliyle yıkmak niyetinde değildi.

Pîrî Mehmed Paşa'nın Kuzey Irâk'ı Fethi (1518)

20 aralık 1518'de Vezîr-i âzam Pîrî Mehmed Paşa, Kuzey Irak'ı fethetmiş olarak Edirne'ye döndü. Bu sûretle İran imparatorluğunun en kıymetli parçalarından olan Musul eyâleti, Türkiye'ye katılmış oldu. Burası, Türk ekseriyetiyle meskûn bir ülke idi. Azınlık olarak, birinci derecede Kürdler, ikinci derecede Arablar, üçüncü derecede de Süryânîler vardı.

Pîrî Mehmed Paşa, Musul, Erbil ve Kerkük sancaklarını fethetmiştir. Musul eyâletinin Süleymâniye ve Hânikıyn sancakları, daha İran'dadır. Bununla berâber, Bağdad'ın 100 km. kuzeybatısına kadar Türkiye topraklarını genişletmiştir. Bu fütûhât, 1518'in kızgın yaz aylarında yapılmıştır. Bu sûretle Bağdad eyâletinin 2 sancağı (Dîvânîye ve Düleym = Ramadî) da Türkiye'ye geçmiştir. Pîrî Mehmed Paşa, böylece Irak'tan 120.000 km2'den fazla ve nüfusu yarı yarıya Türk olan bir ülkeyi, devlete katmıştır. Suriye Çölü (Bâdîyetü'ş-Şâm), tamamen Türkler'in eline geçmiştir (Suriye-Irak-Ürdün-Arabistan arasındaki büyük çöl). Türkiye, Dicle ve Fırat'ın en büyük kısmına hâkim olmuştur. Türkiye-İran sınırı Irak'ta 33o arzından geçiyordu. Türkler, Fırat'ta bu arz dairesine kadar inmişler, fakat Dicle'de henüz daha yukarılarda idiler.

Yavuz Sultân Selîm'in Ölümü (22 Eylûl 1520) ve Şahsiyeti

Yavuz Sultân Selim, 18 Temmuz 1520'de İstanbul'dan Edirne'ye gitmek üzere hareket etti. Orada bir-iki ay kaldıktan sonra, sefere çıkacaktı.

Yavuz, 22 Eylül 1520'de sabahın ilk saatlerinde, gün ışırken vefat etmiştir. Ölüm sebebi, sırtında çıkan ve "şîr-pençe = aslan pençesi" denen bir çıbandır. Büyük Cihangir, bunu önce alelâde bir çıban sanmış ve hekime göstermeyi ihmal etmiştir. Hekimler, pâdişâh ancak yatağa serilince müdahale edebilmiş ve geç kalmışlardır. Ölümü, Velîahd-Şehzâde Süleymân, Manisa'dan İstanbul'a gelinceye kadar 8 gün saklanmıştır. 27 Nisan 1495'te babasının vali olarak bulunduğu Trabzon'da doğan Kaanûnî Sultân Süleymân, bu sûretle rakipsiz olarak (başka kardeşi yoktu), Türk Cihan İmparatorluğu'nun tahtına oturmuştur. 25 yaşını 4 ay, 25 gün geçiyordu.

Ölürken pâdişâhın yanında yalnız pek sevdiği nedîmi Hasan Cân bulunuyordu. Hasan Cân, padişahın isteği üzerine *Yâ-Sîn Sûresi*'ni okurken, sûreyi daha bitirmeden, Yavuz can vermiştir (Hasan Cân, Yavuz'un ölümünü en dakik safhaları ve hükümdarın bütün söyledikleri ile berâber aynen oğlu Hâce-i Sultânî Şeyhulislâm Sâdeddin Efendi'ye anlatmış, o da *Selîm-Nâme*'sinde bunları yazmıştır). Hasan Cân vaziyeti derhal, Saray'ın en yüksek âmiri olan Hâsodabaşı Süleymân Ağa'ya bildirmiştir (müstakbel sadrâzam ve Hindistan seferinin başkumandanı Süleymân Paşa). Süleymân Ağa, kimseye bir şey söylememiş, bir-iki saat sonra Vezîr-i âzam Pîrî Mehmed Paşa, padişahı ziyâret etmek üzere Otağ-ı Hümâyûn'a gelince, kendisine vaziyeti anlatmıştır. Pîrî Paşa, ortalığı velveleye vermedikleri için, Hasan Cân'la Süleymân Ağa'yı tebrik etmiştir.

Ağlıyarak merhum padişahın cenazesini gören Pîrî Mehmed Paşa, gözyaşlarını silmiş, vezirleri Otağ-ı Hümâyûn'da günlük mûtat kabine toplantısına çağırarak vazıyeti bildirmiş, fakat Velîahd, İstanbul'a gelinceye kadar hiç kimseye renk vermemelerini emretmiştir. Bu arada Yavuz'un tedâvisine memur 4 hekime, gûyâ gösterdikleri başarı dolayısıyle hil'at giydirmiştir. Bu sûretle ordu, 8 gün birşeyin farkına varmamıştır. 8 günde haber hem Manisa'ya ulaşmış, hem de Sultân Süleymân, Manisa'dan İstanbul'a gelmiştir. Pîrî Mehmed Paşa'nın Manisa'ya yolladığı haberci, hassa subaylarından silâhdâr seryâveri Süleymân Ağa'dır. Yavuz'un ilk dinî merâsimini Hasan Cân yaptırmıştır. 4 hekim, padişahın iç organlarını çıkarmışlar, Otağ-ı Hümâyûn'un zemininde kazdıkları yere gömmüşlerdir. Yavuz, çok tuhaf bir tesadüf eseri olarak, İstanbul-Edirne yolu üzerinde, 8 yıl önce babası II. Bâyezîd'in öldüğü aynı yerde vefat etmiştir. Bu sûretle II. Bâyezîd, gitmekte olduğu Dimetoka'ya erişemediği gibi, Yavuz da Edirne'ye varamamıştır.

Pîrî Mehmed Paşa, Sultân Süleymân, İstanbul kapılarında iken, ordugâhta Orduy-ı hümâyûn'a Yavuz'un ölümünü bildirdi. Asker, külâhlarını atarak ağlamaya başladı. Orduyu yatıştıran Vezîr-i âzam, başta dâmâdı olan 2. Vezir Çoban Mustafa ve 3. Vezir Ahmed Paşalar olmak üzere, İstanbul'a doğru yola çıktı. 30 Eylûl'de İstanbul'da Sultân Süleymân, merâsimle tahta oturdu. Ertesi günü, 1 Ekim'di. Yavuz'un İstanbul'a getirilen cenâzesi, bugün gömüldü.

Sultân Süleymân, babasının cenâzesini sûrların önünde karşıladı. Sonra yaya olarak şimdi "Sultanselim" denen semte kadar geldi. Yüzbinlerce halk, sokakları doldurmuş, cenâzeyi tâkibe çalışıyorlardı. Cenâze namazı, Fâtih Camii'nde kılındı. Cenâzesinin gömüldüğü yere Kaanûnî, bir türbe ve türbenin yanına da tek kubbesi ile meşhur muhteşem Sultanselim Camii'ni yaptırdı. Bu sûretle Türkiye tarihinin bir safhası kapanmış oldu. "Kaanûnî Asrı" başlıyordu.

Yavuz, İstanbul Tersâneleri'nde yeniden 150 parça harb gemisini tezgâha koydurmuştu. Bu derecede üstün bir deniz kuvvetine sâhib olmak istemesi, Avrupa'da Rodos'un fethinin çok yakın bulunduğu şeklinde tefsîr ediliyordu. Fakat Yavuz'un başlıca gayesinin, İran'ı fethetmek ve Şîî mezhebini ortadan kaldırarak Sünnî Hılâfet'i İslâm âleminde hâkim-i mutlak kılmak şeklinde olduğu muhakkaktır. Bu sûretle Türk dünyasının da parçalanmasının önüne geçilmiş olacaktı.

İstanbul'un Fethi'nden sonraki büyük padişahlardan Fâtih'in hedefi İtalya, Yavuz'unki İran, Kaanûnî ve II. Osman'ınki Almanya, kardeşi IV. Murad'ınki İran olmuştur. Son ikisi, 30 yaşlarına varmadan pek genç öldükleri için, projelerinin hazırlık safhasında kalmışlardır. Ancak bu hedefleri, bu hükümdarların şahsî projeleri olarak ele almak doğru değildir. Zamanın siyâsî şartları, Türkiye devletini, bu istikametlere tevcih etmiştir. Ancak Yavuz'un bir 10 yıl daha yaşayıp İran'ı fethettiği farzedilecek olursa, Türk'ün istikbâlinin kökünden değişeceği, sonraki asırlarda geçen hâdiseler göz önüne alınınca, tezâhür eder. Çünki Türkiye, doğuya doğru genişleyince, İngiltere'nin Hindistan'a ve Rusya'nın Türkistan'a XIX. asırdaki müdahaleleri pek çok zorlaşacak ve şüphesiz mahallî kalacaktı. Ancak, Tuna'yı tutabilmek için Tuna-Ötesi'nde geniş bir hinterlanda sâhip olmak isteği ve Charles-Quint'in zuhuru ile Avrupa'yı tek elde toplamaya çalışması karşısında Türkiye'nin kendini tehdid altında hissetmesi, Osmanlı Türkleri'ni, geniş ölçüde Orta Avrupa'ya sürükliyen tarihî âmiller olmuştur. Bu sûretle İran'daki Türk imparatorluğu da gittikçe İranlı'laşmış, bu İranlı'laşma, 1925'te tamamlanmıştır.

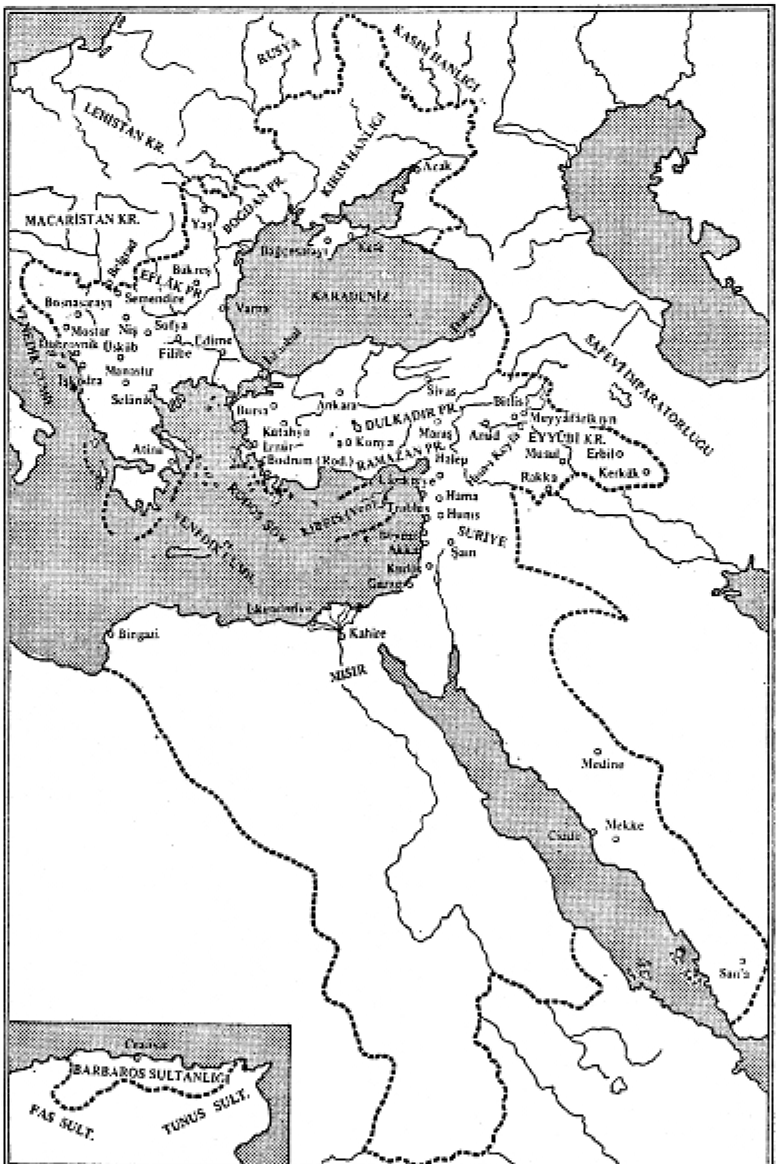
Yavuz, büyükbabası Fâtih'ten ancak bir yıl kadar fazla yaşamıştır. Ölümünde 50 yaşında idi. 8 yıl içinde yaptığı işler baş döndürücü olmuştur. Türkiye topraklarını 2,5 mislinden fazla genişletmiştir. Bu sûretle tarihin en büyük cihangirleri arasında yer almış ve Osmanlı padişahlarının şüphesiz en

cihangîri olmuştur. Bu müddet içinde, Cezâyir'i de himayesine alıp, Mağrib'e de atlamış, İspanya ile karşı karşıya gelmiştir. Timur'un bile fethedemediği Memlûk imparatorluğunu tamâmen haritadan silmiştir. Yaptığı büyük fütûhâtı Türkiye, 4 asır muhafaza etmiştir. İslâm Halîfeliği'ni de üzerine alması, Osmanoğulları'na büyük bir prestij ve münakaşa edilemez bir mânevî güc kazandırmıştır. Yıkıcı Şîî propagandasını, Anadolu'dan ebediyen söküp atmıştır. Saltanatı 8 yıl, 5 aydan 2 gün eksiktir. Saltanata en az hakkı olduğu hâlde, şehzâdeliğinde İran'a karşı tâkıyb ettiği dâhîce siyâsetle gittikçe parlamış, Trabzon'da vali iken Kuzeydoğu Anadolu'yu devletin yüksek hâkimiyeti altına sokmuştur. Anadolu birliğinin gerçekleştiricisi olmuş, Büyük Sultân Alâeddin Keykubâd'ın tahayyül ettiği sınırları aşmıştır. Türk ve İslâm birliğinin gerçekleştirilmesi ümidleri de, Yavuz'la berâber ölmüştür.

Prof. Şinasi Altundağ diyor ki (*Selîm I., İs. Ans.,* X, 432 b-3a): "I. Selîm, uzuna yakın orta boylu, çatık kaşlı, sert bakışlı, matruş ve palabıyıklı, asabî mizaçlı, fevkalâde cesur, çok mâhir bir avcı, harb san'atında emsalsiz bir kumandan idi. Devlet işlerinin, tasarlanmış bir program dâhilinde tedvîri ve her meselede devlet ricalinin görüş ve düşünüşlerinden faydalanmayı isterdi. Günlerce düşünür, kararını verdikten sonra, büyük bir azim ve irâde ile, durmadan, dinlenmeden tatbikat ve icraata geçerdi. Bundan sonra, böyle bir karârın aleyhinde bulunacak olanları, eski teveccüh ve takdîrine bakmadan, derhâl îdâm ettirirdi. I. Selîm, uyuşuk bir hâle gelmiş olan devlet faaliyetine, bu mesaisi ile, yeniden bir canlılık ve cevvâliyet getirmiştir. Çok iyi işleyen bir câsus şebekesi vardı. Cihan siyâsetine tamâmiyle vâkıf bulunuyordu. Bundan dolayı, cülûsundan evvel, İran ve Arabistan'ı mütenekkiren gezmiş olduğu şâyi olmuştu. Devlet hazinesini daima dolu tutmak ister, debdebe ve ihtişamdan hoşlanmazdı, sâdeliği severdi. Milletleri idâre etmek hususunda büyük bir kaabiliyet göstermişti. Ülkesinin her tarafında yalnız adaletin hâkim olmasını isterdi. Boş vakitlerini, âlim ve edîblerin meclislerinde geçirmekten hoşlanırdı. İlmi sever, ulemâya hürmet ederdi. Bilhassa târih, felsefe ve tasavvuf sahalarında geniş bilgisi vardı. Muhyiddîn İbni'l-Arabî'ye ve Celâleddin Rûmî'ye karşı göstermiş olduğu hürmet ve alâka, onun, Vahdet-i Vücûd felsefesine mâil olduğunu gösterir. Şark dillerine ve bilhassa Farsça'ya, tam mânâsiyle vâkıftı. Sultan I. Selîm'e, tarihte geçen en büyük hükümdarlar arasında yer vermek, doğru ve haklı bir hareket olur".

Yavuz, Osmanlı hükümdarları içinde, askerlik dehâsı bakımından büyük-babası Fâtih'ten sonra gelir. Siyâset ve devlet adamı olmak bakımından da Fâtih ve oğlu Kaanûnî'den sonradır. Fâtih'ten ve babası II. Bâyezid'den sonra, Osmanoğulları'nın en bilginidir. İslâm ilimlerine ve 3 büyük Doğu edebiyatına, fevkalâde vâkıftı (büyük-babası Fâtih ve oğlu Kaanûnî gibi Batı dillerini öğrenmemişti). Boş zamanlarında daima okur ve padişahlığında okurken gözlük kullanırdı. Sakal bırakmamıştır. Bu sûretle II. Osman ve VI. Mehmed'le berâber, Osmanlı hükümdarları içinde, sakalsız 3 şahıstan biridir. Bütün Türk edebiyatında Farsça'yı en iyi kullanan şairlerinden biridir. Farsça *Dîvân'ı*, gerçek bir san'at eseridir (Almanya'da basılmış, Türkçe'ye de çevrilmiştir). Ancak birkaç parça Türkçe şiir yazmıştır. Halbuki rakîbi Şâh İsmâîl, daha çok Türkçe şiir söylemiştir. Ancak Şâh İsmâîl, bilhassa halkın dili olduğu için, Şîî propagandası maksadiyle Türkçe'yi kullanmıştır. Yavuz, şiirlerinde, yalnız bir san'atkâr hüviyetiyle görünür. Başkaca bir gayesi yoktur. Şiirlerinde çok mütevâzı'dır. Ancak ona izafe edilen meşhur Türkçe kıt'ada büyük bir gurur hissedilir:

Merdüm-î dîdeme bilmem ne füsûn-etdi felek
Giryemî kıldı füzûn-eşkimi hûn-etdi felek
Şîrler pençe-i kahrımda olurken lerzân
Beni bir gözleri âhûya zebûn-etdi felek

(49) YAVUZ'un ÖLÜMÜNDE TÜRKİYE (22.IX.1520)

Yavuz'un Ölümünde Türkiye (1520)

II. Bâyezîd'in 1512'de bıraktığı imparatorluk, 2.373. 000 km2 kadar bir büyüklük arzediyordu. Bunun 596.000 km2'si Asya'da yâni Andolu'da, 1.777.000 km2'si de Avrupa'da, yâni Balkanlar'da ve Doğu Avrupa'da idi. Yavuz'un ölümünde, Moskova yakınlarında Kırım'a tâbi olan Kasım Hanlığı, Kırım hânedanını başından uzaklaştırmış bulunduğu için, Doğu Avrupa'da imparatorluk 75.000 km2 kadar küçülmüştü.

Yavuz'un ölümünde İmparatorluk, 1.702.000 km2'si Avrupa'da, 1.905.000 km2'si Asya'da, 2.950.000 km2'si de Afrika'da olmak üzere 6.557.000 km2 üzerinde yayılıyordu. 8yıl öncesine nazaran 2,5 mislinden fazla büyümüştü. Bu muazzam fütûhât, 1514-1518 arasındaki 4 yıl içinde yapılmıştı. İmparatorluk, ilk defa Afrika kıt'asına ayak basmış ve kıt'anın en büyük kısmını da ilk hamlede eline geçirmişti.

Afrika'da Mısır, Bingazi ve Kuzey Sudan (Nubya ve Kassala eyaletleri) doğrudan doğruya, Cezâyir ise, tâbiiyet yoluyla imparatorluğa dâhil olmuştur. Türk nüfusunun yayılmaya başladığı Eritre, Somali ve Doğu Afrika kıyılarını, bu hesaba dâhil etmiyoruz. Afrika'da 2 Türk beylerbeyiliği kuruldu: Mısır ve Cezâyir beylerbeyilikleri, Mısır beylerbeyiliği, Türkiye'nin en geniş, en zengin eyâleti idi ve protokolde de öbür eyâletlerden önce geliyordu. Bu eyâletin 1520'de büyüklüğü, 2.750.000 km2'den fazla idi.

Asya'daki fütûhâtı, Anadolu ve Anadolu dışı olmak üzere ikiye ayırmak kaabildir. Anadolu'da İran ve Mısır'dan Türkiye'nin şimdiki şu illeri alındı ve ebediyen Anadolu Türk birliğine katıldı: Adana, Osmaniye, Kilis, Gaziantep, Hatay, Urfa, Diyarbakır, Mardin, Siirt, Batman, Şırnak, Muş, Bingöl, Bitlis ve Tunceli.

Pîrî Mehmed Paşa'nın 1518 yazında Kuzey Irak'tan fethetteği ülkeler, 121.000 km2 kadardı ve şu bakımdan mühimdi ki, bu ülkelerde nüfus, yarı yarıya Türk idi. Bu fütûhât, Musul eyâletinin Musul, Kerkük ve Erbil sancakları ile Irâk-ı Arab (Bağdad) eyâletinin Düleym ve Dîvânîye sancaklarını (vilâyetlerini) kaplıyordu. Musul eyâletinin Süleymâniye ve Hânikıyn sancakları, daha İran'ın elinde idi. Bu Kuzey Irak fütûhâtının büyüklüğü (121 bin km2), Anadolu'da yapılan fütûhâta (121 bin km2) toprak bakımından eşittir.

Gene Yavuz devrinde Dulkadir Beyliği, muhtariyetine son verilerek doğrudan doğruya devlete katıldı ki, bu Beylik (40.000 km2), evvelce tâbiiyet yoluyla imparatorluğa dâhil olduğu için, yukarıdaki hesaba katılmamıştır. Onunla berâber Yavuz'un padişahlığı devrinde Anadolu'da yaptığı fütûhât 161.000 km2'yi bulur. Şehzâdeliğinde Kuzeydoğu Anadolu'da yaptığı fütûhât bunun dışındadır. Yavuz'un fütûhâtı neticesinde, Anadolu'da 3 yeni beylerbeyilik kuruldu: Diyâr-ı Bekr, Dulkadır (Maraş) ve Erzincan (Erzurum) beylerbeyilikleri. Musul da bir müddet sonra beylerbeyilik merkezi olmuştur.

Bunların dışında bugünki Suriye, Lübnan, İsrâil, Filistin ve Ürdün devletlerinin tamamı (yâni bütün Filistin), doğrudan doğruya Türkiye'ye katıdı. Bu ülkenin büyüklüğü 309.000 km2'dir. Buralarda Suriye (Şam) ve Haleb beylerbeyilikleri kuruldu. Filistin, Suriye beylerbeyiliğine 3 sancak (vilâyet) hâlinde bağlandı.

Bugünki Mısır devletinin Asya topraklarını teşkil eden Sina yarımadası ile Gazze de (60.000 km2), devlete katılmıştır. Sînâ, Mısır beylerbeyiliğinin idâresine verilmiştir. Gazze, Güney Filistin sancağına merkez olmuştur.

500.000 km2 büyüklüğündeki Hicaz ve Asîr de Türkiye'ye katılmıştır. Bir müddet sonra merkezi Cidde olmak üzere bir beylerbeyilik kurulacaktır.

Yemen (195.000 km2), tâbiiyet yoluyla imparatorluğa bağlanmıştır.

Yavuz Sultân Selîm devrinde Türkiye, "cihan devleti" (Grousset, *L'Empire du Levant*, 642) hâlini aldı. Asya ve Afrika'daki fetihler, Türkiye'yi "gerçek bir cihan devleti" (*Aynı Eser*, 643) hâline getirdi. Bunun için Yavuz, Avrupa'yı serbest bıraktıysa da, Asya ve Afrika'daki "ölçüye sığmaz fetihler" (*Aynı Eser*, 643), Tuna ile Cezâyir arasındaki bu devleti, Avrupa için pek korkulacak bir vaziyete yükseltti. Türkiye'nin her sahadaki gücü, dünyanın diğer bütün kalan devletlerinin güc toplamını, münakaşasız şekilde geride bıraktı. Akdeniz, bir "Türk Denizi" (*Aynı Eser*, 644) hâline gelmek üzere idi. Cezâyir'in, Türkiye'ye bağlanması, bu denizi bir Türk Denizi hâline getirmek yoluna girildiğini gösteriyordu. Donanmay-ı Hümâyûn'a ve Türk denizcilerinin yetişmesine Fâtih, II. Bâyezîd, Yavuz, birbiri ardından o derecede büyük ihtimam göstermişlerdi ki, Kaanûnî Asrı'nda artık Türk denizciliği, bir seri dehâ sahibi amiral ortaya çıkaracaktır. Bu amiraller, Avrupalılar'ı Akdeniz'den atacaklar, Atlas

Okyanusu'na süreceklerdir. Tarihin en büyük amirallerini bir asır içinde seri hâlinde yetiştirme şansını elinde tutan bir devlet sâyesinde Türkiye, tarihinin yeni bir devresine giriyordu. Bu devrede deniz faaliyeti, kara faaliyetinden geri kalmayacaktır. Bu, bütün Türk tarihinde istisnâî bir devirdi. Kaanûnî Asrı'nın incelenmesinden bu vaziyet, açıkça anlaşılır. Şimdi, Barbaros Kardeşler'in Cezâyir'e yerleşmelerini inceliyelim. Çünki bu hâdise, Yavuz Sultân Selîm'in kısa ama dopdolu saltanatı sırasında vuku bulmuştur.

Dördüncü Bölüm

BARBAROS KARDEŞLER'İN CEZÂYİR'DE BİR

TÜRK DEVLETİ KURMALARI (1513 - 1534)

Barbaros Kardeşler'in Menşei

Barbaros Kardeşler'in babası, Ebû-Yûsuf Nûrullah Yâkub, kısaca Yâkub Ağa adında bir tımarlı sipahi, yâni süvari subayıdır. Onun babası Abdullah Ağa da süvari subayı idi. Aile, Anadolu'dan Rumeli'ne yerleşmiş, Çanakkale Boğazı üzerinde, Gelibolu yarımadasındaki Eceâbâd (Maydos) liman kasabasında (Çanakkale şehrinin tam karşısındadır) yurt tutmuş olmalıdır. Bazı kaynaklar, Karası yâni Balıkesir çevresinden yetiştiğini yazmaktadırlar. Belki Karası'dan Gelibolu'ya göçmüşlerdir. Yâkub Ağa, sonradan Vardar Yeniceli olarak tanınmıştır. Her hâlde bu kasaba çevresinde bir tımar almış olacaktır. Bu Yenice, Batı Trakya'da, Ege Denizi'ne bir kaç km. mesâfede Mesta suyunun az doğusundadır. Yâkub Ağa, Fâtih Sultân Mehmed'in Midilli adasını fethine katılmıştır. 1462'de adanın fethi üzerine, kendisine Midilli'nin Bonava köyü tımar olarak verilmiştir. İşte Yâkub Ağa'nın tarihte "Barbaros Kardeşler" diye anılan meşhur oğulları, burada dünyaya gelmişlerdir. Yâkub Ağa, çok yiğit bir subay olarak meşhurdu ki, bu vasfı, aynen oğullarına da geçmiştir. Yâkub Ağa, rivâyete göre, Midilli'de yerleştikten sonra yerli bir Rum kızı ile evlenmiş ve Barbaros Kardeşler, bu izdivaçtan doğmuştur.

Barbaros Kardeşler, sırasıyla İshak, Oruç, Hızır ve İlyas adlarında 4 kardeştir. Her birinin arasında bir-iki yaş fark vardır. Fakat anlaşıldığına göre ya İshak'ın adı "Yusuf İshak"tır, veya Yâkub Ağa'nın "Yusuf" adında ayrıca bir en büyük oğlu vardır (Midilli adasından çıkmadığı için diğer kardeşleri gibi tarihe geçmemiş olabilir). Bu husus, Barbaros Hayreddin Paşa'nın, Cezâyir'deki câmi kitâbesinde geçen Arapça "Ebû-Yûsuf Yâkubi't-Türkî" ibâresinden istidlâl edilmektedir. Barbaros Kardeşler'in kesin doğum tarihleri belli değildir. Ancak Oruç ile Hızır arasındaki yaş farkının, 2 yıldan ibâret olduğu sanılıyor. Barbaros Kardeşler, Türkçe'den başka Arapça, Yunanca, İtalyanca, İspanyolca, Fransızca, Latince öğrenerek yetişmişlerdir.

"Barbaros" adı ya "Baba Oruç"dan bozmadır, yahut Barbaros Kardeşler'in kızıl sakallı olmalarından dolayı kendilerine bu ad verilmiştir. Ölünceye

kadar 4 kardeşin lideri ve başı olan Oruç Reîs veya Oruç Bey, leventleri tarafından daima "Baba Oruç" diye anılmıştır (son zamanlara kadar Türk bahriyesinde tayfalar, subaylarına "beybaba" derlerdi).

XVI. Asrın Başlarında Kuzey Afrika'da Durum

Barbaros Kardeşler'in Kuzey Afrika'ya müdahaleleri sırasında bu ülkelerdeki umumî vaziyet gözden geçirilmeden, Türkler'in Cezâyir'e yerleşmelerini te'mîn eden şartları anlamaya imkân yoktur. 1515'e doğru, yâni Yavuz, Çaldıran zaferini kazandıktan sonra, Mısır seferine hazırlanırken, Kuzey Afrika'da, yâni Fas, Cezâyir ve Tunus'ta durum şöyle idi:

Bu çevrede Fas imparatorluğu, büyük devlet vasfını hâizdi. Fakat iktidarda bulunan hânedan, diğer Kuzey Afrika hânedânları gibi Arap'laşmış Berberî olan Merînîler'in Vattâsî kolu, 1511'den beri, imparatorluğu Arap aslından Sâdî Şerifleri (Şurefây Sâ'dîye) ile çekişiyorlardı. İmparatorluğun başkenti Fas şehri idi. Fas dışında güneye doğru geniş ölçüde Afrika'ya taşıyordu. Tunus'ta 1227'den beri Hafsîler saltanat sürüyorlardı. Batı Cezâyir'de, taht şehirleri Tlemsen olmak üzere, Abdulvâdîler (Zeyyânîler) bulunuyordu. Asıl Cezâyir, yâni Doğu Cezâyir, kâh Tunus'a, kah Tlemsen'e bağlı idi. Berberî'ler, Arap'laşmış da olsalar, merkezî bir otorite kuramamışlardı. Mahallîlik cereyânı çok kuvvetli idi. Kuzey Afrika Arap âlemi (Mağrib), âdetâ yüzlerce siteden meydana gelen bir konfederasyondu. Hükümdarların nüfuzları satıhta kalıyordu. Halkın mezhebi Sünnî/Mâlikî idi. Daha Türkler gelmediği için, kendi mezhepleri olan Sünnî/Hanefî'liği buraya getirmemişlerdi.

Kastilya ve Aragon krallıklarının birleşmesi, üstelik İberya'daki son Arap devletini, Endülüs (Gırnâta) Nasrîler'ini (Ben-i-Ahmer) ortadan kaldırmaları, Batı Afrika'da siyâsî muvazeneyi altüst etmişti. Kuzey Afrika'da, Murâbıtlar ve Muvahhidler, hattâ Merînîler zamanında olduğu gibi İspanya Müslümanlar'ı'na yardım edecek güc yoktu. İspanya Müslümanlar'ı ise, İspanyollar'ın pek korkunç baskısı altında idiler. Üstelik 1499'dan beri Portekiz de büyük devletler arasına girmiş, büyük bir donanmaya sâhip olmuş ve açık denizlerde mâcerâ arıyordu. Mağrib Müslüman âlemindeki devletlerin, ciddî donanmaları yoktu. Ancak korsan filoları şeklinde deniz gücüne mâlik bulunuyorlardı. Bu filoların, pek

kudretli İspanya ve Portekiz donanmaları ile verimli mücadelede bulunamıyacakları âşikâr bir keyfiyetti. Nitekim öyle oldu. İberyalılar, Kuzey Afrika kıyılarına el atmakta gecikmediler.

Portekiz, 1506'da Fas'ın Atlantik kıyısında Mazagan üssünü kurdu (Safî ile Dâru'l-Beydâ = Kazablanka arasında). Güneydeki Safî limanını da yüksek hâkimiyetine aldı. İspanyollar, daha çok Cezâyir kıyılarına göz dikmişlerdi. Çünki buraları, büyük bir yerli devletin otoritesinden tamamen uzaktı. 16 Mayıs 1509'da Kardinal Ximenès, 24.000 asker taşıyan 33 harb ve 51 nakliye gemisi ile, İspanya'nın güneyindeki Cartagena limanından ayrıldı, 19 Mayıs'ta Batı Cezâyir'in Vahrân (Oran) limanını işgal etti. 4.000 Müslüman'ı kılıçtan geçirip 8.000'ini esîr ederek İspanya'ya götürdü (G. Marçais, *Oran*, *İA*, 391b). Burası, İspanyollar'ın Kuzey Afrika'daki en mühim üssü oldu. Halbuki Müslümanlar'ın İspanya kıyılarında hiç bir üsleri yoktu. Portekizliler de Penon de Velez'e yerleşmişlerdi. Fakat 1508'de orasını İspanya'ya bırakmaya mecbur oldular. Vahrân (Oran) başarısından sonra İspanya, Don Pedro Navarro'yu 15 harb gemisi ve 14.000 askerle Becâye'ye gönderdi. Bu liman da İspanyollar'ın eline geçti. Don Pedro, Becâye'den İspanya'ya dönmedi. Yüzlerce kilometre doğuya gitti. Trablusgarb limanını da işgal etti. Bu sûretle Tunus Sultanlığı, hem batıdan, hem doğudan İspanyol üsleri ile sarılmıştı ve İspanya'nın nüfûzuna düşmesi, gün meselesi hâline geldi.

Cezâyir, Tenes, Mostaganem, Şerşel, Dellis gibi Cezâyir kıyılarındaki şehirlerin çoğu, İspanya'nın yüksek hâkimiyetini kabûlde gecikmediler. Don Pedro, Cezâyir limanının 300 metre açığındaki kayalıkları işgal etti. Bu kayalıklarda Penon d'Argel kalesini inşa ettirdi ve fevkalâde tahkim etti. Bu kaleden istendiği zaman Cezâyir şehrini ve limanındaki gemileri topla dövmek mümkindi. Don Pedro, İspanya'nın Kuzey Afrika'daki üslerinin başkumandanlığına getirildi. Merkezi, Batı Cezayir''e Vahrân (Oran) limanı idi. Araplar, Cezayir limanlarına İspanya düşmanı devletlere ait hiç bir harb ve ticâret gemisini kabûl etmiyeceklerine dair söz verdiler. Aksi takdirde İspanyol donanması bu kıyı şehirlerinin altını üstüne getirmeye muktedirdi. Don Pedro, bu gerçekten büyük başarıları üzerine, İspanya Kralı'ndan "Gomares Markisi" sanını aldı. Portekiz, Batı Akdeniz'i İspanya'ya bırakmıştı. Atlas Okyanusu'nun Afrika kıyılarında ve bu kıyılara karşı olan Brezilya sahillerinde dolaşıyordu. Fas'ın Atlantik üzerindeki limanlarından Âzemmûr da, Portekiz'in hükmü altına düştü.

Barbaros Kardeşler'in Armatörlük Yılları

Barbaros Kardeşler, bilhassa en meşhurları olan Hızır Hayreddin'in doğum tarihleri, çeşitli mehazlarda başka başka verilmektedir. Fakat Oruç'un 1470'e, Hızır'ın ise 1472'ye doğru doğmuş olacaklarını tahmin edebiliriz. Daha da yaşlı olmaları muhtemeldir. Ancak daha genç olmaları, pek muhtemel görünmüyor.

Yâkub Ağa'nın ne zaman öldüğünü de bilmiyoruz. Fakat oğullarının, daha o hayatta iken denizciliğe başladıkları muhakkaktır. Önce mütevazı şekilde gemiciliği öğrenmişler, sonra tekne sâhibi olmuş, deniz ticâretine başlamış ve namlı armatörler arasına girmişlerdir. Bilhassa 2. kardeş olan Oruç ile 3. kardeş olan Hızır, bu işte ileri gitmişlerdir. Büyük bir iktidar, cesâret, teşebbüs ve zekâ sâhibi idiler. İshak, Midilli'ye civar adalara, Hızır, Yunanistan'a seferler yapıyor, mal getirip götürüyordu. Buraları, Türk toprakları idi. Oruç ise, yanında en küçük kardeşleri İlyas olduğu halde, Türkiye suları dışında seferler yapıyor, bilhassa Memlûk imparatorluğu ile ticâret münâsebetleri kurmaya çalışıyordu. Suriye ve Mısır'a gidiyor, İskenderiye ve Trablusşam'a mal taşıyor, oralardan aldıklarını Türkiye'ye naklediyordu. Şöhreti, Memlûk Sultânı'na kadar ulaşmıştı. Dürüstlüğü ve zekâsı ile meşhur olmuştu. Antalya'da sancakbeyi bulunan Şehzâde Korkut'un, Barbaros Kardeşler'i ne zamandan başlıyarak himâye ettiğini bilmiyoruz. Fakat bu yıllarda himâyeye girişmiş olması muhtemeldir. Şehzâde Korkut, Türkiye'nin Akdeniz ve Ege sâhillerinde büyük nüfuz sâhibi idi. Şahsen denizciliğe meraklı olup, Türkiye'nin istikbalinin denizlerde olduğunu kavramıştı.

İlyâs Reîs'in Şehâdeti ve Oruç Reîs'in Rodos'taki Esirlik Yılları

Oruç ve İlyas Reisler, bir seferlerinde Midilli'den Trablusşam'a giderlerken, Rodos'un Saint-Jean Şövalyeleri'nin büyük harb gemileri tarafından yolları kesildi. Türkler, kendilerini şiddetle savundular. İlyas Reîs şehîd oldu (ki 30 yaşlarına yakın olması îcâb eder). Oruç Reîs esir düştü, gemisi zabtedildi.

Barbaros Kardeşler, armatörlükte büyük servet yapmışlar ve bütün Doğu Akdeniz'de meşhur olmuşlardı. İsimleri Türkiye'de olduğu kadar,Mısır'da ve Rodos'ta da biliniyordu. Hızır, ağabeyinin esir düştüğünü ve kardeşinin

şehîd olduğunu öğrenince, Midilli'den Bodrum'a geldi. Bodrum, Rodos Şövalyeleri'ne aitti. Hızır, Bodrum'da, kendisi ile ticâret yaptığı bir Rum tâcirini buldu. Ona 18.000 akça vererek, Rodos'a yolladı ve ağabeyini kurtarmak çârelerini aramasını söyledi. Oruç da boş durmuyordu. Rodos'ta, Santurluoğlu adında vaktiyle çok büyük iyilik yapmış olduğu bir Hıristiyan'a tesâdüf etmişti. Onun vâsıtasıyle kurtuluş yollarını araştırıyordu. Sonunda Santurluoğlu, Şövalyeler'i kandırdı ve Oruç'u 800 duka altını vererek onlardan satın aldı. Bu parayı Oruç, Midilli'ye dönünce, Santuroğlu'na ödiyecekti. Fakat Santurluoğlu, esirini daha adadan çıkartmaya muvaffak olamadan, Rodos Şövalyeleri vaziyeti anladılar. Şövalyelerin amirali, Oruç'un pek namlı bir armatör olduğunu, rahatça 10.000 duka altını fidye ödiyebileceğini ileri sürdü ve 800 dukaya satılmasını kabûl etmedi. Şövalyeler, Oruç'u geri alıp Santurluoğlu'na 800 dukasını iade ettiler. Bundan böyle de daha dikkatli davrandılar ve Oruç'un ayaklarına zincir vurdular. Oruç, yattığı zindanın kumandanı ile konuşarak onu elde etmek istedi. Fakat kumandan, işin bir kere bütün Rodos'ta duyulduğunu, hiç bir menfaat karşılığında kendisini kurtarmaya cesâret edemiyeceğini söyledi.

Diğer taraftan Hızır'ın Bodrum'da para verdiği Rum tâcir, Hızır'ı dolandırmış, üstelik vaziyeti Şövalyeler'e anlatarak, dikkatli davranmalarını, kardeşinin Oruç'u kurtarmak için her şeyi göze alacak derecede cür'etkâr olduğunu ihtar eylemiş, açıkçası ihânet etmişti. Oruç, gündüz taş kırmaya yollanıyor, gece zindana atılıyordu. Ayaklarındaki zencir hiç bir zaman çözülmüyor, geceleri elleri de zencîre vuruluyordu.

Ancak Oruç, zindan kumandanını kandıramayınca, daha yüksek rütbeli Şövalyeler'e baş vurdu. Taş kırmak istemediğini, gemide ve denizde çalışmak istediğini bildirdi. Kendisinin ve kardeşinin Türkiye ve Mısır imparatorluklarında çok nüfuzlu dostları olduğunu, bu devletlerin elinde pek çok Şövalye'nin esir bulunduğunu, kendisine kötü muamele edilmekte devâm olunursa, onların da aynı muameleye mâruz kalacaklarını, kendisine has konuşma ve ikna kuvveti ile ileri sürdü. Rodoslu kaptanlar, aralarında bu işi müzakere ettiler ve Barbaros Kardeşler'in kinini daha fazla tahrikten kaçınmanın münâsip olduğuna karar verdiler. Oruç'u zindandan çıkardılar, taş kırma işinden afvettiler. Bir gemiye aldılar. Zencirlerini çözmemekle berâber, daha iyi muâmelede bulundular. Hızır, ağabeyine iyi bakmaları için Şövalyeler'e para ve rüşvet gönderiyordu. Oruç, denize kavuşunca çok

sevindi. Deniz, onun en büyük dostu idi. Bu dost kucağında kurtuluş çâreleri daha iyi araştırılabilirdi.

Bu hâdiseler, XVI. asrın ilk yıllarında geçiyordu. II. Bâyezîd tahtta ve Şehzâde Korkut, Antalya'da idi. Sultân Korkut, Hızır'ın müracaatları üzerine Oruç Reîs'i kurtarmaya karar vermişti. Ancak Şövalyeler'in işin imparatorluk prensine kadar aksetmesi karşısında taleplerini arttırmalarından, paradan başka birçok şeyler istemelerinden çekiniyordu. Şehzâde Korkut, her sene 100 Türk ve Müslüman esirini Rodos Şövalyeleri'nden kurtarırdı. Bu hususta Şövalyeler'le anlaşılmıştı. Bâzan para öder, bâzan esir Hıristiyanlar'la değiştirirdi.

Oruç'un Rodos'ta ne kadar kaldığını bilmiyoruz. Kâtib Çelebî : "esîr olup nece zemân Cezîre'de kaldı" demektedir. Kronoloji tâyini de zor olmaktadır. Fakat bu esâret yıllarını 1503-1506 arasında tahmin etmek kabildir.

Bu sıralarda Hızır, Girit ve Kıbrıs gibi Venedik toprakları, Yunanistan, İzmir gibi Türkiye kıyılarında gemi dolaştırıyor ve ağabeyini kurtarmaktan asla ümîd kesmiyordu. 1506'ya doğru Oruç'un 36, Hızır'ın 34 yaşlarında veya biraz daha yaşlı olmaları îcâb etmektedir. Büyük kardeşleri İshak Reîs, ekseri Midilli'de baba ocağında oturuyor ve Barbaroslar'ın buradaki ticârethânelerinin başında bulunuyordu. Midilli limanı, bilindiği üzere, Anadolu kıyısında Ayvalık ile karşı karşıyadır.

Oruç ise, Şövalyeler'le dostluğu ilerletmişti. Şövalyeler onu o kadar sevmişler ve takdîr etmişlerdi ki : "Ey Türk, dediler; sen bir güzel sözlü kişisin; bâ-husûs bizim lisânımızı â'lâ bilirsin. Müslümanlık'dan ne buldun? Gel, bizim dînimize gir. İçimizde sen de adı-sanı belli bir adam olursun". Oruç, bu teklifi şiddetle reddetmekle berâber, kaçma imkânlarını elde edebilmek için, Şövalyeler'le iyi geçinmekte devâm eyledi. Tahminen 1506 yılında, Sultân Korkut'a 100 Müslüman esirinin gönderileceği zaman geldi. Yapılan anlaşma mûcibince Şövalyeler, bu esirleri Türkiye sâhiline kadar götürmekle mükelleftiler. Nasıl bir tesâdüfle, hayrete şâyandır, bu esirleri Türkiye'ye götürmek üzere, Oruç Reîs'in zencîre vurulmuş olduğu gemi vazifelendirildi. Oruç, bunu öğrenir öğrenmez, kesin teşebbüs saatinin çaldığını anlamakta gecikmedi. Daha gemisi Rodos limanından ayrılmadan evvel, zencirlerinin halkalarını gevşetmeye muvaffak olmuş, fakat Şövalyeler, bir şey sezememişlerdi. Nihâyet 100 Müslüman esiri taşıyan ve anlaşma mûcibince bunları Antalya yakınlarında ıssız bir yere çıkarıp Türk

topraklarına bırakacak olan gemi, Rodos'tan demir aldı. Şehzâde Korkut'un yâveri olan bir Türk subayı da, gemide idi ve esirleri tesellümle mükellefti. Türk subayı, esirlerin fidyelerini Şövalyeler'e vermişti. Fakat Şövalyeler, Oruç çapında, başlarına belâ olmakta gecikmiyecek bir adamı bu esirlerin arasında teslimi, akıllarından geçirmemişlerdi.

Şövalyeler, gemide kürek çeken Oruç'la arada gelip sohbet etmek itiyadında idiler. Onun Hıristiyan olup esirlikten kurtulma teklifini kabûl etmemesine de kızmışlardı. Yanına yaklaşıp : "Hele şimdiki halde küreğini çekedur, diyorlardı; bu havâ ile gönlünü eğlendir, kasâvet çekmeyip hoş-hâl ol! Bakalım ne zaman peygamberin gelip seni kurtarır?". Doğu Akdeniz'in sert bir havası idi. Gemi, Türkiye sâhillerine yanaşmıştı, Antalya Körfezi'ndeydi. Zorlukla kıyıya yaklaşan gemide Türk esirler, Şehzâde Korkut'un yâverine teslim edildi. Esirler gittikten sonra Şövalyeler, geminin sandalına bindiler. Balık avlamak üzere gemiyi terkettiler. Gemide az Rodoslu kalmıştı. Oruç'un zencirleri ise, bir zorlayışta koparılacak derecede gevşetilmişti. Gece fırtına çıktı. Fırtına ile uğraşmaktan yorulan Rodoslular, bitkin bir hâlde uyuyorlardı. Oruç, zencirlerinden boşandı. Forsa kasarasının dar penceresinden kendisini azgın dalgalara attı. Saatlerce yüzdükten sonra sâhile erişti. Toprağa kapanıp secde etti. Kurtulmuştu. Dinlendi. Sonra en yakın köye can attı. İhtiyar bir Türk köylü kadın, onu evinin yakınlarında yorgunluk ve açlıktan toprağa uzanmış buldu. Evine aldı. İlk tedâvisini yaptı. Vak'ayı köye haber verdi. Köyün ileri gelenleri eve geldiler. Oruç, kim olduğunu ve nasıl kurtulduğunu anlattı. Köylüler çok sevindiler. Kendisine yiyecek ve giyecek verdiler. Bu Türk köyü, Şövalyeler'den kurtulan Türk esirlerinin uğrak yeri idi. Onun için Oruç'u görünce şaşırmamışlardı. Köyün bu durumunu Rodoslular da biliyorlardı. Oruç'un kaçtığını sabahın ilk saatlerinde anlar anlamaz, buraya geldiler. Ancak bir kaç Şövalye, Türk toprağında, Oruç'u almak için güc kullanmaya cesâret edemediler. Oruç, silâhlı idi ve ölmeden silâhını bırakmasına imkân yoktu. Köylüler de öyle idiler. Rodoslular bu vaziyette kibarlık göstermekten başka yol olmadığını anladılar. Bu başarısından dolayı Oruç Reîs'i tebrîk ettiler. Nasıl kaçabildiğini sordular. Oruç, bunun Hazret-i Peygamber'in mûcizesi olduğunu söyleyip, sâbık efendilerine takıldı. Rodoslular, keder içinde gemilerine dönüp gittiler. Küylülerden para alan Oruç, Antalya yolunu tuttu.

Bu sıralarda Hızır, gene Bodrum'a gelmişti. Ağabeyini kurtarmanın yollarını arıyordu. Oruç kurtulduktan bir kaç gün sonra, vak'ayı haber aldı. Önce inanmadı. Fakat sonra iyice tahkıyk etti. İnandı. Gönül rahatlığı ile, ağabeyinden tâlîmat beklemek üzere, gemisine bindi. Midilli'ye gitti.

Oruç, Antalya'ya geldi. Barbaroslar'ı tanıyan meşhur kaptanlardan Ali Reîs, Antalya'da idi. Büyük bir gemisi vardı. Oruç'a derhal ikinci kaptanlık teklîf etti. Oruç kabûl etti. Türk gemisi, Antalya'dan İskenderiye'ye gidiyordu.

Oruç Reîs'in Doğu Akdeniz'de Türkiye ve Memlûk İmparatorlukları'nda Faâliyet Yılları (1506-1513)

Oruç, İskenderiye'ye geldi (rivâyetlerde *Gazavât-ı Hayreddîn Paşa*'yı esas tutuyorum, çünki bizzat Barbaros Hayreddin Paşa, yâni Hızır Reîs tarafından dikte ettirilmek sûretiyle kaleme alınmış esas kaynağımızdır; fakat diğer Türk ve Batı mehazlarını da gözden kaçırmıyorum). Bu arada Ali Reîs'e vedâ ve teşekkür ederek ondan ayrıldı. Zira Sultân Kansu, Oruç'a Mısır devleti hizmetine girmesini teklif etti. Oruç'a ince donanma amiralliğini verdi. Bu sûretle Oruç Reîs, Memlûk imparatorluğunun Osmanlı amirallerinden biri oldu. 1509 haziranında Sultân Kansu'ya misâfir olarak Mısır'a gelen Şehzâde Korkut'la görüştü. Hattâ Şehzâde'yi İskenderiye'den Antalya'ya götüren Memlûk filosuna kumanda etti. Korkut, Oruç'un değerini iyice kavradı. Diğer taraftan Oruç Reîs, Midilli'deki İshak ve Hızır Reisler'le dâimî haberleşme hâlindeydi ve temâsı kesmiyordu.

Sultân Kansu, Hind Okyanusu'nda Portekizliler ile mücâdele edebilmek üzere, Oruç'u, 40 parçalık bir donanmanın inşasına memur etti. Mısır'da kereste olmadığı için, Oruç Bey, İskenderun Körfezi'nde Payas limanına geldi (Memlûkler'e aittir). Rodoslular, Oruç'un hareketlerini gözlüyorlardı. Onun büyük bir donanmanın başında neler yapabileceğini kestirdikleri için, kudretli bir Rodos Donanması, Doğu Akdeniz'de Oruç Bey'i arıyordu. Nihâyet Payas'ta (şimdi Hatay vilâyetinin Dörtyol kazasının nâhiye merkezidir), Oruç'u yakaladılar. Oruç, gemilerini karaya çekmişti. Bütün tayfalar, içerilere dağılmışlar, kereste kesiyorlardı. Bunlar Mısır'a götürülüp donanma inşa edilecekti. Rodoslular, Oruç'un 16 parçalık ince harb filosunu tahrîb ettiler. Fakat onu ele geçiremediler. Oruç Bey, Sultân Kansu'dan özür diledi. Mısır hizmetinden çıktı. Esâsen Hind Okyanusu'na gitmek

istemiyordu. Gözleri Akdeniz'de idi. Antalya'ya geldi. Sultân Korkut'u evvelce şahsen tanıdığı için, huzuruna çıktı, yardım istedi.

Sultân Korkut, Oruç Bey'e 18 oturak büyük bir harb gemisi verdi. Altında böyle bir tekne olan Oruç, ilk iş olarak Rodos'tan intikam almıya girişti. Bunu, kutsal bir vazife addediyordu. Bir yıl boyunca, Oruç, Rodos'a göz açtırmadı. Hemen bütün kıyı köylerini yaktı. Büyük ganimet ve birçok esir ele geçirdi. Rodoslular, bu ele avuca sığmaz korsanı yakalıyamadılar. Fakat sonunda bir kıyıda demir atmışken, ansızın kuvvetli bir Rodos filosu ile karşılaştı. Şövalyeler, Oruç'un 18 oturak gemisini ele geçirdiler. Oruç, levendleri ile berâber canını kurtardı. Bu hâdisenin 1511 baharına doğru olduğu anlaşılmaktadır.

Gene gemisiz kalan Oruç Bey, tekrar Sultân Korkut'a müracaat etti. Şehzâde, Antalya'dan Manisa'ya gelmişti. Oruç, oraya gitti. Bu kere de Sultân Korkut, lûtfunu esirgemedi. Eskisinden daha büyük olmak üzere, 24 oturak bir harb gemisini, Oruç Bey'e verdi. Oruç, İzmir'e gitti. Burada gemisini aldı ve donattı. Foça'ya geldi. Foça'dan teşekkür etmek üzere Manisa'ya döndü. Şehzâde, bu kere Oruç Bey'i dîvan günü resmen ve merâsimle kabûl etti. Kendisine hil'at giydirdi. Oruç'a bir gemi daha verdi. İstikbâlin Doğu Akdeniz'de değil, Batı Akdeniz'de olduğunu, Kemal Reîs'in izinden gidip o suları dolaşmasını tavsiye etti. Bu tavsiye, Yavuz'un ağabeyinin ne kadar ileri görüşlü olduğunu göstermeye kâfidir.

Oruç, Foça'ya döndü. Artık biri 24, diğeri 22 oturak 2 harb gemisi vardı. Sultân Korkut'un emri ve lûtfu ile bu gemiler, fevkalâde şekilde donatılmıştı.

Sultân Korkut'un elini öpüp duâsını alan Oruç (her ikisi de aynı yaşlardadır), Şehzâde'nin tavsiyesi üzerine Yunan Denizi'ne çıktı. İtalya'nın topuğunu teşkil eden ve Fâtih devrinde uç kısmı Türk hâkimiyetine giren Pulya eyâleti kıyılarına geldi. Kıyıları bastığı gibi, 2 büyük Venedik tüccar gemisini de ele geçirdi. Bu gemilerdeki 24.000 duka tutarındaki altın para ile pek değerli ticârî mala sâhip oldu. Pulya seferinden zengin olarak Ege Denizi'ne döndü. Ağrıboz açıklarında 3 Venedik gemisine daha tesâdüf etti. 285 esir ve Pulya'dakini gölgede bırakan ganimet aldı. Buradan doğduğu Midilli'ye geldi. 10 yıldır, Rodoslular'a esir düştüğünden beri görmediği ağabeyi İshak ve kardeşi Hızır Reîsler'i gördü. Kardeşlerine ve akrabasına ganimet eşyasını dağıttı. Adadaki bütün fakir, muhtaç ve yetimleri

boğazlarına kadar ihsana boğdu. Türk akıncıları gibi Türk korsanlarının da para ve mala ehemmiyet vermiyerek yaşadıkları, hayatlarının incelenmesinden anlaşılmaktadır. Zâten inanılmaz başarılarını, bu psikolojilerine borçludurlar. Mal endişesi, hattâ can endişesi olsa, bu başarıları kazanamazlardı.

Oruç Bey, Midilli'den ayrıldı. İzmir Körfezi'ne geldi. Sultân Korkut'u görmek, minnetlerini ifâde etmek, elini öpmek, hediye takdîm etmek istiyordu. Fakat Yavuz'un tahta geçtiğini ve Sultân Korkut'un tehlikede bulunduğunu öğrendi. Manisa'ya gitmekten vazgeçti. Hattâ İzmir limanına demirlemeyi tehlikeli buldu. Sultân Korkut'un ileri gelen adamlarından biri olarak tanındığı için Yavuz'un adamları tarafından tevkif edilebilirdi. Ancak mutlaka Sultân Korkut'u görmek istiyordu. Antalya'ya gitmeye karar verdi. Ancak Şehzâde'nin Yavuz'un adamları tarafından tevkif ve idam edildiğini öğrendi. Hayal sukutuna uğradı. Türkiye sularında bulunması bile tehlikeli idi. Yavuz, ağabeylerinin taraftarlarını imha ediyordu. Tekrar Mısır'a gidip Sultân Kansu'nun hizmetine girmeyi düşündü. Yolda bir kaç Venedik ve Rodos gemisini daha ele geçirdi. Bunlara koyacak mürettebatı olmadığı için, tekneleri boşaltıp yaktı. 4 parça gemisi ile İskenderiye limanına gitti. Bu hâdise, 1513 yılında geçmiştir.

Oruç Reîs, maiyetinden Yahyâ Reîs'i, 4 seçkin köle, 4 güzel câriye ve ağır hediyelerle Kahire'ye gönderdi. Sultân Kansu memnun oldu. Oruç Bey'in evvelce hizmetinde iken kendisini terkettiği için Yahyâ Reîs'e sitem etti. Fakat muktedir denizcilere çok ihtiyacı olan Sultân II. Kansu, Oruç Bey'in Mısır'da Memlûk sultanlığı teb'ası gibi istediği şekilde hareket edebilmesine, istediğini satın almaya gücü yetmediği nesnelerin kendisine devletçe verilmesine müsaade etti.

1513 başlarını Oruç Bey, İskenderiye'de geçirdi. 1513 yazına doğru denize açıldı. Bu sıralarda Yavuz Sultân Selîm, İran Sefer-i Hümâyûnu'na çıkmaya hazırlanıyordu. Oruç Reîs, Kıbrıs sularına geldi. 5 Venedik gemisini zabtetti. 1513 yazında Cerbe Adası'na geldi. Bu geliş, Barbaros Kardeşler'in istikbâlini tâyin etmiştir.

Oruç Reîs'in Kuzey Afrika'ya Ayak Basması (1513 Yazı)

Bundan böyle Türk denizcilik tarihinde adı yüzlerce defa geçecek olan Cerbe Adası, Gabes Körfezi üzerinde 540 km2 büyüklüğünde bir adadır.

Rodos veya Midilli'nin takriben üçte biri büyüklüğündedir. Tunus kıyılarına 2 km. kadar yaklaştığı yerler vardır. Bu civarda su çok sığ olmakla berâber, gene de o zamanın en büyük gemilerinin yanaşmasına müsâitti. Adada Berberîler oturur. Bunların çoğu dil bakımından Arap'laşmıştır. Bütün Kuzey Afrika gibi Sünnî/Mâlikî mezhebindendirler. Fakat Hâricî/İbâdîler de mühim bir azınlık teşkil ederler (İslâm dininin Sünnîlik ve Şîîlik dışında kalan 3. mezhebi). Cerbe, takriben 33o arzındadır (aşağı yukarı Fas ve Beyrut şehirleri ile aynı arz üzerindedir). İklim sıcak, yağışlar azdır. Cerbe, Tunus-Trablusgarb deniz yolu üzerinde ve bu yolun takriben ortasındadır. Bu sıralarda Trablusgarb, İspanyollar'ın eline geçmiştir. Tunus'ta ise Hafsîler saltanat sürmektedir. Cerbe'deki Berberî şeyhleri, Tunus Hafsî Sultanları'nı metbû tanımaktadırlar (Araplar'da şeyh, Türkler'de ve İranlılar'da olduğu gibi tekke sâhibi tarîkat mensupları mânâsına değil, kabîle ve cemâat reisi mânâsına kullanılır).

Cerbe'ye gelen ilk Türk denizcisi Oruç değildi. XVI. asrın büyük Türk denizcilik ekolünün gerçek kurucusu olan Kemal Reîs, 1511 başlarında ölmüştü. Yâni Oruç'un Cerbe'ye gelişinden 2,5 yıl önce. Kemal Reîs, birçok kereler Cerbe'ye gelmişti. Türk denizcileri, bütün Akdeniz gibi bu adayı da iyi tanıyorlardı. Kemal Reîs'in Oruç'la akran olan yeğeni Pîrî Reîs de, gerek tek başına, gerek amcası ile berâber, birçok kereler Cerbe'de üslenmişti. Ancak Oruç'un gelişi, bunlardan farklıdır. O, Kuzey Afrika'da kökleşmek üzere geliyordu. Halbuki bu 1513 yılına kadar bütün târih boyunca Türkler'in ayak basıp hâkimiyet kurmadıkları nâdir ülkelerden biri Kuzey Afrika, Araplar'ın "Mağrib = Batı" dedikleri Fas, Cezâyir ve Tunus idi.

Oruç'un Mısır'a ve oradan Kuzey Afrika'ya çekilmesinin sebebi, Yavuz'un tazyikı oldu. Bu tazyik olmasaydı, Oruç'un Doğu Akdeniz'de meslek hayâtını bitirmesi muhtemeldi. Yavuz'un kapdân-ı deryâsı İskender Paşa, Şehzâde Korkut'un Antalya'dan İskenderiye'ye kaçmaması için o kadar sert tedbirler almıştı ki, Oruç Mısır'a can atmaya mecbur oldu. İskender Paşa, Antalya Körfezi'ndeki bâzı gemileri yaktırmış, bâzılarını boşaltıp tayfalarını hapsetmek derecesinde şiddet ve zulüm göstermişti. Az sonra vezir (mareşal) olan İskender Paşa, Yavuz tarafından idam ettirilmiştir. Bu, Türk denizcilerinin âhının yerini bulması şeklinde tefsîr edilmiştir. Oruç, Mısır'da da kalmadı. Bir Akdenizli idi. Sultân Kansu'nun onu ilk fırsatta Hind Okyanusu'na göndereceğini biliyordu. Bu korku, onu, nihâî olarak Batı

Akdeniz'de mâcerâ aramaya sevketti. Böylece, tarihteki Türk münferit şahsî teşebbüsünün hârikalı hâdiselerinden biri meydana geldi.

Oruç, Cerbe'de kesin şekilde üslendi. Cerbe'nin bir tarafında bir depo kurdu. Ganimetlerini buraya yerleştirdi. Bir kısım levendlerini ayırdı, buraya muhafız koydu. Kendisi gemileriyle Akdeniz'e açıldı ve avlanmaya başladı.

Midilli'deki İshak ve Hızır Reisler de korku içerisindeydiler. Onların da Sultân Korkut'un adamları damgasıyla tevkifleri veya fena muâmeleye mâruz kalmaları ihtimal dâhilindeydi. Yavuz'un sertliği ve kararlarını tâkipteki azim ve şiddeti mâlûmdu. Bunun üzerine Hızır Reîs de donattığı ticâret gemileri ile Kuzey Afrika'ya geldi. Başta buğday olmak üzere malını Kuzey Afrika'da sattı. Buradan 90 siyah köle ve câriye satın aldı. Yunan Denizi'ndeki Preveze limanına geldi. Burada kölelerini ve ikisi hâriç diğer gemilerini sattı. Gemilerinden birine kereste, kürek ve diğer gemicilik malzemesi yükledi. Ağzına kadar dolu olan bu gemiyi Cerbe'ye ağabeyi Oruç Reîs'e gönderdi. Kendisi iyice silâhlı bir tek gemi ile Preveze'nin güneyinde Türkiye'ye âit Aya Mavri (Leukas) adasına geldi. Buradan Akdeniz'e açıldı. Bir kaç Venedik gemisini ele geçirip mallarını aldı. Yunan Denizi'nin en güneyinde, ağabeyi Oruç Reîs'in filotillasına rastladı. İki kardeş hasretle kucaklaştılar. Bundan böyle daha sıkı işbirliği yapmayı ve berâberce hareket etmeyi kararlaştırdılar. Bahsimizin başında anlattığımız siyâsî kargaşa ve dağınıklık dolayısiyle Oruç Reîs, Kuzey Afrika'da, Türkler için büyük istikbal görüyordu. İşleri ilerletmek için, bizzat Tunus Hafsî Sultânı ile temas etmek kararını verdiler. Tunus tahtında bu sıralarda Ebû-Abdullah V. Muhammed (1494-1528) bulunuyordu. Bu zat, II. Bâyezîd zamânında Türkiye ile Memlûkler arasında arabuluculuk eden III. Yahyâ'nın (1488-1494) halefi ve yeğeni idi.

Oruç Reîs, büyük adamlara has bir görüşle, Memlûkler'le alâkayı kesmemek siyâsetini gösteriyordu. Aldığı ganimetlerden Sultân Kansu'ya hediyeler göndermeyi ihmal etmiyordu. Sultân Kansu, bu nezâketten o kadar memnun olmuştu ki, bir keresinde: "Dünyâda nî'met hakkın gözetir ve iyilik bilir adam var ise, demişti; oğlum Oruç Kapdan'dır". Yeryüzünün 3 numaralı hükümdarının Oruç'a "oğlum" demesi, o zamanın muaşeretine göre pek büyük iltifattı. Çünki imparatorlar, kendilerine tâbi hükümdarlara ancak "oğlum" derlerdi.

Bu sıralarda Oruç Reîs, birçok Hıristiyan gemisi zabtetmiş ve şöhreti, Doğu Akdeniz'den sonra Batı Akdeniz'e de yayılmış bulunuyordu. İspanya Kralı da bu mâruf Türk korsanının adını işitmişti ve bir şeyler yapacağını sezerek, iş büyümeden Oruç'u imhaya niyetleniyordu.

Barbaros Kardeşler, adamları Yahyâ Reîs'i de yanlarına alıp ve her biri bir gemiye kumanda edip, 3 parça gemi ile, 1514 sonunda Tunus'a geldiler. Sultân Muhammed'in huzûruna çıktılar ve kendisine ağır hediyeler takdim ettiler. Sultân Muhammed, Türk denizcisinin büyük şöhretini biliyordu ve bu şöhretten ne şekilde istifâde edebileceğini düşünüyordu. Sultân, Barbaros Kardeşler'e Halku'l-Vâd kalesini vermeyi kabûl etti. Bunun karşılığında, ele geçirdikleri ganimetin beşte birini sultana vereceklerdi. Oruç, müstahkem bir kaleye şiddetle muhtaçtı. Çünki Hıristiyan devletlerin, bilhassa Güney İtalya'ya da hâkim olan İspanyollar'ın, eninde sonunda kendisini Cerbe'de basacaklarını biliyordu. Cerbe'de Oruç'un antrepoları ve levendleri vardı. Fakat kale yoktu. Ganîmetleri saklamak için Oruç, kudretli bir kale istiyordu. Kuzey Afrika'da tutunabilmek için de, böyle bir müstahkem mevkıe muhtaçtı. Kuzey Afrika'da anarşi vardı. Türkler ise, asırlardan beri, anarşi içindeki ülkelere nizam getirmeye alışmışlardı.

Oruç'un 12 harb gemisi, 1.000 kadar Anadolulu Türk levendi, bir kaç muktedir kapdanı vardı. Büyük yardımcıları, kardeşleri İshak ve Hızır Reisler idi. Hizmetine Berberî ve Araplar'ı da aldıysa da, bunları geri hizmetlerde kullanıyordu. Bunlar denizcilikten anlamadıkları gibi, Türkler'in disiplin ve cesâret vasıflarından da haberleri yoktu. Zamanla 1.000 levend ihtiyaca kifâyet etmez oldu. Çünki Oruç, ciddî fetihlere girişti ve işini büyüttü. Üstelik levendlerinden bâzıları şehîd oldular. İşte bunun üzerine tekrar Anadolu'dan levnd getirtmek ihtiyâcı baş gösterdi. Gerçi Anadolu'dan her zaman gözü pek mâcerâperestler gelip Oruç'un hizmetine giriyorlardı. Fakat bunlar, mahdut sayıda idiler. Oruç, Anadolu'da mühim miktarda levend toplamaya mecburdu. Aksi takdirde Kuzey Afrika'daki Türk teşebbüsü mahvolurdu. İşte bu sebepledir ki, tekrar Türkiye'ye başvurmak lüzumu hâsıl oldu. Aşağıda görüleceği üzere bu müracaat, Türkiye tarihi bakımından pek verimli olmuştur.

Fransızlar'ın "Goulette" dedikleri Halku'l-Vâd'de büyük bir Türk teşebbüsü başlıyordu.

Oruç Reîs'in Papa'nın 2 Baştardasını Zaptetmesi ve Şöhretinin Bütün Dünyaya Yayılması

Oruç, kışı Halku'l-Vâd'de geçirdi. Baharda kardeşi Hızır ve Yahyâ Reisler ile denize açıldı. Tunus'un kuzeyindeki Sardunya adası açıklarına geldi. Bu sıralarda Yavuz, Çaldıran'da Şâh İsmâîl'i ezmiş ve İran seferinden dönmüş bulunuyordu.

Oruç, 5 gemi ile sefere çıkmıştı. Bir Ceneviz gemisini zabtetti ve mürettabatı olan 150 kişiyi esîr aldı. Bu gemiye levendlerinden bir kısmını koyarak, Türk usûlünce donattı. Kumaş yüklü büyük bir Ceneviz gemisini daha zabtetti. Tunus'a döndü. Sultân'a beşte bir hissesini verdi. Biraz sonra, 4 gemi ile sefere çıktı. Gemilere Oruç, Hızır, Yahyâ ve Deli Mehmed Reîsler kumanda ediyorlardı. İspanya sularına gitti. Büyük bir İspanyol harb gemisi zaptedildi. Bu vuruşmada Oruç Reîs, hafifçe yaralandı. Dönüşte Oruç'un 4 gemisi, Becâye açıklarında, yâni Cezâyir sahillerinde 10 Ceneviz harb gemisi ile karşılaştı. Vuruşma şiddetli oldu. Galebe Türkler'de kaldı. Oruç, düşmanın 4 gemisini elde etti. Diğer 6'sı, yaralı hâlde kaçtı.

Fakat Oruç'un adını "Barbaros" şeklinde Avrupa'da imparatordan en ücrâ köyün sâkinlerine kadar yayan, ona efsânevî bir şöhret kazandıran hâdise, Papa'ya ait 2 dev baştarda (galerruvayyal)'nın zabtıdır. Bunlar, devrin en dev harb gemileri, bugünki anlayışımıza göre dretnot idiler. Bu yüzer kaleler yanında Oruç Reîs'in ince tekneleri, bir sandal gibi kalıyordu. Fakat fevkalâde yürük ve manevra kaabiliyetini hâiz idiler. Türk deniz topları da hedefini şaşmaz üstün silâhlardı. Papa'nın gemileri, Genova'dan Roma'nın limanı olan Civitavecchia'ya gidiyordu. Korsika ile İtalya arasındaki Elba adası açıklarında Oruç Reîs tarafından karşılandılar.

Maiyyetindeki subaylar, Oruç'un bu baştardalara taarruzunu delice bir hareket buldular ve itiraz ettiler. Bu itiraz karşısında Oruç, gemisindeki küreklerin bir kısmını denize attırdı. Artık muhârebe kabûl edilmediği takdirde, eksik küreklerle düşmandan kaçılamazdı. Şu veya bu tarzda düşmana yem olunacaktı. Reîslerinin bu azmi, Türk levendlerini elektrikledi. Papa'nın gemileri, çok aralıklı olarak seyrediyorlardı. Oruç da bundan faydalandı. Gemisini karşılıklı top bombardımanı sırasında baştardalardan birine yanaştırdı. Oruç başta olmak üzere Türk korsanları, düşman gemisine atladılar. Türk levendlerinin akıl almaz cesâretleri

karşısında az zamanda düşman gemisi zabtedildi. Bu, denizcilik târihinde bir inkılâptı. O tarihe kadar bir çekdirinin bir baştardayı mağlûb ettiği görülmemişti.

Arkadan ikinci baştarda geliyordu. Oruç'un maiyeti, muazzam ganimet almış olduklarını, çekilip gitmelerini söylediler. Oruç, bunlara kulak asmadı. İkinci baştardayı da zabtedecekti. Emrini bildirdi. Bütün levendlere İtalyan elbiseleri giydirdi. Kendi de öyle giyindi. Bu kıyafetle baştardada dolaşmaya başladılar. Yaklaşan ikinci yüzer kale, hiç bir şeyin farkında olmadı. Baştardanın yanındaki Oruç'un küçük çekdirisini görünce, bunun kendileri tarafından zabtedilmiş bir korsan gemisi olduğunu sandı. Baştardalar, 50'şer çift, yâni 100 kürekle çekilen muhteşem gemilerdi. Bu 50 oturaklı gemilerin her küreğini bir düzineden fazla forsa yan yana çekerdi. Oruç'un ilk baştardayı zabtı, biraz da İtalyanlar'ın korkaklığı yüzünden olmuştu. Zira İtalyanlar, Türk korsan gemileri yaklaşırken, kasaraya dolmuşlardı. Güvertedeki arkadaşlarının Türkler'in işlerini bitirmelerini bekliyorlar, bu iş bitinceye kadar boşuna kırılmak istemiyorlardı. Fakat Oruç, güvertedekileri o kadar çabuk temizledi ki, anbardaki arkadaşları yetişemedi. Zira Oruç, derhal anbar kapılarını tuttu ve düşman askerinin çıkmasına mânî oldu. Ümitsiz kalan düşman, Oruç'a teslim oldu.

İkinci baştarda iyice yaklaştıktan sonra Oruç, bombardımana başladı.Düşman, neye uğradığını şaşırdı. Az zamanda teslim oldu.

Deniz tarihinde pek çok kahramanlıklar görülmüştü. Fakat bu hâdisenin bir başka benzeri yoktu. Oruç'tan fidyelerini ödiyerek kurtulan esirler, bu hâdiseyi, mübalâğa ile ülkelerinde anlattılar. Az zamanda Barbaros'un şöhreti, Avrupa'daki diğer bütün şöhretleri gölgede bıraktı. Oruç, bu iki gemiden mühim ganimet ele geçirmiş ve yüzlerce forsa ve esir elde etmişti.

Oruç Reîs Becâye Önlerinde Sol Kolunu Kaybediyor (1514 Sonları)

Oruç Reîs, Kuzey Afrika'da bir devlet kurmaya kesin şekilde azmetmişti. Tunus'ta Halku'l-Vâd ve Cerbe'de üsleri vardı. Bunlara dayanarak önce Tunus'un fethini düşündü. Fakat bu ülkede, asırlardan beri Hafsî hânedânı hüküm sürüyordu. Böyle yerleşmiş bir hânedânı ortadan kaldırmak, Müslümanlığın aleyhinde olur ve Türkler'e karşı Kuzey Afrika halkının

sevgisini yok edebilirdi. Gerçi Hafsîler'in eski iktidarı kalmamıştı, dejenere olmuşlardı. Fakat gene de bu hânedânı yok etmek doğru olmazdı. Fas'a gitmek, büsbütün münasip değildi. Çünkü Merînîler, eski güclerini çoktan yitirmiş de olsalar, büyük bir hânedândırlar ve Fas imparatorluğu, büyük devletlerden sayılıyordu. Libya'nın Bingazi kısmı Memlûkler'in, Trablusgarb kısmı ise İspanyollar'ın elindeydi. Fakat İspanyollar, kıyıdan içerilere nüfuz edememişlerdi ve edemezlerdi. İçeriler zâten çöl olup, çok seyrek nüfusla meskûndu. Buralarda Arap kabîleleri yaşıyordu. Önemi az olan Trablusgarb'i İspanyollar'dan fethetmenin de bir istikbâli yoktu.

Bu vaziyette ortada bir Cezâyir kalıyordu. Cezâyir'de tam bir anarşi hüküm sürüyordu. Arap siteleri, Tunus'taki Hafsîler'i, Tlemsen'deki Abdulvâdîler'i veya İspanyollar'ı metbû tanıyorlardı. Yâni bir Cezâyir devleti yoktu. Cezâyir, Tunus ile Fas arasına yerleşmiş mühim bir ülkeydi. Batı Akdeniz'de durumu, tamamen merkezî idi. İspanya, Fransa ve İtalya kıyılarına yakın üsler, ancak burada sağlanabilirdi.

Oruç Reîs, devletini Cezâyir'de kurmaya karar verdi. Korsanlıktan hükümdarlığa yükselmek hususundaki azmi, kesindi. İşe Fransızlar'ın "Bougie" dedikleri Becâye'den başlamak istedi. Becâye, Akdeniz üzerinde güzel bir kıyı şehri idi. Kalesi pek müstahkemdi. Cezâyir şehrinin takriben 200 km. batısında idi. Burayı fethettikten sonra, İspanyol nüfuzunda bulunan Cezâyir şehrine atlamak pek kolaylaşacaktı. Cezâyir şehrinde sıkıca tutunabilen kuvvet ise, az zamanda bütün Cezâyir ülkesini ele geçirebilirdi.

Becâye, İspanyollar'ın elinde idi. İspanyollar'ın kovdukları eski Becâye emîri Abdurrahman da, Oruç Reîs'ten yardım istemişti. Abdurrahman'ın talebi, Oruç'un teşebbüsünü, hukukî bakımdan destekliyordu. Böyle olmasa da, yakında Hıristiyanların eline düşmüş bulunan bu şehri kurtarmak, bir Müslümanlık vazifesi idi. Umumî durum Oruç için müsaitti. Halk, Hıristiyanlardan, bilhassa İspanyollar'dan bezmişti. Bir kısım ileri gelenler de Türkler'i, yâni Oruç'u tutuyor ve istiyorlardı. Ancak ileride cereyan edecek hâdiseleri anlıyabilmek için, ülkedeki psikolojiyi daha yakından incelemek icab eder. Kuzey Afrika ahalisi, bilhassa ileri gelen ve "şeyh", "emîr", "kaaid" gibi adlarla anılan kimseler, büyük bir devletin veya otoriter bir hükûmetin hâkimiyetine girmekte pek az istek gösterirlerdi. Bunlar, feodal Ortaçağ yaşayışına alışmışlardı. İcabında dinlerine ihanet edecek

derecede allâklık gösteriyor ve küçük menfaatlerini her türlü metodla savunmasını biliyorlardı.

Oruç Reîs, 4 gemi ile Becâye'ye geldi. Abdurrahman, 3.000 Berberî ile onu şehrin açıklarında bekliyordu. Fakat bunlar, bir arada muhârebeden anlamaz, tek başlarına vuruşabilen kabîle adamları idi. Yâni muntazam İspanyol askeri ile yapılacak muharebede hiçbir rolleri olamazdı. Hızır Reîs, bu kadar az bir kuvvet ile İspanya gibi büyük bir devlete karşı teşebbüse geçmeyi şimdilik doğru bulmamış ve Becâye seferine muhalif kalmıştı. Fakat Oruç, kardeşini dinlemedi. Gemilerinden çıkardığı 200 levendin başına geçti. Becâye kalesine hücuma hazırlandı.

Oruç, 4 harb gemisi ile Becâye'ye gelirken, 9 parçalık bir İspanyol filosu ile karşılaşmıştı. Türkler, gemilerden birini top ateşi ile batırdılar, ikisini zabtettiler. Diğer 6 İspanyol harb gemisi, Becâye limanına girdi ve kalenin eteklerine sığındı. Oruç, karaya toplar da çıkardı ve kaleyi dövmeye başladı. Fakat gerek kaleden, gerek İspanyol gemilerinden atılan gülleler, 200 Türk'e zayiat verdirdi. 8 günlük karşılıklı bombardımandan Türk levendleri yılmadı. 8. gün, kalede içeri girebilecek bir gedik açıldı. Oruç, levendlerini teşcî etmek üzere, onların başında gedikten içeri daldı. Fakat bir İspanyol top güllesi, Reîs'in sol kolunu pek ağır şekilde yaraladı. Türkler, muhâsarayı kaldırdılar. Gemilerine binip geri döndüler. Becâye, alınamamıştı.

Bu sıralarda Hızır Reîs, gemileri ile Becâye'ye geldi ve yardım getirdi. Fakat artık muhasara kaldırılmış bulunuyordu. Oruç Reîs, kendinden geçercesine yatağa düştü. Hekimler, kolun kesilmesi lüzumunda birleştiler. Türk amiralinin sol kolu, dirseğinden kesildi. Barbaros Kardeşler, Halku'l-Vâd'e döndüler.

Bu hâdise, 1514 sonunda geçmiştir. Oruç, Tunus'ta tedâvi edilirken, Hızır, sefere çıktı. Balear Adaları'nın en doğudaki parçası olan Minorka'yı bastı. Dönüşte Korsika umumî valisinin kumanda ettiği 8 parçalık bir düşman filosu tarafından yolu kesildi. Vuruşma şiddetli oldu. Sonunda düşman mağlûp oldu ve çekildi. Hızır, Tunus'a döndü. Fakat bir kaç hafta sonra, 1515 yılının ilk aylarında, şiddetli kışta, gene sefere çıktı. 20 gemi zaptedip 3.800 esîrle berâber Tunus'a döndü.

1515 baharında Hızır, 7 parça gemi ile gene sefere çıktı. 1.800 esîr aldı. Bunları, 12.000 altın olarak, karşılığında serbest bıraktı. Barbaros

Kardeşler'in diğer kaptanları da ayrı ayrı ava çıktılar ve ganimetle Tunus'a döndüler.Hızır, bu arada 8.000 top kumaş yüklü 4 gemi zaptetti. Kereste yüklü bir Fransız gemisi de ele geçirildi. Esâsen gemilerin çoğu, Barbaroslar'ın forsunu görünce, mukavemetsiz teslim oluyorlardı. Bir keresinde Barbaroslar'ın namlı kapdanlarından Sinan Reîs, bir düşman gemisi ile karşılaştı. Direğine derhal Barbaroslar'ın forsunu çekti. Bunu gören düşman, tek top atmadan teslim oldu.

Türk Denizcilerinin Barbaros Kardeşler'in Etrâfında Birleşmesi

Bu muvaffakıyetler üzerine Türkiye'den birçok namlı kapdan gelip, Barbaroslar'ın hizmetine girdi. Bunların en mühimmi, Kemal Reîs'in yeğeni olup bu suları çok iyi tanıyan büyük coğrafya bilgini Muhyiddin Pîrî Reîs idi. Aydın Reîs, Kurtoğlu Muslihuddin Reîs, Sinan Reîs, Yahyâ Reîs, Deli Mehmed Reîs, müstakbel Cezâyir beylerbeyisi ve Fas fâtihi genç Sâlih Reîs, Hızır Barbaros'un oğlu çocuk yaştaki Hasan Reîs, gene Hızır'ın mânevî oğlu diğer Hasan Reîs (her ikisi de istikbalde Cezâyir beylerbeyisi olmuşlardır), Barbaroslar'ın en namlı kaptanları idiler. Barbaroslar, az zamanda Akdeniz'deki donanmaların en güclülerinden birine sâhib oldular. Armatörlükten korsanlığa geçen Barbaroslar'ın deniz kuvvetleri, yeryüzünde Türkiye, Venedik, Portekiz, İspanya, Fransa, Ceneviz donanmalarından sonra geliyordu. Bir kaç yıl sonra deniz gücleri, Ceneviz ve Fransa donanmalarını da geçti. Yâni dünyanın 5. deniz gücüne sâhip oldular. Kısa zamanda elde edilen bu netice, şaşılacak bir şeydi.

1515 yazında Oruç Reîs iyileşti ve sefere çıkacak hâle geldi. Yanında Hızır Reîs olduğu hâlde Tunus'tan Akdeniz'e açıldı. 7 Holanda gemisi ile karşılaşıp birini zabtettiler. Sonra Minorka adasında demirlediler. Buradan Genova Körfezi'ne geldiler. Korsika ile İtalya arasındaki Ligurya Denizi'ne girmek, gerçek bir cür'etti. Burada İspanyol, Ceneviz, Fransız donanmaları kaynaşıyordu.

Ligurya Denizi'nde de 4 gemi zapteden Barbaroslar, oradan İspanya sularına açıldılar. Endülüs Müslümanlar'ı'na yardım ettiler. Yüzlercesini Kuzey Afrika'ya taşıdılar. İslâm âleminin minnetini kazandılar. İspanya'dan Ege Denizi'ne gelip bütün Akdeniz'i baştanbaşa aştılar. Midilli'ye geldiler. Akraba ve yakınlarını ziyâret ettiler. Ganimetlerinden hediyeler ve

sadakalar dağıttılar. Bir ara Oruç Reîs, Midilli'de kalıp evlenmek istedi. Fakat deniz aşkı galip geldi ve Kuzey Afrika'ya dönmeye karar verdi. Bu sefer tam 9 ay sürdü. 1516 başlarında Barbaroslar, İspanya'ya döndüler. Tunus Sultânı'na ganimet hissesini verdiler.

Pîrî Reîs'in İstanbul'da Yavuz'la Mülâkatı (Mayıs 1516)

İşlerini çok genişletmiş olan Barbaroslar, artık kesin şekilde Türkiye'nin resmî veya gayrıresmî himâyesine ve yardımına muhtaçtılar. Artık Yavuz'dan korkmuyorlardı. Kemal Reîs'in yeğeni olan ve Türkiye'de çok iyi tanınan Pîrî Reîs'i, 6 parçalık bir filo ile Istanbul'a yolladılar. Barbaroslar, Yavuz'a çok ağır hediyeler göndermişlerdi. Yavuz, Pîrî Reîs'i bizzat kabûl etti. İki elmaslı kılıcı Pîrî'ye teslim ederken: "kılıçların birin Oruç lalam ve birin Hayreddin (Hızır) lalam kuşansınlar, gazâ eylesinler!" dedi. Pîrî Reîs'e de hediyeler verdi. Fakat bunlardan mühim olarak 2 harb gemisini, yardım olmak üzere, Barbaroslar'a götürmesi için, Pîrî Muhyiddin Reîs'e teslim etti. Bu hâdisenin en muhtemel tarihi, 1516 yılının mayıs ayıdır. Yavuz, akabinde Mısır sefer-i hümâyûnuna çıkmıştır.

İlk adım atılmış, Türkiye ile resmî münasebetler yeniden kurulmuştu. Bundan böyle anavatanın her türlü yardımı beklenebilirdi.

Pîrî Reîs, Istanbul'da iken, Barbaros Kardeşler, gene İspanya sularında idiler. 12 parçalık bir filo ile sefere çıkmışlardı. Birçok İspanyol gemisi ele geçirdiler. Bu gemilerin forsalarındaki Endülüslü Arablar'ı kurtarıp Kuzey Afrika'ya getirdiler. Yolda Cicelli kalesi önlerine geldiler. Cicelli, Cezâyir kıyısında İspanyollar'ın elinde bulunan limanlardan biri idi. Kaledeki 100 İspanyol muhafız, Türk filosuna karşı koyamayıp teslim oldu. Barbaroslar, kaleyi muhafazaya karar verdiler. 3 harb gemisi ile 50 muhafızı kalede bıraktılar. Böylece koca İspanya krallığından bir kaleyi, kesin ve daimî şekilde fethetmişlerdi. İspanya ile harb hâli resmen başlamıştı. Bundan sonrası artık korsanlık hareketine sığmıyordu. İki devletin savaşı gibiydi.

Cicelli başarısı, Oruç Reîs'e Becâye'yi fetih teşebbüsünü tekrarlamak cesâretini verdi. Esasen Tunus'tan Cezâyir'e yerleşmek icab ediyordu. İstikbal Cezâyir'de idi. Tunus sultanı V. Muhammed de, Barbaroslar'ın cihanşümul şöhretlerinden ürkmeye başlamıştı. Verdikleri beşte bir ganimet hissesinden vazgeçip Türkler'i def etmeye çoktan râzı idi. Fakat korkusundan herhangi bir teşebbüse geçemiyordu.

Becâye'nin Fethi (4 Ağustos 1516) ve Kaybı

Kuzey Afrika camilerinde Barbaros Kardeşler'e Cuma hutbelerinden sonra dua ediliyordu. Barbaroslar, Kuzey Afrika'yı Hıristiyanlar'a karşı savunmakla kalmıyor, Endülüs Müslümanlar'ı'nı İspanya'dan taşıyor, iskân ediyor, fakir halka yiyecek dağıtıyorlardı. Oruç, psikolojik vasatı yakalamıştı, elden kaçıramazdı. Cicelli'nin fethi, Cezâyir'de yerleşmek için bir adımsa, Becâye'nin fethi, bir Cezâyir Türk devletinin kurulmasını te'mîn edecekti.

Oruç, bu kararı verdiği zaman, Charles-Quint "I. Carlos" adıyla İspanya kralı olmuştu. Avrupa'nın birinci devletinin başına geçmişti. Bu devlet, İspanya dışında Avrupa'nın birçok ülkesini ve geniş Amerika müstemlekelerini elinde tutuyordu. Barbaroslar, işte bu İspanya ile harbe girişmeyi göze alıyorlardı. İspanya'nın gücü, artık Venedik'in gücünü gölgede bırakmıştı. Gene bu sıralarda Türkiye'de Yavuz Sultân Selîm, Memlûk sınırlarını geçiyor ve Suriye'ye giriyordu.

1516'da İshak Reîs de kesin sûretle Kuzey Afrika'ya gelmişti. Barbaroslar, Midilli ile alâkalarını bu sûretle tamamen kesmiş oluyordu. İshak Reîs, daha önce Kuzey Afrika'ya gelmiş, fakat Midilli'deki emlâkinin başına dönmüştü.

Barbaroslar, 11 gemi ile geldiler. Becâye yakınlarına asker döktüler. Kaleyi muhasaraya başladılar. Oruç: "ben bu kal'a önünde, diyordu; bir kolumu bıraktım. Birin daha değil, kellemi dahi bıraksam n'ola?". Muhasara 4 gün sürdü. Türkler, 4 Ağustos 1516 günü Becâye'yi fethettiler. Ölenlerin dışında 500 İspanyol askeri, esir alındı. Ancak iç hisarda İspanyollar mukavemete devâm ediyorlardı. 20 gün şiddetli vuruşma oldu. 20.000 kadar Arab bedevîsi, yağmacılık hevesiyle Türkler'e yardıma gelmişlerdi. Fakat bunların yardımdan fazla, disiplinsizliklerinden dolayı zararları görünüyordu. İç hisar düşmedi. Oruç'un barutu tükendi. Tunus Sultânı, istenen barutu göndermemek suretiyle, alenen Türkler'e cephe aldı. Kuvvetli bir İspanyol filosu yaklaşıyordu. Üstelik suların çekilmesi dolayısıyla Oruç'un gemileri karaya oturmuştu. Bunların yüzdürülmesi uzun bir zamana mütevakkıftı. Oruç, düşman eline geçmemesi için gemileri boşalttıktan sonra yaktırdı. 29 Ağustos'ta Becâye önünden ayrıldı. Türkler, aldıkları esirlerle berâber 120 km. yürüyüp Cicelli (Cicel)'ye geldiler.

Oruç Reîs, kardeşi seferde iken kesif bir diplomatik faaliyete geçmişti. Artık küçük bir hükümdardı. Fakat bütün Cezâyir'i alıp mülkünü büyütmeye kararlı bulunuyordu. Kurdoğlu Muslihuddin Reîs'i, levend toplamak ve stratejik malzeme satın almak üzere, Sinop'a gönderdi. Kendi de Cezâyir ileri gelenleri ile müzakerelere girişti. Bu sıralarda Cezâyir ülkesinde 4 hükümdarcık, diğer şeyhler arasında sivrilmiş bulunuyordu: bunlardan ancak Doğu Cezâyir'i elinde tutan Abdulvâdîler'den 23. Tlemsem kralı Ebû-Abdullah V. Muhammed (1505-1517) (halefi ve kardeşi III. Ebû-Hammû'dur: 1517-1528) gerçek bir hükümdardı. Diğer üçü, Cezâyir şeyhi Sâlimu't-Tûmî, Cezâyir şehri ile çevresine, Emîr Abdülaziz, Tlemsen'in kuzeydoğusundaki Sîdî-b'el-Abbâs ile çevresine, Kuka Ahmed İbni'l-Kaaazî ise, Kabîliye denen güneydeki dağlık araziye mâliktiler. Bunlar, hânedân sahibi olmıyan tesadüfî hükümdarcıklardı. Fas imparatorluk tahtında ise V. Muhammed (1500-1530) bulunuyordu ki, Merînîler'in Vattâsîler dalından ve hânedânının 31. sultanı idi. Bu sıralarda Fas, Tunus ve Tlemsen tahtlarında V. Muhammed adlı 3 ayrı hükümdarın bulunması tuhaf bir tesadüftür ve birbirleriyle karıştırmamak lâzımdır.

Oruç'un şimdilik Fas ve Tlemsen ile alâkası yoktu. Fakat pek az zaman sonra olacaktı. Ancak Cezâyir (şehir), Kabîliye ve Sîdî-b'el-Abbâs emîrleri ile münasebetleri sıkı idi. Bunlardan son ikisi, birbirlerinin can düşmanı idiler. Bu vaziyette Oruç, Sîdî-b'el-Abbâs emîri Abdülaziz'e yardım etti. Bu yardım sâyesinde Emîr, rakıybi Kuko Ahmed'i altetti. Böylece Oruç, Cezâyir ülkesinde büyük nüfuz kazandı ("Cezâyir" kelimesinin hem ülke, hem de bu ülkenin başkenti ve en büyük şehri olan limanın adı olduğu unutulmamalıdır). Oruç'un bu başarısını gören Cezâyir şehri hâkimi Sâlimu't-Tûmî, İspanyollar'dan çok şikâyet eden şehir halkının baskısına dayanamadı, Türk amiralinden imdat istedi. Ancak Sâlim, gâyet de ahlâksız bir adamdı ve İspanyollar'ın adamıydı. Türkler gibi ahlâksızlığa karşı çok sert olan bir milletten çok ürküyordu. Hâdiselerin baskısıdır ki, onu Ouç'tan yardım istemeye mecbûr bırakmıştır.

Cezâyir'in Fethi ve Oruç Reîs'in "Sultân" sanını Takınarak Cezâyir'de Târih'te İlk Def'a Olmak Üzere Bir Türk Devleti Kurması (1517 Başları)

İspanya, Cezâyir şehrinden yıllık vergi alıyordu. Cezâyir şehri halkı, başka baskı ve zulümlere de göğüs geriyordu. Bir kere İspanya'ya düşman

olan devletlerin, bu arada Türkler'in gemilerinin, ülkenin bu en büyük limanına girmesi yasaktı. Sonra ikide bir limana gelen İspanyol gemileri türlü rezâletler ve soygunculuklar yapıyorlardı. Cezâyirliler, bu tasallutlara baş kaldırır kaldırmaz, limanın 300 metre açığındaki kayalar üzerinde kurdukları kaleden, şehri topa tutuyorlardı. Cezâyirliler'in değil ordu ve donanmaları, düzgün bir inzibat kuvvetleri bile yoktu.

Oruç Reîs, büyük bir donanma ile Cezâyir'e yürüdü. Fakat kendisi denizden değil, karadan 800 levend ile yürüyerek Cezâyir'e geldi. Yolda 5.000 gönüllü Arap, gelip Türkler'e katıldılar. Oruç'un, deniz toplarından başka, kudretli bir de kara topçu taburu vardı. Hızır, 500 levend ile Cicelli'de kalmıştı.

Oruç, Cezâyir'i işgal etti ve orada kuvvetli bir müfreze bıraktı. Şehirde fazla kalmadı. Şerşel kalesine gitti. Burasını İspanyollar'dan fethetti. Cezâyir'e döndü. Bu sûretle ülkenin Cezâyir, Cicelli ve Şerşel kıyı şehirleri, çevresi ile Oruç'a geçmiş oldu. Bütün Cezâyir'den gelen Arap kabîle şeyhleri ve şehir kaaidleri, Oruç'a biat ettiler. "Sultân" sanını takınan Oruç, kendini Cezâyir hükümdarı ilân dedi. Fakat ülkenin ancak bir kısım kıyı arazisine sâhipti.

Bu sırada Kurtoğlu Muslihuddin Reîs de Sinop ve Istanbul'a uğradıktan sonra Kuzey Afrika'ya döndü. Yavuz'un emriyle Istanbul'da bulunan vezir Pîrî Mehmed Paşa, Muslihuddin Reîs'e, Oruç'a teslim edilmek üzere 2 kadırga, yâni büyük harb gemisi verdi. İstediği kadar gönüllü levend toplamasına ve stratejik malzeme satın almasına müsaade etti. Yavuz'un, Barbaros Kardeşler'i öğen ve teşvik eden mektubunu da Muslihuddin Reîs, Tunus'ta Hızır Hayreddin Reîs'e teslim etti. Hızır, Cicelli'de 300 levend bırakıp Tunus'a gelmişti. Artık Hafsîler'in başkenti olan Tunus şehri, Türkler'in elinde gibiydi. Ancak, Barbaroslar'ın lutuf ve müsaması sâyesinde V. Muhammed, Tunus şehrinde tahta oturmakta devâm ediyordu. Hızır, ağabeyi İshak Reîs'i, mühim insan ve malzeme yardımı ile berâber Cezâyir'e, Oruç Reîs'e gönderdi. Burada Oruç ve Hızır Hayreddin Reîsler için "sultan" tâbirini kullanmıyoruz. Çünki "sultan", Türkler tarafından imparatorlara verilen bir ünvandır ve küçük hükümdarlar için kullanılmaz. Osmanlı protokolüne göre Oruç ve Hızır, sancakbeyi (tümamiral) pâyesinde birer denizci idiler. Ancak Oruç'un ölümü üzerindedir ki Yavuz, Hızır'a

"beylerbeyi" (oramiral) rütbesini vermiştir. Kuzey Afrika'da ise Oruç, "sultan" sayılıyordu. Avrupa'da da "Cezâyir Kralı" addediliyordu.

Oruç, Cezâyir kalesini tâmir ettirdi ve toplar yerleştirildi. Araplar, bu kaleyi harâbe hâlinde bırakmışlardı. Türkler'in Cezâyir ülkesinin en büyük şehrine yerleşmeleri, İspanya'da telâşı mûcib oldu. Çünki İspanya, Endülüs gibi Cezâyir, Tunus, Trablusgarb, hattâ Fas'ı almak, müstemleke hâline getirmek azminde bulunuyordu. Bütün tarihçiler, Türkler, XVI. asrın başlarında bu uzak topraklara gelmeselerdi, İspanyollar'ın bu projelerinde muvaffakıyet kazanacaklarını söylemekte müttefiktirler. Bu sûretle Avrupalılar, XIX. asrın sonlarında değil, XVI. asrın başlarında Kuzey Afrika'ya hâkim olacaklar ve bu geniş ülkelerin ırkî coğrafyasını değiştireceklerdi. 1962'de Cezâyir istiklâline kavuşunca, Millî hareketin en büyük liderlerinden Albay Muhandü'l-Hacc'ın verdiği şu bayânat da bunu göstermektedir: "Herşeyi, hattâ bir millet oluşumuzu, Türkler'e borçluyuz. Osmanlılar geldiği zaman, bizler korsandık. Yüzlerce kabîleden müteşekkildik. Osmanlılar, başımıza bir paşa getirdiler. Dağınık aşîretleri bir araya topladılar. Onları bir kavim hâline koydular. Bu kavim, 300 yıl, merkezî Türk idaresi altında kaldı. Birliğin kudretini öğrendi. Türkler sâyesinde, millet hâline geldik" (*Hürriyet* gazetesi, no. 5.121, 3.8.1962, s.5c).

Oruç, bir kaç ay içinde başta Tunus olmak üzere birçok şehir ve kasabayı ele geçirdi. Şimdi elinde 10 şehir vardı. Bunlardan Tunus'a yakın olan doğudaki 5 şehirle çevresinin idaresini, kardeşi Hızır Hayreddin Reîs'e bıraktı.

Oruç, artık kara askerine de ihtiyaç gösteriyordu. Topçu birliğinden sonra tüfekli piyâde birlikleri de kurdu. Her sûretle gerçek bir hükümdar gibi davranmaya başladı.

İspanya ile Oruç Barbaros Arasında Harbin Patlaması (1 Eylûl 1517)

1517 eylûlünde İspanya, Türkler'in kesin şekilde Cezâyir'den kovmak ve ele geçirdikleri kaleleri geri almak maksadiyle, Oruç'un üzerine büyük kuvvetler gönderdi. Başkumandan, Don Diego de Vera idi. Emrinde 40 harb, 140 nakliye gemisi ile 15.000 kara askeri vardı. İspanyollar, Cezâyir şehri civarında karaya çıktılar. İspanyol topçusu, Oruç'un tâmir ve tahkim

ettiği Cezâyir kalesini bombardımana başladı. İspanyollar'ın kesin zaferi ele geçirdiklerini sanan binlerce Arab da gelip, onlara katıldılar. Oruç, kalede açılan gedikleri derhal kapatmaya uğraşıyordu. Önce İspanyollar'a yardıma gelen Arablar'a saldırdı. Bunları tamamen perişan etti. Bu sûretle yerli halkın Türkler'le İspanyollar arasındaki harbe karışmasını önlemek istiyordu. 30 Eylûl'de İspanyollar, Cezâyir kalesinin burclarına çıkıp bayrak diktiler. Ancak Oruç, derhal o kesime yetişti. İspanyollar'a öyle sert mukabele etti ki, düşman, Cezâyir kalesi çevresinde tutunamadı. Don Diego de Vera, muhâsarayı kaldırmaya mecbur oldu. Düşman, gemilerine can atarken Oruç, 1.500 İspanyol askerini kılıçtan geçirdi ve pek çoğunu esir aldı. Cezâyir'de hamamlara varıncaya kadar her yer, İspanyol esirleri ile doldu. Mütevâzı bir Türk denizcisi, Avrupa'nın en büyük kara ve deniz devletini yenmişti. Fakat bu, birinci rövanştı. Arkası vardı. Mağrur İspanya'nın, bu büyük bozgunu Oruç Barbaros'un yanına bırakmayacağı âşikârdı.

Zaferden sonra Hızır Hayreddin Reîs, ağbeyinin emriyle Cicelli civarında bulunan ve İspanyollar'la, Barbaroslar aleyhine muhârebe eden Arap kabîle şeyhini cezalandırdı. Cicelli'den Cezâyir'e geldi. Ağabeyi ile buluştu.

İspanyollar, bu Cezâyir seferinde, bir başka Arap şeyhinin yardımı ile Barbaroslar'a ait Tenes'i zaptetmişlerdi. Hızır, Tenes'e geldi. İspanyolllar'dan kaleyi geri aldı. Arap şeyhini şiddetle cezalandırdı. Milyâne ve Medea şehirlerini de fethetti. Bu sûretle ülkenin mühim bir kısmı Oruç'un hükümdarlığı altında birleşmiş oldu. Esâsen İspanya'ya karşı kazanılan büyük zaferden sonra, Türkler'i bütün Cezâyir'i fethetmekten alıkoyabilecek kuvvet tasavvur edilemezdi.

Oruç, nüfus ve mâliye sayımını yaptırdı. Devletinde ne kadar teb'ası olduğunu, ne kadar vergi toplıyabileceğini, ne kadar asker besleyebileceğini öğrendi.

Tlemsen Seferi (Ekim 1517)

Orta ve Doğu Cezâyir, Türkler'de idi. Şimdi Batı Cezâyir'i, yâni ülkenin Fas imparatorluğu üzerindeki kesimlerini fethetmek kalıyordu. Burası, merkezi Tlemsen (Tilimsân) olmak üzere, Arap'laşmış Berberî Abdulvâdî krallığının elinde idi. Abdulvâdîler veya Zayyânîler, burada 1239 yılndan beri saltanat sürüyorlardı. Çok eski bir hânedan olmakla berâber, dejenere

olmuşlar ve dehşetli İspanyol baskısı altında bunalıp tâvizler vererek, halkın teveccühünü kaybetmişlerdi. Oran (Vahrân)'da oturan İspanyollar'ın Kuzey Afrika'daki en büyük kumandan-vâlisi, büyük ve muhteşem Tlemsen şehrini daimî şekilde tehdit ediyordu. Abdulvâdîler'in Tlemsen krallığı, 1517 sonlarında Türkiye'ye tabî olacak ve bu tâbiiyet 1554'e kadar 37 yıl sürecektir. 1554'te Türkiye, 316 yıllık bu hânedâna son verecek ve ülkeyi doğrudan doğruya Cezâyir beylerbeyiliğine bir sancak olarak bağlayacaktır. Sâbık krallıklar, Osmanlı teşkilâtında bir sancak oluyorlardı. Türkler'in Tlemsen'e gelmesi, Fas imparatorluğunun da işine gelmezdi. İspanya ve Portekiz gibi iki müstevlî devletten sonra Türkiye'nin müdâhalesi, hânedan mücadeleleri ile iyice yıpranmış olan Fas'ın lehine bir şey değildi. Barbaroslar'ın Türkiye himâyesinde oldukları malûmdu. Türkiye imparatorluğunun Cezâyir'e resmen el atacağı günler de pek yaklaşmıştı. Barbaros Kardeşler, başka türlü büyük devletlerle tek başlarına mücâdele edip fütûhat yapamazlardı.

Tlemsen melîki V. Muhammed'in İspanya ile Türkler aleyhine resmen muâhede yapması, Oruç'a aradığı fırsatı verdi. Bu muâhede, yerli halk tarafından bile çok fena karşılanmış ve ahalinin gücüne gitmişti. Oruç, nâip olarak Cezâyir'de kardeşi Hızır Hayreddin Reîs'i bıraktı. Ağabeyi İshak Reîs ile berâber, Tlemsen üzerine yürüdü. 1517'nin son ayları idi. Tlemsen, Kıbrıs ve Girit ile aynı arz derecesindedir. Hava mûtedildi. Cezâyir'den Tlemsen'e mesâfe kuşuçuşu 400 km'dir. Cezâyir'den doğuda Tunus'a kadar mesafe gene düz çizgi ile 580 km'dir. Barbaros Kardeşler'in bu 1.000 km'lik mesâfe arasında şahsî teşebbüsleri ile, kendilerinden önce hiç bir Türk'ün yaşamadığı ülkelerde devlet kurmaları hayrete değer. Bu mesafenin takriben Istanbul-Erzurum veya Istanbul-Budapeşte mesâfesine eşit olduğunu söylemek, Oruç'un teşebbüsünün azameti hakkında bir fikir edinmeye kâfidir.

Tlemsen 125.000 nüfusu ile Afrika'nın en büyük şehirlerinden biri idi (bu târihte Londra'nın nüfusu 85.000 ve en büyük Hıristiyan şehri olan Paris'inki 380.000 idi). Şehrin kalesi 490x280=137.200 m2 idi. Şehir, kaleden çok dışarıya taşıyordu. Sûrlar, kalenin uzaklarından geçiyor ve bütün şehri çevreliyordu. V. Muhammed, Oran umumî valisi Marki de Gomares vasıtasiyle İspanya'ya her yıl 10.000 duka altını, 10.000 koyun,1.000 sığır, 10 ton buğday, 14 Arap atı, 14 siyahî köle ödüyordu. Yâni İspanya, Oran kalesinin masraflarını, Abdulvâdîler'den çıkarıyordu.

Bu hal halka ve ileri gelenlere o kadar ağır gelmişti ki, Tlemsen şehri ulemâsı, sultânın katli vâcib olduğuna fetvâ vermişlerdi. Gene şehrin ileri gelenlerinden bir hey'et, Cezâyir'e gelmiş, kendilerini İspanyol zulmünden kurtarması için yalvarmışlardı. Bu hal, Oruç'un başarı sebeplerini açıklamak bakımından dikkate değer. Artık Kuzey Afrika'da tam bir anarşi hüküm sürdüğüne değildir.

Oruç Reîs, Tlemsen'in 180 km kadar kuzeydoğusundaki Kal'atu'l-Kılâ veya Benî-Reşîd kalesini (şimdiki Oued- Fodda) fethetti. 814 metre yüksekliğindeki bu kale Mostaganem limanı ile Maskara şehri arasında idi ve bu iki mühim merkezin yolunu kesiyor, bunların Türkler'in eline düşmesini bir zaman meselesi hâline getiriyordu. Bu stratejik önemi kavrıyan Oruç, buraya bizzat ağabeyi İshak Reîs'i kumandan olarak bıraktı ve yanına 300 kişilik garnizon verdi. Tlemsen'e bir kaç kilometre kala, Sultân'an ordusu ile karşılaştı. Bunlar 6.000 atlı ve 3.000 yaya Arap idi. Oruç, düşmanı rahatça bozdu. Sûrlara yaklaşırken, ileri gelenler ve halkı kendisini karşıladılar. Türkler, şehre dostça girdiler. Bu sûretle Oruç'un eline Cezâyir'den sonra, nüfusu 100.000'i aşan ikinci bir büyük şehir geçmiş oldu. Oruç, V. Muhammed'i vatan hâinliği ile suçlıyarak, ulemâ'nın da fetvâsı ile idam ettirdi. Yerine kardeşi III.Ebû-Hammû'yu çıkardı. Fakat o da Türkler'in emri altında hareket etmek istemiyordu. Oruç'u ülkesinden atmak için entrikaya başladı. Halbuki Türkler çekilirse, İspanyollar gelecekti. Türkler'in ve İspanyollar'ın yerli halka yaptıkları muamele arasında ise, dağlar kadar fark vardı.

Oruç Reîs, İspanyollar'ın elindeki Vahrân (Oran) dışında bütün Cezâyir'i hükmü altına aldı.

Bu sûretle Cezâyir ülkesi, Türkler'in idaresinde hemen hemen birleşti. Oruç, bütün Cezâyir'e hâkimdi. Hattâ Fas'ın doğu topraklarında fütûhât yaptı. Buda Doğu Fas'ın en büyük şehri olan Vacda'yı aldı ki, Tlemsen'in 60 km. güneybatısındadır. Fas Sultânı ile müzâkerelere girişti. Türkler'in terakkilerinden fevkalâde ürken Sultân, Oruç ile zâhiren bir ittifak muâhedesi akdetti. Fakat gerçekte, Türkler'e yardım etmeye hiç niyeti yoktu. Zira Türkler, İspanyollar'ı Kuzey Afrika'dan bütün bütün uzaklaştırır uzaklaştırmaz, Fas'a döneceklerdi. Nitekim öyle olmuştur.

İshâk Reîs'in Şehit Düşmesi (31 Ocak 1518)

Oruç Reîs, büyük sahaya yayılmıştı. Jeopolitik zarûretler bunu icab ettirmişti. Halbuki elindeki Türk leventlerin sayısı bir kaç binden ibaretti. Arap gönüllerinden esaslı bir şekilde faydalanmak imkânı yoktu. Bunlar yağma hevesiyle Türkler'le berâber harekâta girişiyor, sıkışınca, en nâzik anda muhârebe meydanında Türkler'i yalnız bırakıyorlardı. Asırlardan beri bu şekilde alışmışlardı. Cezâyir'deki Hızır Reîs'in elinde de fazla kuvvet yoktu. Bununla berâber 600 Türk levendi ile 2.000 Arab atlısını, Cezâyir'den büyük ağabeyi İshak Reîs'e yolladı. Bu sûretle Cezâyir ile Tlemsen arasında Kal'atu'l-Kılâ'da bulunan İshak Reîs'in emrinde 900 Türk levendi ile 2.000 Arap atlısı toplanmış oldu. İshak Reîs, icabında her iki tarafa da yardıma gelecek bir pozisyonda idi. Tek kurtuluş, Türkiye'den, Yavuz'dan acele yardım almaktı. Aksi takdirde bütün Cezâyir elden çıkabilirdi. Bu anlarda Yavuz, Rîdânîye zaferini kazanmış, Kahire'ye girmiş, Memlûk imparatorluğunu yıkmış, Mısır'da Sultân II. Tumanbay'ın son mukavemet hareketlerini kırmakla meşguldü.

1518 ocağında Don Martin de Argote'nin İspanyol ordusu, Oran'dan İshak Reîs'in üzerine yürüdü. Abdülvâdîler'in binlerce Arap atlısı, İspanyollar ile bileşti. İspanyollar, önce arada bulunan İshak Reîs'i ortadan kaldırmak istiyorlardı. Esâsen Oruç (Tlemsen), Oran'a (Vahrân) 110, Hızır Hayreddîn (Cezâyir) 360 km mesâfe olduğu halde, İshak Reîs'in bulunduğu Mostaganem ile Maskara arasındaki Kal'atü'l-Kılâ (yâni "Kalelerin Kalesi"), ancak 80 km. idi. Türkler'in Mostaganem ile Maskara'yı işgalleri an meselesi idi. Bundan sonra da İspanyollar'ın Oran'da tutunmaları çok zorlaşırdı. Oran'ın kaybı, Kuzey Afrika'dan tamamen ayak kesmek demekti.

Kal'atu'l-Kılâ'nın İspanyol-Arab müttefik ordusu tarafından muhasarası, son derece kanlı oldu. İshak Reîs, 900 Türk ve 2.000 Arab askeri ile akıl almaz bir şecaatle savundu. Her iki taraf, erircesine zayiat verdiler. Fakat düşman, sayı bakımından kıyas kâbul etmez üstünlükte idi. 900 Türk levendinin onda dokuzu şehîd oldu. İshak Reîs, doğudan Cezâyir'den kardeşi Hızır'dan yardım bekliyordu. Onun için son levend şehîd olmadan kalenin teslim edilmiyeceğini bildirdi. Fakat Hızır, yardım yetiştiremedi. İspanyollar, kaleyi çepeçevre sarmışlardı ve İshak Reîs'in bütün habercilerini tutukladılar. Hızır, hâdiseyi çok geç öğrenebildi. İş işten geçmişti.

İspanya, Oran umumî valisi Gomares Markisi'ne yeniden 10.000 asker göndermişti. Kal'atu'l-Kıla'nın muhâsarasından az önce 900 İspanyol ile bir kaç bin Arab, kaleye hücum etmişlerdi. İshak Reîs, ânî bir gece baskını ile bunları perîşân etti. 900 İspanyol'un 700'ünü kılıçtan geçirdi, 100'ünü esir aldı. Geri kalan 100'ü Oran'a kaçtılar. Bunun üzerine büyük İspanyol-Arab ordusu, Kal'atu'l-Kılâ'nın muhâsarasına başladılar. Birinci teşebbüs, Türkler'i şu bakımdan şaşırttı ki, artık uzun zaman İspanyollar kaleye yaklaşmaz sandılar. Cezâyir'deki Hızır Reîs de bu kanaatte idi. Fakat 10.000 kişilik tâze takviye alan Gomares Markisi, teşebbüsü, bu kere çok büyük ölçüde olmak üzere tekrarlamaktan çekinmedi. Bu seferki muhâsara ordusu, 2.000 İspanyol ve 10.000 Arab'dan müteşekkildi. İshak Reîs'in 900 Türk ve 2.000 Arab'ına karşılık. İshak Reîs ve Hızır'ın evvelce ona yolladığı kuvvetlerin başında bulunan İskender Reîs, birçok hurûc hareketi yaptılar. Düşman ağır şekilde hırpalandı, çok zayiat verdi, fakat çözülmedi. Kalede muazzam gedikler açıldı. Türkler'in erkazı ve her türlü mühimmâtı bitti. Bir kaç gün aç aç döğüştüler. Sonunda Don Martin de Argote, kaleye girdi. İshak Reîs yaralı idi. Yanında bir kaç yaralı levendi kalmıştı. Fakat silâhlarını teslim etmediler. Hepsi şehîd oldu. İshak Reîs, 50 yaşında veya az daha yaşlı idi.

Oruç Reîs'in Şehâdeti (10 Ekim 1518)

Asıl İspanyol ordusu, Tlemsen'de Oruç'un üzerine yürüyordu. Bu ordu, 11.500 İspanyol ve 35.000 Arab'dan müteşekkildi. İspanyol piyâdesi tüfekle mücehhezdi. Düşmanın topçu birlikleri de vardı. Bu miktarlar, artık Oruç'un çok büyük bir sahaya yayıldığını göstermektedir. Kal'atu'l-Kılâ, takriben 3 veya 4 hafta karşı koymuştu. Tlemsen'deki Oruç'un vaziyeti ne olacaktı?

Oruç Reîs, Kal'atu'l-Kılâ'yı alan ve ağabeyini öldüren Don Martin'e karşı Tlemsen'i, 6 ay savundu. Sokaklarını teker teker müdafaa etti. Fakat şehri koruyamıyacağını anlayınca, kaleye çekildi. Oruç'un bütün Arab askeri grup grup kaçtılar. Türk levendleri, ağır zayiat verdi. Sonunda Oruç, 500 levendi ile yalnız kaldı. Oruç Reîs, bir taraftan Cezâyir'den kardeşinden, dîğer taraftan Fas Sultânı'ndan yardım bekliyordu. Fas Sultânı'nın yardıma niyeti olduğu bile şüpheliydi. Hızır da müşkil şartlar içerisindeydi ve ağabeyinin yardımına yetişemedi. İspanyol bombardımanından yılan ve millî his taşımayan Tlemsen'in ahalisi, Ramazan bayramı günü bayram namazından sonra, Oruç Reîs'in levendlerine taarruz ederek bir haylisini

öldürdüler. Şaşıran ve böyle bir şey beklemiyen Türkler, zorlukla halkı bastırdılar. Fakat bu vaziyette her an içeriden ihânet ihtimali karşısında Oruç, kaleyi tutamıyacağını anladı. Muhâsarayı yarıp dışarıya çıkmaktan başka çâre kalmamıştı.

İspanyollar, sürekli takviye alıyorlardı. Oran umumî valisi Gomares Markisi de bizzat Tlemsen'e gelmiş, savaşın idaresini eline almıştı. Oruç, bir kere huruc yapmış, bu hareket çok başarılı geçmiş, 700 düşman askeri öldürmüş, 100'ünü esir almıştı. Yiyecek ve cephane tükenmişti. Oruç'un ancak 40 levendi kalmıştı. Gerisi şehîd olmuşlardı. Bununla berâber bir gece sabaha karşı bu 40 kahraman, İspanyollar'ın ağır uykulu bir gaflet anlarında, muhâsara hatlarını yardılar. Bu, çok büyük bir başarı idi. İspanyollar, 2 saat gecikme ile Türkler'i tâkibe başladılar.

Tâkib müfrezesinin başında Garcia de Tineo adlı İspanyol asilzâdesi bulunuyordu. Benî-Â'mir kabîlesine mensub Arablar da, Türk'ün üzerindekileri yağmalamak gayesiyle, İspanyollar'ın peşine takıldılar. Oruç, levendlerine, üzerlerinde silâhtan başka ne varsa çıkarıp atmalarını emretti. Öyle yapıldı. Bedevî Arablar, bunları yağma ve paylaşmak için epey vakit geçirdiler ve geride kaldılar. Fakat İspanyol kumandanı, buna aldanmadı. Gomares Markisi'nden, ne bahâsına olursa olsun Oruç'u ele geçirmek emrini almıştı. Çünki Oruç azminde bir adam, muhakkak mağlûbiyetini az zamanda telâfi ederdi. Bu işi kökünden halletmenin tek çâresi, Oruç Barbaros'u ortadan kaldırmaktı. Nihâyet Rio Salado ırmağına varıldı. Hepsi ağır yaralı, aç ve perişan denecek derecede yorgun olan levendlerin, takriben yarısı, yâni 20 kadarı, Oruç'la berâber ırmağı geçti. Bunlara kurtulmuş gözüyle bakılabilirdi. Fakat diğer yarısı, Alferez Garcia de Tineo'nun 45 atlısı tarafından yakalandı. Bunlar, Oruç'a: "Baba, bizi bırakma!" diye feryâda başladılar. Bu feryat, büyük denizcinin mahvına sebeb oldu. Kim olursa olsun, kaçar ve sonradan yoldaşlarının intikamını almak için hazırlıklı olarak düşmanın karşısına çıkardı. Fakat bir baba rûhu taşıyan Oruç Bey, ırmağı tekrar geçmek sûretiyle geri dönmek emrini verdi. Oruç, 20 levendi ile geri döndüğü zaman, zâten İspanyollar'ın yakaladığı 20 levendin çoğu şehîd olmuştu. Levendlerden çoğunun, kılıçlarını kaldıracak gücleri kalmamıştı. Müthiş kan kaybetmiş ve günlerdir bir şey yememişlerdi. Oruç, son levendinin de şehîd olduğunu yaşlı gözlerle seyretti. Fakat teslim olmadı. Bizzat Don Garcia, Oruç'a mızrak fırlatarak göğsünden ağır şekilde yaraladı. Oruç'un yaralandığını bile farketmediği

zannolunur. Eskisi gibi tek kolu ile döğüşmeye devâm etti. Nihayet gene Don Garcia, büyük denizcinin kalbine kılıcını soktu. Muhteşem başı, göğsünden ayrıldı ve Oran'a gönderildi. Vücûdü, Cezâyir'in Fas'a çok yakın bir bölgesinde kızgın topraklar üzerinde kaldı. Fakat bu fedakârlık, Türkler'e bir kaç yüzyıl için Kuzey Afrika hâkimiyetinin yolunu açtı, hattâ temellerini attı.

Kuzey Afrika'da İslâm dininin istikbalini kurtaran ve Mağrib'de Müslüman birliğini kuran Oruç'un şehîd olduğu yer, umumiyetle birleşildiği üzere, Rio Salado çayı ile Seydî-Mûsâ zâviyesi (tekkesi) arasıdır. Fakat bazı tarihçiler, bu mevkıin Benî-İznassen dağlarının yamaçları olduğunu ileri sürmektedirler.

Oruç'un altın sırma ile işlenmiş kaftanı üzerinden çıkarılarak İspanya'ya gönderilmiş ve Cordova (Kurtûba)'da katedralin hazînesine konarak halka teşhîr edilmiştir. Bu şehirde mühim bir Müslüman azınlığı olduğu için, İspanyol hükûmeti, onların mânevî kuvvetlerini kırmak istiyordu.

Oruç Reîs'in şehadetinde 48 yaşında veya az daha yaşlı olması icab etmektedir. Bâzı tarihçiler 44 yaşında olduğunu yazmaktalarsa da, bu, son derece zayıf bir ihtimaldir.

Oruç Reîs evlenmemiş ve çocuğu olmamıştır. Evlenmeyi bir ara düşünmüş, fakat her günü mücâdele içinde geçen ömrü, buna fırsat vermemiştir. İshak Reîs'in Mustafa Bey adlı bir oğlu olduğunu biliyoruz. Fakat Barbaroslar, Hızır Hayreddin'den yürümüşlerdir.

Oruç Reîs, uzuna yakın boylu, güneşten tamamen yanmış esmer benizli, kızıl sakallı, kızıla yakın kumral saçlı, ateşli nazarlar saçan elâ gözlü, çok geniş omuzlu, bünyece çok kuvvetli ve mukavimdi. Son derece cömert, âlîcenap ve merhametli idi. Fakat işlerinde çok ciddî ve sertti. Hatâ yapılmasından hoşlanmazdı. Bütün maiyeti kendisinden çekinirler, fakat son derece severler ve üstün insan olarak kabûl ederlerdi. Tamamen korkusuz, son derece cür'etkâr ve zekî, en müşkil şeylere çâre bulmakta eşsiz, büyük dehâ sahibi idi. Çok iyi muharipti.

Kuzey Afrika'daki Türk müstemleke imparatorluğunun gerçek kurucusu olan Oruç'un şehâdetinden sonra, Cezâyir'deki bir avuç Türk, o sırada 46 yaşlarında bulunan Hızır Hayreddin Reîs'in etrafında toplanmışlardır. Hızır

Reîs, "Sultân Hayreddin" sanını takınmıştır. Ağabeyleri Oruç ve İshak Reîsler ile berâber yüzlerce Türk levendi şehîd olduğu için Hızır, insanca ve harb malzemesi bakımından, Kuzey Afrika'da tutunabilmek için, pek acele yardıma muhtac kalmıştır. Evvelce kendilerine iki kere yardım eden Yavuz Sultân Selîm'e müracaattan başka çâre kalmıyordu. Aksi takdirde, bütün XVI. asrın en büyük Hıristiyan devleti olan İspanya ile savaşı devâm ettirmek imkânı yoktu. Tası tarağı toplayıp Midilli'ye dönmek icab ediyordu.

Kuzey Afrika târihi mütehassısı Fransız Masqueray, Oruç'un büyük bir dâhî ve fâtih olduğunu, fetihlerinin ve bir tek Türk olmıyan Kuzey Afrika'ya yerleşmesinin ancak Cortez'in Amerika'yı fethiyle mukayese edilebileceğini, XIX. asırda Mareşal Bugeaud'nun, Oruç'un taktiğini taklid ederek Cezâyir'i fethettiğini, söylüyor ve inanılmaz başarısının sebeplerini tahlil etmeye çalışıyor (Lavisse-Rambaud, IV, 803, 5-6, 8).

Oruç'un şehîd olduğu günlerde Yavuz, Mısır seferinden dönmüştü. Edirne'de idi. Oruç'un şehadeti haberi de 1519'un ilk günlerinde Istanbul'a erişti. Fakat daha Oruç, Tlemsen'de iken, çok uzak görüşlü olan Hızır Hayreddin Bey, Yavuz'a müracaat etmişti. Yavuz, o sırada daha Mısır'dan çıkmamıştı ve Kahire'de bulunuyordu.

Oruç, Tlemsen'de iken, Hızır, müşkil şartlarla mücâdele ediyordu. Tenes ve Şerşel ile Kabîliye bölgesi tamamen ayaklanmıştı. Hızır, kuvvet sevkederek isyanları bastırdı.

Kuzey Afrika'da Durum

Cezâyir'in Türkiye imparatorluğuna geçmesini incelemeden önce, Kuzey Afrika'daki son duruma çok yakından bir kere daha göz atmak faydalı olacaktır.

Endülüs'ten mütemadiyen Kuzey Afrika'ya akan Müslüman ve hattâ Yahudiler, başta Cezâyir olmak üzere, Fas ve Tunus'ta nüfusun çok artmasına sebep oldular. Bu Müslüman ve Yahudiler'den Istanbul'a gidip yerleşenler bile binlerce kişi tutuyordu. Buna rağmen İspanya, bütün Kuzey Afrika sahilini, Atlantik'ten Bingazi'ye kadar elinde tutmak istiyordu. Ancak bu sûretle Batı Akdeniz'de kesin hâkimiyet tesis edilecekti. 1509'da Oran'ın (Arapça: Vehrân) Pedro Navarro ve Ximenes tarafından zabtı,

ardından 1510'da Becâye'nin işgali, bir başlangıç oldu. Nihayet 31 Ocak 1510'da, Cezâyir şehri de İspanya'ya tâbî oldu. Şehrin belediye reisi veya prensi mahiyetinde olan Şeyh Sâlimu't-Tûmî, bizzat ağır hediyelerle İspanya'ya gitti ve Kral Ferdinand'ın huzuruna çıktı. Pedro Navaro, Cezâyir'i tamamen itaat hâlinde tutabilmek için, limanın 300 metre açıklarındaki gayri meskûn kayalıklarda kale inşa ettirdi ve buraya 200 asker ve toplar koydu. Buna "Penon Adası" dendi. İspanyollar, Cezâyir'de korsanlığı kesin şekilde men ettiler. Bu, Cezâyir halkını büyük bir geçim kaynağından mahrum etti. Katolik Ferdinand'ın ölümünden sonra İspanyol tahakküm ve zulmünden bıkıp usanan Cezâyir 1513'ten beri Cicelli'nin hâkimi bulunan Oruç Bey'e müracaat ederek kendilerini İspanyol ve Hıristiyan boyunduruğundan kurtarması için yalvardılar. Oruç, Cezâyir'e geldi. "Sultân" sanını takındı. İspanyollar'ın adamı olan Şeyh Sâlim'in, şahsına karşı bir Cuma namazından sonra cami içinde suikasd hazırlığını öğrenince, onu öldürttü. Fakat İspanyollar'ı Penon Adası'ndan uzaklaştıramadı. Penon Adası'nı alamadığını gören Arab şeyhleri, daima kuvvetlinin tarafında bulunmak itiyadında olduklarından, bir kere daha ayaklandılar. Fakat Oruç, bunları yakaladı, isyanı bastırdı, elebaşıların başlarını kestirdi. Bundan sonra tedrîcen hemen bütün Cezâyir ülkesini ele geçirdi (G. Yver, *İA*, III, 147b-8a).

İspanyollar'dan başka Hıristiyanlar'ın da, tam bir siyâsî anarşi içinde yuvarlanan ve devletleri olmıyan Cezâyir'de ihtirasları vardı. Nitekim 1512'de Cenevizli Andrea Doria, Cicelli'yi işgal etti. Fakat Oruç, ertesi yıl, bu şehri kesin olarak İspanyollar'dan aldı. Cicelli, yukarıda görüldüğü gibi, Oruç'un Cezâyir fütûhâtına basamak oldu. Bu sûretle Türkler, Tunus'tan Cezâyir'e atlamış oldular. Bu fütûhât sırasında Oruç'a en çok Kabîliye prensi Ahmed İbni'l-Kaadi yardım etti (G. Yver, *İA*, III, 159a).

Oruç, mühim bir devletin başına geçtiği zaman, artık filo sahibi bir korsan reîsi olmak durumundan çıktı. Hükümdar vaziyetine geçti. Ancak, gerçek üssü olan Anadolu'dan çok uzak bulunduğu, insan ve harb malzemesi ikmalini ancak Anadolu'dan yapabildiği için, İspanyollar'a karşı çok seyyal bir taktik kullanmaya mecbur kaldı.

Hızır Reîs, İspanya'ya 7 sefer yapmış ve bu 7 seferde 70.000 Endülüslü Arab'ı Cezâyir'e taşımıştı. Bunlar,sanayi ve ziraatte çok ileri insanlar oldukları için, ülkenin bayındırlığının artmasında mühim bir rol oynadılar.

Barbaroslar'ı destekliyen ve icabında onlara gönüllü olarak katılanlar da, daha çok bu Endülüslüler oldu. Zira kendilerini 800 yıllık vatanlarından kovan, çoluk çocuklarını ateşe atıp yakmak suretiyle öldüren, her şeylerini ellerinden alan İspanyollar'a karşı müthiş ve haklı bir kin taşıyorlardı. Bunlar medeniyet ve kültür bakımından Kuzey Afrika'nın yerli ahalisinden üstün oldukları için, yeni yerleştikleri ülkelerin ahalisi ile de anlaşamıyorlardı.

Bu Müslümanların Cezâyir'e taşınması, kolay bir iş değil, büyük bir başarı idi. Bir keresinde Hızır Reîs, 36 parça harb gemisi ile Valencia'nın 60 km kadar güneydoğusundaki Oliva kıyılarına yaklaşmış, 10.000 kadar zavallı göçmeni gemilerine almıştı. Aydın Reîs de en büyük tehlikeleri göze alarak aynı şeyleri yaptı. Binlerce Endülüslü'yü diri diri yakılmaktan kurtardı (Hammer, V, 241). Aydın Reîs'e Avrupalılar "Şeytan-Döven" mânâsına İspanyolca "Cassidiabolus", Holandalılar "Knuppel Diewel" derlerdi. Türkler ise "Kâfir-Döven" diyorlardı (Hammer, V, 252, n. 2). Aydın Reîs'in İspanya seferleri, İspanyollar'ı bu derece yıldırmıştı. Hızır çok meşgul olduğu zamanlarda İspanya seferine ve Müslümanlar'ı nakle bu amiralini memur ederdi. Türkler'in insanlık duygularının yüksekliği, Endülüslüler'i kendilerine minnettar bırakmıştı. Bu seferlerde bazan İspanyollar ile çok şiddetli ve kanlı vuruşmalar oluyordu. Bir keresinde Hızır Reîs, büyük ve üstün bir İspanyol donanması ile karşılaştı. Çok şiddetli bir açık deniz muhârebesinden sonra 15 İspanyol harb gemisini zaptetmek ve 3'ünü de batırmak suretiyle büyük bir zafer kazandı. Bu zaferinin tafsilâtını, Istanbul'a Dîvân-ı Hümâyûn'a yazdı ve yeni emirler beklediğini bildirdi (Hammer, IV, 241). Istanbul, Endülüslüler'in kurtulması politikasını, destekliyordu. Yavuz ve Kaanûnî, İslâm Halîfesi sıfatiyle böyle bir politika tâkibine mecburdular.

Cezâyir'in Türkiye'ye Bağlanması (1517) ve Barbaros Hayreddîn'in Resmen Türkiye'nin Cezâyir Beylerbeyisi Olması (15 Mayıs 1519)

Cezâyir gibi Batı Akdeniz'de Türkiye'ye uzak bir ülkenin imparatorluğa bağlanmasını te'mîn eden hâdiseler üzerinde de kısa bir hulâsa vermek faydalıdır. Çünki Cezâyir, ileride Türkiye'nin hayâtî ehemmiyette eyâletlerinden biri derecesinde değer kazanacaktır.

Türk denizciliğinin gelişmesinde, ki bu gelişmenin derece ve hızı cidden hayrete değer, Şehzâde Korkut'un Antalya valiliği sırasında yaptığı metotlu himayenin birinci derecede ehemmiyeti vardır. Gerçi Kemal Reîs zamanında, hattâ ondan önce Donanmay-ı Hümâyûn, dünyanın birinci deniz kuvveti olmuştu. Fakat silâhlı kuvvetler, ne derece muazzam olurlarsa olsunlar, ancak dehâ sahibi kumandanlar elinde tarihin akışına tesir edecek hareketlerde bulunabilirler. Dehâ sâhibi başkumandan, silâhlı kuvvetlerin ruhu mesâbesindedir. Barbaroslar'dan önce Osmanlı denizciliği, birinci sınıf amiral ve deha sâhibi denizci olarak yalnız Kemal Reîs'i yetiştirmişti. Halbuki, bu büyük amiralin halefleri olması ve bunların zencirleme birbirini tâkipleri lâzımdı. Bu sûretle Türk Ordusu, iki bin yıllık bir an'ane ile nasıl deha sahibi başkumandanlar ve kumandanlardan mahrum olmamışsa, denizde de aynı hâdisenin tahakkuku îcâb ediyordu. Dehâ sâhipleri, bilindiği gibi, belirli ortamlarda yetişirler. Nice meçhul dehâ, o vasatı bulamadığı için, kaybolup gider ve adı bile bilinmez. İşte Oruç, Hızır, Turgut gibi tamâmen istisnâî kabiliyette ve fevkalâde şahsî teşebbüs sâhibi olan denizciler, Şehzâde Korkut'un himâyesi ile ortaya çıkmışlar, nâm ve şöhret sâhibi olmuşlar, kariyerlerini temin etmişlerdir.

"Korsan" denen ve karadaki "akıncı" sınıfına muadil bulunan denizciler, bugünki "komando" sınıfına karşılıktır (bugünki dilimizde "pirate" ve "corsaire" kelimelerinin ikisi de "korsan" kelimesi ile karşılandığı için, deniz haydutu olan birincisi ile askerî bir sınıf olan ikincisi arasındaki fark kaybolmaktadır, bizim daima ikinci mânâyı kullandığımız unutulmamalıdır). Şehzâde Korkut, Türk korsanlarını daimî şekilde himâye etmiş ve gelişmeleri için her türlü kolaylığı göstermiştir. Kardeşi Yavuz da ayni şeyi yapmış ve İshak Reîs ile Kurtoğlu Muslihuddin Reîs'in Anadolu'ya gelip padişah müsaadesi ile levend yazmalarına izin vermiştir. Hattâ ikinci amirali, huzûruna bile kabûl etmiştir. Levend yazma müsaadesi, çok mühim bir himâyedir. Zira asker yazmak, bilindiği gibi, yalnız devletin hakkıdır ve belirli kanunların sınırı içinde cereyan eder. Gönüllü şekilde dahi devletten başka bir teşekkülün veya şahsın asker toplaması, devletin hükümranlık haklarına aykırıdır.

Oruç, resmen Cezâyir hükümdarı idi. Cezâyir'de önce Oruç'un, ölümünden sonra da Hızır Hayreddin'in adına hutbe okunmuş ve sikke kesilmiştir. Yâni münakaşa edilemez hukukî mesnetleri haiz hükümdar olmuşlardır (Hammer, IV, 237-8). Mütevâzı bir Türk süvari subayının

torunu ve gene mütevâzı bir Türk süvari subayının oğulları olan Barbaros Kardeşler'i, talih ve yukarıda izahına çalışılan siyâsî vasat, Akdeniz'in öbür ucunda büyük bir istikbale sevketmişti. Barbaros Kardeşler'in donanmaları o kadar mühim bir deniz kuvveti teşkil ediyor ve Hıristiyanlar'a o derecede zararlı oluyordu ki, başta İspanya olmak üzere, hemen bütün Avrupa, kendilerine diş biliyordu. Oruç Reîs'in şehadetinden sonra bu büyük baskıya dayanmak, Kuzey Afrika'daki bir avuç Türk ve başlarındaki Sultân Hayreddin Barbaros için, büsbütün zorlaşmıştı. Artık Türkiye'nin şu veya bu şekildeki desteği ile de büyük işler başarmak bir hayal olmuştu. Zira Barbaroslar, o derecede geniş bir sahaya yayılmışlardı. Doğrudan doğruya Büyük Türk Hâkanlığı'nın bir parçası olmak, bu hukukî mesnetle hareket etmek icab ediyordu. Esâsen Barbaros Kardeşler, şahsan iddia sâhibi olmıyan, mütevâzı, cömert, hattâ hovarda şahsiyetlerdi. Nimetiyle yetiştikleri Büyük Türk Hâkanı'nın otoritesi dışında kalan bir devlet sahibi olmak istediklerine dair hiç bir delil gösterilemez.

Barbaros Kardeşler'in Yavuz Sultân Selîm ile ilk iki teması ve ilk iki yardımı almaları, yukarıda anlatılmıştı. Şimdi üçüncü temasa geliyoruz. Bu üçüncü temasla Cezâyir, Yavuz'u metbû tanımak sûretiyle, Türkiye imparatorluğunun bir parçası olmuştur.

Barbaros Kardeşler'in 3. kere olarak Yavuz'a elçi gönderdikleri Hacı Hüseyin Reîs, 1517'de Büyük Türk Hâkanı ile Kahire'de görüştü. Hacı Hüseyin Reîs, Barbaros Kardeşler'den, resmen Türkiye'yi metbû tanıdıklarının bildirilmesi emrini almıştı. Memlûk imparatorluğunu ortadan kaldırdıktan, Mısır'la berâber Afrika kıt'asında Bingazi'yi, yâni Libya ülkesinin doğu kısmını (ki "Trablusgarb" denen batı kısmı İspanya'ya aitti) da aldıktan sonra Türkiye, Cezâyir ve Tunus'a iyiden iyiye yaklaşmıştı. Bu faktörün de tâbiiyet meselesinde rol oynadığını sanmak yerinde olacaktır. Hacı Hüseyin Reîs, 4 gemi ile İskenderiye'ye gelmişti. Yavuz'a Barbaros Kardeşler'i hediyesi olan 44 seçkin esîri, ganimet malı birtakım çok değerli hediyelerle berâber takdîm etti. Bu esirlerin, 4'ü, İspanya'nı en mâruf kapdanları idiler. Hüseyin Reîs, Kahire'den dönünce Cezâyir şehrinde, Tlemsen'de bulunan ağabeyi Oruç'a niyabet eden Hızır Hayreddin, ülkenin "Sultân Selîm ibni Bâyezîd ibni Mehmed Han'a ait" olduğunu halka resmen ilân etti. Cezayirliler, bundan böyle, aynı zamanda "Halîfe-i Müslimîn" olan Büyük Türk Hâkanı'nın teb'ası olduklarını, bu şekilde öğrendiler. Yavuz, Barbaroslar'a Hacı Hüseyin'le sancak, donatılmış at, ferman vs. gibi hukukî

şeyler göndermişti. Hızır Hayreddin, bunları merâsim ve hürmetle kabûl etti. Cezâyir ülkesinde hutbe, Yavuz'un adına okunmaya başladı. Barbaroslar, kestirdikleri sikkelere yalnız padişahın adını koydurdular. Tâbî hükümdar olmak sıfatiyle, metbûlarının adından sonra kendi adlarını da koydurmak hakkını hâiz oldukları halde, Türk Hâkanı'na hürmeten bu haklarını kullanmadıkları anlaşılmaktadır. Barbaroslar, padişah adına altın sikke bile kestirmişlerdir ki, altın parayı, yalnız mühim devletlerin bastığı, ikinci derecedeki devletlerin, diğer devletlere ait altın sikkeleri kullanıp yalnız gümüş ve bakır sikke kestirdiği, malûmdur.

Yavuz, Barbaros Kardeşler'i esaslı şekilde desteklemek kararında idi. Fâtih'in bir süvari subayının Cezâyir ve Tunus'ta hiç yoktan yalılar elde eden ve dünyanın sayılı donanmalarından birini kuran oğullarını Pâdişâh, takdîr ediyordu. Bu kere yardım olarak 2.000 seçkin Osmanlı askerini Cezâyir'e gönderdi. Bunların içinde, Hızır'ın şiddetle muhtâc olduğu topçular da vardı. Resmî Osmanlı askeri, ilk defa Cezâyir'e ayak basıyordu. Şimdiye kadar Kuzey Afrika'ya Barbaroslar'ın yanına giden ve gönderilenler, hep gönüllüler idi. Yavuz'un gönderdiği askerler, tüfekle mücehhezdi. Pâdişâh, bol cephane ve başka malzeme de yollamıştı. Üstelik Anadolu'dan Cezâyir'e gitmek ve levend yazılmak istiyen gönüllülerin, Osmanlı gemileri ile her türlü masrafları hükûmet tarafından ödenmek üzere nakledileceğini ilân etti. Bilhassa bu son husus, Yavuz'un Cezâyir'i iyice benimsediğinin açık delilidir. Gerçekten bir kaç ay içinde Cezâyir'e gitmek istiyen binlerce Anadolulu, hükûmete müracaat etti. Osmanlı hükûmeti, bunların 4.000'ini seçti. Hepsine üniforma giydirdi, tüfek kullanmasını öğretti, talim ettirdi, silâhlandırdı ve Cezâyir'e nakletti. Fakat bu yardımlar geldiği zaman, Oruç Bey, şehîd olmuş bulunuyordu.

Bu sıralarda Hızır, Tlemsen'e kadar uzanmış, bu Arab devletini yıllık vergiye bağlamıştı (Hammer, IV, 239-40)

Türkiye gibi bir devin himâyesini Cezâyir'e uzatması, bütün Kuzey Afrika'da olduğu gibi, Batı Akdeniz âleminde, başta İspanya olmak üzere, Fransa, İtalya ve Portekiz'de derin yankılar uyandırdı. Türkler'in bir köprübaşı tuttuktan sonra onu nasıl bir sabır, azim ve enerji ile genişlettikleri malûmdu. Cezâyir'in Türkiye'nin bir parçası olduğunun ilânı karşısında, iki zıt tezahür gösterdiler. Bir kısmı, artık Hızır Hayreddin'le başa çıkmanın imkânsız olduğunu anlayıp, kolayca baş eğdiler. Diğer kısmı

ise, Türkler'in Kuzey Afrika'daki feodaliteyi ilga ve imha edeceği endişesiyle, eskisinden fazla tepki gösterdiler ve İspanya'ya yanaştılar. Aşağıdaki hâdiselerin tetkîkinden, bu husûs iyice meydana çıkmaktadır.

Yavuz'dan hil'at, sancak ve mücevherli kılıç kabûl eden, bir kaç topla berâber mütehassıs topçular da elde eden Hızır Hayreddin Bey (Türkiye'de böyle, Kuzey Afrika'da ise "Sultân Hayreddin" şeklinde anılıyordu), artık Istanbul'la temâsı kesmedi. Bu temasın kesildiği an, İspanya'nın ve dejenere yerli emîrlerin Kuzey Afrika'daki bir kaç bin Türk'ü yutacağını çok iyi biliyordu. Yavuz, arada sırada Cezâyir'e bir iki harb gemisi göndermeyi ihmal etmiyordu.

15 Mayıs 1519'da Yavuz Sultân Selîm, bu kere Istanbul'da Hacı Hüseyin Reîs'i kabûl etti. Oruç Bey'in 7 ay önceki şehâdetinin tafsilâtını teessürle dinledi. Cezâyir mes'elesini daha kökünden ele almak icab ettiğini, aksi takdirde İspanya'nın Türkler'i bu topraklardan söküp atacağını anladı. Hızır Hayreddin Bey'e, "Cezâyir Beylerbeyisi" unvanını (oramirallik rütbesi), "paşa" sanı ile berâber verdi. Ayrıca Hacı Hüseyin Reîs ile Hızır'ın oğlu 20 yaşlarındaki Hasan Reîs'e de sancakbeyliği (tümamirallik) rütbelerini bahşetti. Bu sûretle Cezâyir, Türkiye'nin bir eyâleti durumuna geçti.

Cezâyir Zaferi (23 Ağustos 1519)

Oruç'un şehadetinden sonra Cezâyirliler, şansın İspanyollar'dan tarafa, bu kere kesin şekilde döndüğünü sandılar. Hızır'a cephe aldılar. Cezâyir şehri ileri gelenleri, âdet olduğu üzere, gene bir komplo hazırladılar. Şehirde bir yangın çıkaracaklar, Türkler yangına koşunca, hepsini imhâ edeceklerdi. Fakat bütün büyük devlet adamları gibi istihbarat şebekesi çok kudretli olan Barbaros, bu komployu önceden haber aldı. Elebaşıları tevkif ettirdi ve ulemâdan fetvâ alıp başlarını vurdurdu. İspanya, gerçi Türkler'i bütün Cezâyir'den söküp atmak ve Kuzey Afrika'da rakîpsiz kalmak azmindeydi. Yarım asra yakın da bu azminden vaz geçmiyecek, teşebbüsünü gittikçe genişletecek, nihayet bizzat İmparator Charles-Quint kumandasındaki muazzam Haçlı ordu ve armaları, Cezâyir önlerine yığılacak, fakat Türkler, her keresinde galip çıkacak, nihâyet İspanyollar pes diyeceklerdir. Bununla berâber, Kal'atu'l-Kılâ'da İshak Barbaros'un ve Tlemsen'de Oruç Barbaros'un akıl almaz cesâretle büyük kuvvetlere karşı son derece kanlı savunmaları, düşmanın gözünü iyiden iyiye korkutmuştu. Hâdiselerin

tetkikından, Hızır'ın, ağabeyine nazaran daha ihtiyatlı olduğu ve daha hesaplı hareket ettiği görülmektedir. Fakat bir kere vuruşma başlayınca, o da ağabeyinden geri kalmıyordu. Denebilir ki, İspanyollar, Hızır'dan daha fazla korkuyorlardı. İyice hazırlanmadan ve çok üstün kuvvetler te'mîn etmeden, Cezâyir şehrinde Hızır'a taarruz etmek niyetinde değillerdi. Ancak o zamana kadar, yerlilere altın saçarak, Türkler'i iyice yıpratmak istiyorlardı.

Genç İspanya kralı I. Carlos, yâni meşhur Charles-Quint, Cezâyir meselesini bizzat eline almıştı. Charles-Quint'in uzun saltanatında 4 büyük rakîbi olmuştur. Bunlardan ikisi Avrupa'da idi: Fransa kralı I. François ve Alman rahip-profesörü Martin Luther. İkisi de Türk'tü: genç Kaanûnî Sultân Süleymân ve Barbaros Hayreddin Paşa.

Charles-Quint, Oran umumî valisinin, yâni Kuzey Afrika'daki en büyük İspanyol kumandanının Türkler'le başa çıkamıyacağını ve son darbeyi vurmaya muktedir olamıyacağını kavramıştı. Hele 1519 mayısında Barbaros'un donanmasının Valencia limanını basması, bütün İspanya'yı heyecana vermişti (Lavisse-Rambaud, IV, 351). Şehirde Arablar çoğunluk, Hıristiyanlar azınlık olduğu için, vaziyet İspanya için gerçekten tehlikeliydi (1526'da Charles-Quint, Valencia şehrinin bütün Arablar'ını şehirden çıkartmış, çoğunu öldürtmüş, bütün camileri yıktırmıştır) (*Aynı Eser*, IV, 369). Meseleyi, bir derece üstün rütbeli bir adama, Sicilya kral nâibi Ugo de Moncada'ya tevdi etti. Moncada, tecrübeli, büyük bir askerdi. Parlak bir mâzisi vardı. 1519 temmuzunda büyük bir ordu ve donanma topladı. Oran'a geldi. Tlemsen hükümdarı da, müttefik sıfatiyle ordusunu hazırladı. Yanına Gomares Markisi'ni alan Sicilya Kral Nâibi, ağustos ortalarında Cezâyir şehri önlerine geldi. Barbaros Hayreddin Paşa'ya, askerleriyle gemilerine binip Türkiye'ye gitmesini, kan dökülmemesini bildirdi. Barbaros, bu teklifi reddetti.

Düşman, 170 harb ve nakliye gemisi ile 25.000 kişiden ibaretti. Barbaros'un kuvvetleri, 3.000 Türk ve 20.000 Arab'dan ibâretti. Fakat Arablar'ın ne şekilde savaştıklarını yukarıda anlatmıştık. Yardımcı Tlemsen ordusu, daha gelmemişti. İspanyollar, taarruza geçmeden önce 6 gün bu müttefik orduyu beklediler. Fakat gelmedi. Gelmiyecekti de. Zira Kuzey Afrika'ya çıkan İspanyollar, müttefik Tlemsen krallığının topraklarında, yağma ve türlü tecâvüzlerde bulunmak akılsızlığını göstermişlerdi.

Tlemsenliler, müttefik sıfatiyle hareket eden Hıristiyanlar'ın bu hareketlerini gördüler. Gözleri açıldı. Neticeyi tarafsız olarak beklemeye karar verdiler. Kuzey Afrika'yı doldurmuş olan yüzbinlerce Endülüs göçmeninden de korkuyorlardı. Bunlar, şiddetle Türklere taraftardılar ve İspanyollar'a yardım eden Müslümanların katli vâcib olduğu hakkında bir sürü fetvâ almışlardı.

Barbaros, oğlu Hasan Bey'i 700 Türk ve 2.000 Arab askeri ile berâber Tlemsen'e gönderdi. Orayı da tutmak lâzım geldiğine kâni idi. Ağustosun 3. haftasında, Cezâyir şehrine İspanyol taarruzu başladı. Taarruzun 3. günü Barbaros, 500 levendi, İspanyollar'ın sâhile çekilmiş mühimmat gemilerinin üzerine gönderdi. Mühimmat ve cephanelerinin yakılacağından telâşlanan İspanyol ordusu, olduğu gibi bu 500 levendin üzerine yürüdü. Esas kuvvetleri ile serbest kalan ve bu ânı bekliyen Barbaros, arkasını dönmüş düşmana saldırdı. Düşman, tam mânâsiyle bozuldu. Türkler'den o derecede gözleri yılmıştı ki, İtalya'dan getirilen ve yıllarca harb görmüş olan en değerli düşman birlikleri, silâh atmadan, Türklere teslim oldu. Bozgun hâlindeki birlikler, kıyıda yığılmıştı. 4.000'i, gemilerine binmek telâşı içinde boğuldu. 26 düşman gemisi, karaya vurup battı. Kral Nâibi Moncada, toplarını ve mühimmatını olduğu gibi Türkler'e bırakarak, elinde kalan birlikleri armadasına bindirdi. Pek az sayıdaki İspanyol, Cezâyir şehrinin karşısına isabet eden (275 km.) Balearlar'ın Ibiza limanına çıkabildi. Bu büyük zafer, 1519 yılının 23 Ağustosu'na rastlar. Barbaros Hayreddin Paşa'nın bu galibiyeti, Tlemsen'i unutturdu ve Paşa'nın şöhretini ölümsüz kıldı. Daha Yavuz'dan "beylerbeyi" rütbesini aldığı, 3 ay, 9 gün olmuştu.

Zaferin mânâsı büyüktü. Yenilen düşman kumandanı, İtalya'da birçok muhârebeler kazanmış pek namlı bir kumandandı. Rütbesi de İspanya kırallığının en yüksek rütbesi (kıral nâibi) idi. Cezâyir önlerine yığılan armada ve ordu da, fevkalâde kudretli bir kuvvetti. 1519 sonbaharında Kara Hasan Reis, İspanya seferinde, Valencia"ı tahrip etti.

İkinci Cezâyir Zaferi (1520 Baharı)

1520 baharında Barbaros, karadan Tenes şehri üzerine yürüdü. Tenes'teki İspanya kumandanı imdat istedi. İspanya'dan 15 gemi gönderildi. Barbaros'un 18 gemisi, bu düşman filosunu bozdu ve 5 parçasını zaptetti. Tenes, fethedildi.

Bu sıralarda İspanya, Cezâyir üzerindeki teşebbüsünü tekrarladı. Barbaros, daha Tenes'te iken, 110 parçadan müteşekkil İspanyol armadası, Cezâyir limanı önüne geldi. Amiral Fernando tarafından kumanda ediliyordu. Derhal yetişen ve donanmasının başına geçen Barbaros, düşman armadasını perişan etti. Amiral Fernando, 36 kaptan ve 3.600 düşman esir edildi. İspanyol amiral gemisi, Türkler'in eline geçti.

Türkler'in elindeki İspanyol esirleri bir dert olacak derecede çoğalmıştı. Barbaros'un amiralleri, Batı Akdeniz'den mütemadiyen Hıristiyan esirler getiriyorlardı. Türk gemilerinde forsa kadrosu doldu. Türk tersanelerinin ihtiyacı karşılandı. Türkler'in hizmetlerini gören esirler fazlalaştı. Pazarda kimse esirlere para vermez oldu. Barbaros, yerli halka, bedava esir dağıttı. İspanya'dan gelen elçiler, Amiral Fernando'nun fidyesi olarak 100.000 duka altını teklif ettiler. Barbaros, Fernando'nun en büyük amirallerden olması ve zengin bir aileye mensup bulunması dolayısiyle, bu meblâğın bir mislini istedi. Fakat bu sıralarda şehirdeki İspanyol esirler ayaklandılar. Elebaşı, Fernando idi. Türkler, isyanı güçlükle bastırdılar. Fernando başta olmak üzere 3.000 kadar esir kılıçtan geçirildi. İspanya elçileri Fernando'nun cesedine 7.000 duka teklîf etti. Fakat Barbaros reddetti.

Barbaros-zâde Hasan Bey'in Tlemsen'i Yeniden Fethi (1520 Baharı)

Barbaros'un oğlu Hasan Bey de, Tlemsen'e geldi. Yolda, Türkler'in muazzam zaferler kazandıklarını duyan Araplar'dan 20.000 kadar gönüllü gelip, Hasan Bey'e katıldılar. Tlemsen'de yerli kuvvetlerden başka 3.700 İspanyol askeri vardı. 3.000'i maktûl oldu. 700 kadarı Oran'a can attı. Türkler, Tlemsen'i tekrar fethettiler. Bu sûretle Tunus'tan Fas'a kadar Cezâyir tekrar itaat altına alınmış gibi görünüyordu. Fakat bu manzara, aldatıcı idi.

Tunus Sultânı, Barbaros'tan hem korkuyor, hem de onu kıskanıyordu. Pek eskiden Cezâyir, Tunus Hafsîleri'ne aitti. Bu tarihî hayal dolayısiyle Hafsî Sultânı, Barbaros'u gasıb telâkki ediyordu. Barbaros'un hizmetindeki yerli emîrlerden birkaçını elde etmişti. Türkler'in Cezâyir'de kendilerini emniyette görür görmez ilk hedeflerinin Tunus olacağı malûm bir şeydi. Tunus ordusu, doğudan Cezâyir'e girdi. Aynı anda Cezâyir kabîleleri de ayaklandılar. Barbaros, vaziyeti yatıştırmak için 6 ay uğraştı. 1520 yılının

sonları idi. Istanbul'da Yavuz ölmüş, Kaanûnî tahta çıkmıştı. Barbaros, Cezâyir'in birçok yerlerini boşalttı. Kuvvetlerini Cezâyir şehrinde topladı. Fakat şehir ahalisi de Türkler'in sonu geldi diyerek ayaklanınca, buradan da ayrılmaya karar verdi. Bütün Türkler donanmalarına bindiler. Eşya, donanmaya yüklendi. Barbaros, Cezâyir eşrâfına ve Tunus elçilerine şehrin anahtarlarını teslim etti: "Ehl-i İslâm'ın vebâli, dedi; boynunuza olsun! Bakalım memleketi Hıristiyanlar'a karşı nasıl korursunuz?"

Barbaros Geçici Olarak Cezâyir'i Kaybediyor (Aralık 1520-1525)

Barbaros, gemisine biner binmez Cezâyir halkı şehrin eşrafına karşı ayaklandılar. Türkler olmadan Hıristiyanlar'a karşı savunamıyacaklarını söyleyip vaziyetten onları mes'ul tuttular. Fakat Barbaros, Cezâyir limanından uzaklaştı. Cicel'e geldi. Cicel (Cicelli), Oruç'un bu ülkede edindiği ilk üstü. Barbaroslar, 6 yıllık bir didişmeden sonra aynen 1514'teki vazıyetlerine dönmüşlerdi. Yâni ellerinde yalnız Cicelli vardı. Fakat ülkede Türk hâkimiyetinin tohumları bir kere atılmış ve tohumlar iyice filizlenmişti. Türk problemi, gerçek bir mesele olarak teşekkül etmişti. Halk, İspanyollar'a kan kusturan Türkleri unutamazdı. Barbaros'un donanması, gerçek bir deniz gücü şeklinde devleşmişti. En değerli amiraller, etrafında toplanmıştı. Bu ekiple, pek çok şey yapılabilirdi.

1521 başlarında Barbaros, korsanlığa çıktı. 9 gemi ele geçirip Cicel'e döndü Tekrar Cerbe adasını işgal etti. Cerbe, Anadolu'ya daha yakın olduğu için, levend ve mühimmat ikmali kolay oluyordu. Cicel tezgâhlarında kendisine 27 oturaklı bir amiral gemisi inşâ ettirdi. Bu aylarda hedefinin daha çok Tunus olduğu görülmektedir. Zira Cezâyir'i kaybetmesinin esas sebebi, Tunus Hafsîleri idi. İspanyol armadalarının başaramadığı işi, onlar yapmışlardı. Cerbe'ye el konulması da, Tunus'u güneyden kuşatmak maksadına dayanıyordu. Nitekim Tunus kıyılarını gezen Barbaros, kendisine muhalif olanları şiddetle cezalandırmaya başladı. Aydın Reîs, Şâban Reîs gibi namlı amiraller, 40 parçalık donanma ile Batı Akdeniz'e açılıyor, gaza ve cihadlarına ara vermiyorlardı. Tunus Sultânı, durumun vehametini anladı. Barbaros'a birçok kereler elçi ve hediyeler gönderdi. Ancak bu kere Hayreddin Paşa, niyetini iyiden iyiye belli etti. Elçileri, hakaretle kovdu.

İspanyollar, Türkler'in nihâî olarak Cezâyir'den kovulduğunu sanıp avunuyorlar, Cicelli üssünden de söküp atmak için bir teşebbüse girişip başlarına yeni bir belâ açmaya hevesli görünmüyorlardı. Yalnız Batı Akdeniz'de Türk donanmasının faaliyetinden pek büyük zarar görüyorlardı. Ancak Cicel'i almak suretiyle dahi bunu önlemenin mümkin olmadığını biliyorlardı. Barbaros, Batı Akdeniz'de İspanyollar'a kan kusturmaya devâm ediyor ve Cezâyir'de durumun olgunlaşmasını bekliyordu. Durum da gerçekten günden güne olgunlaşıyordu. Cezâyir'de halk, sık sık ayaklanıp Türkler'i istiyordu. Türk idaresinin nizam ve emniyeti, bu idare kalkar kalkmaz bir nîmet şeklinde görünmüştü. Başta Endülüs'ten gelen göçmenler olduğu hâlde, gün geçmiyordu ki, Cezâyir'den bir hey'et Cicel'e gelip Barborus'u dâvet etmesin. Barbaros, bunları teselli ediyor, ümîd veriyor, geri gönderiyordu. Bu sûretle tam 4,5, 5 yıla yakın Cezâyir, Türk idaresinin nîmetlerinden uzak yaşadı. Şehirde refah azaldı. Çünki Türk ganimetleri artık Cezâyir'e yığılmıyordu. Ticâret son derecede durgunlaştı. Halkın vergi kabiliyeti düştü. İş bu kerteye gelince, yalnız halk değil, ileri gelenler de Türkler'i aramaya başladılar. İspanyol tasallutlarının arkası da gelmiyordu. Türkler'in zamanında başı dik gezen Cezâyir halkı, şimdi bu tasallutlara göz yummak mevkıinde idi.

Bu sıralarda Kaanûnî, 1. ve 2. Sefer-i hümâyûnlarını başarı ile bitirmiş, 3. ve en meşhur sefer-i hümâyûnuna hazırlanıyordu (ki, bu seferde Macaristan fethedilecektir).

Türkler'in Cezâyir'i Yeniden Fethi (1525)

Yukarıda anlatılan psikolojik vasat içinde Hayreddin Paşa, Şerşel'e geldi. Oradan halkın büyük tezâhürâtı içinde Cezâyir şehrine girdi. Barbaros aleyhine tek silâh patlamamıştı. Bu vaziyet, halkın Türkler'i ne derece aradığını gösterir. Bu andan itibaren 3 asırdan fazla, hiç bir kudret, bir an için dahi Türkler'i Cezâyir'den söküp atamadı.

Barbaros, Tenes'i aldı. 1525, 1526 ve 1527 yıllarında hemen bütün Cezâyir ülkesini fethetti. İspanyollar'ın elinde yalnız Oran ile bir kaç ehemmiyetsiz yer kalmıştı. 1527'de Batı Cezâyir'in en mühim şehri olarak Kostantîne'deki Türk valisi, yerli halk tarafından öldürüldü. Barbaros, ertesi yıl, 1527'de Kosantîne'ye geldi ve mes'ulleri şiddetle ve ibret olacak şekilde cezâlandırdı. Sonra çok âsi ve serkeş kabîlelerle meskûn olan dağlık bölgesi

üzerine yürüdü. Burasını da itaat altına aldı. Bunun ne kadar mühim bir iş olduğunu anlamak için, Fransızlar'ın, 130 yıl boyunca bu bölgeyi hiçbir zaman ve hiçbir modern silâhla tam mânâsiyle itaat altına alamadıklarını hatırlamak kâfidir. Barbaros, bu dağlık bölgeye Türk valisi tâyîn etmedi. Emîr Hüseyn'i yılda 30 yük gümüş vermek şartıyle burada iktidâra geçirdi.

Penon'un yok Edilmesi (27 Mayıs 1529)

Yukarıda anıldığı gibi İspanyollar, Cezâyir limanının 300 metre aşağıdaki kayalıklarda kudretli bir kale yapmışlar, buraya bir kaç yüz muhafızla bir kaç top koymuşlardı. Barbaros, ikinci kere ve kesin şekilde bütün ülkeyi ele geçirince, bu İspanyol kalesinin durumu vahîmleşti. Kale kumandanı Don Martin de Vergas adında yaşlı bir asilzâde olup, eski mâruf kapdanlardandı. Buraya daha fazla asker yerleştirmek imkânı yoktu. Kalenin genişliği buna kâfi değildi. İkmal bile zor yapılıyor, meselâ içecek su, ta Balear Adaları'ndan getirtiliyordu.

7 Mayıs 1529'da Barbaros, Don Martin'e, kaleyi teslim edip çekilip gitmesini bildirdi. Don Martin, reddetti. Bunun üzerine 2 Türk bataryası, 20 gün geceli gündüzlü kayalıklara gülle yağdırdı. 27 Mayıs'ta Türk levendleri, Penon'a çıktılar. 700 İspanyol askeri ve Don Martin, bir miktar döğüştükten sonra teslim oldular. Bundan sonra Barbaros, hayrete şâyân bir işe girişti : 30.000 Hıristiyan esiri çalıştırarak, kayalıklar ile limanın arasını doldurttu. Üstelik limanın ağzını, çok kudretli bir mendirekle kapattı. Hâlâ duran ve zamanımıza kadar Türk azminin bir şâheseri olarak kabûl edilen bu muazzam eser, Cezâyir'i, tamamen mahfuz bir liman hâline getirdi. Artık bu limana Türk topları susturulmadıkça girmenin imkânı kalmamıştı. Büyük Türk filoları bile, buraya sığınabilirdi. Barbaros, kulelere toplar ve muhafızlar koydurdu. Bir de döner fener yaptırdı. Penon'un düşmesinden İspanyollar'ın haberi yoktu. Kale için mühimmat getiren İspanyol gemileri, kayalıkların yok olduğunu görerek yanlış yere geldiklerini sandılar. Bu zanlarını henüz tashih etmişlerdi ki, Türk gemileri tarafından çevrildiler. Ağzına kadar cephane ve mühimmat dolu olan 9 İspanyol gemisinin 15 Türk gemisi tarafından kıyıda biriken halkın gözleri önünde zaptı, Kuzey Afrika tarihinde yeni bir devrenin açıldığını gösteriyordu. Artık Cezâyir, Türkler'in Kuzey Afrika'daki en mühim üssü ve büyük-amirallik merkezi olacaktı.

Aydın ve Sâlih Reîsler'in Amiral Portondo'ya Karşı Zaferleri (1529 Yazı)

1529 yazında Charles-Quint'in Genova'ya geldiğini haber alan Barbaros, 14 gemi ile Aydın ve Sâlih Reîsler'i Ligurya Denizi'ne gönderdi. Bu namlı amiraller, Ligurya Denizi'nden batıya doğru ilerlediler. Fransa sâhillerini, Marsilya ve Nice'i yağmâ ettiler. Güneybatıya doğruldular. İspanya, bilhassa Valencia kıyılarını yakıp yıktılar. Yükliyebildikleri Endülüslüler'i gemilerine alıp Cezâyir'e getirdiler. Barbaros, bunlara toprak ve iş veriyordu. Amiral Portondo, Aydın ve Sâlih Reîsler'i yolda tevkif etmek niyetiyle Türkler'in peşine takıldı. Charles-Quint, ne şekilde olursa olsun, Endülüslüler'i Türkler'in elinden almıya muvaffak olursa,, Portondo'ya 10.000 duka altını mükâfat vâdetmişti. Hıristiyanlar'ın "Şeytan-Döğen" (Caccia Diavolo), Türkler'in alay olsun diye "Kâfir-Döğen" dedikleri Ahmedoğlu Aydın Reîs, bir ara II. Bâyezîd tarafından Memlûk Sultânı II. Kansu'nun hizmetine, denizcilik mütehassısı olarak gönderilmişti. Aydın Reîs, yüklü gemilerle savaşamıyacağı için, Endülüslüler'i İspanya kıyısından bir yere çıkarttı. Arkasından gelen İspanya filosunun işini bitirince hemen gelip kendilerini alacağını söyledi. Zavallılar, ki çoğu çocuk ve kadındı, feryat figan içinde ağlaşmaya başladılar. Türk gemilerinden ayrılmak istemediler. Aydın Reîs, zorla çıkarttı. Amiral Portondo çok yaklaşmıştı. Hızla düşman filosunu karşıladı. Dev gibi 7 İspanyol harb gemisini zaptetti. Amiral başta olmak üzere İspanyollar, binlerce ölü verdiler. Aydın Reîs, tekrar kıyıya yaklaştı. İspanyollar'ın ellerine geçtikleri takdirde en hafif ceza olarak diri diri ateşe atılacak olan zavallı Endülüslüler'i tekrar gemilerine doldurdu. Cezâyir'e geldi. Formentera açıklarında geçen bu zaferi Barbaros Hayreddin Paşa, mufassal bir arîza ile İstanbul'a, Kaanûnî Sultân Süleymân'a bildirdi (Hauser, *Les Debuts de l'Âge Moderne*, 401).

Barbaros, Cezâyir'de elinde bulunmıyan son toprakları da toparlamakta devâm ediyordu. 1528'de Tlemsen Abdulvâdîleri'nin Tlemsen'den sonraki en mühim şehirleri olan Mostaganem'i, 28 parçalık bir donanma ile fethetti. Mostaganem, karşı koymadı. Bu liman, Oran'ın ancak 75 km kuzeydoğusunda olduğu için, İspanyollar'ı da tehdîd edici mahiyette idi. Denizden Türk donanması yürürken, karadan da Türk kuvvetleri ilerliyordu. Bunlar, İshak Reîs'in pek kahramanca şehîd düştüğü Kal'atu'l-Kılâ'yı da aldılar. Bu kale, biraz mukavemet gösterdi. Tlemsen de 20 günlük

bir muhâsaradan sonra düştü. Tlemsen'de 150 levend muhafız olarak bırakıldı. Burada da "Sultân Süleymân ibni Selîm Han" adına sikke kesilmeye başlandı. 1529 yazında ordu ve donanma, Cezâyir şehrine döndü.

Türkler'in bu zaferleri, İspanya'yı dehşet içinde bıraktı. Oran umumî valisi Gomares Markisi, azledildi.

Andrea Doria'nın Şerşel Seferi (1531)

Barbaros'un meşhur rakîbi Andera Doria, Cenevizli pek asîl bir aileden 1468'de doğmuştur. Aşağı yukarı Barbaros'la yaşıt veya ondan az büyüktür. Papa'nın ordusunda subay olarak askerlik mesleğine başlamış, sonra denizci olmuş, Avrupa'nın en büyük amirali şöhretini kazanmıştır. 1513'te Ceneviz donanmasının başına geçmiştir ki, bu sıralarda Oruç, Kuzey Afrika'ya ayak basmıştı. Ceneviz doçluğunu kabûl etmemiş, bir müddet sonra İmparator Charles-Quint'in hizmetine girmiş ve onun en yakın adamı olmuştur. Son derece büyük bir servet yapmıştı.

1531 temmuzunda Andrea Doria, Cezâyir'i fethetmek gayesiyle Genova'dan ayrıldı. Emrinde Ceneviz ve İspanyol gemilerinden başka 20 de Fransız kadırgası vardı. Bu büyük armadaya, kudretli kara birlikleri de konmuştu. Barbaros'un Cezâyir'de bu anda elinde 35 gemi vardı. Cerbe'den Sinan Reîs'in acele gelmesini emretti. O da 7 gemi ile geldi. Barbaros, düşmanı açık denizde karşılamak istedi. Fakat Doria, Şerşel yanında askerini Cezâyir'e çıkardı. Şerşel'deki Türk garnizonu, Endülüslüler'in yardımıyla, şiddetle kendini savundu. Düşman bozuldu. 1.500 ölü ve 640 esir veren Doria, askerini donanmasına bindirmek mecburiyetinde kaldı. Esirler arasında bir de amiral vardı. Barbaros, Şerşel'deki Türk garnizonunun zaferinden sonra yetişti. Doria, çoktan denize açılmıştı. Barbaros, rakîbini tâkıyb etti. Marsillya açıklarına kadar geldi. Fakat burada, Doria'nın bir İspanya limanına eriştiği haberini aldı. Düşman armadayı imha edememenin teessürü içinde, Fransız harb gemilerine meydan okuyarak, Toulon açıklarında Hières adaları önlerinde demir attı.

Toulon'daki Frnasız amiralinin gözleri önünde bir Hıristiyan gemisini zaptetti. Fransızlar, hiç bir teşebbüste bulunmamayı muvâfık gördüler. Barbaros, buradan Genova Körfezi'ne geldi. 22 düşman gemisini ele geçirdi. Genova yakınlarındaki bir kaleyi bastı, ahaliyi esir etti. 3 yıl önce esir düşmüş olan Turgut ve Sâlih Reîsler'i kurtardı. Maksadı Doria'yı tahrik

edip açık deniz vuruşmasına sürüklemekti. Fakat Doria, sükûnetini muhafaza etti. İspanya'da bulunuyordu. Barbaros'un kendisini İspanya kıyılarında takıyb edeceğini anladı. Cebelitârık'tan Atlas Okyanusu'na çıktı. Akdeniz'i, büyük rakîbine bırakmış oldu. Genova Körfezi'nde 2 düşman gemisi ile çarpışırken Sinan Reîs, gözlerinden birini kaybetti.

Barbaros, Cezâyir'e dönünce, Sultân Süleymân'ın yolladığı Mustafa Çavuş'u buldu. Onun getirdiği padişah fermanını okudu. Kaanûnî, hiçbir suretli Fransa'ya ve Fransız gemilerine zarar verilmemesini emrediyordu.

Bu hâdiseler, 1531'de olmuş, sonbaharda Barbaros, Cezâyir'e dönmüştü. 1532'de Tlemsen Sultânı gene isyan etti. Barbaros bizzat Tlemsen'e gidip ısyânı yatıştırdı. Tlemsen Sultânı'nın İspanyollar'dan aldığı tonlarca altın, boşa gitti. Barbaros, Sultân'dan cezâ olarak 30.000 duka altını aldı. Tlemsenliler'i kışkırtan İspanyollar'a cezâ olmak üzere, İspanya sahillerine bir filo gönderdi. Türk filosu, 14 İspanyol harb gemisini zabtedip Cezâyir'e döndü. Endülüs Müslümanlar'ı'nnı feryatları üzerine tekrar İspanya'ya 36 parçadan müteşekkil bir donanma yolladı. Bu donanma, gene bir hayli Endülüslü'yü Cezâyir'e taşıdı. Birçok İspanyol limanını bombardıman etti.

Türkler'in Cezâyir'e Yerleşmelerinin Tarihî Ehemmiyeti

Kuzey Afrika İslâm tarihinin büyük mütehassıslarından G. Yver, bu ülkelerde Barbaros Kardeşler'in oynadığı rolü, şu veciz satırlarla hulâsa etmektedir:

"Türkler'in gelişi, Hıristiyanlar'ın ilerlemelerini durdurup, Afrika'da İslâm'ı kurtardı. Uzun bir kargaşa yüzünden zayıflamış olan küçük Berberî devletlerinin harâbeleri üzerinde Türkler, silâh kuvveti ile, bütün Orta Mağrib'i ihtiva eden bir Müslüman devleti kurdular. Bu devletin kurucuları, Oruç ve Hayreddin'dir. Oruç, 1516'da Cezâyir şehrini zaptederek Türk hâkimiyetinin temellerini atmış, Hayreddin ise, "paşa" ve "beylerbeyi" unvanlarını kabûl etmek sûretiyle, memleketlerini Osmanlı hâkimiyeti altına koymuş, giriştiği işlerde muvaffakıyet kazanmak için lâzım olan mânevî istinat ve maddî vesaiti temin etmiştir... Hayreddin'den sonra gelen beylerbeyiler, onun eserine devâm etmişlerdir... Sâlih Paşa da 1533'te Fas'ı işgal etmiş ve Merînî hânedânından birini tahta geçirmiş, Hüseyin Paşa ve sonra Uluç-Ali Paşa, Fas payitahtına kadar muvaffakıyetle ilerlemişlerdir" (*İA*, III, 136a).

"Oruç, biraderi Barbaros Hayreddin Paşa ve oğlu Barbaroszâde Hasan Paşa, Uluç (Kılıç)-Ali ve Uluç-Hasan Paşa gibi Cezâyir beylerbeyisi olan Türk amiralleri, Avrupalılar tarafından "Cezâyir kralları" (İspanyolca : Reyes de Argel) unvanı ile anılıyorlardı" (*Aynı Eser*, 137b).

"Nitekim Barbaros, Fransa'da, hükümdarlara yapılan merasimle karşılanmıştır. Böylece Oruç, Cezâyir'in hâkimi oldu. İspanyollar, burayı onun elinden almak için boşuna uğraştılar. 1516'da Don Diego de Vera ve 1519'da Don Ugo de Moncada tarafından Cezâyir'e yapılan seferlerin ikisi de, hezimetle neticelendi... 27 Mayıs 1529'da İspanyollar'ın elindeki sonuncu kaya parçası olan Penon hisârı, Barbaros'un emriyle temelinden yıkılarak, enkazının bir kısmı, adacıkları birbirine bağlamak için kullanıldı ve böylece bugün dahi "Hayreddin" ismiyle anılan bir mendirek vücuda geldi. Kendi istikametine amûd bir rıhtım ile tamamlanan bu mendirek, limanı, kuzey ve kuzeybatı rüzgârlarından korurdu. Cezâyir gemileri böylece, kışı, fırtınadan ve Hıristiyan hücumlarından korkmaksızın geçirebilecekleri bir sığınak buldular. Deniz tarafına yerleştirdikleri bataryalar ile, kara tarafına çekilen sûr, Cezâyir'i, hemen hemen zaptolunmaz bir hâle getirdi. Bütün bu tahkim işlerine Barbaros başladı ve halefleri olan beylerbeyiler tarafından devâm edildi. Türkler'in Cezâyir'e yerleşmesi, Hıristiyanlık için dâimî bir tehlike teşkîl ediyordu. Bu sebeple Charles-Quint, Türk hâkimiyetini söküp atmaya teşebbüs etti" (*Aynı Eser*, 148 a-b). Büyük Fransız tarihçisi Hauser şöyle diyor (*L'Âge Moderne*, 400): "Barbaros'un Cezâyir'e yerleşmesiyle Osmanlılar, bütün Akdeniz'de hâkim vazıyete geçtiler".

Barbaros, Kaanûnî Sultân Süleymân'dan bir fermân-ı hümâyûn aldı. Pâdişâh, kendisini kapdân-ı deryâlığa (Türkiye imparatorluk deniz kuvvetleri kumandanlığına) tâyin edeceğini, derhal İstanbul'a gelmesini emrediyordu.

Yavuz devrinde Barbaros Kardeşler'in Cezâyir'e yerleşmeleri bahsinde birinci kaynağımız **Gazavât-ı Hayreddîn Paşa**'dır. Avrupa kaynakları ile paralel şekilde bu kaynağı kullandık. **Gazavât**'ın Barbaros tarafından dikte ettirilerek Murâd Çelebî'ye yazdırılan pâdişâh (Kaanûnî'ye sunulmuş) nüshası Topkapı Sarayı, Revân Köşkü, no. 1.291'dedir. Ayni yazar-şâirin nazma çektiği nüshadır. Nesir ve nazım iki nüshanın fotokopisini Üniversite ve Topkapı Sarayı'ndan 1964'te aldırdım. 1965'te günümüz Türkçesi ile yüz

bin tirajlı **Hayat Tarih Mecmuası**'nda yayınladım (1964'te **Türkiye Tarihi,** c. 5'te 65.000 tirajla Cezâyir bahsinde de geniş şekilde kullandım). 1989'da **Barbaros Hayreddin Paşa'nın Hâtıraları** adıyle kitap şeklinde de yayınladım. Buraya yazdığım önsözde, **Gazavât**'ın nüshaları ve çeşitli dillere tercümeleri hakkında geniş bilgi mevcuttur. Hareke'li olan nüshanın bir kısmının faksimilesini de bu kitabın sonuna koydum.

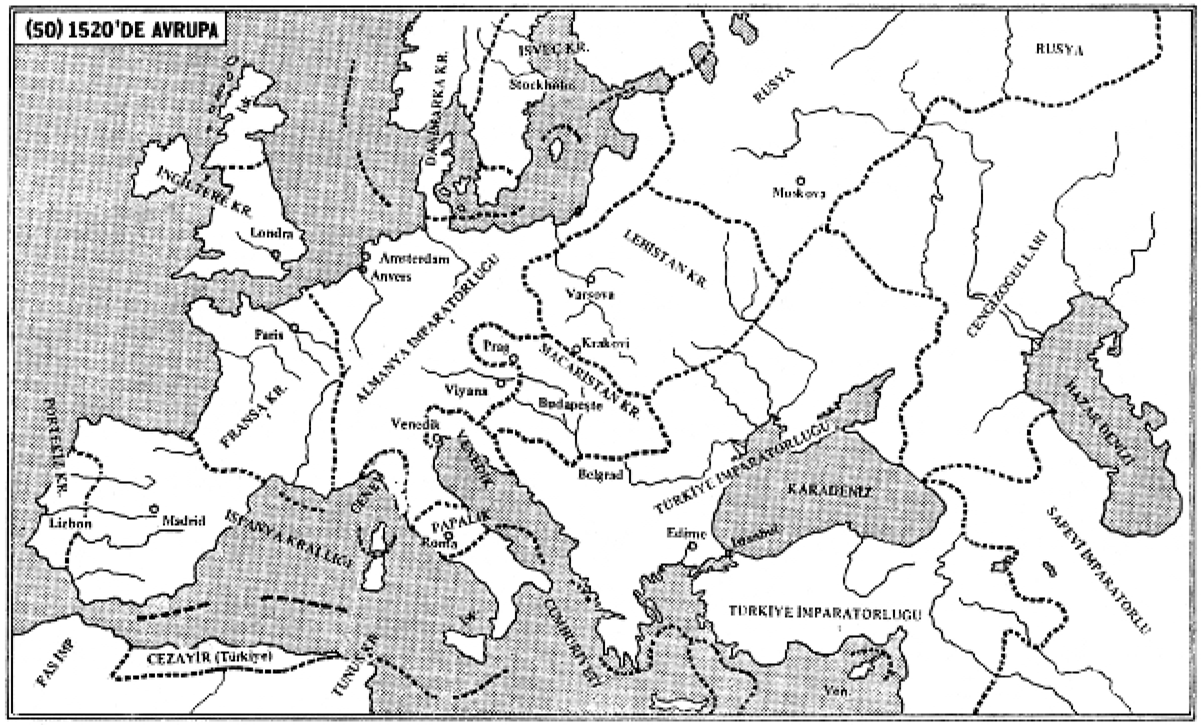
XVI. ASIR BAŞLARINDA DÜNYÂNIN

UMÛMÎ SİYÂSÎ TABLOSU (1520)

1. AVRUPA

1520'ye doğru Avrupa'nın siyâsî coğrafyası, asırlardan beri görülmemiş çapta bir değişikliğe mâruz kalmıştı. Bu değişiklik genç Almanya imparatoru ve İspanya kralı Charles-Quint'in, kıt'anın en büyük kısmını idaresinde toplaması hâdisesiydi. Tâlî ve tesadüflerin sevkıyle Charles-Quint, 1516'da 16 yaşında İspanya kralı, 1519'da da "V. Karl" sanıyla Almanya imparatoru olmuştu. Charlemagne'dan yâni IX. asırdan beri Avrupa, Bizans hâriç, bu çapta bir Hıristiyan devleti görmemişti. Bu tamâmen gayrı tabiî devleşme, birçok devleti tehdîd ediyordu. 1520'de tahta çıkan 25 yaşındaki (Charles-Quint'den 5 yaş büyük) Kaanûnî Sultân Süleymân'ın en büyük hedefi, bu devi yıpratmak, parçalamak ve ortadan kaldırmak olacaktır.

Charles-Quint'in babası Habsburg hânedânından Arşidük Güzel Philipp, babasından önce 1506'da öldüğü için, genç Charles-Quint, muazzam bir mirasa vâris oldu. Aynı yıl içinde annesinin babası olan Kastilya, Aragon, Napoli ve Sicilya kralı Fernando ölünce, 4 krallık tâcı birden başında birleşti. Kısaca "İspanya ve iki-Sicilya Kralı" oldu. Uçsuz bucaksız Amerika müstemlekeleri de İspanya tâcına dâhil bulunuyordu. 1519'da büyükbabasının yerine Almanya imparatoru seçildi. Bu sûretle Avusturya'nın doğrudan doğruya hükümdarı, bütün Almanya'nın da imparatoru oldu. Belçika ile Holanda, zâten İspanya tâcına dâhil bulunuyordu. Ayrıca Sardunya, Lüksenburg, Burgonya, Alsace, Lorraine, Kuzey İtalya'da birçok yer, az zamanda Charles-Quint'in hâkimiyetine geçti. Fransa ve İngiltere krallıkları, dehşetli bir tehdit altında kaldılar.

(50) 1520'DE AVRUPA
RUSYA
RUSYA
Muskova
İSVEÇ KR.
Stockholm
DANİMARKA KR.
İNGİLTERE KR.
Londra
Amsterdam
Anvers
LEHİSTAN KR.
Varşova
Krakovi
CENGİZOĞULLARI
HAZAR DENİZİ
ALMANYA İMPARATORLUĞU
Prag
Viyana
MACARİSTAN KR.
Budapeşte
Paris
FRANSA KR.
PORTEKİZ KR.
Lizbon
Madrid
İSPANYA KRALLIĞI
CENEVİZ
Venedik
VENEDİK
PAPALIK
Roma
Belgrad
TÜRKİYE İMPARATORLUĞU
KARADENİZ
Edirne
İstanbul
TÜRKİYE İMPARATORLUĞU
SAFEVİ İMPARATORLUĞU
CUMHURİYETİ
Van
FAS İMP.
CEZAYİR (Türkiye)
TUNUS KR.

Zâten Almanya, İki-Sicilya (Napoli ve Sicilya), Kastilya ve Aragon, Charles-Quint'den önce, XV. asrın sonlarında 4 büyük devletti. Bu sûretle Charles-Quint, 4'ü "büyük devlet", diğerleri orta ve küçük devlet olmak üzere, bir sürü devleti toplamış oluyordu. Kastilya ve Aragon krallıkları, evlenme yoluyla birleşmişler ve bu sûretle Hıristiyan İspanya birliğini meydana getirmişlerdi. Bu birlik, Güney İspanya'da, Endülüs'ün en büyük kısmını başkent Gırnâta (Granada) olmak üzere elinde tutan Müslüman Arab krallığı, Nasrîler (veya Benî-Ahmer) için, felâket oldu. 1492 yılbaşında birleşik Kastilya-Aragon kuvvetleri Gırnâta'ya girdiler ve İspanya'da 711'den yâni 781 seneden beri devâm eden Müslüman hâkimiyetinin son yâdigârını ortadan kaldırdılar. "Reconquista" yâni İberya yarımadasının Hıristiyanlar tarafından yeniden fethi hâdisesi, tamamlanmış oldu. Bu hâdise ve aynı 1492 yılında Kristof Kolob'un İspanya nâmına Amerika'yı keşfetmesi, XVI. asır başlarında İspanya'yı, Hıristiyan devletlerin en güclüsü mevkıine çıkardı. Bu sûretle İspanya krallığı, Türkiye dışında Avrupa devletlerinin en büyüğü ve güclüsü oldu. Almanya imparatorluğu ile birlik, bu gücü dehşetli sûretle arttırdı. Charles-Quint, Almanya'nın başkenti olan Viyana'da kardeşi Avusturya arşidukası Ferdinand tarafından temsil ediliyordu.

"Reconquista"nın tamamlanması, yâni Müslümanlar'ın İberya'dan, Batı Avrupa'dan tamamen atılmaları, Yeniçağ'ın fecrinde mühim bir hâdisedir. Bu sûretle Türkler'in Doğu Avrupa'daki terakkileri kısmen telâfi edilmiş oluyordu. İspanya, birkaç milyon Müslüman Arab teb'ayla başbaşa kalıyordu. Bu Müslümanlar, İspanyollar'la mukayese kabûl etmiyecek derecede yüksek kültür ve medeniyet seviyesinde idiler. İspanya, 1,5 asırda tamamlanacak olan bu Müslümanlar'ı yok etme siyâsetine başladı. 1492'den sonra 1,5 asır süren bu siyâset, "reconquista"nın mânevî cephesinin ikmali demekti.

Portekizliler tarafından ayak basılan Brezilya kıyıları dışında Güney ve Orta Amerika kıyıları ile Antiller, İspaya'nın elindeydi. Bundan sonra İspanya, Amerika'da kıt'a fethine başlıyacak, yâni içerilere doğru girmeye çalışacaktır.Kıt'adaki Kızılderili krallıklar, İspanyollar'ın ateşli silâhlarına karşı koymaktan âciz bulunuyorlardı. Büyük kıt'anın fethinin başlaması, tabiî kaynaklar bakımından da İspanya'yı çok güclü kılıyordu. Bu sûretle Doğu Avrupa'da Türk gücü yükselirken, Batı Avrupa'da da İspanyollar,

yükselişlerinin en üst noktasına tırmanıyorlardı. Her iki imparatorluk, asrın sonunda zirveyi bulacaklardır.

Türkiye ve İspanya dışında Avrupa'nın büyük devletleri Macaristan, Fransa, İngiltere, Venedik, Portekiz ve Lehistan idi.

Macaristan, Türkiye'den büyük darbeler yemişti. Karadeniz'le hiçbir alâkası kalmamıştı. Adriyatik'le alâkası da pamuk ipliğine bağlı olup Venedik'in tehdidi altında bulunuyordu. Tamamen bir kara devleti hâline düşmüştü. Sıkı bir şekilde Almanya-İspanya ittifakına yapışmıştı. Pek yakın görünen Türk istilâsına başka türlü karşı koyamıyacağını anlamıştı. Genç kral II. Layoş, Charles-Quint'in kızkardeşi Arşidüşes Maria ile evliydi, yâni pek kudretli İmparator-Kral'ın eniştesi oluyordu. Bu sûretle Macaristan, Almanya-İspanya'nın Türkler'e karşı sağ cenâhını teşkil ediyordu. Bugünki Macaristan dışında Erdel (Transilvanya), Banat (Tameşvar), Bohemya, Moravya, Slovakya (yâni Çekoslavakya), Sava'nın kuzeyinde kalan bütün Kuzey Yugoslavya, Rutenya, Macaristan krallığına aitti. Sava'nın güneyindeki Belgrad kalesi de Macarlar'da olup, Türkler tarafından alınamamıştı. 1521'de Kaanûnî'nin bu kaleyi fethetmesi, Macaristan'ın kaderini çizecektir. Zira Belgrad, Orta Avrupa'nın kapısı idi. Macaristan, Almanya ve İspanya'dan sonra Hıristiyan devletlerinin en büyüğü görünüyor idiyse de, kara devleti olmanın kısırlıkları, bünyesini yıpratmış bulunuyordu. Buna karşılık eski şevketini muhafazada devâm eden Venedik ve yeni yükselmekte olan Fransa, Portekiz, hattâ İngiltere, gittikçe güc kazanıyorlardı.

Portekiz, Büyük Avrupa devletleri arasına yeni katılmıştı. 1499 tarihlerine doğru denizciliği sâyesinde artık büyük bir devlet manzarası göstermektedir. Kudreti denizlerde olup, Avrupa karasında geçen büyük mücadelelerle alâkası yoktu. Zira kuzey ve doğusundan İspanya, Portekiz'e Avrupa yollarını kapatıyordu. Müstemlekecilikte İspanya'dan sonra gelmekle berâber Portekiz, bu kudretli rakîbi ile çatışmamaya dikkat ediyordu. Netice itibariyle, menfaatleri bakımından, Portekiz de, Macaristan gibi İspanya-Almanya ittifak manzumesinin bir parçasını teşkil ediyordu.

O halde bu kudretli ittifak manzumesinin karşısında kim vardı? Şüphesiz Türkiye. Yavuz'dan sonra Türkiye'nin gücü dünyanın geri kalan bütün devletlerinin gücünün toplamı ile eşit bir dereceye yaklaşmıştı. Charles-Quint tarafından yutulmak istenmiyen iki büyük devlet, Fransa ile İngiltere,

Türk ittifak manzûmesinin etrafında gruplaşmak üzere idiler. Yalnız Venedik'tir ki, müstakil bir siyâsete mâlik görünüyor ve iki taraftan birine yanaşmıyordu. Lehistan, tamamen doğuda kalmıştı. Fakat istikbal, Lehistan gibi Venedik'i de Türk nüfuz dairesinin içine doğru itiyordu. Türkiye'nin büyük düşmanı olan Venedik, bu büyük imparatorluğa karşı tertip ettiği her kombinezondan mağlûb çıkmıştı.

Venedik, artık dünyanın birinci donanmasına sâhib değildi. Çoktan beri Türkler, dünyanın birinci denizci devleti olarak onun yerini almışlardı. İspanya ve Portekiz'in deniz kuvvetleri de devleşmiş olmakla berâber, Akdeniz dışında faaliyet gösterdikleri için, Venedik'le çatışmıyorlardı. Akdeniz'de Türkiye'nin en büyük rakîbi olmak durumunu hâlâ Venedik muhafaza ediyordu. Kudretli Cumhuriyet'in Ege Denizi ile az alâkası kalmıştı. Bu denizin güneyindeki Siklad (Kiklad) Adaları'nda tutunmaya çalışıyordu. Kıbrıs ve Girit, Venedik'e aitti. Dubrovnik'in kuzeyinden başlıyan Dalmaçya kıyılarının Venedik'te bulunması, onu Adriyatik'e hâkim kılıyordu. Bununla berâber Türkler, Venedik'i Yunan (İyonya) Denizi'nde olduğu gibi çoktan Adriyatik'te de tehdide başlamışlardı. İyonya Adaları, başta Korfu olmak üzere, Türk tehdidi altında bulunuyordu.

Litvanya büyük-dukalığına sâhip bulunan Lehistan da Macaristan gibi bir kara devleti olmanın ıztırablarını çekiyordu. Karadeniz'le hiçbir alâkası kalmamıştı. Almanlar tarafından Baltık ile de irtibatı kesilmek üzereydi. Lehistan, Beyaz Rusya'nın tamamına hâkimdi. Ukrayna, Kırım Hanlığı ile Lehistan arasnıda paylaşılmıştı.

Fransa, hâlâ Kuzey İtalya'yı eline geçirmek sevdasında idi. Sınırları bugünkinden daha dardı. Birçok kuzey, bilhassa doğu eyâletleri, hattâ Burgonya, Almanya'da bulunuyordu. Bununla berâber, genç kral I. François, büyük ihtiras sahibiydi ve hiçbir şekilde Charles-Quint'e baş eğmek niyetinde değildi. Capet'ler, en büyük Hıristiyan hânedânı olmak prestijine sâhip bulunuyorlardı.

İngiltere'nin terakkî adımları henüz çok mütevazı idi. Bir denizci devlet olabilmek için mahçub adımlar atıyordu. O da İspanya'nın tehdidinde bulunmakla berâber, denizlerle çevrilmiş olmanın avantajlarına sahipti. Bununla birlikte İngiltere, Yüzyıl Harbleri'nde Fransa'yı ezen gücünü kaybetmiş, Fransız topraklarını elden çıkarmıştı. Fransa, İngiltere'den çok daha güclü bir devlet durumuna yükselmişti ve Türkiye'nin desteğiyle

Charles-Quint'e karşı uzun vâdeli bir mücadeleye girişmeye kesin sûrette karar vermişti.

İrlanda'yı fetihte büyük zorluklarla karşı karşıya bulunan İngiltere, İskoçya krallığı ile de rakıyb haldeydi. Henüz İskoçya ile İngiltere arasında hiçbir bağlılık yoktu. Bilakis İskoçya, İngiltere'nin eski rakıybi Fransa'nın safında yer alıyordu. Ancak Charles-Quint'in tehdidi, İngiltere ile Fransa'yı bir dereceye kadar yaklaştırmıştı.

Danimarka krallığı, Norveç krallığına da sahipti. Güney İsveç kıyıları da bu devletin elindeydi. İsveç krallığı, Finlandiya'ya da sahip bulunuyordu.

Almanya'da 500'e yakın devletcik vardı. Hepsi imparatoru metbû tanıyorlardı. İmparatorluğun resmî başkenti Viyana idi.

İtalya ve Holanda-Belçika, ticâret ve sanayi sâyesinde zenginleşmişlerdi. Holanda-Belçika'nın tamâmı ve İtalya'nın mühim kısmı, İspanya'nın hâkimiyet veya nüfuzunda bulunuyordu. 1453'te büyük devletler arasından çıkan Ceneviz Cumhuriyeti, tamamen gücünü kaybetmişti; bazı Fransa'nın, daha çok İspanya'nın nüfuzuna düşüyordu. Orta İtalya, başkent Roma olmak üzere Papa'ya aitti. Papa bile Charles-Quint'in nüfuzunda idi. Kuzey İtalya birkaç küçük, fakat mâmur devletcik arasında paylaşılmıştı. İsviçre, Almanya imparatorluğundan yeni ayrılmıştı, bağımsız bir manzara arzediyordu.

Rusya, daha büyük devlet değildi. Uzakta kalmış bir kara devleti idi, hiç bir denizle irtibatı yoktu. Başkenti Moskova idi. Altın-Ordu Hâkanlığı'nın dağılması ve parçalanmasının meyvalarını devşirmeye çalışıyordu. Bununla berâber Kuzey Buz Denizi'ne ve Volga'ya erişmek için büyük bir çaba içindeydi.

Doğu Avrupa'da Rusya'dan başka Kırım Hanlığı, Kazan Hanlığı, Kasım Hanlığı, Astırhan Hanlığı vardı. Bu 4 Türk devleti, Altın-Ordu'nun parçalarından teşekkül etmişlerdi. Başlarında Cuci Ulusu'ndan inen Cengizoğulları bulunuyordu. Kırım Hanlığı, askerî güc ve arazi bakımından en mühimleri olup, Kuzey Karadeniz'e hâkim olmanın bütün nîmetlerine sahipti. Sınırları kuzeyde, Moskova'nın az güneyinden başlıyordu. Diğer 3 hanlık, zaman zaman Kırım'ın, dolayısiyle Türkiye'nin nüfuzuna düşüyorlardı. Moskova'ya çok yakın olan Kasım Hanlığı, ciddî şekilde

Rusya'nın tehdidindeydi. Ruslar, Kazan ve Astırhan'ı da tehdid etmek niyetindeydiler. Henüz Kırım'la başa çıkacak gücleri yoktu. Batıda Lehistan, Rusya'nın bütün istikbalini köreltiyordu. Rusya'dan çok güçlü olan Lehistan, Türkler'den sonra Ruslar'ı tehdîd eden ikinci büyük düşman durumunda idi.

Denizlere doğru hareket gibi, Rönesans akımı da Avrupa'yı yeni ufuklara götürüyordu. Avrupa ciddî bir kalkınma ve gelişme hamlesi içinde bulunuyordu. Rönesans, İtalya'da büyük başarılar kaydetmişti ve hızla diğer Avrupa ülkelerine, Fransa'ya ve Almanya'ya yayılmak üzereydi.

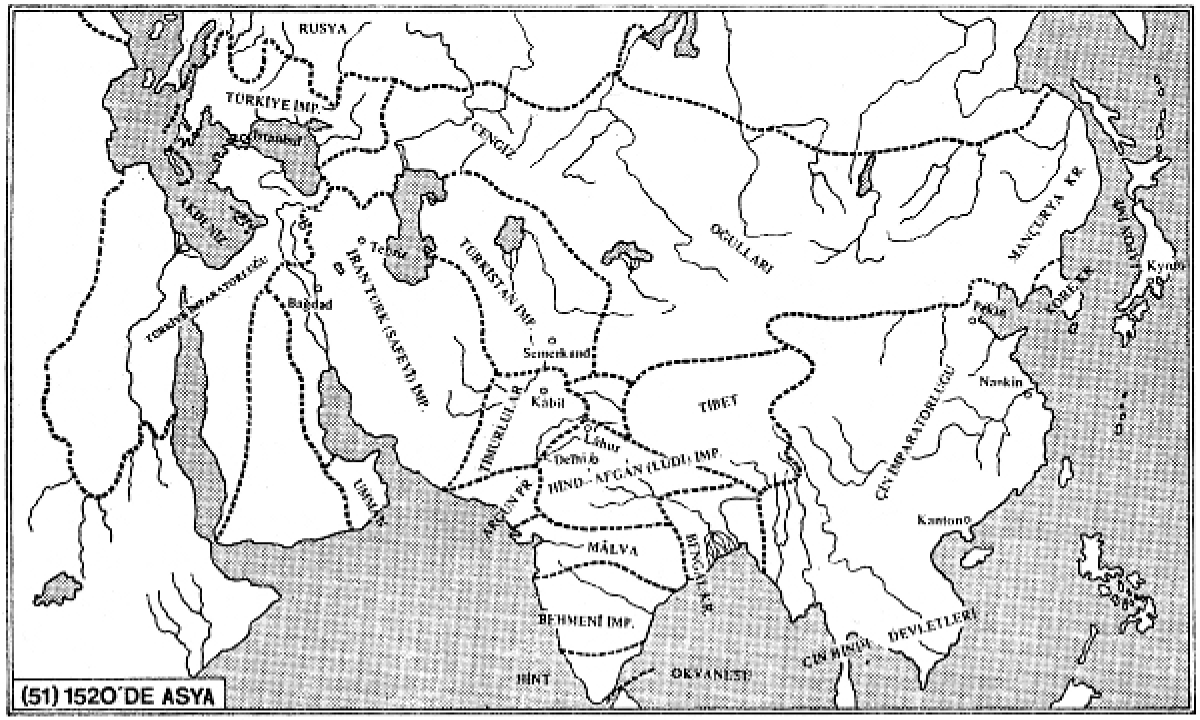
Avrupa tarihinin anahatları ve bütün başlıca hamleleri Türkiye tarihi içinde mütalâa edilmiş olduğu için, bu bahiste Avrupa'nın 1520'ye doğru siyâsî tablosunu çizmekle iktifa ettik.

2. ASYA

Asya'da Türkiye'den sonra en büyük ve güclü devlet İran, sonra Çin idi. Hindistan, Güney Hindistan ve Türkistan imparatorlukları da 3 büyük devlet olmakla berâber, Türkiye, İran ve Çin seviyesinde değillerdi.

Memlûk imparatorluğunun 1517'de târih sahnesinden silinmesi, bu pek büyük Asya-Afrika devletini ortadan kaldırmış ve bunun bütün nîmetlerini Türkiye toplamıştı. Bu sûretle Türkiye, halîfelik tâcına ve Mukaddes Makamlar'a, İslâm'ın 3 büyük mukaddes şehrine de, Mekke, Medîne ve Kudüs'e hâkim olmuştu. Kuzey Irak yâni Musul çevresi de Osmanoğulları'nda idi. Asıl Irak Bağdad başta olmak üzere henüz İran Türk Safevî imparatorluğunda bulunuyordu. 1514'te Çaldıran'da pek büyük bir darbe yemiş olan Safevîler, buna rağmen, Türkiye'den sonra cihanın 2 numaralı devleti olmak durumunda idiler. 1520'de henüz Şâh İsmâîl hayatta idi ve Çaldıran darbesi altından silkinememişti. Kars, Erzurum, Van, Hakkâri, Ağrı çevresi, yâni Doğu Anadolu'nun doğusu daha Safevîler'de bulunuyordu. Safevîler'in Karadeniz'le ilgileri yoktu. Güney Kafkasya'nın hemen tamamını ellerinde tutmakla berâber, Karadeniz kıyılarının doğusu Türkiye, Kırım Hanlığı ve ikisinin arasında kalan kısım da bu iki devletin nüfuzundaki Çerkes ve Abhaz (Abaza) kabîleleri arasında bölünmüştü. Hıristiyan Gürcistan, İran'a aitti. Hazar'ın güneybatısının hâkimi olan (Kuzey Âzerbaycan ve Dağıstan) Sünnî Şirvan-Şahlar'ın bütün uğraşmalarına rağmen Safevîler'e karşı bağımsızlıklarını devam

ettirebilmelerine imkân kalmamıştı. Şâh İsmâîl, Şaybak Hân'a vurduğu darbeden sonra Türkmenistan ve Afganistan'da da birçok yerleri eline geçirmişti. Horasan'ın tamamı, merkezi Herât olan Doğu Horasan dâhil, Safevîler'de idi.

(51) 152O'DE ASYA

Moğollar'ı, yâni Cengizoğulları'nı Çin'den Moğolistan'a kovan Ming hânedânı, Çin'i yeni bir yükseliş devresine sokmuştu. Mançurya, Kore, Birmanya, Siyam, Annam, Kamboç krallıkları, bir dereceye kadar Tibet, Çin'in nüfuzunda idi.

Türkistan'da Cengizoğulları'nın Cuci Ulusu'ndan Şeybânîler, Semerkand'da saltanat sürüyorlardı. En büyük düşmanları Safevîler'di. Safevîler, Türkiye, Türkistan (Doğu Türk Hâkanlığı), Hindistan Sünnî imparatorlukları arasında Şîî mezhebini kudretle muhafazada devâm ediyordu. Türkistan'ın hemen tamamına hâkim olan Şeybânîler henüz yükselme devresinde bulunmamakla berâber, bir kara imparatorluğu olmanın bütün zorluklarına mâruz bulunuyorlardı. Timuroğulları'nı Türkistan'dan kovan Şeybânîler, Timurlular'ın yüksek medenî seviyesine erişmekten uzak kalmışlardı. İmparatorluklarına göçebe an'aneler hâkimdi.

Türkistan'dan, Semerkand'da 3 kere oturduğu Doğu Türk Hâkanlığı tahtından kovulan Timur'un "tek meşrû vârisi" Bâbur Şâh, artık atalarının ülkelerinden, kuzeyden tamamen ümidini kesmişti. Kuzey Hindistan'ı, Pencâb'ı fethetmiş, asıl Hindistan'ı fethe hazırlanıyordu. Başkenti Kâbil idi. Safevîler'le dostça geçiniyordu. Henüz büyük devlet seviyesinde olmıyan Afganistan-Pencâb Timurlu krallığı, Şeybânîler'e karşı Safevîler'i tutuyordu. Hattâ bir ara Bâbur, Şâh İsmâîl'e tâbi olmuştu. Yavuz ve Şâh İsmâîl seviyesinde bir siyâsî dehâya mâlik bulunan Bâbur, 1520'de olgunluk devresine erişmişti, 37 yaşındaydı. Önünde 10 yıl vardı. Ve bu müddet içinde pek büyük işler görmeye hazırdı.

Asıl Hindistan'a, yâni Ganj vâdisine Afgan'laşmış bir Türk hânedânı olan Lûdîler hâkimdi. Bunlar, "Hindistan padişahı" olarak Delhi'de saltanat sürüyorlardı. Güneyde Dekken'deki Behmenî imparatorluğu gibi Lûdîler de güclerinden kaybetmişler, Bâbur'a tâviz üzerine tâviz vermişler, Pencâb'ı kaybetmişler, kuzeyle alâkalarını kesmişlerdi. Güneyde Behmenîler'in 5 umumî valisi, âdetâ müstakil hükümdarlar olup, Güney Hindistan'ın şiddetli Fars kültürü altında bulunan Türk imparatorluğunu parçalamaya hazırlanıyorlardı. Bunlar Âdil-Şâhlar, Kutb-Şâhlar, İmâd-Şâhlar, Nizâm-Şâhlar ve Berîd-Şâhlar idi. Daha güneyde Hindû mahraca ve racalıkları bulunuyordu. Behmenî imparatorluğu nasıl parçalanmak üzere ise, kuzeyde Lûdîler de ismî tâbiiyet bağları ile kendilerine bağlı görünen birtakım Türk krallıkları ile karşı karşıya idiler. Bunlar Handeş Fârûkıy Hanlığı ile Malva

Gurî devleti idi. Hanpur Şarkıy Sultanlığı, 1499'da ortadan kalkmıştı. Bengal, ayrı bir Müslüman krallığı idi. Kişmir de öyleydi ve bu ülkede de Bengal'deki gibi bir Türk hânedânı, Şâhîler hüküm sürüyordu. Sind'de saltanat süren Türkleşmiş Moğol Argunlar, Bâbur'a tâbî idiler.

Moğolistan, Çungarya, Doğu ve Orta Sibirya gibi uçsuz bucaksız, fakat nüfustan yoksun ülkeler, Kubilayoğulları'nın elindeydi. Bunlar Cengizoğulları'nın Türkleşmeyen tek dalını teşkil ediyorlardı. Moğolluklarını muhafaza ediyor, gittikçe Buda dinini kabulle Şaman'lığı bütün bütün terkediyorlardı. Bu hal, onları Müslüman dünyasından ayırıyor, Çin'in nüfuzuna düşürüyordu. Cengiz'in başkenti Karakurum'da oturan hanı kağan tanıyan Kubilayoğulları, birçok hanlığa ayrılmışlardı. Cengizliler'den olmayan başka bir Moğol devleti, Kalmuklar, Volga ile Mançurya arasındaki sahada, Kuzey Asya'da, Cengizoğulları'nı tehdid ediyorlardı. Bunlar da Budist olmakla berâber, bir dalları Müslümanlaşmıştı. Doğu Türkistan'da Cengiz'in Çağatay Ulusu'ndan olan torunları, Bâbur'un ana tarafından kuzenleri hâkimdiler. Bunlar bazan Bâbur'a, bazan Şeybânîler'e, bazan Kalmuklar'a tâbî oluyor, bazan müstakil bulunuyorlardı. Kazakıstan'daki Cuci Ulusu'ndan Kazak hanları, Şeybânîler'in nüfuzu altında idiler. Batı Sibirya'da gene Cuci Ulusu'ndan Sibir Hanlıkları, tamamen Türkleşmiş ve Müslüman olmuşlardı. Bunlar, göçebe an'aneyi muhafaza eden devletlerdi. Halbuki göçebelik devri artık tarihe karışmıştı. İstikbal, büyük merkezî imparatorluklarda idi.

Avrupa ile mukayese kabûl etmiyecek derecede zengin ve ileri medeniyete sâhip olan Asya'da istikbal, Osmanoğulları'nda, Timuroğulları'nda yâni Bâbur hânedânında, Safevîler'de ve Mingler'de idi. Şeybânîler'e ve diğer hânedânlara parlak istikbâl görünmüyordu.

1520'ye doğru bütün dünyada 490.000.000 kadar nüfus yaşıyordu. Bunun takriben 325 milyonu Asya'da, 100 milyonu Avrupa'da, 40 milyonu Afrika'da, 25 milyonu Amerika'da, 1 milyonu Okyanusya'da idi.

3. AFRİKA

Afrika'da 1517'de Memlûk imparatorluğunun yıkılmasından sonra tek büyük devlet olarak Fas imparatorluğu kalmıştı. Bu devletin başında Arablaşmış Berberî Merînîler bulunuyordu. Fakat 1511'den beri Arab Sâdî

Şerifleri (Şurefây Sâ'diyye), tahtı Merînîler'le çekişiyordu (1550'de tek başlarına Fas'a hâkim olacaklardır).

Türkiye imparatorluğu kıt'ada Mısır'dan başka, Nubya'yı, Bingazi'yi ve Cezâyir sahillerini elinde tutuyordu. Cezâyir sahillerinde Oruç Reîs kudretli bir Türk denizci devleti kurmuş ve yerine geçen kardeşi Barbaros Hayreddin, Yavuz'un metbûluğunu kabûl etmişti. Bu genç devlet, İspanyollar'ın, Araplar'ın ve Berberîler'in zararına mütemadiyen genişliyordu. İspanyollar'ın, Kuzey Afrika sahillerinde birkaç mühim üsleri vardı. Türkler'in tarihte ilk defa olarak 1520'ye takaddüm eden senelerde Oruç Reîs'in teşebbüsü ile Kuzeybatı Afrika'ya, Mağrib'e ayak basmaları, mühim bir hâdiseydi ve İspanya'yı son derece tehdîd eder mahiyette idi.

Tunus'ta 1228'den beri Arablaşmış Berberî Hafsî hânedânı (Benî-Hafs) devâm ediyordu. Tlemsen'deki Arab'laşmış Berberî Abdülvâdîler (Benî-Abdu'l-Vâ'd, Benî-Zeyyân), 1517'de Oruç Reîs'in metbûluğunu kabûl etmişti. Bu sûretle Cezâyir'deki Türk devleti, doğrudn doğruya kudretli Fas imparatorluğu ile sınırdaş oluyor ve Osmanoğulları'nın kudret ve nüfuzu Fas'a kadar uzanmış bulunuyordu. Merînîler dağılmak üzere idiler. 1470'den beri tahtta Merînîler'in bir dalı olan Vattâsîler (Benî-Vattâs) vardı. Başkentleri Fas şehri idi.

Trablusgarb İspanyol işgalindeydi. Libya'nın doğu parçası, yâni Bingazi, Türkiye'nin bir sancağı idi.

Orta Afrika'da, Gine Körfezi ile Büyük Sahrâ arasında birçok Müslüman Zenci devletcikleri vardı. Bunların en ehemmiyetlileri, 1464'te kurulan ve Mali ve Nijer'i içine alan Gao krallığı ile beş asırdan beri devâm eden ve Çad ile Nijerya'yı içine alan Bornu krallığı idi. Doğuda Habeşistan krallığı, Yâkubî Ortodoks Hıristiyan idi. Daha güneyde Putperest Zenciler yaşıyordu ve buraları dış dünyaya kapalı idi. Yalnız Doğu Afrika kıyıları, Mozambik, Tanganika, Kenya, Somali sahilleri ve Zengibar, Arab Kilve krallığına aitti. Bu krallık, Yavuz'la alâka kurmuş ve Osmanoğullarının nüfuzu Ekvator'un güneyine atlamıştı. Bu sahiller, yâni Afrika'nın Hind Okyanusu'na bakan cephesi, Portekiz tarafından tehdîde başlanmıştı.

NETÎCE:

XVI. ASIR BAŞLARINDA TÜRKİYE'NİN

UMÛMÎ DURUMU (1520)

XVI. asır başlarında, 1520'de, Yavuz'un ölümü ve genç Kaanûnî'nin cülûsu sıralarında Türkiye, bütün Türk tarihinde o âna kadar rastlanmıyan bir güce erişmiş bulunuyordu. Türkiye devleti, ekonomik ve askerî gücü bakımından –deniz gücü dâhil- dünyanın bütün öteki devletlerine hemen hemen eşit bir güç seviyesine yükselmişti. Yavuz'un doğuya ve güneye doğru iki muazzam hamlesi, Fâtih'in eserini tamamlamış ve yüceltmişti. Türkiye, Afrika'ya geniş ölçüde el atmıştı ve medenî Afrika'nın tamamını elde etmek üzere idi. Barbaros Kardeşler'in Cezâyir'de pek güçlü bir deniz devleti kurmaları, Türkiye'yi Batı Akdeniz'in de en büyük kuvveti hâline getirmişti. Nil Şelâleleri'ne kadar Afrika, Türkiye'nin idi. Orta Afrika ve Doğu Afrika'daki Müslüman devletcikler, Halîfe-Pâdişâh'ın kudretli metbûluğu altına sığınmışlar, Türk nüfuzu Ekvator'u geniş ölçüde güneye doğru atlıyarak Mozambik'in güneyine ulaşmıştı. Tunus, Türk hâkimiyetine düşecek olgun bir meyva hâlinde idi. Fas imparatorluğu da Türk nüfuzuna açıktı. Doğuda Anadolu birliği hemen hemen gerçekleşmiş olup, daha az bir gayret istiyordu. Dünyanın ikinci devleti olan İran Türk imparatorluğu bir çeyrek asırdan önce toparlanamıyacak derecede zorlu bir darbe yemiş, başkentine girilmiş, Şîîlik, Anadolu'dan hemen hemen kovulmuştu. Kuzey Irak'a hâkim olunmuştu. Bağdad ve Basra Körfezi ile Umman Denizi, Türk akışına açılmıştı.

Kaanûnî'nin Avrupa siyâseti, Yavuz'un İran ve Turan'a doğru olan siyâsetini durdurmakla berâber, Charles-Quint devinin zuhûru, bu yeni siyâseti gerekli kılıyordu. Macaristan, bütün haşmetiyle, Türkiye ve Almanya-İspanya arasında sallantıda idi. Bu büyük devlete hâkim olabilecek devlet, yâni ya Türkiye, ya Almanya-İspanya, Avrupa kıt'asında tamamen üstünlük elde edecek ve cihan imparatorluğu hâline gelecektir.

Osmanoğulları, tarihte hiçbir hânedâna nasib olmamış bir şan, şeref ve şevkete erişmek üzereydiler.

BÂYEZÎD II ÂİLESİ

(1450 – 1512) (1481 – 1512)

BÂYEZÎD II, Velî, Sofu, Gaazî, "Adlî" (Dimetoka Sarayı, 10.1450-Çekmece, 26.5.1512=61,6) (saltanatı: 3.5.1481-24.4.1512=30,11,22): Asıl adı (Yıldırım Bâyezîd) olup saltanatında bu şekilde kullanılmışsa da, ölümünden sonra, I. Bâyezîd ile karıştırmamak için (Yıldırım) kelimesi tamâmen terkedilmişdir. Velîahd 3.2.1451-3.5.1481=30,2,28. Cülûsunda yaşı: 30, 7. Medfun olduğu yer İstanbul, Bâyezîd Câmii yanındaki türbesi. Babinger doğumu için 1448 târîhini uygun görür. Tahttan ferâgatinden 32 gün sonra öldü. İhtiyâr olup rûhî çöküntü içinde ve hasta olarak Dimetoka Sarayı'nda oturmak üzere yola çıkmıştı. Hattât, bestekâr, babası Fâtih'ten sonra Osmânoğulları'nın en âlimi, müzehhib, yay îmâlcisi, okçudur. Yaptığı tezhîbler ve yaylar Topkapı Sarayı'nda mevcuddur. Bir çok peşrev ve sâz semâîsi'nin notası da elimizdedir. ‘Adlî (‘Adnî değil!) mahlası ile dîvânı (Farsca şiirleri de var): İst. 1308 H., 108 s., Matba'a-i ‘Osmâniye (150'ye yakın gazel vs.); Güzîn Şentürk, ‘*Adlî Dîvânı*, Türkoloji me'zûniyet tezi, T 372, 1951, 131 s.; Sâniye Önal, *II. Bâyezîd Dîvânı*, Türkoloji me'zûniyet tezi, T 390, 1951, 217 s. II. Bâyezîd, Uygur yazısını da biliyordu. Bursa'da II. Murâd, İstanbul'da Fâtih, II. Bâyezîd, Yavuz, türbelerinde yalnız başlarına yatarlar; dîğer bütün pâdişâh türbelerinde, başka Hânedân üyeleri de medfûndur. Kardeşi Şehzâde Mustafa ile berâber sünneti Edirne 12.1457'de yapıldı. 21 Mayıs'ta Amasya'dan İstanbul'a gelip cülûs etti; bu 18 gün içinde İstanbul'da bulunan oğlu Şehzâde Korkut, saltanat nâibi oldu. Nakıybüleşrâf tarafından kılıç kuşatıldı. Yabancı hükümdarların da bulunduğu sünnet düğünü 1 ay sürdü.

Amasya sancak beyi 1457-1481=24 yıl. 1470'e doğru bir ara ilâveten Trabzon sancak beyi. 1. Sefer-i hümâyûn Morava (1483 bahâr-11.1483); 2. sefer-i hümâyûn Boğdan (Besarabya) (hareket 1.5.1484); 3. sefer-i hümâyûn Mora (1499 yazı) (İnebahtı fethi); Manastır, Üsküb, Edirne'de kışlayıp 4. sefer-i hümâyûn Mora (Modon'un fethi 5.4.1500). Osmanlı ordusunun Varşova'ya girmesi (Büyük Balı Paşa) 1498. II. Bâyezîd'in Konya'ya gelmesi 1482, Gümülcine-Edirne seyâhati 1490 (İstanbul – Edirne-İpsala-Gümülcine-Edirne-İstanbul), İstanbul-Sofya-Manastır-Tepedelen-İstanbul seyâhati 10.3.1492-6.1492. 1500'de Mısır sultânı olan

Cânbulat, 1491'de elçi olarak gelip II Bâyezîd ile görüştü. Büyük Zelzele'den sonra sarayı tâmîr edilinceye kd. Dimetoka'daki sarayda oturdu.

Süd annesi: Âsûde Hâtûn (İstanbul'da Fâtih'de Âşıkpaşa'da türbesi var). Hocası: Muhyiddîn Mehmed Efendi (ölm. 1496) b. İbrahim b. Hasenek Nîksârî (müderris, müellif). Lalası: Vakkas Sinân Bey (ölm. 1512), 1479'da Torul'u fethetti, 1495'de Sultan Cem ölünceye kadar onunla kaldı. Lalası: Murâd Bey (Hâss Murâd Paşa olabilir) (*Bell*., no.53, s.52). Lalası: Sadrâzam *Çandarlı-zâde* II. İbrahim Paşa, 1474-79'da lala. Hocası: *Kınalı-zâde* ‘Abdülkaadir Hamîdî Efendi. Hocası: Muhyiddîn Efendi (ölm. 1495), Edirne kadısı iken Şehzâde Bâyezîd'e muallim oldu, yukarıdaki Muhyiddîn Mehmed Efendi'den başkadır. Hocası: Balıkesirli Mu'arrif-zâde Efendi. Hocası: Hatîb Amasyalı Kaasim Efendi (ölm. 1490) b. Yâ'kûb. Hocası: Seyyid ‘Abdullâh Efendi (oğlu Seyyid Mahmûd Ef. (ölm. 1536) Osmanlı Devleti'nin ilk resmî nakıybüleşrâfı (1494-1534b = 40 yıl) olup istîfâsında yerine Taşkentli Muharrem Efendi getirildi. Matematik hocası: Mîrim Mahmûd Çelebî (*Kadı-zâde-i Rûmî-zâdeler'den*) (kazasker 1481, ölm. 1525). Hocası: İznikli Salâhaddîn Çel. (ölm. 1480'den önce). Hat hocası: *Şeyh Hamdullâh* Efendi (Amasya 1436-1519=83) b. Mustafa Buhârî (Sühreverdî şeyhi). Lalası: *Fenârî-zâde* Ahmed Paşa, 1479-81'de lala. Lalası (1466-70): vezîr Kemâl Paşa (ölm. 6.12.1470), *Kemâlpaşa-zâde*'nin dedesi, 1481'e kadar. Son lalası: vezîr Ayas Paşa (katli 1483) (Enderûn me'zûnu, Manisa'da Fâtih'in maiyyetinde, beylerbeyi 1452, sonra vezîr). 1456-69'da lalası: Hızr Bey (sonradan Hayreddîn Hızır Pş., katli 1469). Lalası: Koca Mehmed Paşa (oğlu Mahmûd Çelebi = İsfendiyâroğlu Hadîce Hanım-Sultân). Lalası: İmrahor Göriceli İlyâs Bey (Fâtih'in dadısının dâmâdı.

=1. Nigâr Hâtun (1450?-Antalya, 3.1503=53?) b. ‘Abdullah: Şehzâde Korkut, Fatma Sultan, Ayşe Sultan annesi. Medfun olduğu yer Antalya Mevlevî-hânesi (S.F. Erten, *Antalya Vilâyeti Târîhi*, 97).

=2. Şîrîn Hâtûn b.'Abdullah: Şehzâde ‘Abdullâh ve 'Ayn-i Şâh Sultan annesi. İzdivâcı 1464? 1483'de Bursa'ya yerleşti. Medfun olduğu yer Bursa, Murâdiye, Şîrîn Hâtûn Türbesi. Trabzon'da mescid, şadırvân, Bursa'da mekteb, Midilli'de mekteb yaptırdı.

=3. Gülruh Hâtûn (ölm. 1520'den sonra) b. ‘Abdülhayy: Şehzâde ‘Alemşâh ve Kamer Sultan annesi. İzdivâcı 1476?, izdivâç müddeti 36? yıl.

Medfun olduğu yer Bursa, Murâdiye, Gülruh Hâtûn Türbesi 1502'de Manisa'dan Bursa'ya gelip bu şehre yerleşti. Hayrâtı (*Top. Sar. Arş.* D. 3.515): Akhisâr'da (Manisa) câmî ve imâret, Aydın'da mecsid, Duraklı köyünde mescid, Gördes, Demirci, Nâzilli, Birgi, İnegöl ve Bursa'da han, hamam, kervansaray, çarşı, evkaaf vs.

=4. Bülbül Hâtûn (1452?-Bursa 1515 = 63?) b. ‘Abdullah: Şehzâde Ahmed, Şehzâde Mahmûd, Gevher-mülûk Sultan, Hundî Sultan, Hadîce Sultan, Şâh Sultan annesi. İzdivâcı 1465?, izdivâç müddeti 46? yıl. Medfun olduğu yer Bursa, Murâdiye, Şehzâde Ahmed Türbesi. Amasya'da adını verdiği Hâtûniye mahallesinde câmî, imâret, mekteb (1509), Lâdik'te câmî, imâret, Bursa'da medrese, türbe.

=5. Hüsnî-Şâh Hâtûn (1454?-1513'den sonra) b. *Karamânoğlu* Nasûh Bey: Şehzâde Şehenşân'ın ve bir Sultân'ın annesi. 1483-1511'de oğlu ile Konya'da oturdu, sonra Bursa'ya yerleşti. Medfun olduğu yer Bursa, oğlunun yanı. Manisa'da Hâtûniye câmî ve medresesi (1490'da oğlu tarafından annesi adına yaptırıldı), Manisa'da Kurşunlu Han (1497), Tokat'ta câmî (1491) (Konyalı, *Konya Târîhi,* 466).

=6. Gülfem Hâtûn: *Top.Sar.Arş.*E 6.425.

=7. Gül-bahâr Hâtûn b.'Abdüssamed: II. Bâyezîd'in annesi de bu adı taşıyor. Tokat'ta câmî (1485), Amasya'da emlâk (*Paşa Livâsı,* 46,n.).

=8. Ferahşâh Hâtûn (1460?-1530?=70?) (asgarî doğum ve asgarî ölüm târîhleri): Şehzade Mehmed Han annesi. 1507'de Kefe'den (Kırım) gelip İstanbul'a yerleşti. Edirne'de ve Silivri'de hayrât (*Paşa Livâsı,* 379, no.290).

=9. Fülâne Hâtûn b. Dâmâd Güveği Sinân Paşa (kapdân-ı deryâ) (bkz. aşağıda ‘Ayşe Sultan b. Bâyezîd II).

=10. Muhterem Hâtûn b.'Abdülhayy: Medfun olduğu yer Bursa.

=11. ‘Ayşe Hâtûn (1453-Trabzon 1505=52?) b. Dulkadıroğlu ‘Alâüddevle Bozkurd Bey (ölm. 1515, bey 1479-1515=36): Yavuz Sultan Selîm Han annesi. İzdivâcı Amasya 1469?, izdivâç müddeti 36 yıl. Halası, Fâtih'in zevcesidir. Trabzon'da oğlu ile yaşadı. Medfun olduğu yer Trabzon, Hâtûniye (=Ayşe Hâtûn) Câmii'ndeki türbesi. Bu câmîden başka Trabzon'da

medrese, imâret, Manisa'da tımarhâne, İstanbul'da Bâyezîd'de hamam yaptırdı.

II. Bâyezîd'in Oğulları

1) VELÎAHD-ŞEHZÂDE DÂMÂD SULTÂN ‘ABDULLÂH HÂN (Amasya 1465?- Konya, 6.11.1483=18?): Velîahd 3.5.1481-6.11.1483=2,6,3. Sırasıyle Trabzon, Saruhân (Manisa) ve amcası Cem'in yerine Karamân sancak beyi ve beylerbeyisi (Karamân 28.6.1481). Medfun olduğu yer Bursa, Murâdiye, amcası Şehzade Mustafa T. Sünnet düğünü 1471'de amcası Cem ve kardeşi Şehenşâh ile. Lalası: Karagöz Paşa (îdâmı 1489), dîğer lalası Sadrâzam *Hâdim ‘Alî Paşa*, hocası: şâir Necâtî Î's̑â Bey (doğ. Edirne - ölm. İstanbul 17.3.1509, Vefâ'daki konağında; oğlu Hüseyin Çelebi ve dîğer 2 oğlu kendinden önce öldü; kızı='Abdü'l'Azîz Çel.(ölm. 1544, Manisa kadısı, *Sekaaiq*, I, 407-8).

Fâtih, 1480'de oğlu Bâyezîd'in oğulları ‘Abdullâh, Ahmed, Korkut, Selîm, Şehenşâh, Mahmûd ve ‘Alem-Şâh'ı, Sultan Cem'in oğlu Oğuz-hân'ı, Şehzâde Mustafa'nın kızı Ferah-şâd'ı, İstanbul'a getirtti. ‘Abdullâh ile Ferah-şâd'ı evlendirdi ve çocuk şehzâdeleri sünnet ettirdi. ‘Abdullâh'ı eşi Sultân ile Manisa'ya, Şehenşâh'ı Menteşe'ye, Ahmed'i Çorum'a sancağa gönderdi. Selîm'i Amasya'da babası Bâyezîd'in yanına gönderdi. Dîğer şehzâdeleri İstanbul'da yanında alıkoydu. (Kemâlpaşa-zâde,VII).

=Ferah-şâd Sultan b. Şeh, Sultan Mustafa, amca kızı, izdivacı 1480, izdivaç müddeti 3 (doğ. 1467?). Çocukları:

ŞEHZÂDE FÜLÂN (Manisa 1481 – İstanbul 1489 = 8).

‘AYN-İ ŞÂH SULTÂN (Manisa 1482?-?): Halasının adını taşıyor. Med. Bursa'da annesi Sultân'ın yanı. Bursa'da saray, mekteb (1519), Gelibolu'da vakıflar. =Dâmâd Ahmed Bey.

ŞÂH-NİSÂ SULTÂN (Manisa 1484?-?): =1. Dâmâd Şehzâde Mehmed-Şâh b. Şehzâde Şehenşâh, amca zâdesi (1488?-16.12.1512=24?, aş. bkz.), zevcinden 4 yaş kadar büyük. =2. İsfendiyâroğlu (*Cândâroğlu*, Dâmâd Mîrzâ-Mehmed Paşa b. Dâmâd Kızıl Ahmed Paşa. Yavuz devrinde (1512 – 20) Şâhnisâ Sultan ile Mîrzâ-Mehmed'in 2. izdivâcıdır, ilk izdivâcı Şâhnisâ Sultân'ın halası iledir (aş. bkz.), o ölünce Şâhnisâ Sultan ile evlenmiş gözüküyor. Mîrzâ-Mehmed Paşa, 1530'a doğru öldü. Şeceresi: Mîrzâ-

Mehmed b. Kızıl Ahmed b. İbrahim b. 'Alî b. Şemseddîn Yâ'kûb b. Nûreddin Şehîd olarak geçiyor. Her iki Sultân'dan ikişer oğlu: 1) *Dâmâd Sultân-zâde "Şemsî" Ahmed Paşa* (ölm. 1580), vezîr, musâhib-i şehryârî, şâir (dîvânında 500 kadar gazel vs.), Enderûn me'zûnu, müteferrika, sipâhî ağası, Şâm, Rûmeli, Anadolu, 2. def'a Rûmeli beylerbeyisi, serdâr, Sigetvar seferine iştirak (1566), vezîr; Üsküdar'da mahallesi, Sinân yapısı câmî, medrese, türbe, kütübhâne, dârulkurâ'sı var (Konyalı, *Üsküdar Târihi*, II, 291, 294, 407). Oğlu: Mahmûd Paşa (ölm. 1602), 1578'de Şehrizor beylerbeyisi. 2) *Sultân-zâde Mustafâ Paşa* (ölm. 25.5.1569), Malta seferinde serdâr (11.4-8.9.1565) ve 3. vezîr. Dâmâdı: İmparator Ferhâd Ağa, ki sonra Sadrazam *Ferhâd Paşa* olmuştur (îdâmı 10.10.1595). Mustafa Paşa, Enderûn me'zûnu, kapıcıbaşı, imrahor, Rûmeli beylerbeyisi (1555), 5. vezîr (9.1561), 3. vezîr, Malta seferinden avdette emekli olup hacca gitti, Mekke'de öldü.

2) VELÎAHD-ŞEHZÂDE SULTÂN AHMED HÂN (Amasya 1466a-Yenişehir, 24.4.1513=47): Ağabeyi Şehzâde ‘Abdullâh yerine velîahd: 6.11.1483-27.3.1512=28,4.21. Kardeşi Yavuz'a Yenişehir meydan muhârebesinde (Bursa) yenilince yay kirişi ile boğuldu. Medfun olduğu yer Bursa, Şehzâde Ahmed Türbesi (annesi yaptırdı). Amasya sancak beyi (Tokat dâhil) 3.5.1481-24.4.1513=31,11,22. Lalası: Kaasim Bey. Sonraki lalası: Yularkısdı Sinân Bey/Paşa, 1510-13'de lala ve sonra vezîri, 1513'de Koyulhisâr'da maktûl. Lalası vezîr Mehmed Paşa b. Hızr Bey b. Yörgüç Paşa (II. Murâd'ın lalası). 1485'den 1499'a ölünceye kadar lala (daha önce Rûmeli beylerbeyisi ve vezîr; İstanbul'da İstinye'de medrese, imâret, hânkah, Amasya'da medrese, imâret). Bunda sonraki lalası: Sadrâzam *Çandarlı-zâde* II. İbrahim Paşa, Hocası: Birgilioğlu Mustafa Efendi, Hocası: Amasyalı Hatîb Kaasim Efendi (II. Bâyezîd'in de hocası). Cemâleddîn Aksarâyî'nin *Şemsiyye*'si, Şehzâde Ahmed Adınadır. Oğullarının (aş.bkz.) sünnet düğünleri 1505'de Amasya'da yapıldı. Dîğer bir hocası: Haatîb-zâde Muhyiddîn Efendi b. Hatîb Kaasim b. Ahmed b. Mehmed b. Ebî-Bekr b. Emîr ‘Alî (21.10.1481 – 1534a=52) (müellif, müzisyen, medfun olduğu yer Eyüb, Ayasofya müderrisi iken öldü, namâzını Şeyhulislâm Kemâlpaşa-zâde kıldırdı ve 7 gün sonra Kemâlpaşa-zâde de öldü). =Bülbül Hâtûn (Şeh. Ahmed'in annesinin adı da budur). – Şehzâde Ahmed, Şâhkulu ihtilâlini bastırmaya me'mûr edildi. Babasının son günlerinde Edirne'ye geldi. 21.9.1511'de Üsküdar'a gelip döndü. 1.1512'de

babasından Amasya yerine Karamân'ı istedi, reddedildi. Konya'ya gelip yeğeni Mehmed-Şâh'ı kovdu. 27.3.1512'de âsî îlân edilip velîahdlikten düşürüldü ve te'dîbine velîahd îlân edilen kardeşi Yavuz Selîm me'mûr edildi. Yavuz cülûs edince onu pâdişâh tanımayıp kendini Konya'da pâdişâh îlân etti (*Top. Sar. Arş.*, E 5.876, E. 5.448) (29.7.1512). Yavuz üzerine gelince Konya'yı bıraktı. Konya-Afyon-Ankara-Amasya-Tokat-Divriği-Dârende yoluyle Dârende'ye geldi, buradan 12.10.1512 târihli nâmesiyle Yavuz'dan Anadolu'nun bir kısmını istedi. Yavuz, saygılı dille, devletin bölünemiyeceğini, istediği bir İslâm ülkesine yerleşirse her yıl kendisine istediği tahsîsâtı göndereceğini bildirdi, Şehzâde Ahmed reddetti. 23.11.1512'de Yavuz ağabeyini tâkıybden vaz geçip Ankara'dan Bursa'ya döndü. Sultân Ahmed de Dârende'den Niksar yoluyle Amasya'ya geldi. Eniştesi Dâvûd Paşa-zâde Dâmâd Mustafa Paşa'yı Amasya'dan kovdu (11.1512). Bursa'da Yavuz, Sultân Ahmed'le muhâberesini yakaladığı Sd. Koca Mustafa Paşa'yı îdâm ettirip yeğenleri 5 şehzâdeyi boğdurdu. Halk mâteme gark olduğu için Yavuz, büyük sadaka dağıttı. Sultân Ahmed, Yavuz'un üzerine yürüdü. Bursa Yenişehri'nde kardeşi Yavuz'a yenilip katledildi.

Şehzâde Sultân Ahmed Han'ın çocukları:

ŞEHZÂDE MURÂD (Amasya 1495?-Fârs 5.1519 = 24?): Bolu sancak beyi 19.6.1509, Yavuz'un cülûsunda babası Sultân Ahmed'in Amasya sancak beyi, babasının katlinde Amasya'dan İran'a kaçtı, Şâh tarafından Osmanlı taht adayı îlân edildi, Şâh İsmâîl'e dâmâd olup Fârs'da dirlik aldı ve Kızılbaş oldu. Safevî sancak beyi oldu (*Top. Sar. Arş.*, E 6.522). Lalası Hüseyn Bey idi. =1. Şâh-nevâz Hâtûn (*Paşa Livâsı*, 473, no.25). =2. Fülâne Beğim b.Şâh İsma'îl Safevî, izdivâcı 1513, izdivâç müddeti 6 yıl. Şehzâde Murâd'ın oğulları: ŞEHZÂDE ʻOSMÂN, ŞEHZÂDE MUSTAFA ve ŞEHZÂDE MEHMED: Üçü de 14.5.1513'de İstanbul'a sevkedilip boğuldu. Çok küçük çocuklardı. Büyüğü İstanbul'da Bâyezîd Câmii'nde, ortancası Bursa'da Şehzâde Kaasim (b. Çelebî Sultan Mehmed) Türbesi'ndedir.

ŞEHZÂDE ʻALÂEDDÎN (Amasya 1496?- Kaahire, 14.5.1513 = 17?): Şâhkulu ihtilâlinin bastırılmasına katıldı ve Sadrâzam Hâdim ʻAlî Paşa'nın şehid düştüğü bu meydan muhârebesinde (2.7.1511) ok isâbeti alarak yaralandı. Yanında Dulkadır, Ramazân ve Turgut beyleri olduğu hâlde 19.6.1512'de Bursa'yı işğâl edip babası nâmına hutbe okuttu. Babası

tarafından Konya sancak beyi yapıldı. Amcası Yavuz üzerine gelince Bursa'yı bıraktı. Afyon'da babasıyle buluştu. Babasının katlinde Dârende-Kudüs yoluyle Kaahire'ye geldi. Az sonra Kaahire'de vebâdan öldü ve Becâsî Türbesi'ne gömüldü. =Fülâne Hanım-Sultân b.'Ayn-i Şâh Sultân (b. Bâyezîd II). =Sultân-zâde Dâmâd Sultân Ahmed Göde Akkoyunlu, hala kızı. Bu izdivâcdan: FÜLÂNE SULTÂN.

ŞEHZÂDE SÜLEYMÂN (Amasya 1497?-Kaahire, 25.4.1513=16?): Babasının katlinde ağabeyi ‘Alâeddîn ve lalaları Hüseyn Bey'le Memlûkler'e sığınıp Kaahire'ye geldi. Kendilerine Bulak Sarayı tahsîs edildi. Az sonra vebâdan ölüp Dâmâd Emîr Becâsî türbesine gömüldü. Cenâzesinde Sultân Kansu bulundu. Kızları: FÜLÂNE SULTÂN ve FÜLÂNE SULTÂN.

ŞEHZÂDE ‘OSMÂN (Amasya 1498?-Bursa, 24.4.1513=15?): Çankırı sancak beyi. Amcası Yavuz tar. boğduruldu, Bursa'da medfûn.

ŞEHZÂDE ‘ALÎ (1499?-24.4.1513=14?): Bursa'da katledildi.

ŞEHZÂDE MEHMED (1500?-24.4.1513=13?): Bursa'da katledildi. 19.6.1512'de babası tar. Bursa sancak beyi yapılmıştı (*Top. Sar.* Arş., E 2.667).

ŞEHZÂDE KAASİM (1501 – Kaahire, 29.1.1518 = 17): 1.1513'de lalası tar. Mısır'a kaçırıldı. Memlûk sultânlarının oturduğu Kaahire'de Kal'atü'l-Cebel'de dâire tahsîs edildi. Yavuz, Mısır'a harb açınca, Memlûkler tarafından Osmanlı tahtı adayı îlân edildi. Merc-i Dâbık meydan muhârebesinde başının üzerine Osmanlı sancağı açılarak Memlûk tarafında bulundu. Yavuz, Mısır'da kaldığı müddetce bu yeğenini arattı, çok iyi gizlendiği için bulunamadı. Fakat az sonra yakalandı. Dâmâd Emîr Becâsî Türbesi'ne gömüldü. Cenâze namâzı bütün Kaahire câmîlerinde birden kılındı. Yakalanıp îdâm edildip izaman Yavuz, Mısır'dan çıkmıştı. Kellesi Şâm'da bulunan Yavuz'a gönderilip oraya defnedildi. Yavuz, yeğeni için, Ridâniye meydan muhârebesinde de Memlûk saflarında bulunmasına rağmen, Mısır'da devlet cenâze töreni yapılmasını emretti.

KAMER SULTÂN: =Dâmâd Mehmed Çelebî b. Mustafa Bey (1508'de Midilli sancak beyi) b. İskender Paşa, izdivâcı 1508 (şu hâlde Sultân'ın

doğumu 1493'e doğru). Çocukları: **Fülâne Hanım-Sultân**. Kamer Sultân, babasının yanında Bursa'da medfûndur.

FATMA SULTÂN: =Dâmâd Mehmed Bey (doğ. 1490) b. Sadrâzam Koca *Dâvud Paşa*, izdivâcı 1508. Bu Sultân'ın da 1493'e doğru doğması gerekir.

FÜLÂNE SULTÂN: =Dâmâd Süleyman Bey, silâhdâr, izdivâcı 1508.

3) ŞEHZÂDE SULTÂN Ebü'l-Hayr Mehmed Şâh- KORKUT HÂN (Amasya 1467 – Bursa, 10.3.1513 = 46): 2. velîahd 6.11.1483 – 27.3.1512 = 28, 4, 21. Medfun olduğu yer Bursa, Orhân Gaazi Türbesi. 1481'e kadar İstanbul'da dedesi Fâtih'le berâber yaşadı. Babası Amasya'dan gelinceye kadar 18 gün saltanat nâibi oldu (3-21.5.1481). Saruhân (Manisa) sancak beyi 30.12.1483-1502+3.1511-3.1513, Teke (Antalya) ve Hamîd (Isparta) sancak beyi 1502 – 3.1511. İlâveten Bergama sancağını, sonra tekâr Saruhân'ı, sonra Aydın ve Sığla (İzmir) sancaklarının ikisini birden istedi, bu isteklerinin hepsi reddedildi. 3.1511'de izinsiz sancağı Antalya'yı bırakıp Manisa'ya, Marmara'dan gemiyle 30.3.1512'de İstanbul'a geldi. 6.4.1512'de babası ile görüştü. Kardeşi Yavuz, İstanbul'a gelince, Çekmece'de karşılayıp bîat etti. Yavuz, ağabeyine Teke, Hamîd, Midilli sancaklarını verdi. Korkut Hân, ilâveten Aydın, Sığla, Menteşe, Saruhân'ı istedi, Yavuz reddetti. Bergama'da tevkıyf edilip Bursa'ya getirilerek boğuldu. Antalya'da Korkuteli kasabası hâlâ adını taşıyor. Sünneti dedesi Fâtih tar. kardeşi Yavuz'la berâber 1480'de Ist.'da yapıldı. 29.5.1509'da gemiyle Kaahire'ye geldi. Sultân Kansu (1501-1516) tarafından karşılandı. Mısır'da 1 yıldan fazla kaldı. 25.5.1509'da Dimyât limanına ayak bastığı Mısır'dan 11.7.1510'da Sultân'a vedâ etti, gene gemiyle Antalya'ya döndü. Fâtih'in ölümünde, kardeşleri Mehmed ve Mahmûd ile Ist.'da idi. Antalya'da Yeni Câmî, Manisa Akhisârı'nın Ballıca köyünde (ki burada 6 ay oturmuştu) 1499'da câmî ve çeşme yaptırdı. Lalaları Hüsâm, İskender ve Hüseyn Beyler'dir. Hat hoca Şeyh Hamdullâh'dır. Sultân Korkut Çelebî, "Harîmî" mahlasiyle 3 dilde şiir yazmıştır (Berîn Türsan, *Korkut Dîvânı*, Türkoloji me'zûniyet tezi, T 347, 1951, 118 s.). Bestekâr, sâzende, âlim, hattât olup bâzı bestelerinin notası günümüze gelmiştir. Eserleri (bâzıları Ar., bâzıları Türkçe'dir): ahlâk'dan *Wesîletü'l-Ahbâb* (Korkut'un elyazısıyle Ayasofya Küt. 5.529, te'lîfi 4.6.1509), fıkh'dan *Hallü İşkâki'l-Efkâr* (Ayasofya 1.142), fıkh'dan *Korkudiyye*, tasavvuf'dan *Dâwetü'n-Nefsi't-Tâlika* veyâ *Reddü'n-Nefsi'l-Câmi'a* (Ayasofya 1.763), kelâm'dan *Şerhü Elfâzı Küfr* veyâ

Hâfizü'l-İnsân (Ayasofya 2.285); Seyyid Şerîf Cürcânî'ye yazdığı hâşiyeler bugün kayıptır. Sultân Korkut, ilmi yanında, Türk denizciliğini himâyesi ve Osmanlı cihânşümûl deniz politikasının kurucularından olmakla da meşhurdur. Çocukları:

ŞEHZÂDE FÜLÂN (ölm. 1512): Küçük yaşta öldü.

ŞEHZÂDE FÜLÂN (ölm. 1510): Küçük yaşta öldü.

FATMA SULTÂN (ölm. 1528'den sonra): =Dâmâd ‘Alî Bey (Karası sancak beyi) b. Müstansır Bey. İzdivâcı 1511'den önce.

FERAH-ŞÂD SULTÂN: En geç 1495 doğumludur. Ist.'da mescid, mekteb ve yanında kendisi için türbe yaptırdı. =1. Dâmâd *Malkoçoğlu* ‘Alî Bey, izd. 1511'den önce, 1514'de Çaldıran'da şehîd, akıncı sancak beyi =2. Dâmâd Mehmed Balı Efendi (ölm. 1572), medfeni Kızıltaş mektebinde türbe, izdivâcı 1515, sırkâtibi (ölümünde 80 yaşlarında olmalıdır). Bu 2. izdivâcdan: **Sultân-zâde Fülân Bey**, bunun oğlu Fülân Bey, bunun kızı Fülâne Hâtûn. Bu Hâtûn, önce Sinân Paşa, sonra Güzelce Mahmûd Paşa ile evlendi, ikincisi 12.1604'de ölmüştür.

4) YAVUZ SULTÂN SELÎM HÂN I (1470a – 22.9.1520 = 50).

5) ŞEHZÂDE SULTÂN ŞEHENŞÂH HÂN (Amasya 1474 – Konya, 2.7.1511 = 37): Medfun olduğu yer Bursa, Murâdiye, II. Murâd Türbesi civârında Şehzâde Mustafa Türbesi. Manisa'da Yirmi-sultânlar Türbesi'ni ve annesi adına 1490'da Hâtûniye câmî ve medresesini yaptırdı. Saruhân sancak beyi 1481-3, Konya beylerbeyi (ağabeyi Şehzâde ‘Abdullah yerine) 6.11.1483-2.7.1511 = 27, 7, 26.1480'de İstanbul'da dedesi Fâtih tarafından Eski Saray'da ağabeyi Yavuz ve dîğer kardeşleri ile sünnet edildi. Lalası: Mustafa Bey (1503'de Ağrıboz sancağından ayrıldı, sonra Kayseri sancak beyi oldu) (*Paşa Livâsı*, 471, no.9). Dîğer lalası: Hayder Bey, sonra Paşa =Mükrime Hâtûn, Şeh. Mehmed-Şâh ann., med. Bursa, Murâdiye, Mükrime Hâtûn Türbesi. Şehzâde Şehenşâh'ın oğulları:

ŞEHZÂDE MAHMÛD (ölm. İstanbul 1510): Medfun olduğu yer Fâtih Camii, Mehmed-Şâh'dan küçükdür.

ŞEHZÂDE MEHMED-ŞÂH (Konya 1488?-Bursa, 16.12.1512 = 24?): Medfun olduğu yer Bursa, annesi Mükrime Hâtûn Türbesi. 1489 bahârında

İstanbul'da amcası Şehzâde Mehmed'le berâber sünnet düğünü yapıldı. Yenişehir sancak beyi, sonra Beyşehri sancak beyi 1502-1511, Karamân vekâleten (babasının yerine) 2.7.1511 – 12.1512 = 1, 5. Lalası (1503'den îtibâren) Hüseyin Bey (*Paşa Livâsı*, 472, no.10). =Şâhnisâ Sultân b. Velîahd-Şehzâde ‘Abdullah (doğ. 1484), amca-zâdesi, yaşca Mehmed-Şâh'dan 4 yaş kadar büyük.

6) ŞEHZÂDE SULTÂN MAHMÛD HÂN (Amasya 1475 – Manisa 1507b = 32): Medfun olduğu yer Bursa, Murâdiye, Şehzâde Mahmûd Türbesi (ahşâsı Manisa'da Şehzâdeler Türbesi'nde). Kastamonu, sonra kardeşi ‘Alem-Şâh yerine Saruhân (Manisa) Sancakbeyi 1502-1507. Şâir. Lalası: Husrev Bey, ‘Alâiye sancak beyi (*Paşa Livâsı*, 473, no.21). Sonraki lalası: Kaasim Bey (tâyîni 11.3.1504) *(Paşa Livâsı*, 472, no.17), nişâncı, musâhib ve hocası: Edirneli Necâtî Î'sâ Bey, sancak beyi, ölm. 1508, meşhur şâir ki bir kaç eserini Şehzâde'ye ithâf etmiştir. Nedîmi: Zâtî, meşhur şâir (Balıkesir 1477 – İstanbul 1546 = 69). Şehzâde Mahmûd'un çocukları:

HANÇERLİ FATMA SULTÂN (Kastamonu 1495? – Ist.1533a = 38?): Medfun olduğu yer Eyüb, Hançerli Sultan Türbesi. İstanbul'da 2 saray, Bursa'da 2 saray, İstanbul'da Şehremîni'de mahalle, câmî, medrese, hamam vs., İstanbul, Kastamonu, Bursa, Vize'de emlâk, evkaaf, hayrât (*Top.Sar.Arş.*, D 6.877). =Dâmâd Mehmed Bey, izdivâcı 1508, izdivâç müddeti 6 yıl, Karası sancak beyi, 1514'de Çaldıran'da şehîd, babası Mustafa Bey. Bu izdivâcdan: **Sultân-zâde Kaasim Bey** (1511? -13.10.1531=20?) (bunun oğulları: çocukken ölen ‘Ubeyd Bey ve 1599/1600'de 70 yaşlarında ölen ‘Abdullâh Bey) ve **Sultân-zâde Mustafa Bey** (1528'de hayatta).

‘AYŞE HUNDÎ SULTÂN: Medfun olduğu yer Bursa, Eski Mustafa Türbesi = Dâmâd Ferruh Bey, izdivâcı 1508 (şu halde Sultân'ın doğumu 1493'e doğru), ‘ulûfecibaşı. Bu izdivâcdan: **Mihr-i Hân Hanım-Sultân**.

ŞEHZÂDE ORHÂN, ŞEHZÂDE MÛSÂ, ŞEHZÂDE EMÎR-SÜLEYMÂN: Şehzâde Mahmûd'un 3 oğludur. 14 ilâ 21 yaşlarında iken Bursa'da Ist.'a getirilip Yavuz'un emriyle îdâm edildiler (16.12.1512). Bursa'da babalarının türbesine gömüldüler ki, Murâd Hudâvendigâr Türbesi'ne yakındır. Bunlardan Şehzâde Orhân 1508'de Sinop sancak beyi, Şehzâde Mûsâ 1508-12'de Kastamonu sancak beyi oldu. Şehzâde Mûsâ'nın

1490 Kastamonu doğumlu ve 21 yaşında olduğu anlaşılıyor. *Tâcü't-Tevârîh*, Mûsâ, Emîr, ‘Osmân adlarını veriyor, *Künhü'l-Ahbâr*'da bu şehzâdelerin adları Mustafa, Orhân, Süleymân olarak geçiyor.

7) ŞEHZÂDE SULTÂN MEHMED HÂN (Amasya 1476? – Kefe 12.1504 = 28?): Medfun olduğu yer Bursa, Murâd Hudâvendigâr Türbesi (ahşâsı Kefe'de). Sünnet düğünü İstanbul, 1489 bahârı. Lalası Hüseyin Bey, Kefe sancak beyi. =Fülâne Hânım b. Mengli Giray Hân I (ki prensesin kızkardeşi ile, Yavuz Sultan Selîm evlendi) (*Paşa Livâsı*, 472, n. 134). Şehzâde Mehmed ölünce, müstakbel Kaanûnî Sultan Süleymân, az sonra, amcasının yerine, sancak beyi olarak, Kırım'da Kefe'ye gönderildi. Zîrâ Süleymân'ın babası Yavuz da Kırım Hânı'nın dîğer dâmâdı idi. Kefe'deki Osmanlı Hânedânı türbesini Evliyâ Çelebî ziyâret etmiştir. Yukarı İçkale'dedir. Evliyâ, şu isimleri veriyor: Şehzâde Meymendî, Şehzâde ‘Alem-Şâh, Şehzâde Kubâd, Şehzâde Bâyezîd-Şâh, Şehzâde ‘Alî-Hân, Meryem Sultân, Neslihân Sultân. Kefe'de medfûn bu isimleri Kaanûnî'nin evlâdı gösteriyor. Bu isimler gerçek olsa bile, bir kısmı Şehzâde Sultân Mehmed'in çocukları olabilir. Şehzâde Mehmed'in târîhen mazbût bir kızı ile bir oğlu:

ŞEHZÂDE MEHMED (1505-16.12.1512 = 7): posthume. İstanbul'da boğduruldu.

FATMA SULTÂN (Kefe 1500? – İstanbul 1556 = 56?): Med. İstanbul Eyüb, Hançerli Sultân Türbesi. Bursa'da emlâk ve hayrâtı var (*Paşa Livâsı*, 357).

8) ŞEHZÂDE SULTÂN ‘ALEM-ŞÂH HÂN (Amasya 1477?- Manisa 8.1502 = 25?): II. Bayezid'in 8. ve en küçük oğlu. Medfûn olduğu yer Bursa, II. Murâd Türbesi civârı. Hayrât ve vakıfları var. Lalası Hayder Bey. Menteşe sancak beyi 1490 (tahmînen 1481 de olabilir), buradan ağabeyi Korkut yerine Saruhân (Manisa) sancak beyi 1500-1502 (yerine ağabeyi Şeh. Mahmûd gönderildi). Oğlu ve 2 kızı:

ŞEHZÂDE ‘OSMÂN-ŞÂH (Menteşe 1492 – İstanbul, 16.12.1512=20): Boğduruldu. Medfûn olduğu yer Bursa, II. Murâd Türbesi yanı. Uzun müddet İstanbul'da II. Bâyezîd'in, dedesinin yanında yaşadı. Çankırı sancak beyi 16.3.1507 – 16.12.1512 = 5,9,1. *Rawzatü'l-İslâm*, bu şehzâdenin adına yazılmıştır.

‘AYŞE SULTÂN (ölm. 1520'den sonra) = Sultân-zâde Dâmâd Mehmed Çelebî b. Fâtma Sultân b. Bâyezîd II, halasının oğlu, aş. bkz.

FATMA SULTÂN (ölm. 1520'den sonra): Medfûn olduğu yer Bursa, babasının yanı.

II. Bâyezîd'in Kızları

1) SELÇUK SULTÂN (Amasya 1469 – İstanbul 1508 = 39?): Medfûn olduğu yer İstanbul Bâyezîd Camii, Selçuk Sultan Türbesi. Edirne, Drama, Serez'de emlâk, Edirne'de mahalle, câmî, ayrıca mescid, Serez'de câmî, medrese, zâviye, sebîl, Medîne için vakıflar, İstanbul Aksaray'da mescid (*Paşa Livâsı*, 388-90, no.238, II, 185-93). Vakıfları 1808'de hâlâ işler hâlde idi: *Top Sar.*, E. 795/1-4. Bu Sultân, doğumunda hayatda bulunan büyük-halasının (dedesinin halası) adını taşıyor.

=1. Dâmâd Ferhâd Bey (ölm. 1485), Trebniye knyezi Radivoe'nin kardeşi. Kilikya'da Memlûkler'le savaşırken muhârebede öldü. İzdivâcı 1484?, izdivâç müddeti 1 yıl kadar. Bu izdivâcdan: **Nesl-i Şâh Hanım-Sultân** (1486?-1550?=64?) (İstanbul'da han) =Halîl Paşa (izdivâcı 3.1510) (katli 1540, izdivâç müddeti 30 yıl) ve **Sultân-zâde Gaazî Husrev Bey/Paşa** (1484?-18.6.1541=57?): XVI. asrın en büyük askerlerinden, akıncı beyi. Bosnasarayı'nda öldü ve oradaki türbesine gömüldü. Bu şehri büyük bir merkez hâline getirdi. Câmî (1531), medrese (1537), imâret, kütübhâne, misâfir-hâne, saat kulesi, mekteb (1530), türbe (1542), hânkah (1530), muvakkıthâne, dârülhadîs, sebîl, hamam, bedesten, Halvetî dergâhı, şadırvân, 74 dükkânlı çarşı, 5 han (İmâret Hanı, Hân-ı Cedîd, Yeni Han, Tâclı Han, Koluk Hanı), Hersek'de Delvine köprüsü, Zırmanya çayı üzerinde değirmen, muazzam vakıflar, hayrâtının bir kısmıdır. Vakıflarının bir kısmı 122.000 dönüm toprak, 1.557.000 akça, 150.000 duka altındır. Bkz. Dr. Sawet Başagiç, Dr. Meh. Spaho, Hamdiyye Kreşevlyakoviç, *Husrew Beg*, Bosnasarayı, 3 c., 1907, 1907, 1930 (Hırvatca); Ciro Thulhelka, *Gazi Husrefbeg*, Bosnasarayı 1912. Ülkede geniş ölçüde İslâm'ı yaydı, pek çok Hırvat ihtidâ etti. Fethettiği başlıca kaleler: Zemun (1537), Kilis ve Goryan (1536). Resmî görevleri: Semendire sancak beyi 1521, Bosna sancak beyi 12.1521, Bosna beylerbeyisi (1526-12.1533, Belgrad sancak beyi 12.1533, gene Bosna beylerbeyisi 1536-1541. Oğlu: Mahmûd Bey (1510?-1541=31?), babasının yanında medfûn.

=2. Dâmâd Mehmed Bey (1514'de hayatta) b. Dâmâd Müderris Kara Mustafa Paşa (II Bâyezîd'in kızlarından Hadîce Sultan ile evli, aş.bkz.), Selçuk Sultân, bu zevcinin üvey teyzesi olur. Bursa subaşısı, sonra Bursa sancak beyi 1514'den itibaren, medfûn olduğu yer Bursa, babasının yanında. İzdivâcı 1486, izdivâç müddeti 22 yıl (*Paşa Livâsı*, 474, no.31). Bu izdivâcdan doğan 3 hanım-sultân: **Hân-zâde Hanım-Sultân** =Sultân-zâde Fülân Bey b. İlaldı Sultûn b. Bâyezîd II, teyze kızı, aş.bkz. **Fülâne Hanım-Sultân** =Fülân Bey b. Halîl Paşa, izdivâcı 1510 (bu Hanım-Sultân'ın üvey ablası Nesl-i Şâh Hanım-Sultân da gene 3.1510'da bu Halîl Paşa ile evlendi, yukarıda Selçuk Sultân'ın 1. izdivâcına bkz.). Fülâne Hanım-Sultân =1. Sadrâzam Yûnus Paşa, izdivâcı 1505 (Çocukları: Mehmed Çelebi) ve = 2. Defterdâr Mehmed Çelebî, izdivâcı 1518 (1521-1525'de başdefterdâr). Hanım-Sultan ile 12 yıl evli kalan Yûnus Paşa: Enderûn me'zûnu, sekbânbaşı, Anadolu beylerbeyi, vezîr, 2. vezîr, sadrâzam 23.1.1517 – 13.9.1517 = 0,7, 14, ilâveten ilk Mısır valiliği 10.4.1517-29.8.1517 = 0, 4, 19, Şâm'da, Mısır seferinden dönerken îdâm edildi.

2) HADÎCE SULTÂN (Amasya 1465? – Bursa 1500 = 35?): Medfûn olduğu yer Bursa, Hadîce Sultan Türbesi (oğlu tarafından yaptırıldı). İstanbul'da Edirnekapısı'nda mahalle, mescid, mekteb, çeşme. =1. Dâmâd Müderris Kara Mustafa Paşa (îdâmı Söğüt 1483), izdivâcı 1479?, izdivâç müddeti 4? yıl. Mehmed Bey b. Hamza Bey b. **Yahşı Bey** oğlu olan Paşa, vezîr (1470-1474+1481) olup Bursa sancağı verildi, orada îdâm edildi. Hadîce Sultân, Gedik Ahmed Paşa tarafından Cem tarafdârlığıyle ithâm edilip II. Bâyezîd'e öldürtülen zevci dolayısıyle pâdişâh babası ile bozuşup İstanbul'u terketti, Bursa'ya yerleşti. Paşa'nın oğlu tar. yaptırılan türbesi, Emîr Buhârî yakınlarındadır ve karşısında dedesi Hamza Bey'in türbesi vardır. Tırhala'da câmî, medrese, imâret, hamam vs., İnegöl'de hayrât yaptırmış, Bender kalesini tâmîr ettirmiştir. İlk izdivâcından olan oğlu Dâmâd Mehmed Bey, üvey annesi Hadîce Sultân'ın hemşîresi Selçuk Sultân ile evlendi (yukarıda bkz., no.1). Bu izdivâcdan: **Sultân-zâde Ahmed Çelebî** (1480?-1500'den sonra), med. babasının türbesi ve **Hân-zâde Hanım-Sultân**. =2.Dâmâd Fâik Paşa, izdivâcı 1483'den sonra.

3) İLALDI SULTÂN (ölm. 1518'den önce): Kratova'da emlâki var. =Dâmâd Ahmed Ağa (sonradan: Hâin Ahmed Paşa), Arnavud, Enderûn me'zûnu, yeniçeri ağası, Rûmeli beylerbeyi (1521), 3. vezîr 1522, 2. vezîr, Mısır beylerbeyi 15.7.1523-8.1524, Kaahire'de îdâm edildi. Çocukları: **Şâh-**

zâde ‘Ayn-i Şâh Hanım-Sultân (ölm. 1531'den sonra) (emlâki: *Paşa Livâsı*, 380-1, no.595)= ‘Abdüsselâm Çelebî b. ‘Abdü'l-‘Allâm (başdefterdâr 1524-1525, Küçükçekmece'de medrese, medfûn bulunduğu imâret, Hasköy'de câmî, Küçükpazar'da mekteb) (oğulları: Mehmed Çelebî) ve **Sultân-zâde Fülân Bey** = Fülâne Hânım-Sultân b. Selçuk Sultân (bkz. yukarıda no.1) b. Bâyezîd II, teyze oğlu.

4) GEVHER-MÜLÛK SULTÂN (Amasya 1467?- İstanbul 1550 = 83?): Medfûn olduğu yer Eyüb'de yaptırdığı mekteb yanındaki kendi türbesi. =**Dukagin-zâde** Dâmâd Ahmed Paşa (îdâmı Amasya, 4.3.1515) (sadâreti 18.12.1514-4.3.1515=0,2,17), izdivacı 1480?, izdivaç müddeti 25? yıl. Çocukları: **Nesl-i Şâh Hanım-Sultân** (ölm. 1559) (İstanbul'da Edirnekapısı'nda mahallesi, mescidi, Sarıyer'de medfûn bulunduğu câmii) =İskender Paşa (ölm. İstanbul 1579), Dukagin-zâdeler'dendir, Eyüb'deki mektebinde medfûndur. Oğlu Mustafa Sun'î Bey (ölm. 1602?) şâirdir; bunun oğlu Mehmed Bey (ölm. 1623); İshak Paşa'nın dîğer oğlu Hasan Paşa, bunun oğlu Mustafa Bey (ölm. 1632a)'dir. –**Sultân-zâde Mehmed Paşa** (ölm. İstanbul, 21.1.1557), şâir, Haleb, sonra Mısır (5.1.1554-5.3.1556=2,2,1) beylerbeyisidir. ='Ayşe Hân-zâde Mihr-ü Mâh (Mihr-i Hân) Hanım-Sultân b. ‘Ayşe Sultân (bkz. aşağıda no. 5) b. Bâyezîd II, teyze-zâdesi, izdivâcı 27.11.1503 (*Paşa Livâsı*, 474, no. 33).

5) ‘AYŞE SULTÂN (Amasya 1465?- İstanbul 1515'den sonra): Medfûn olduğu yer İstanbul, Vefâ'daki türbesi. Biga'da mâlikâne, Gelibolu'da câmî, mescid, mekteb, emlâk, vakıflar, Edirne'de câmî (*Paşa Livâsı*, 384-5, no.302). =Dâmâd Güveği Sinân Paşa (ölm. 12.1.1504) (*Paşa Livâsı*, 475, no.34). izdivâcı Amasya 1480?, izdivaç müddeti 24? yıl (*Paşa Livâsı*, 374, no. 33; Top. Sar. Arş., 5.455). Medfûn olduğu yer Gelibolu'daki türbesi. Sultân bu zevci ile Kütahya, Gelibolu ve Rûmeli'nde yaşadı, dul kalınca İstanbul'a yerleşti. Paşa'nın Mekke ve Medîne için vakıfları ve hayrâtı (*Paşa Livâsı*, II, 207-11'deki vakıf-nâme), Edirne'de emlâk, câmî, kervansaray, Gelibolu'da zâviye, câmî, türbe, İpsala ve Keşân'da emlâki (*Paşa Livâsı*, 453-5, no. 278) vardır. Paşa'nın ilk izdivâcından olan kızı II. Bâyezîd ile evli olduğu için pâdişâhın hem kayınpederi, hem dâmâdıdır. Enderûn me'zûnu, Anadolu beylerbeyisi (1481), kapdân-ı deryâ (1491/2 – 1492/3). Bu izdivâcdan 6 çocuk doğdu: **Sultân-zâde Ahmed Bey**; **Sultân-zâde Mustafa Bey; Hân-zâde ‘Ayşe Mihr-ü Mâh (Mihr-i Hân) Hanım-Sultân=Dukagin-zâde** Sultân-zâde Mehmed Paşa, teyze-zâde (bkz.

yukarıda no.4'de Gevher-Mülûk Sultan) (çocuklar): **Gevher-Şâh Hanım-Sultân** = İbrahim Bey b.'Ömer Bey (kızları Fatma Hâtûn = İskender Bey, ‘Alâiye Sancakbeyi, izd. 1518); **Kamer-Şâh Hanım-Sultân** =Ahmed Bey b. Sadrâzam Mesîh Paşa; **Fatma Hanım-Sultân**='Alî Bey b. Sadrâzam Mesîh Paşa, nişân 1506 (bu izdivâcdan: Ahmed Bey = Fülâne Hanım-Sul. b. Fatma Sultân, bkz. aşağıda no.16). Mesîh Paşa: Paleologos hânedânından mühtedî, 12.1479 Rodos seferi serdârı, 1501'de Galata'da yangında kazâen öldü.

6) ŞÂH-ZÂDE HUNDÎ SULTÂN (Amasya 1470?-Bursa 1511 = 41?): Medfûn olduğu yer II. Murâd Türbesi civârı. Keşân'da emlâki (*Paşa Livâsı*, 387-8, no.237). =**Hersek-zâde** Dâmâd Ahmed Paşa (Hersek, 1.5.1456 - Mar'aş yakınları, 21.7.1517 = 61, 2, 21), izd. 1481, izd. müd. 30 yıl, zevcinden 14? yaş küçük. Medfûn olduğu yer Dil İskelesi/Yalova. Stephan Vukçiç Kasariç (Hersek dukası) ile Barbara von Landshut oğlu, vezîr 2.1487, 8.3.1497 – 26.4.1516 arasında 5 def'ada toplam 8, 2, 18 müddetle sd. Çocukları: **Sultân-zâde Mûsâ Bey; Sultân-zâde Mustafa Bey** (1533'de Bozok sancak beyi iken âsîlere karşı şehîd); **Kamer-Şâh Hanım-Sultân; Hümâ-Şâh Hanım-Sultân** (ölm. 1551'den sonra).

7) ‘AYN-İ ŞÂH SULTÂN (ölm. İstanbul 1513'den sonra): Med. İstanbul, Beşîr Ağa Medresesi civârında 1506'da yaptırdığı mektebinde: =**Akkoyunlu** Dâmâd Sultân-zâde Sultân Ahmed Göde (Farsça Gûdek) (Sivas 1476 – Tebrîz 1498 = 22), izdivâcı İstanbul 1490, izdivâç müddeti 8 yıl. İran sultânı Akkoyunlu Uzun Hasan Bey'in büyük oğlu Dâmâd Uğurlu Mehmed Paşa/Mîrzâ ile Fâtih'in tek kızı Gevherhân Sultan'ın oğlu, babasının katli üzerinde 1 yaşında iken annesi Gevherhân Sultân ile Sivas'dan İstanbul'a geldi (bkz. yukarıda Gevherhân Sultan bendi). İstanbul'da tahsil gördü ve hala oğlu olduğu ‘Ayn-i Şâh Sultân ile evlendirildi. İran'a gitti, bir kaç ay İran imparatoru olduktan sonra katledildi. Hem Fâtih'in, hem Uzun Hasan'ın torunu olur. Bu izdivâcdan: **Hân-zâde Hanım-Sultân** (*Paşa Livâsı*, 475, no.36) = Sultân-zâde **Yahyâpaşa-zâde** Balı Paşa, teyze-zâdesi (bkz. aşağıda no.8); **Fülâne Hanım-Sultân** = Şehzâde ‘Alâeddîn (1496?-14.5.1513) b. Velîahd-Şehzâde Ahmed b. Bâyezîd II (yukarıya bkz.), dayı oğlu (bu izdivâcdan 1 sultân doğdu).

8) ŞÂH-ZÂDE SULTÂN (ölm. 1520): =*Malkoçoğlu* Dâmâd Yahyâ Paşa (1450?-1506=56?), beylerbeyi 1481, vezîr 1505, Balı Paşa oğlu, izdivacı 1501/2, izdivaç müddeti 5 yıl. Bu izdivâcdan: **Sultân-zâde Yahyâpaşa-zâde Gaazî Küçük Balı Paşa** (ölm. Budin 8. 1543) = Fülâne Hanım-Sultân b. 'Ayn-i Şâh Sultân (yukarıda no. 7) b. Bâyezîd II, teyze-zâdesi; **Sultân-zâde Gaazî Koca Mehmed Paşa** (ölm. Budin 2.1548); **Sultân-zâde Gaazî Ahmed Bey** (ölm. Budin, 1543'den sonra). İlk iki sultân-zâde XVI. asrın en büyük kumandanlarından, akıncı beyleri ve biri biri ardı sıra Budin (Macaristan) beylerbeyileridir.

9) ŞÂH SULTÂN (1475?-1506'dan sonra): Medfûn olduğu yer Bursa, Şehzâde Mahmûd b. Bâyezîd II Türbesi. Edirne'de mescid, mekteb (1506), Dimetoka'da mekteb, mescid, emlâk, vakıflar (*Paşa Livâsı*, 385-6, no.236). =Dâmâd Nasûh Bey (ölm. 1506'dan sonra), Bosna Sancakbeyi 1464, İşkodra Sancakbeyi (1490), sonra Taşeli ve Silistre Sancakbeyi, izdivâcı 1490, izdivaç müddeti en az 16 yıl. Bu izdivâcdan: **Fülâne Hanım-Sultân**.

10) HÜMÂ SULTÂN (ölm. 1504'den sonra): İstanbul'da zevci adına câmî yaptırdı (1504). Medfûn olduğu yer İstanbul, Balı Paşa Camii, zevcinin yanında. =Dâmâd Antalyalı Balı Paşa (ölm. 1494), izdivacı 1482?, izdivaç müddeti 10? yıl, vezîr 1482?, Antalya'da câmî.

11) FÜLÂNE SULTÂN = Dâmâd Muslih Bey, izdivâcı 1504.

12 FÜLÂNE SULTÂN (1484?-?) =Dâmâd Gaazî Yâ'kub Paşa (ölm. Selânik 1502a), izdivâcı 1498, izdivaç müddeti 4 yıl, vezîr 1498, ünlü akıncı beyi.

13) KAMER SULTÂN: Medfûn olduğu yer Bursa, annesi Gülruh Hâtûn Türbesi =Dâmâd Kara Dâvûd Paşa (ölm. Gelibolu 1505), nişâncı 1488-1502/3, kapdân-ı deryâ 1502-3'de bir kaç ay, vezîr 1503, medfûn olduğu yer Gelibolu. Üsküdar ve Üsküb'de câmî ve imâret. Bu izdivâcdan: **Fülâne Hanım-Sultân** =Mesîh Bey, mîralay (*Paşa Livâsı*, 475, no.35).

14) FÜLÂNE SULTÂN (1475?-?) = Dâmâd Koca Dâvûd Paşa (ölm. Dimetoka, 20.10.1498), izdivâcı 1489, izdivaç müddeti 9 yıl. Arnavud devşirme, Enderûn me'zûnu, sancak beyi, Anadolu 1471 ve sonra Rûmeli beylerbeyisi, vezîr, sd. 1482-1497=15 yıl. İstanbul'da adını taşıyan semtte câmî (1485), meydan, kışla, saray, han, hamam, imâret, medrese, mekteb,

çeşme, türbe (1485), Üsküb'de hamam. Bu izdivâc ile ayni günde Paşa'nın ilk eşinden olan oğlu Mustafa Paşa da bu Sultân'ın bir hemşîresi ile evlendi (bkz. aşağıda no.15). Bu izdivâcdan: **Sultân-zâde Mehmed Bey** (doğ. 1490), **Dâmâd** =Fatma Sultân (doğ. 1493) b. Velîahd-Şehzâde Ahmed b. Bâyezîd II, dayı kızı (yukarıda bkz.), izdivâcı 1508.

15) KAMER-ŞÂH SULTÂN (1476?-?): Medfûn olduğu yer Bursa =Dâmâd Mustafa Paşa (1474-1524=50), izdivâcı 1490, 1512-3'de Velîahd-Şehzâde Sultân Ahmed'in vezîri, ayni gün babası Sadrâzam Koca Dâvûd Paşa da Kamer-Şâh Sultân'ın bir ablası ile evlendi (*Paşa Livâsı*, 476, no. 4, 474, no.29, no.30, 405-12, no.246) (bkz. yukarıda no.14). Bu izdivâcdan: **Sultân-zâde Mehmed Çelebî, Sultân-zâde Ahmed Çelebî, Sultân-zâde Süleymân Çelebî,** ilk ikisi 6.12.1503'de İstanbul'da tâûn'dan öldüler, büyükleri 12 yaşında idi.

16) SOFİYYE FATMA SULTÂN: Medfûn olduğu yer Bursa, Velîahd-Şehzâde Ahmed Türbesi. Bursa'da vakıflar. =Dâmâd Güzelce Hasan Bey, izdivacı 1504?, Hayrabolu'da câmî, Dimetoka'da emlâk (*Paşa Livâsı*, 416, no.253). Bu izdivâcdan: **Sultân-zâde Dâmâd Mehmed Çelebî** ='Ayşe Sultân b. Şehzâde ‘Alem-Şâh b. Bâyezîd II, dayı kızı, yukarıya bkz.; **Fülâne Hanım-Sultân** =Ahmed Bey b. ‘Alî Bey (=Fatma Hanım-Sultan) b. Sadrâzam Mesîh Paşa (bkz. yukarıda no. 5).

17) FATMA SULTÂN (ölm. 1512'den önce): İstanbul, Bursa, İznik, Dimetoka'da vakıflar ve mülkler (*Paşa Livâsı*, 582-4, no.234). = İsfendiyâroğlu (**Cândâroğlu**) Dâmâd Mîrzâ-Mehmed Paşa (ölm. 1530?) b. Kızıl Ahmed Paşa. Bu Sultân zevcesi öldükten sonra Mîrzâ-Mehmed Paşa, bu Sultân'ın yeğeni (birâder-zadesi) Şehnisâ Sultân ile evlendi (yukarıda Velîahd-Şehzâde ‘Abdullâh'a bkz.). Bu izdivâcdan: **Sultân-zâde Mehmed Bey** (1514'de Karası sancak beyi iken Çaldıran'da şehîd), **Dâmâd**=Gevher-hân Sultan b. Yavuz Sultan Selîm (bkz. aşağıda Yavuz S.S.), dayı kızı, izdivâcı 1509. **Sultân-zâde Hacı Ahmed Paşa** (ölm. 1588): Enderûn me'zûnu, çakırcıbaşı, imrahor 1555, Karamân beylerbeyi 1587, Şâm 1564, tekrâr Karamân 1571, vezîr, II. Selîm ve III. Murâd'a musâhib; Üsküdâr, Doğancılar'da Sinân yapısı saray, türbe, mescid, hamam (1585) (Konyalı, *Üsküdar Târîhi*, II, 439).

İkinci Bâyezîd kızları hakkında vesîkalardan çıkartılabilen bilgiler bugün için bu kadardır ve ileride yeni arşiv vesîkaları incelenerek daha

genişletilmesi ve tashîh edilmesi mümkin gibi görünmektedir. Vesîkalarda Sultânların adlarının çok def'a zikredilmemesi, sâdece pâdişâhın kızı olarak belirtilmeleri, daha doğru bir liste düzenlemeyi engelliyor. Meselâ yukarıdaki sultânların bâzıları ayni prenses olabilir ve birden fazla izdivâc yapmış bulunabilirler. Fakat böyle bir birleştirmeye girişmek bugün için mümkin görünmüyor.

YAVUZ SELÎM I ÂİLESİ

(1470 – 1520) (1512 – 1520)

12) SELÎM I YAVUZ, Gaazî, "Selîm, Selîmî" (Amasya 1470a – Sırt köyü/Edirne yolu, 22.9.1520, saat 20.30 = 50) (saltanatı: 24.4.1512-22.9.1520=8,4,28) (Halîfe: 29.8.1516 – 22.9.1520=4,0,24): Velîahd 27.3.1512 – 24.4.1512 = 0,0,28. Cülûsunda 42 yaşında. Kabri İstanbul Sultânselîm Câmii'nde Sultânselîm Türbesi'nde (1522) ki tek başına yatar, sonradan yanına hiç kimse konmamıştır. Ölümü 9 gün saklandı. 1.10.1520'de cenâze namazı, cenâzeyi Edirnekapısı'nda karşılıyan Kaanûnî Süleymân'ın iştirâkiyle Fâtih Câmii'nde kılındı. Şîrpençe denen sırtında çıkan çıbandan, bu çıbanın geç ve yanlış tedâvîsinden öldü. 1480'de dedesi Fâtih tarafından İstanbul'da Eski Saray'da sünnet ettirildi (şehzâdeler Ahmed, Korkut, Şehenşâh, Alemşâh ve Oğuzhân ile berâber).

74. İslâm halîfesi oldu, Haleb'de ferâgat eden III. Mütevekkil'in (cülûsu 1509) yerine halîfe îlân edildi. 767 yıllık Abbâsî hânedânı sona erdi. Şehzâdeliğinde "Sultân **Selîm-Şâh** Hân" diye anılmıştır. Riyâziye, felsefe, edebîyat ve ulûm-i İslâmiyye'de âlim, ressâm, şâirdir. Türkce ve Arabca şiirleri de olmasına rağmen dîvânı Farsca'dır. A. N. Tarlan tarafından Türkce'ye çevrilmiştir. Dîvânı Berlin'de (1904) İmparator II. Wilhelm tarafından finanse edilerek müzehheb şekilde basılmıştır. Yavuz unvânı şehzâdeliğinden kalmadır. Şeyhülislâm Zenbilli Ali Efendi tarafından kılıç kuşatıldı.

Doğum târîhi 875 H. (1469/70) olarak veriliyor (*Tâcü't-Tevârîh* II, 397 ve *Künhü'l-Ahbâr*). Babasının cülûs ettiği 1481'den 1512'ye kadar iki ağabeyinden sonra ancak 3. velîahd iken, babasının son saltanat ayında, velîahd ağabeyi Ahmed âsî îlân edilip dîğer ağabeyi Korkut'un da hayatta şehzâdesi olmadığı için ve Ordu tarafından desteklenmesi sebebiyle Yavuz, velîahd îlân edildi ve babası ferâgat edince cülûs etti. Trabzon'da 24 yıl sancak beyliği yaptı (1487-1511). Şâh İsmâîl'in kardeşi İbrahim Mîrzâ'yı esîr ederek Trabzon'a getirdi, İstanbul'un emri üzerine salıverdi. 1511'de Menteşe sancağı verildi, gitmedi (*Top. Sar. Arş.*, E 6.185). Ayni yıl kendisine Rûmeli'nde 5 sancak birden verildi (Semendire, Vidin, Alacahisâr, Niğbolu ve İzvornik). 3.1511'de Kırım'ı ziyâret etti. Kırım'a kardeşi Şehzâde Mehmed ve oğlu Kaanûnî Süleymân'dan gayri Osmanoğlu

ayak basmamıştır. Şehzâdeliğinde Gürcistân seferleri ve 1507-8'de Şâh'ın kardeşini esîr almasıyle şöhret yaptı. Kırım'da Kefe-Akkermân-Kili yoluyle karadan İstanbul'a geldi, ağabeyi Korkut tarafından şehir dışında karşılandı ve cülûs etti. Daha önce Çorlu'ya kadar gelmiş, muvaffak olamamış, Karışdıran'da babasına mağlûb olmuş (3.8.1511), İneda'dan (İğne adası) gemiyle Kefe'ye gelmişti.

Îrân sefer-i hümâyûnu 20.3.1514-11.7.1515=1,4,9. Mısır sefer-i hümâyûnu 5.6.1516-26.7.1518=2,1,20 (Osmanlı târîhinin en uzun sefer-i hümâyûnu). Çaldıran zaferi 23.8.1514, Merc-i Dâbık zaferi 24.8.1516, Ridâniye zaferi 22.1.1517. Tebrîz'i fethi 6.9.1514, Şâm'ı fethi 27.9.1516, Kaahire'yi fethi 15.2.1517. Cezâyir'in resmen ilhâkı 15.5.1519. Hicâz'ın ilhâkı ve 12 yaşındaki Şerîf Ebû-Nümeyy'in Emânât-ı Mukaddese'yi Kaahire'ye gelip Yavuz'a teslîm etmesi 6.7.1517. Mısır seferinde Edirne muhâfızı: Kaanûnî Sultan Süleymân, İstanbul Muhâfızı: Pîrî Mehmed Paşa, Bursa muhâfızı: Hersek-zâde Dâmâd Ahmed Paşa. 10 günlük Edirne seyâhati 19.29.3.1514. İstanbul'dan Edirne'ye hareketi 30.8.1515. İstanbul'dan Edirne'ye dîğer hareketi 4.8.1518. Otağ-ı hümâyûnunda, Rodos seferine hareket için hastalığının geçmesini beklerken öldü, Rodos'u 2 yıl sonra oğlu aldı.

Dadısı: Gül-şîrîn Hâtûn (Eyüb, Abdurrahman Şeref Caddesi'nde mektebi ve kabri var). 22.9.1503'de tâyîn edilen lalası: **Fenârî-zâde** Şemsî Çelebi. Dîğer lalası: Süleymân Bey (1514'de Çaldıran şehîd düşen Süleymân Paşa) (*Paşa Livâsı*, 471, no.25). Başhocası: Hâce-i Sultânî Kastamonlu Halîmî Çelebi b. ‘Alî (ölm. Şâm 1518), Şeyhulislâm ‘Alâeddîn ‘Arebî me'zûnu, İran ve Mısır medreselerinde ihtisas, Mısır seferinden dönüşte Yavuz'la berâber Şâm'da iken ölüp oraya gömüldü, cenâzesine Yavuz katıldı (Dimetoka'da emlâki: *Paşa Livâsı*, 489, no.336). Hocası: **Taşköprülü** Musliheddîn Mustafa Efendi. Dîğer bir hocası: Muhyiddîn Çelebi. Nedîmi: Masraf-zâde Hoca-zâde Mehmed Paşa (ölm. 27.8.1518), müderris, nişâncı 14.10.1514-3.2.1517=2,3,20, 3. vezîr ve başdefterdâr 3.2.1517-27.8.1518=1,6,22, genç yaşında öldü. Dîğer nedîmi ve ölümünde baş ucunda bulunup *Yâ-Sîn* okuyan: Hasan Cân Çelebî.

Çaldıran'da Tâclı Beğim b. Sultan Yâ'kub b. Uzun Hasan'ı esîr aldı ki Şâh İsmâîl'in dayı kızı ve zevcesidir. Kazasker Tâcî-zâde Câ'fer Çelebi ile evlendirdi. Bu prensesin babası İran Akkoyunlu imparatoru (15.7.1478-

24.12.1490=12, 5, 10) (doğ. 1463) Sultan Yâ'qûb, Şâh İsm.'in dayısıdır. Prensesin annesi, Şîrwân-Şâh Ferruh-Yesâr'ın kızıdır.

=1. ‘Ayşe Hânım b. Mengli Giray I (*Top. Sar. Arş.*, E 6.185): Beyhân ve Şâh Sultânların annesidir.

=2. ‘Ayşe Hafsa Hâtûn (sonra Vâlide-Sultân) (1479?-İstanbul 19.3.1534=55?) b. ‘Abdü'l-Mu'în: Bâzı kaynaklarda Hafîsa ve Hafîza şekilleri görülür. Kaanûnî Sultan Süleymân, Hadîce Sultan, Fatma Sultan, Hafsa Sultan annesi. İzdivâcı Trabzon 1494?, müddeti 26? yıl. Vâlide-sultân 22.9.1520-19.3.1534=13,5,27. Kabri İstanbul, Sultânselîm Câmii'ndeki zevci Yavuz'un yanındaki türbesi ki bu türbe 1892 zelzelesinde yıkıldı. 1509'dan îtibâren oğlu Kaanûnî ile berâber Kefe (Kırım), Manisa, İstanbul, Edirne'de yaşadı ve oğlunun cülûsunda İstanbul'a gelip son 13,5 yılını İstanbul'da geçirdi. Edirne'ye yakın Hafsa kasabasını ihyâ edip adını verdi (Evliyâ Çelebi) ve burada külliye yaptırdı. Trabzon'da imâret, medrese, Aydın'da çeşitli hayrât, Niş yakınlarında Perakan kasabasında câmî, Marmaris'te câmî, hamam, han dîğer hayrâtı arasındadır. Fakat Manisa'da yaptırdığı ve 1520'den 1539'a kadar inşââtı devâm eden külliyesi ile meşhurdur (câmî 1532, bîmârhâne 1539, hamam, imâret, mekteb, hankah, fırın, kiler, mutfak, ahır vs.).

Yavuz'un KAANÛNÎ SULTÂN SÜLEYMÂN dışındaki oğulları: ŞEHZÂDE ORHÂN (1500?-1510?=10?), ŞEHZÂDE MÛSÂ (küçük öldü), ŞEHZÂDE KORKUT (küçük öldü). Binâenaleyh cülûsunda da, ölümünde de tek oğlu Şehzâde Süleymân idi. Ayrıca:

ÜVEYS PAŞA (1546'da Yemen'de şehîd): Â'lî'ye göre (*Künh*, Top. Sar., no. 1117 Revân, v. 464), Yavuz'un cariyeden olma oğludur. Zâten yüzü aynen Yavuz'a benzerdi ve bu yüzden Kaanûnî, kendisine hep İstanbul'dan çok uzak yerlerde görev verdi. Bağdâd, Haleb ve 1544'de Yemen beylerbeyisi oldu. Oğlu Kul Mehmed Paşa, şâir, serdâr, 1605'de vezîr olup ayni yıl Aydın'da yaşlı olarak öldü.

Yavuz'un Kızları

1) GEVHER-HÂN SULTÂN (1494?-?) = *İsfendiyâroğlu* Dâmâd Sultân-zâde Mehmed Bey (Çaldıran'da Karası Sancakbeyi iken şehîd 23.8.1514),

izdivâcı 1509, izdivâc müddeti 5. II. Bâyezîd'in kızı Fatma Sultân'ın oğludur, zevcesi Sultân da dayı kızı olmaktadır.

2) HADÎCE "HÂNIM" SULTÂN (Trabzon 1496?-İstanbul 1582=86?): Kabri İstanbul, Sultânselîm Câmii'nde Şehzâdeler Türbesi. Topkapı'da Sinân yapısı medrese, Aksaray'da Sinân yapısı câmî ve medrese, Edirnekapısı'nda mescid yaptırdı. =1. Dâmâd İskender Paşa (ölm. 18.8.1515), izdivâcı 1509, izdivâc müddeti 6, yş. 13?-19? İskender Paşa'nın ilk eşinden Memi Çelebi ve Hümâ Hâtûn adlı çocukları varken, bostancıbaşılıktan Ağrıboz sancak beyi olunca Sultan tezvîc edildi. Bu İskender Paşa'nın, bir sultan-zâde, II. Bâyezîd'in kızlarından birinin oğlu ve Hadîce Sultan'ın da hala-zâdesi olması kuvvetle muhtemeldir. Şimdilik daha tam bir şecere veremiyorum. Kapdân-ı deryâ (1511-18.12.1514=3), oradan vezîr ve 2. vezîr olup Amasya'da îdâm edildi. Sarıgüzel'de (İstanbul) 1505'de yaptırdığı mescidi 1460'a doğru Sadrâzam Kemânkeş Kara Mustafa Paşa câmî hâline getirmiştir. Bu izdivâcdan: **Sultân-zâde Mehmed-Şâh Bey, Sultân-zâde Süleymân Bey** (oğlu Mustafa Bey), **Sultân-zâde ‘Alî Bey, Nefîse Hanım-Sultân** (Kabri Sultânselîm Camii'nde) ve **Sultân-zâde Kara ‘Osman-Şâh Bey/Paşa** (1510?-Tırhala, 1567/68=58?): Kaanûnî, cülûs eder etmez, hem kendisi, hem babası sultan-zâde ve öz ablasının oğlu olan şehzâde muâmelesi yaptığı bu Osmân-Şâh'a, çocuk olmasına rağmen, kayd-ı hayât ile Mora, İnebahtı, Tesalya sancaklarının üçünü birden verdi. Osmân-Şâh, ölümüne kadar 48 yıl Tesalya'nın merkezi Tırhala'da oturarak burasını bir İslâm şehri ve kültür merkezi hâline getirdi. Câmî, imâret, medrese, mekteb, han, hamam, köprü, çeşme, kendi türbesi (Sinân eseri), İstanbul'da Koğacıdede'de câmî ve medrese (1.1539) yaptırdı. Kaanûnî'nin yeğeni ve dostu olup, Kaanûnî tarafından, şehzâdelerden sonra Osmanlı tahtının vârisi kabûl edilmişti.

=2. Dâmâd Makbûl Maktûl İbrâhîm Paşa b. Yûnus Bey (mühtedî) (Parga, 25.4.1495 – Topkapı Sarayı'nda kemendle boğulması 15.3.1536 gecesi = 40, 10, 20): izdivâcı İbrahim Paşa Sarayı, 1.6.1524 (düğünün başlaması 22 mayıs), izdivâc müddeti 11, 9, 14, yaşı 28?-40?, zevcinden 1? yaş küçük (İbrâhîm Paşa Sarayı, 1675'e kadar Topkapı Sarayı müştemilâtından sayılarak Enderûn mektebi ve kışlası olarak kullanıldı, bir kısmı bugün de ayakta ve müzedir; Eyüb Sütlücesi'nde muhteşem parkı da ünlüdür). İbrahim Paşa, 6 yaşında esîr edilip köle olarak Manisa'da zengin bir Türk dul hanımına satıldı, onun tarafından evlâd edinilip çok yüksek bir tahsil

gördürüldü. Manisa'da sancak beyi olan müstakbel Kaanûnî ile yaşça akrân idi, tesâdüfen tanıştılar, dost oldular. Velîahdin hâsodabaşısı, cülûsunda hâsodabaşı ve bu makamdan def'aten sadrâzam oldu (27.6.1523-15.3.1536=12,8,18). 28 yaşında idi. Kemençeci, Mevlevî, Batı dillerine vâkıf, büyük diplomattı. Muhsine Hâtûn adlı zevcesi vardı. İlâveten serasker ve Rûmeli beylerbeyisi oldu. Kaanûnî'nin muhteşem sefer-i hümâyûnlarına katıldı. Sonra şehzâdeler gibi ibrişim kemendle îdâm edildi. Galata'da Cânfedâ tekkesinde medfûndur. İbrahim Paşa, Rûm veyâ İtalyan asıllı Parga'lı bir gemicinin (İbrahim Paşa, sonradan babasını getirdi. Yûnus Bey adıyle sancak beyi yaptırdı ve 2 kardeşini Enderûn mektebine verdi) oğludur. Hâdim Süleymân Ağa'nın yerine hâsodabaşısı oldu ki, Sadrâzam Hâdim Süleymân Paşa'dır ve İbrahim Paşa'dan bir müddet sonra sadrâzam olmuştur. İbrahim Paşa, Mohaç'ta, Budapeşte'nin, Tebrîz'in, Bağdâd'ın fethinde, Kaanûnî'ye refâkat etti. Düşmesinde en büyük âmil, Hurrem Hasekî-Sultân'dır. Paşa'nın başlıca hayrâtı: Semendire yakınlarında Kolari kasabasını kurarak burada palanga (ahşâb kale), câmî, 2 han, depolar; Osiyek Köprüsü (Drava üzerinde), Galata'da (İstanbul) câmî, Niğbolu'da câmî, medrese, şadırvân, Kumkapı'da (İstanbul) câmî (1532), Selânik'te câmî, suyolları, Aksaray'da (İstanbul) Orta Câmî, Hezargrad, Filibe, Mekke'de çeşitli hayrât. Bu izdivâcdan: **Sultân-zâde Mehmed-Şâh Bey** (1525?-?) (Kabri Şehzâde Camii'nde); **Fülâne Hanım-Sultân** (Kabri Şehzâde Camii'nde)=Mehmed Ağa; **Hânım** (ismi böyledir) **Hanım-Sultân** (Kabri Hurrem Sultân Türbesi'nde, Aksaray'da mescid ve vakıfları: *Paşa Livâsı*, 518) ='Abdü'l-Kerîm Bey.

3) BEYHÂN SULTÂN (ölm. 1559'dan önce, *Top.Sar.Arş.*, E 12.011) =1. Dâmâd Ferhâd Paşa (1485-İstanbul, 1.11.1524=39), Hırvat, şehzâdeliğinde Yavuz'un beylerinden, yeniçeri ağası, Rûmeli Beylerbeyi 1516, Şâm Beylerbeyi 1521, 2. vezîr 1524, îdâm. =2. Dâmâd Mehmed Paşa: izdivâcı 1524'den sonra. Bu 2. izdivâcdan: **İsmihân Hanım-Sultân** (ölm. 1559'dan sonra) (doğ. 1525'den sonra).

4) HAFSA (HAFÎSA) SULTÂN (Trabzon 1500?-İstanbul 10.7.1538=38?): Kabri Sultânselîm Camii'nde, Şehzâdeler Türbesi (*Top. Sar. Arş.*, D 6.245). =1. Dâmâd Fülân Ağa, bostâncıbaşı, Yavuz tarafından îdâm. =2. Dâmâd Gaazî Çoban Mustafa Paşa (îdâmı 20.8.1523) b. İskender Paşa (ölm. 1506) b. ‘Abdülkaadir Bey. İskender Paşa, Bosna beyi (1475), Rûmeli Beylerbeyi (1480), vezîr oldu, kayın-pederi Niğbolu beyi Mustafa

Bey'dir (Niş'de câmî, mekteb, Eski Zağra'da emlâk, vakıflar: *Paşa Livâsı*, 440-1, no.271). İskender Paşa'nın diğer oğulları Ayas Bey (Filibe'de vakıflar: *Paşa Livâsı*, 518) ve Mustafa Paşa'dan büyük olup Zünnûn Şakî ısyânında şehîd olan Karamân Beylerbeyi Hurrem Paşa'dır. "Çoban" denen Mustafa Paşa, 1521'de dâmâd olup izdivâcı 2 yıl sürdü. Sultân'dan önce Sadrâzam Pîrî Mehmed Paşa'nın kızı ile evli idi. Kapıcıbaşı, Rûmeli Beylerbeyi, 3. vezîr, 2. vezîr, buradan Mısır Beylerbeyi 15.10.1522 – 4.1523, İstanbul'da îdâm edilip Gebze'de gönüldü, tekrâr 2. vezîr olmuştu. Akıl almaz hayrât bıraktı: adıyle anılan Cisr-i Mustafapaşa kasabasını kurup, burada beldeye adını veren Meriç üzerinde 1 yılda inşâ edilen (15.9.1528-4.9.1529) muhteşem köprü, câmî, imâret, mekteb, han, hamam, çarşı; Gebze'de câmî, medrese, hânkah, tâbhâne, imâret, kütübhâne, türbe (1523), anbâr, misâfirhâne, İstanbul'da câmî, medrese, imâret, türbe, tekke, vakıflar, Üsküb'de câmî, medrese, imâret, Bosna'da vakıflar, İstanbul ve Manisa'da 2 saray, Eskişehir'de Kurşunlu Câmî (1515), medrese, imâret, Mora'da Ballıbadra (Patras) yakınlarında Mustafapaşa köyü, Seyyidgaazî'de mekteb, İstanbul'da Rûmelihisârı'nda mekteb, Filibe, Selânik ve Ahıska'da vakıflar, Silistre'de hamam, Pravadi'de hamam, Edirne'de Tahmîs Hanı (1525) ve 1.301.920 akça harcanan İkikapılı Han (*Paşa Livâsı*, 432, 524, no.10, no.9, 515-8, no.361). Paşa'nın Pîrî Mehmed Paşa kızından olma oğulları: Müderris Muhyiddîn Mehmed Efendi (1534/5'de Bursa'da genç yaşında öldü); Ahmed Bey (ölm. 1549, kabri Eğrikapı); Mehmed Bey (ölm. Konya 1529; Kabri Mevlânâ Türbesi yanındaki türbesinde).

5) FATMA SULTÂN (ölm. 1556): Kabri İstanbul, Topkapı'da Ahmed Paşa Türbesi'nde, Topkapı'da mescid (*Hadîka*, I, 157) ki sonra câmî olmuştur ve zevcinin câmiine yakındır. =1. Dâmâd Mustafa Paşa, Antalya Sancakbeyi, Sultân bu zevcini kendisi boşadı. =2. Dâmâd Gaazî Kara Ahmed Paşa, **Dukagin-zâde** (1490?-28.9.1555, îdâm = 56?), Sadrâzam 6.10.1553-28.9.1555=1,11,23, izdivâcı 1532?, izdivâc müddeti 24? yıl. Kabri İstanbul, Topkapı'da kendi türbesi. Topkapı'da Sinân yapısı külliyesi 1558'de tamamlandı (câmî, türbe, medrese, mekteb, sebîl, çeşme). Enderûn me'zûnu, Rûmeli Beylerbeyi 1540, vezîr 1548, Tameşvar Fatihi. Kardeşi: Güzelce Rüstem Paşa (ölm. 26.11.1539) =Fülâne Hâtûn b. Sadrâzam Ayas Mehmed Paşa, bu izdivâcdan: müderris Hüseyin Hasîbî Efendi. Ve Fülâne Hâtûn (bu Hâtûn'un oğlu: Hâkânî Mehmed Bey, ünlü şâir). =3. Dâmâd Hâdim İbrâhîm Paşa (ölm. 1563), izdivâcı 1556, izdivâç müddeti birkaç ay,

2. vezîr, Silivrikapısı'nda câmii var (*VD*, I, 33). Bu vezîr hâdim olduğu için, 2. zevcinin îdâmından çok üzülen Sultân, onunla hayat arkadaşlığı için sûrî şekilde nikâhlanmıştır.

6) DEVLET-ŞÂHÎ SULTÂN ki kısaca ŞÂH SULTÂN diye tanınır (ölm. 1572): Kabri Sultânselîm Camii'nde. Bu Sultân hem Mevlevî, hem Merkez Efendi'nin mürîdesi idi. Hepsi İstanbul'da olmak üzere Dâvûdpaşa'da câmî (1528), Silivrikapısı'nda mekteb, Eyüb'de câmî (1556), Merkez Efendi'de tekke yaptırdı (*Top.Sar.Arş.*, E 7.924, 10.752, 7.533, 8.788, 463/1,5.404/15). = Dâmâd Lutfî Paşa b.'Abdü'l-Mu'în (1488?-Dimetoka, 27.3.1564=76?), izdivâcı 1523'den önce, Sultân'ın zevcini boşaması 27.4.1541 = 19? yıl. Arnavud devşirme, Enderûn me'zûnu, sancak beyi 4.1516, Çaldıran ve Mısır seferlerine katıldı, beylerbeyi, 3. vezîr 1534, 2. vezîr 30.5.1538, Sadrâzam 13.7.1539-25.4.1541=1,9,12, bu târihte emekli, emeklilik müddeti 22, 11, 2, bu müddet içinde Dimetoka'daki mâlikânesinde yaşadı ve hacca gitti. Kabri Dimetoka. Şâir (Sehî, *Tezkire*, madde), Arapça ve Türkçe 20 kadar eserin müellifi ki çoğu fıkh ve kelâm üzerinedir, en ünlüleri 1554'e kadar gelen *Târîh*'i ile *Âsaf-nâme* adlı çok meşhûr siyâset-nâmesidir. Başlıca hayrâtı: Edirne'de mahalle, mescid, vakıflar (*Paşa Livâsı*, 62, no:137), Dimetoka'da mâlikâne (bulunduğu köyün adı son zamanlara kadar "Lutfîpaşa"), mescid, mekteb, vakıflar, mülkler (*Paşa Livâsı*, 498, no.348), İstanbul Eyüb Bahâriye'ye mescid, tekke, yalı, türbe, vakıflar (*Hadîka*, 168 ve 189), Yanya'da köprü, Tire'de câmî, han, hamam, İstanbul'da Sinân eseri hamam. Bu izdivâcdan: **İsmihân Hanım-Sultân; Sultân-zâde Ahmed Bey, Sultân-zâde ‘Abdî Bey, Sultân-zâde Mahmûd Bey** (bu son üçünün sultan-zâde olduğu kesin değildir, Paşa'nın ilk eşinden de olabilir). Paşa'nın ilk eşinden: Mustafa Bey, Üveys Çelebî. Paşa'nın kardeşi: Mehmed Bey, 2.8.1523'de Karamân'da za'îm oldu.

Yavuz'un bir kızının kızı olan bir **Fülâne** (adı muhtemelen ‘Ayşe: Top. Sar. E 5.222/5) **Hanım-Sultân** (ölm. 6.1597), önce Sadrâzam Koca **Sinân Paşa** (ölm. 3.4.1596), sonra 2. vezîr Dâmâd Güzelce Mahmûd Paşa (ölm. 1604) (izdivâcı 1596 sonu = 1 yıldan az) ile evlendi (Mahmûd Paşa'nın dîğer eşi: ‘Ayşe Sultan b. Murâd III).

Yavuz'un kızlarından bir Sultân'ın kızı olan **Fülâne Hanım-Sultân** ise, Pertev Paşa ile evlendi. Bu izdivâcdan, babasından önce ölen Ahmed Bey doğdu. Pertev Paşa (ölm. 1574): Enderûn, kapıcıbaşı, yeniçeri ağası, vezîr

1555, 3. vezîr 1561, 2. vezîr 1565. Başlıca hayrâtı: hepsi Sinân yapısı İstanbul'da Vefâ meydanında çifte saray, kervansaray, İzmit'te câmî, han, hamam, Gelibolu ve Medîne'de vakıflar.

BİBLİYOGRAFYA

Umûmî Eserler Dışında:

Âşık-Paşa-zâde, Fâtih ve II Bâyezîd devrinin bir kısmını içine alır. Neşrî de aynı devirler için en mühim mehazımızdır (Haniwald tercümesinin ilk tab'ı: 1558) krş. V. L. Menage, Neshri's History of the Ottomans, The Sources and Development of the Text, **Oxford University, 1964. Enverî de bu devre aittir (krş. Necib Âsım (Yazıksız),** Düstûr-Nâme-i Enverî'**nin neşri**, TTEM, **Yeni Seri, I, 24/101, 83-86, 1933). Oruç Bey 1733'te R. P. Romain, Sieur Pocques ve François Pétis de la Croix taraflarından kısmen Fransızca'ya çevrilmiştir (Paris, Bibliothèque Nat.). Şükrullâh,** Behcetü't-Tevârîh, **Farsça yazılmıştır. Vezîr-i âzam Karamânî Mehmed Paşa'nın eseri ise, Arapça yazılmıştır. İdrîs Bidlîsî'nin** Heşt Behişt**'i de Farsça'dır. Bu eser, Yavuz devri için çok mühimdir. Kemâl-Paşa-zâde'nin büyük eseri, 10 cilttir ve 1526'da kalır; Fâtih'e ait VII., II. Bâyezîd'e ait VIII., Yavuz'a ait IX. ve Kaanûnî'nin ilk yıllarına ait X. ciltler çok mühimdir (krş. Hüseyin Gazi Yurdaydın,** Kemal-Paşa-Zâde'nin X. Cildi Hakkında, Vakıflar Dergisi, **III, Ankara, 1956, 107-15). Rûhî,** Tevârîh-ı Âl-i Osmân **ile kardeşi Muhyiddin Mehmed Çelebi'nin (her ikisi de Şeyhulislâm Zenbilli Ali Efendi'nin oğulları ve Vezîr-i âzam Pîrî Mehmed Paşa'nın amca oğullarıdır)** Târîh-ı Âl-i Osmân'**ı bu devir üzerindedir; ilk 1511'de kalır; ikincisinin müellifi çok sonra, 1550'de ölmüştür. Sarıca Kemal'in** Selâtıyn-Nâme'**si II. Bâyezîd'e sunulmuştur. Halil Konevî (Konyalı),** Tarîh-ı Âl-i Osmân; **Hamîdî,** Tevârîh-ı Âl-i Osmân; **Hadîdî,** Âl-i Osmân Târihı; **Hacı Âdil-oğlu Mehmed,** Tevârîh-i Âl-i Osmân; **Behiştî,** Tevârîh-ı âl-i Osmân; **Sıdkıy Çelebî,** Tevârîh-ı Âl-i Osmân, **Ankara TTK Küt.; Lâ,** Süleymân-Nâme (1538'e kadar Osmanlı tarihi), menzum-mensur, Vatikan, Rossi, 305.

Vezîr-i âzam Ayas Mehmed Paşa, *Târîh-ı Âl-i Selçuk ve Âl-i Osmân,* Paris, Bibl. Nat., 1.021 (krş. Blochet. 157); Vezîr-i âzam Dâmâd Lutfi Paşa, *Târîh;* Vezîr-i âzam Dâmâd Rüstem Paşa, *Târih Âl-i Osmân,* Almanca kısaltılmış trc. Ludwig von Forrer, *Die Osmanischen Chronik des Rüstem Pascha* (tenkidleri: *OLZ*, 1925, XXVIII, 246 v.d.; *Der Islam,* 1925, XV, 154 v.dd.; *Historische Zeitschrift*, CXXXVII, 1928, 571 v.s.). – Koca Nişancı

Celâl-zâde Mustafa Çelebî, *Tabakaatu'l-Memâlik ve Derecâti'l-Mesâlik,* pek çok yazması vardır. Sâdeddin Toktemir tarafından kötü bir şekilde sadeleştirilmiştir: İstanbul 1937, Askerî Neşriyat'tan; Kaanûnî devri üzerinde yazılmış en mühim kaynaklardan biridir ve eserimizi kaleme alırken en çok kullandığımız mehazlardandır; müellifin Kaanûnî'nin nişancısı (devlet bakanı) sıfatıyla çeyrek asırdan fazla Dîvân-ı Hümâyûn (bakanlar kurulu) üyesi bulunması ve resmî vesikaların hepsinin elinden geçmesi, kitabın ehemmiyetini arttırmaktadır (krş. İsmâîl Hakkı Uzunçaşılı, *Tosyalı Mustafa ve Sâlih Çelebîler, Bel.,* XXII-87, VII. 1958, 391-441). – Yavuz'un nedîmi olan Hasan Cân'ın oğlu Şeyhulislâm Hoca Sâdeddîn Efendi'nin *Tâcü't-Tevârîh*'i, Fâtih ve II. Bâyezîd devirleri üzerinde yazılmış pek mühim bir kaynaktır (Lehçe kısmî trc. Senkowski, *Collectaneaz Dziejopisoıu Tureckich,* Varşova, 1824; II. cildinin Fransızca trc. E. Roboly, *Hist. du Sultan Bayezid Khan II.,* 3 c., Paris. 1725) (krş. Carl Ausserer, *Der Islam,* XII, 1-2, 226-31; *Hoca Sâdeddîn Efendi'nin Tâcü't-Tevârîh'ı, TM, XIII,* 1958, 101-16) (oğlu Şeyhulislâm Mehmed Efendi'nin bu esere yazdığı *Zeyl* basılı değildir, 1606'ya doğru kaleme alınan ve *İbtihâcu't-Tevârîh* adını taşıyan bu eseri Nihal Atsız bulmuştu, Süleymâniye Küt., 321-2, krş. M. Münir Aktepe, Edebiyat Fakültesi, *Târih Dergisi (TD)*, 14, 1959, 71-84). – Ramazân-zâde Nişancı Mehmed Paşa (-1571), *Târîh-ı Müntehabb* ve torunu Ramazân-zâde (Nişancı-zâde) Mehmed Kuds Çelebî (-1621), *Mir'ât-ı Kâinât,* II (1566'da kalır). – Zaîm Mehmed Bey, *Câmî'u't-Tevârîh*, Sokollu'ya sunulmuştur; Bayburdlu Osmân Efendi, *Tevârîh-ı Cedîd-i Mir'ât-ı Cihân,* Atsız neşri, İstanbul 1961 (1592'ye doğru yazılmıştır). – Âlî, *Künhü'l-Ahbâr,* (bir nüshası: Nûrosmâniye Küt., 3.407), son derece mühimdir. – Ahmed Karamânî, *Ahbârü'd-Düvel,* 1599'da kalır; Solak-zâde, *Târîh;* Şeyhulislâm Kara-Çelebî-zâde, *Ravzatu'l-Ebrâr,* bütün devrimizi içine alan eserlerdir; Kâtib Çelebî'nin *Takvîmü't-Tevârîh*'i kronolojidir. – Müneccimbaşı, *Câmî'ü'd-Düvel,* c. III (Hammer, eserinin son cildinde (Fransızca trc., XVIII) bu eserin etraflı bir fihristini verir). – Rûmî Mehmed Efendi, *Tevârîh-i Âl-i Osmân* da XVII. asırda yazılmıştır; Edirneli Cevrî Çelebî, *Târîh*, 2 c., İstanbul 1291-2 = 1874-5; Hezârfen Hüseyin, *Tenkıyhu't-Tevârîh;* Edirneli Abdurrahman Hibrî Efendi, *Risâle-i Fütûhât-ı Âl-i Osmân,* tek nüshası: Fâtih Küt., 2.382.

Müellifi meçhûl eserler: *Zikr-i Mülûk-i Âl-i Osmân ve Gazavât-ı Îşân* (-1490), Topkapı Sarayı, Sultân-Reşad Yazmaları, 700; *Tevârîh-i Âl-i*

Osmân, Bâyezîd Küt., 329; *Târîh-ı Âl-i Osmân,* Topkapı Sarayı, Revân-Köşkü, 1.059; S. Buluç, *Altosmanische Ananyme Chronik des Bibl. Nat. zu Paris,* Breslau, 1938; Babinger, *Einne Altosmanische Anonyme Chronik in Hebräischer Umschrift, Archiv Orientalni,* 193, IV.

M.T. Gökbilgin, *Edirne Hakkında Yazılmış Tarihler ve Enîsü'l-Müsâmirîn,* TTK, *Edirne,* Ankara, 1965, 77-117; Ahmed b. Zunbulli'l-Mahallî, *as-Sultân Selîm Hân ma'a Kansûhu'l-Gavrî,* Kahire; F. Taeschner, *Matrakçı Nasûh, Der Islam,* XL, II. 1965, 200-6; H. G. Yurdaydın, *Matrakçı Nasûh'un Hayâtı ve Eserleri ile İlgili Yeni Bilgiler, Belleten,* XXIX-119, IV.1965, 329-54; Lâ, *Selîm Şâh-Nâme* (Farsça) Topkapı Sarayı, Emânet Hazînesi, 1.423; Lâ, *Selîm-Nâme* (Farsça), Topkapı Sarayı, Revân Köşkü, 1.540.

H. J. Kissling, *Die Anonyme Altosmanische Chronik über Sultân Bâyezîd II (*Blochet, *no. 922), Beitraege zur Kenntnis Südosteuropas und des Nahen Orients,* II, Münih, 1967, 128-66; A. Y., *Eine Anonyme Altosmanische Chronik über Sultân Bâyezîd II, Die Orient der Forschung,* Wiesbaden, 1967, 409-33.

Osmanlı tarihleri ve tarihçileri için daha geniş bibliyografya: Nihal Atsız, *Tanınmamış Osmanlı Tarihleri,* Ankara, 1957; Karslı-zâde Mehmed Cemâleddin Efendi (-1865), *Âyîne-i Zurefâ, Osmanlı Târîh ve Müverrihleri,* Ahmed Cevded neşri, İstanbul 1314 = 1896 (eser 1843'te yazılmıştır); Tâhir Bey, *Osmânlı Müellifleri*; Babinger, *Frühosmanische Jahrbücher,* Hannover, 1925 (ilk Osmanlı vekayî-nâmeleri); Hammer, *Uebersicht des Geschichreiber der Osmanen, Archiv für Geographie, Historie, Stats,* 1822 (Osmanlı tarihçileri hakkında).

Monografiler

Umumî olarak Âgâh Sırrı Levend'in pek değerli *Gazavât-Nâmeler* adlı eserine bkz. (TTK neşri, Ankara 1956).

II. Bâyezîd devri: Bayatî, *Câm-ı Cem-Âyîn;* Behiştî Ahmed Sinân Çelebî b. Karışdıranlı Süleymân Bey, *Târîh-ı Sultân Cem,* Topkapı Sarayı, Revân 1.270; Haydar Bey, *Vâkı'ât-ı Sultân Cem,* T.O.E. neşri, İstanbul 1330 = 1912, Mehmed Ârif Bey neşri (*Gurbet-Nâme- Sultân Cem* isimli Paris, Bibl. Nat.'deki diğer nüshasının notlu neşri İ. H. Dânişmend, *Fâtih ve*

İstanbul, II, 1954, 211-17); Harîmî, *Şâh-Nâme*, TTK Küt.; Ârif, *Bâyezîd-Nâme*, Farsça, manzum Revân, 1.540 mükerrer; Lâ, *Târîh-ı Sultân Bâyezîd*, Revan, 1.272; Lâ, *Menâkıb-ı Sultân Bâyezîd Han ibni Mehmed Hân*, Bibl. Nat. (Blochet, 922), Fransızca trc. 1733; Lâ, *Vekaayî'-i Sultân Bâyezîd ve Selîm Hân* (1481-1520), Emânet Hazînesi, 1.416. – Prizrenli Sûzî Çelebî, *Gazavât-Nâme-i Mihâl-Oğlu Alî Bey,* A. S. Levend neşri, TTK, Ankara, 1956 (1.795 beyit) (krş. Olesnicky, *Sûzî Çelebî*, Üsküb, 1934, Sırpça); Sabâî (Edirneli Hayreddin Çelebî), *Gazavât-Nâme* (Sadrâzam Koca Dâvûd Paşa'nın Bosna'daki gazâlarını 15.000 beyit hâlinde anlatan bu eser bugün kayıptır, krş. Sehî, 72-3); Uzun Firdevsî (1453-1512?), *Silâhşor-Nâme,* Wilherhauser neşri, Viyana, tarihsiz, Luigi Bonelli neşri, *Rendiconti della Accademia dei Lincei, V-1, Roma 1892, 4*35-54, Alm. trc. Schlechte Wssehrd, *ZDMG,* XVII; Aynı Yazar, *Kutb-Nâme (Kıssa-i Midilli)* (Fransızlar'ın hezîmetle neticelenen 1501 Midilli taarruzları hakkında), 2.500 beyit, Süleymâniye, Hâlet Efendi Yazm., 643; Luigi Bonelli, *Di Una Cronoca Turca del 1500, Rend. della Accademia dei Lincei*, Seri V, IX, Roma, 1900; Georges Vajda, *Un Bulletin de Victoire de Bajazet II., JA*, CCXXXVI, 1948, 87-102 (1500 Mora fetih-nâmesi); Mehmed Münşî, *Mora Fethi* (1500), Bibl., Nat., Suppl. 1.170; Sinoplu Safâyî, *Feth-Nâme-i İnebahtı ve Modon* (1499-1500), Revân, 176/1.271.

Yavuz devri: Üsküblü Kılıç-zâde İshâk Çelebî, *Selîm-Nâme* (Şehzâde Selîm'in hayatı: 1509-1513), Revân, 1.275, 1.276, 1.276 mükerrer, Hazîne, 1.423, III. Ahmed, 2.672; Haydar Çelebî *Selîm-Nâme* (krş. *Münşe'âtu's-Selâtıyn*), Almanca trc. H. Edhem (Eldem), *Tagebuch des Aegayptischen Feldzuges Sultân Selims, Deutsche Orientbücherei*, XII, Weimar, 1916; Şükrî-i Bidlisî (Kürd emîri), *Selîmî-Nâme*, manzum, Hazîne, 1.597, 1.598 (minyatürlü) (Cevrî bu eseri 1627'de yeniden nazma çekmiştir: Millet, 1.310) (krş. Henri Massé, *Sélîm Ier en Syrie d'après le Sélîm-Nâmé (de Bitlîsî), Mélanges* à *Dussaud*, Paris, 1939, II, 779 v.dd.); Keşfî, *Selîm-Nâme*, manzum-mensur, Süleymânîye, Es'ad Efendi Yazm., 2.147 (Şükrî'ye dayanır); Fethullâh Ârif Çelebî (Â'rifî), *Şâh-Nâme*, Farsça manzum *Selîm-nâme*, Ankara, DTCF Küt., 1/84 (Revân, 1.540 nüshasında adı: *Vekaayî-i Sultân Bâyezîd ma'a Selîm Hân*); Muhyiddin Çelebî, *Selîm-Nâme*, manzum, Konya, İzzet Koyunluoğlu, Hususî Küt.; Edâyî (Molla Mehmed-i Şîrâzî), *Selîm-Nâme,* Farsça (krş. *GOW*, 98, no. 83); Kalkandelenli Sücûdî, *Selîm-Nâme*, Revân, 1.284/1; *Selîm-Nâme.* Bibl. Nat., Suppl.; Sâdî b. Abdu'l-

Müte'âl, *Selîm-Nâme* (-1524), Revân, 1.277, Hazîne, 1.424, Almanca trc. M. T. Marie Thérèse Speiser, Zürih, 1946: *Das Selimname des Sa'dî;* Koca Nişancı Celâl-zâde Mustafa Çelebî, *Selîm-Nâme,* Revân, 1.274, Hazîne, 1.415; Azmî-zâde, *Selîm-Nâme,* Hazîne, 1.422; Şeyhulislâm Hoca Sâdeddîn Efendi, *Selîm-Nâme, Tâcü't-Tevârîh* II.'nin sonunda basılmıştır (daha mufassal bir yazması, Şevket Rado'nun hususî kütüphanesindedir), Almanca trc. Diez, *Denkıvürdingkeiten,* I, 256-302; Lâ, *Selîm-Nâme,* Manchester Ün. Küt., Lindsay Yazm., 136; Lâ, *Târîhu's-Sultân Selîm Han,* Kahire, 50/8.846 (krş. M.C.Ş. Tekindağ, *Selîm-Nâmeler, TED,* I, 1970, 197-230). – Urmiyeli Seyyid Lokmân Efendi, *Hüner-Nâme,* Topkapı Sar., Hazîne Yazm. (Yavuz ve Kaanûnî devirlerini içine alan bu nüsha, Türk tezyin ve minyatür san'atlarının en büyük şâheserlerindendir) (krş. N. Âsım (Yazıksız), *Osmanlı Târîhnüvîsleri ve Müverrihleri, Şeh-Nâmeciler, TOEM,* I-1, 41-52, 1.IV.1326 = 1910, II-7, 498-9, 1.VI.1327 = 1911, II-7, 425-35, 1.IV.1327 = 1911). – B. Moritz, *Ein Firman des Sultans Selîm, Festschrift Ed. Sachau,* Berlin, 1915, 425-7.- Lâ *Kıssa-i Muhârebe-i Kızılbaş,* Berlin Küt., Pertsch, 8.- Silâhşor (Mısır seferine katılmıştır), *Feth-Nâme-i Diyâr-ı Arab,* tek nüshası Nûruosmâniye, 4.087, Salâhaddîn Tansel neşri, *Târih Vesîkaları,* XVII, 294-321, İstanbul 1958; Şîrî Ali Bey b. Vezîr-i âzam Hersek-zâde Ahmed Paşa (müellif Mısır'da ölmüştür), *Târîh-ı Feth-i Mısr,* Emânet Hazînesi, 1.433/2; Ahmed Hamdî, *Tuhfetü'l-Guzât* (1690 sıralarında yazılan bu muahhar eser, 3 kısımdır, II. kısım Mısır Fethi'ne, III. kısım Kandiye Fethi'ne ayrılmıştır); Yûsuf b. Mehmed Mîlevî, *Mısır Fethi Târîhi,* British Museum, Or. 3.211; Yûsuf Halîfe, *Târîh-i Mısr-ı Osmânî* (-1632), Süleymâniye, Es'ad Efendi Yazm., 2.146; Abdülkerîm b. Abdurrahmân, *Târîh-ıMısr-ı Kaahire,* Hacı Mahmud Efendi Yazm., 4.877; Celâl-zâde Sâlih Çelebî, *Târîh-ı Mısr* (1546), Revân, 1.405 (müellif hattı ile), İspanyolca tercümesi vardır; Ahmed Çavuş, *Târîh-ı Mısr,* Husrev Paşa, 352; Yahyâ-zâde İbrahim, *Târîh-ı Mısr,* Süleymâniye, Es'ad Efendi Yazm., 2.175/1; Lâ, *Târîh-ı Mısr,* Es'ad Efendi Yazm., 2.177; Rıdvân Paşa-zâde Abdullah Bey, *Târîh-ı Mısr* (1645 sıraları), Revân, 1.411, Üniversite Küt., 1.514; J. -L. Bacque-Grammont, *Un Fetihnâme Zû'l-Kâdiriye dans les Archives Ottomanes, Turcica,* II, 1970, 138-50. – E. Z. Karal, *Y. S. S.'in Oğlu Şehzâde Süleymân'a Manisa Sancağı'nı İdâre Etmesi İçin Gönderdiği Siyâset-Nâme, Bel.,* VI-22, 37-44; Fahri Dalsar, *I. Selîm'in Dubrovnik Cumhuriyeti ile Yaptığı Muâhede, Târîh Vesîkaları,* no. 12, 410-4. Lâ, *Dâstân-ı Hazret-i Sultân Selîm,* DTCF Küt., M. Ozak Yzm., 4/17; Yavuz

Sultân Selim, *Farsça Dîvân*, İstanbul, 1306 = 1889, Kayser II. Wilhelm'in emriyle yapılan baskısı: P. Horn neşri, Berlin, 1904, Türkçe trc. A. N. Tarlan. İstanbul 1946.

Cezâyir'in Türkler tarafından fethi: Leo Afriacanus (Hasan b. Muhammed'il-Garnâtî) (1495?-1550?), *Navigationi, Viaggi, Descrittone dell'Africa* (1526) (Arabca aslî metin kaybolmuştur) Latince metin: Anvers, 1556, A. Epaulard, T. Monod, H. Lhotte ve R. Mauny neşri, 2 c., Paris, 1956 (Fransızca trc. ile), Ramusio'nun İtalyanca trc. Venedik, 1550, 1837, 1892, Schefer neşri Paris, 1896-8, İngilizce trc. 1600, diğer İngilizce trc. Proy, Browne neşri, Londra, 1896, Almanca trc. Lorsbach, Flamanca trc. Leers, diğer bir neşri Florianus, diğer bir Fransızca trc. Jean Temporal, Lyon, 1556, 4 ciltlik 2. tab'ı: Paris, 1830. – Don Diego de Haëdo (Cezâyir'de 1578-21'de esir olarak bulunmuş soylu bir İspanyol râhibi), *Epitome de los Reyes de Argel*, Fransızca trc. H. De Grammont, *Hist. des Rois d'Alger, Revue Africaine,* XXIV-V, 1880; Aynı Yazar, *Topographia e Historia General de Argel,* Valladolid, 1612, Fransızca trc. Berbrugger ve Monnereau, *Topographie et Hist. Genéralé d'Alger, Revue Afr.,* XIV-XV, 1870-71; Aynı Yazar, *Dialogos de la Captividad*, Fransızca trc. Moliner-Volle, *Revue Afr.,* 1895-97, 2. tab'ı: Cezâyir, 1911. – Marmol Caravajal, *Description General de Afrika,* 3 c., Granada, 1573-1599, Fransızca trc. Perrot d'Ablancourt, 3 c., Paris, 1667; Luis Nieto, *Hist. Véritable des Dernières Guerres advenues en Barbarie,* Paris, 1667, 1579; Le Père Dan, *Hist. de Barbarie et de Ses Corsaires*, Paris, 1637, 1639; Berbrugger, *Négociations entre d'Alcaudète et Hasan Agha, Revue Africaine*, 1865, 379 v.dd.; E. de la Primaudaie, *Documents sur l'Hist.de l'Occupation Espagnole, Revue Africaine,* XIX-XXI.

TETKİKLER

UMÛMÎ OSMANLI TÂRİHLERİ

Yerli Eserler:

İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Târîhi, II: İstanbul'un Fethi'nden Kaanûnî S. S.'ın Ölümü'ne Kadar (1453-1566),* TTK neşri, Ankara, 1949. İ. H. Dânişmend, *Osmanlı Târîhi Kronolojisi, II: 1512-1574,* İstanbul 1948 çok iyi ve kullanışlı bir kronolojidir.-*İslâm Ansiklopedisi'*nin birçok maddeleri, mükemmel tetkikler halinde mevzuumuzu içine almaktadır. Bu maddelerin başlıcalarını bile burada zikretmenin imkânı yoktur. Bu büyük eserin aslı İngilizce, Fransızca ve Almanca olarak basılmıştır, şimdi yeniden İngilizce ve Fransızca tab'ları yapılmaktadır, Türkçe'sinden başka, Arapça, Farsça, Malayca ve Urdûca tercümeleri de yayınlanmaktadır.-Süreyyâ Bey, *Sicill-i Osmânî,* 4 c., pek büyük çalışma mahsulü bir Osmanlı biyografi ansiklopedisidir, bugüne kadar daha iyisi ortaya konamamıştır, krş. Süleymân Şevket Bey, *Sicill-i Osmânî'ye Hâşiyeler,* İstanbul Belediye Küt., 688/4.- Mansûrî-zâde Vezir Mustafa Nûrî Paşa, *Netâicu'l-Vukuu'ât,* 3 c., 2. tab'ı: 1327 = 1909, değerlidir. – Hayrullâh Efendi, *Târih* c. IX ve X, Yavuz ve Kaanûnî devirlerini içine almaktadır, eskimiştir, fakat değerlidir. – Tayyâr-zâde Atâ Bey, *Târîh-i Enderûn,* 5 c., İstanbul, 1291-93 (1874-76); Mehmed İzzet Bey (b. Kapdân-ı Deryâ Abdullâh Râmiz Paşa b. Kazasker Seyyid Feyzullâh Efendi b.Abdî Velî Paşa), *Harîta-i Kapudânân-ı Deryâ,* İstanbul, 1249 = 1833; İ. H. Uzunçarşılı, *Anadolu Beylikleri*; Osmân Nûrî Peremeci, *Tunaboyu Târîhi,* İstanbul 1942 sahalarında değerli eserlerdir; M. Akdağ, *Türkiye'nin Iktisâdî ve İctimâî Târîhi, II: 1453-1559,* DTCF, 1971 (ilk cildi değerli olan ve görüşler getiren bu eserin bu cildi pek sathî olup fantezi ve ideolojik görüşlerden ibârettir). – Şu eserler eskimiş ve zayıf kitaplardır: Ferâizî-zâde, *Gülşen-i Ma'ârif*; Mehmed Mazhar Fevzî, *Haber-i Sahîh,* 5 c., 1290-93 = 1873-6 (1872'ye kadar Osmanlı târîhi); Sadrâzam Ahmed Vefîk Paşa, *Şecere-i Târîh-ı Osmânî,* 1286 = 1869; Aynı Yazar, *Târîh-ı Osmânî,* 1287 = 1870; Aynı Yazar, *Fezleke-i Târîh-i Osmânî,* 1286, 1288, 1290, 1294, 1302; Nâmık Kemâl, *Osmanlı Târîhi,* 4 c., 1326-27 = 1908-9; Muhammed Ferîd, *Târîhu'd-Devleti'l-Âlîyeti'l-Usmânîye* (-1878), Kahire 1311 = 1893, 2: 1313 = 1896; Sadrâzam Kıbrıslı Mehmed Kâmil Paşa, *Târîh-ı Siysâsî-i Devlet-i Alîye-i Osmânîye,* 3 c., 1325 = 1907;

Abdurrahman Şeref Efendi, *Târîh-ı Devlet-i Osmânîye*, 2 c., 2. tab'ı: 1315 = 1897; Ahmed Râsim, *Osmanlı Târîhi*; Ahmed Reşîd, *Târîh-ı Osmânî*, 2 c., 1327-8 = 1909-10; Ahmed Muhtâr Paşa, *Muhârebât-ı Meşhûre-i Osmâniye Albomu*, 1332 = 1914; Lutfiye Turan, *Osmanlı Hükümdarlarının Ölüm Sebepleri*, Edebiyat Fak., târih tezi, no. 476, 1951; Ali Emîrî Efendi, *Cevâhirü'l-Mülûk*, 1319 = 1901, 2. tab'ı: 1330 = 1913 (ilk 10 pâdişahın şiirleri); R. E. Koçu, *Âşık ve Şâir Pâdişahlar*, 1950; Yılmaz Öztuna, *Türkiye Târîhi, Büyük Türkiye Târîhi, Büyük Osmanlı Târîhi* ve *Osmanlı Devleti Târîhi*.

Ecnebî Eserler

Kapital eser, Hammer'in büyük Osmanlı tarihidir. Fransızca tercümesinin V ve VI. ciltleri 1520-1566 yıllarını, yâni Kaanûnî devrini, III ve IV. ciltleri de 1453-1520 yıllarını, yâni Fâtih ve II. Bâyezîd ile Yavuz devirlerini ihtiva etmektedir. Bu eserin Almanca yeni bir tab'ı, Viyana'da yayınlanmıştır. 4 ciltlik bir Peşte, 1840 tab'ı ile Szolotai'nin Macarca tercümesi (Peşte, 1835) de mevcuttur. Krş. S. Bajraktareviç, J. Hammeru, Piscu Historije Osmanskog Carstva, Zbornik Historijskog Instituta Jugosl. Ak., **V, Belg. 1963, 31-6. – Iorga'nın II. cildi ile Zeinkeisen'in II. cildi (1453-1574, Gotha, 1854), kusurlarına rağmen, hayli değerli eserlerdir. Aşağıdaki kitapların ekserisi büyük bir kıymet taşımayan Osmanlı tarihleridir, bir kısmı da çok zayıf eserlerdir: J. Esprinchard,** Histoire des Ottomans jusqu'**à** Mohamet III, **Paris, 1609; Sagredo,** Hist. de l'Empire Ottoman, **Amsterdam, 1732, 2. tab'ı: Paris, 1771; Prens Demetrius Cantemir,** Historia Incrementorum atque Decrementorum aulae Othmaniae, **1734, Fransızca trc. de Jonquière,** Hist. de l'Empire Ottoman, **Paris, 1743, İngilizce trc. N. Tyndall,** History of the Growth and Decay of the Ottoman Empire, **Londra, 1734, 2. tab'ı: 1756; Almanca trc.** Geschichte des Osmanischen Reiches, **Hamburg, 1745; Romence trc. Hodosiu,** İstorya Imperiu lui Ottomanu, **Bükreş 1876 (Müellif, Türk düşmanı olup, Türk cemiyetini ve kültürünü son derece yakından tanımaktadır. Moldavya = Boğdan voyvodasıdır, eseri pek çok yanlışla doludur); François Pétits de la Croix (Marquis de Castries),** Abrégé Chronologique de l'Hist. Ottomane, **2 c., Paris, 1768; Abbé Mignot,** Hist. de l'Empire Ottoman depuis Son Origine jusqu'**à** la Paix de Belgrade en 1740, **4 c., Paris, 1771-75; J-B. D'Anville,** Empire Turc considéré dans son Etablissement et dans ses Accroissement

Successifs, **Paris, 1772; A. Hawkins,** The History of the Turkish or Ottoman Empire, **4 c., Londra, 1787; Comte de Salaberry,** Hist. de I'Empire Ottoman jusque'en 1772, **4 c., Paris, 1813-17; Alix,** Précis de l'Hist. de l'Empire Ottoman, **2 c., Paris, 1822; E. Palla,** Hist. Abrégé de l'Empire Ottoman, **Paris, 1825; Lüdemann,** Hist. de l'Empire Ottoman, **Dresden, 1827; Edward Upham,** History of the Ottoman Empire from Its Establishment till the Year 1829, **2 c.: Edinburgh, 1829; Dale,** Campaigns of Osman Sultans (1389-1640), **2 c., 1835; Leopold von Ranke, İngilizce trc. Walter K. Kelly,** The Ottoman and the Spanish Empires in the Sixteenth and Seventeenth Century, **Londra, 1843, Philadelphia, 1845 (pek çok tab'ı ve tercümesi vardır); M. J. N. Jouannin ve Jules van Gaver,** Turquie, **Paris, 1848, L'Univers,** Hist. et Description de Tous les Peuples **serisinden, kısmî Türkçe trc. İstanbul İnkılâb Küt., Cevdet Paşa Evrakı, 54 (güzel bir eserdir); Creasy,** History of the Ottoman Turks, **1854; F. W. Ebeling,** Geschichte des Osmanischen Reiches in Europa, **Leipzig, 1854 (Fransızca trc. de vardır); Théophile Lavallée,** Hist. de la Turquie, **2 c., Paris, 1859; Lane-Poole ve E. J. W. Gibb,** The Story of Turkey, **1888; A. W. Hidden,** The Ottoman Dynasty, **New York, 1859; J.-B. Bury,** The Ottoman Conquest, Cambridge Modern History'**den, 1902; Leo S. Olschky,** Hist. de l'Empire Ottoman, **Floransa, 1903; Moritz Brosh,** The Height of the Ottoman Power, Cambridge Modern History'**den, 1904; Le Vicomte de la Jonquière,** Hist. de l'Empire Ottoman depuis les Origines jusqu'**à** Nos Jours, **2 c., Paris, 1881, 2. tab'ı: 1914, V. Duruy'nin** Hist. Universelle **serisinden; Djuvara,** Cent Projets de Partage de la Turquie (1281-1913), **Paris, 1914; Oberhummer,** Die Turken und d. Osmanen Reich, **Leipzig, 1917; G.-J. Shaw Lefevre Evesley,** The Turkish Empire, Its Growth and Decay, **Londra, 1917; Sir V. Chirol,** The Turkish Empire from 1288 to 1922**; W. Konopczynski,** Polska a Turcja, **Varşova, 1936; A. Navarian,** Les Sultans Poètes, 1451-1808, **Paris, 1936 (Osmanoğulları'nın şiirlerinden örnekler veren basit bir eser); Grenard,** Grandeur et Décadence de l'Asie, **1939 (mühim, Türkçe'si var); R. Mantran,** Hist. de la Turquie, **Paris; Jan Reychman,** Dni Swietnosci i Keski Turcji **(= Küçük Türkiye Târîhi), Varşova, 1960; Vernon J. Parry,** The Ottoman Empire (1520-1648), The New Cambridge Modern History, **II, 1958, 510-33, III, 1968, 347-76, IV, 1970, 620-443, devâmı: H. İnalcık, A. N. Kurat ve J. S. Bromley,** A History of the Ottoman Empire to 1730, **Cambridge, 1976; J. W. E. Allen,** Problems of Turkish Power in

the XVIth Century, **Londra, 1963, Central Asian Research neşri; Robert Schwoebel,** The Shadow of Crescent, The Renaissance Image of the Turk (1453-1517), **Nieuwkoop, 1967; H. J. Kissling,** The Ottoman Empire, The Muslim World, **III'te, Almanca'dan trc. F. R. C. Bagley, Londra, 1969;** The Cambridge History of Islam, 2 c., 1970 (Osmanlılar: H. İnalcık).

Yavuz Sultân Selîm Devri (1512-1520):

M. Ç. Uluçay, *Yavuz Sultân Selîm Nasıl Pâdîşâh Oldu?, TD,* VI-9, III. 1954, 53-90, VII-10, IX. 1954, 117-42; Mehmed Ârif, *Edirne Şehri'ne Dâir Sultân Selîm Hân-ı Evvel ile İbni Kemâl'in bir Muhâsebesi, TOEM,* IV-22, 1.411-4, X.1329 = 1913; Lâmia Gülil, *Zenbilli Ali Efendi Âilesi,* Edebîyat Fak., târih tezi, no. 1.875, 1950; Y. Ö., *Yavuz Sultân Selîm, HTM,* 1973, no. 1, s. 33 v.dd.; A. Y., *Memlûk Sultanlığı Niçin Yıkıldı? HTM,* 1974, no. 6, s. 7 v.dd.; A. Y., *Oruç Reîs'in Ölümü, HTM,* 1975, no. 6, s. 9 v.dd.; A Y., *Oruç Reîs, TA,* XXXVI, 42a-52a; A. Y., *Merc-i Dâbık, TA,* XXIV, 2a-3a; A. Y., *Ridâniye, TA,* XXVII, 320b-1b.

Ahmed Tâc-Bahş, *Îrân der-Zamân-ı Safeviyye,* Tebriz, 1341 hicrî-şemsî = 1961; H. Sohrweide, *Der Sieg der Safeviden in Persien und Seine Rückwirkungen aus die Shiiten Anatoliens in XVI. Jahrhundert, Der Islam,* XLI, 95-222, 1965; R. M. Savory, *The Principal Offices of the Safawid State during the Reign of Ismail I. (1501-24), BSOAS,* XXIII-1, 1960, 91-105; V. Minorsky, *The Poetry of Shâh İsmâ'îl I., BSOAS,* X, 1.006b-53a; Walter Hinz, *Das Steurwesen Ostanatoliens im 15 und 16. Jahr., ZDMG,* C-CI; Abdü'l-Hüseyn Nevâî, *Şâh İsmâîl Safevî,* Tahrân, 1347 h.-ş. = 1968; Klaus Michael Röhrborn, *Provizen und Zentralgewalt Persiens im 16. und 17. Jahrhurdert,* Berlin, 1966; Elke Eberhard, *Osmanische Polemik geger die Safawiden im 16. Jahrhurdert nach Arabischen Handshriften,* Freiburg, 1970; Ahmed Kesrawânî, *Şeyh Safî wü Tebâreş,* Tahrân, 1323 ş. = 1944; Rahîm-zâde Safevî, *Târîh-ı Zindegânî-i Şâh İsmâ'îl-i Safewî,* Tahrân, 1341 Ş. = 1962; Fâruk Sümer, *Safevî Devleti'nin Kuruluş ve Gelişmesi,* Ankara, 1976 (mühim); H. Busse, *Kanzleiwesen am Hand Türkmenischer und Safawidischer Urkunden,* Kaahire, 1959; H. R. Roemer, *Die Safaviden, Saeculum,* IV, 1953; A.Z.V. Togan, *Sur l'Origine des Safavides, Mélanges Louis Massignon,* Şâm, 1957, III; Addai Scher, *Episodes de l'Hist. de Kurdistan, JA,* XV, 1910, 119-40: 1502, 1508, 1510-12, 1523, 1689, 1712, 1820-36 olayları; İ. H. Uzunçarşılı, *Taclı Hanım'ın Mücevherâtı, Bel.,*

XXIII-92, IX. 1959, 611-9; Top. Yüzb. Hâlid, Erk. Bnb. Eyyûb Sabri, Erk. Bnb. Kâzım ve Erk. Binb. Hüsnü, *Çaldıran ve Rîdânîye*, İstanbul 1930, Askerî Neşr.; Çaldıran için M. T. Gökbilgin, *İslâm Ans.*, III, 329a-31b ve Y. Öztuna, *Hayat Ans.*, II, 776b-7b.

Mehmed Nüzhet, *Ramazân-Oğulları, TOEM*, II-12, 769-73, II.1327 = 1911; Kevser Göçen, *Ramazân-Oğulları*, Edebiyat Fak., târih tezi, no. 747, 1942.- W. Muir, *The Memluke Slave Dynasty*, Londra, 1896; A. N. Poliak, *Feudalism in Egypte, Syria, Palestine and the Lebanon (1250-1900)*, Londra, 1939; Mahmûd b. Selîm, *'Asrü'n Selâtıyni'l-Memâlîk*, Kahire, 1947; David Ayalon, *Gunpowder and Firearms in the Mamluk Kingdom*, Londra, 1956, 2: 1978; Aynı Yazar, L'*Esclavage du Mamelouk*, Kudüs, 1951; Aynı Yazar, *Studies on the Structure of the Mamluk Army, BSOAS*, XV-XVI; Aynı Yazar, *The System of Payment in Mamluk Military Society, Journal of the Economic and Social History, Orient*, I-1 ve I-3; Aynı Yazar, *Notes on the Transformation of Mamluk Society in Egypt under the Ottomans, Journal of the Economic and Social History of the Orient*, III-2, VIII.1960; Aynı Yazar, *Studies on the Mamluks of Egypt (1250-1517)*, Londra, 1977. – Abdulkerîm Garâbiya, *al-'Arab va'l-Atrâk*, Şâm, 1961; W. W. Barthold, *Khalif i Sultân, Mir İslama*, I, Petersburg, 1912, 203 v.dd., 345 v.dd., Almanca trc. ve C. H. Becker'in Barthold'ün hılâfet nazariyesi hakkındaki düşünceleri: *Barthold's Studien über Kalif und Islam, Der Islam*, VI, 1915, 350-412, krş. C. H. Becker, *Islamstudien*, I; Yûsuf Ken'an, *Yavuz Sultân Selim ve İttihâd-ı İslâm Siyâseti*, İstanbul; Ş. Altundağ, *Selim I., İA*, X, 1965, 423a-34a. – George William Frederick Stirpling, *The Ottoman Turks and the Arabs, 1511-1574*, Urbana/III., 1942; Herbert Jansky, *Beiträge zur Osmanischen Geschichtschreibung über Agypten, Der Islam*, XXI, 1933; Aynı Yazar, *Die Eroberung Syriens durch Sultân Selim I., Mitteilungen zur Osmanischen Geschichte*, II, 3-4, 1926, 173-241; Merc-i Dâbık için M. C. Baysun, *İslâm Ans.*, VII, 752a-4b ve Y. Öztuna, *Hayat Ans.*, V, 2.312a-b. – Muhammed Kürd-Alî, *Hıtatu'ş-Şâm*, 5 c., Şâm, 1924-7; Salâhuddin Müneccid, *Vulât Dimaşk fî'l-'Ahdi'l-'Osmânî*, Şam, 1949. – C. Snouck Hurgronje, *Mekka*, 4 c., Leiden, 1888-9; G. Weil, *Geschichte der Chalifen*, 5 c., Stuttgart, 1845-62 (V: *Geschichte des Abbasiden Chalifats in Agypten: 1390-1517);* T. Öz, *Hırka-i Saâdet Dâiresi ve Emânât-ı Mukaddese*, İstanbul 1953; Öztuna ve K. Çığ, *Mukaddes Emânetler, Hayat*, 1963; Hartmann, *Wesen und Endedes Osmanischen Chalifats*, Leipzig,

1924; Aynı yazar, *Zur Vorgeschichte des Abbasidischen Schein-Chalifates Von Cairo, Abhandlungen der Deutschen Akademie der Wissenschaften zu Berlin, Phil. – Hist. Klasse*, 1947, no. 9, 1950; Stanford J. Shaw, *The Financial and Administrative Organization and Development of Ottoman Egypt, 1517-1798,* Princeton University, 1962; J. W. Zeinkeisen, *Drei Denkschriften über die Orientalische Frage von Papst Leo X, Koenig Franz I und Kaiser Maximilien I (1517),* Gotha, 1854; Stanley Lane-Poole, *A History of Egypt in the Middle Ages,* Londra, 1936; Alî İbrâhîm Hasen, *Târîhu'l-Memâlîki'l-Bahriyye,* Kaahire, 1944; Ulrich Haarmann, *Quellenstudien Zur frühen Memlukenzeit,* Freiburg, 1970; Paul Balog, *The Coinage of the Mamluk Sultans of Egypt and Syria,* New York, 1964; Muhammed Cemâlüddîn Sürûr, *Devletü Benî Kalavun fî Mısr,* Kaahire, 1960; A. C. Hess, *The Ottoman Conquest of Egypt (1517) and the Beginning of the Sixteenth-Century World War, International Journal of Middle East Studies,* IV, 1973, 55-76; Sir William Muir, *The Memeluke or Slave Dynasty of Egypt (1260-1517),* **Londra, 1896.**

YILMAZ ÖZTUNA'NIN ESERLERİ

-*1402 Ankara Muhârebesi, Bâyezîd ile Timur'un Ölümü ve Fetret Devri,* İstanbul 1946, Kenan Matbaası 88 s. (2.000 tiraj) (tükendi)

-*Türk Mûsikîsi Lugati*, İstanbul 1949-1955, *Mûsiki Mecmuası* yayını, 446 s. (çift sütun) (1.000 tiraj) (tükendi)

-*Gündelik Gazete Tarzında Hazırlanmış Dünya Tarihi, Hayat Tarih Gazetesi, İnsanlığın Başlangıcından Kore Harbi'ne Kadar* İstanbul 1963, *Hayat* yayını. 216 s. (5 sütun, in folio) (te'lif ve terceme) (220.000 tiraj) (tükendi)

-*Türkiye Ansiklopedisi*, İstanbul 1964 ve 2 baskı daha, *Hayat* yayını 520 s. (3 sütun) (550.000 tiraj) (tükendi) (Prof. Dr. Metin Tuncel'le müşterek)

-*Mahmûd Şevket Paşa'nın Günlük Not Defteri, Hayat* mecmuasında tefrika, 1965 (metin neşri), kitap şeklinde: İstanbul 1988, 224 s. (5.000 tiraj) (tükendi)

-*Hurşîd Paşa‘nın Saray Hâtıraları, Hayat Târih Mecmuası*'nda tefrika, 1965 (metin neşri)

-*Barbaros Hayreddin Paşa'nın Hâtıraları, Hayat Târih Mecmuası*'nda 1965 (metin neşri), kitap şeklinde: Boğaziçi yayınevi, İstanbul 1990, 128 s. (5.000 tiraj)

-*Mimâr Sinân'ın Hâtıraları, Hayat Tarih Mecmuası*'nda tefrika, 1966 (metin neşri)

-*Seydi-Ali Reîs'in Hâtıraları, Hayat Tarih Mecmuası*'nda tefrika, 1966 (metin neşri)

-*Gaalib Paşa'nın Hâtıraları, Hayat Tarih Mecmuası*'nda tefrika, 1966 (metin neşri)

-*Türkiye Târihi (Başlangıcından Zamânımıza Kadar), Hayat* yayını, 12 c, İstanbul, 1964-67, toplam 3.664 s. (60.000 tiraj) (tükendi) (1. cildin Arapça trc. Erşedü'l-Hürmüzî, *el-Medhal ale't-Târîhi't-Türkiye,* Beyrût 2005)

-*Vilâyetlerimizin Târihi, Hayat* yayını, 448 s. (çift sütun), İstanbul 1968 (45.000 tiraj) (tükendi)

-*Les Bases de la Musique, Turque Cultura Turcica*'dan ayrı baskı, Ankara 1965 (5.000 tiraj) (tükendi)

-*TRT Türk Mûsikîsi Notaları* (bir hey'etle müşterek) (teksir), İstanbul radyosu, 1967-69

-*Osmanlı Pâdişâhlarının Hayat Hikâyeleri, Hayat* yayını, İstanbul 1969, 120 s. (3 sütun) (150.000 tiraj) (tükendi), yeni baskı: Ötüken Yayınevi, İstanbul 1988, 446 s. (3.000 tiraj), sonraki baskı (3.000 tiraj), 4. baskı, 366 s., 1998, 5. baskı 2.000, 6. baskı 2005. (Yıldırım Bâyezîd bahsi: 36 s., İst. 1972, Bedir yay.)

-*Türk Târihinden Yapraklar,* aslı: 1965-66'da İstanbul Radyosu'nda yapılan 69 konuşma, *1000 Temel Eser: 11,* Devlet Kitapları, Millî Eğitim Bakanlığı, İstanbul 1969, 344 s. (20.000 tiraj) (tükendi); 2. baskı: İstanbul 1983, Ötüken Yayınevi 344 s. (10.000 tiraj), 3. baskı MEB, İstanbul 1985, 388 s. (5.000 tiraj), 4. baskı: MEB, Türk Klâsikleri: 17, İstanbul 1992, 340 s. (20.000 tiraj), 5. baskı: MEB, *Millî Klâsikler: 11* 340 s., 1999, 340 s. (5.000 tiraj) (toplam 66.000 tirajlı) (tükendi); kısaltılmışı: *Türkler,* İst. 2004, 256 s. (2.500 tiraj), 7. baskı (Ötüken, 2.000), 2005.

-*Resimlerle 93 Harbi (1877-78 Türk-Rus Savaşı), Hayat* yayını, İstanbul 1969, 48 s. (3 sütun) (15.000 tiraj) (tükendi)

-*Türk Bestecileri Ansiklopedisi,* Hayat yayını, İstanbul 1969, 160 s. (çift sütun) (150.000 tiraj) (tükendi)

-*Türk Mûsikîsi Ansiklopedisi,* Devlet Kitapları, Millî Eğitim Bakanlığı, 3 c, İstanbul 1969, 1974, 1976, 374 + 140 + 328 s. (çift sütun) (10.525 tiraj) (tükendi)

-*Osmanlı Târihçilerinden Seçmeler, Hayat Târih Mecmuası*'nda tefrika, 1970 (metin neşri), bir bölümünün kitap şekli: *İslâma Dâvet,* Samsun 1981, 128 s. (10.000 tiraj) (tükendi)

-*Resimlerle Türkiye Târihi, Hayat* yayını, İstanbul 1970, 300 s. (çift sütun) (30.000 tiraj) (tükendi)

-*Fâtih'in Ölümü, Hayat Mecmuası*'nda tefrika, 5-6. 1964.

-*İkinci Osman, Yeni İstanbul*'da tefrika, 7.8.1966 v. dd. Ve *Dünya*'da tefrika, 12.1972.

-*Osmanlı Hânedânı, Orta Doğu* gazetesinde tefrika, 5.1974.

-*Büyük Türk Sözlüğü, Hayat* yayını, İstanbul 1970, 1.288 s. (çift sütun) (180.000 tiraj) (Prof. Dr. Muharrem Ergin'le müşterek) (tükendi)

-*Havacılık Târihinde Türkler (1918 Mondros Mütârekesi'ne Kadar),* Hava Kuvvetleri Komutanlığı yayını, Ankara 1970, 448 s. (çift sütun) (2.000 tiraj) (tükendi) (Yk. Mh. Yavuz Kansu ve Hv. Alb. Sermed Şensöz'le müşterek)

-*Dördüncü Murâd, Hayat Mecmuası*'nda tefrika, 1971

-*Türk Mûsikîsi Klâsikleri,* Devlet Kitapları, Millî Eğitim Bakanlığı, İstanbul 1972, 1-6, s. 1-36 (çift sütun, in folio) (5.000 tiraj) (tükendi)

-*Kösem Sultan, Hayat Mecmuası*'nda tefrika, 1972.

-*İstanbul Sarayları, Hayat Mecmuası*'nda Tefrika, 1973.

-*Halil Menteşe'nin Hâtıraları, Hayat Târih Mecmuası*'nda tefrika, 1973 (metin neşri)

-*Safiyye Sultân, Hayat Mecmuası*'nda tefrika, 1975, *Son Havâdis*'te tefrika, 1980.

-*Histoire de la Turquie*, Basın-Yayın Gn. Müd. yayını, Ankara 1976, 80 s. (çift sütun) (10.000 tiraj) (tükendi), 2. baskı: 2002 (5.000 tiraj)

-*Osmanlı Târihi ve Medeniyeti*, YAYKUR ders notları, Millî Eğitim Bakanlığı, Ankara 1976, 1977, 1979, üç baskı, 152 s. (toplam 450.000 tiraj) (tükendi)

-*Târih Lise III,* Devlet Kitapları, Millî Eğitim Bakanlığı, İstanbul 1976, 480 s., değişik 2. baskı 1977, 448 s. (200.000 + 150.000 tiraj) (tükendi)

-*Osmanlı İmparatorluğu Nasıl Battı? Tercüman* gazetesinde tefrika, 1977.

-*Osmanlı imparatorluğu,* Devlet Kitapları, Millî Eğitim Bakanlığı, Ankara 1977, 72 s. (çift sütun) (13.600 tiraj) (tükendi).

-*Osmanlı İmparatorluğu, Tercüman* gaz. *Türk ve İslâm Ans.,* 2. cilt (1. ciltte *Türk Târihi*).

-*Türk Bestecileri,* İst. Radyosu'nda N. Atlığ'ın aylık 45 dakika konserlerinde, 1.1966-1.1968.

-*Türk Bestecileri, Son Havâdis* gaz. 1970-74 ve *Dünya* gaz. 1969-74'te müzik sayfalarında.

-*Türk Mûsikîsi Târihi,* İstanbul Teknik Üniversitesi Türk Mûsikîsi Devlet Konservatuarı ders notlarının teksîri, İstanbul 1977, 44 s. (tükendi).

-*14. Yüzyılda Türk Mûsikîsi,* MEB, *14. Yüzyıl Türk San'atı,* İstanbul 1977'de.

-*Târihte Ramazan, Tercüman* gazetesinde tefrika, 1979.

-*Bir Darbenin Anatomisi, Hayat Mecmuası*'nda tefrika, 1982, kitap hâlinde: Ötüken Yayınevi, İstanbul 1984, 520 s. (10.000 tiraj), yeni baskılar: 1987, 564 s. (3.000 tiraj), 1990, 560 s. (3.000 tiraj), 5. baskı: Bâbıâlî Kültür Yayıncılığı, 472 s. (2.500 tiraj), Fransızca'ya çevrildi: Pr. Ömer Nâmî.

-*Türkler, Arablar ve Yahûdiler, Hayat* mecmuasında tefrika, 1982, kitap hâlinde: Boğaziçi Yayınevi, İstanbul 1989, 80 s. (3.000 tiraj) (tükendi).

-*Balkan Savaşı, Hayat Mecmuası*'nda tefrika, 1983, kitap hâlinde: Ötüken Yayınevi, İstanbul 1990, 208 s. (3.000 tiraj) (tükendi), *Rûmeli'ni Nasıl Kaybettik?,* İstanbul 2006, 216 s. Bâbıâlî Kültür Yayıncılığı.

-*Harem'de Fırtına, Tercüman* gazetesinde tefrika, 1983, kitap hâlinde: *Osmanlı Haremi'nde Üç Hasekî-Sultân,* Ötüken Yayınevi, İstanbul 1988, 264 s. (3.000 tiraj), 5. baskı 2.000 (3.000 tiraj), 6. baskı 2005 (2.000 tiraj)

-*Târih Sohbetleri,* Ötüken Yayınevi, İstanbul 1988, 384 s. (3.000 tiraj). (tükendi).

-*İttihad ve Terakkî, Hayat Mecmuası*'nda tefrika, 1983

-*Dînî Bestekârlarımız, Tercüman* gazetesinde tefrika, 1983

-*Son İslâm Devletleri, Tercüman* gazetesinde tefrika, 1983

-*Balkan Savaşı, Tercüman*'da tefrika 1986

-*Sâdeddin Arel*, Kültür Bakanlığı, Ankara 1986, 160 s. (20.000 tiraj) (tükendi).

-*Hacı Ârif Bey*, Kültür Bakanlığı, Ankara 1986, 128 s. (20.000 tiraj) (tükendi).

-*Târih Sohbetleri, Hayat*'da tefrika, 1986.

-*Osmânoğulları ve Türk Mûsikîsi,* Türk Dünyâsı Araştırmaları, İstanbul 1987, 30 s. (tükendi).

-*Türk Mûsikîsi, Teknik ve Târih,* Türk Petrol Vakfı, İstanbul 1987, 120 s. (5.000 tiraj) (tükendi)

-*Türkiye'de Askerî Müdâhaleler,* s. 1-36, çift sütun, *Tercüman* yayını, İstanbul 1987 (100.000 tiraj) (tükendi).

-*Itrî,* Kültür Bakanlığı, 112 s., Ankara 1987 (15.000 tiraj) (tükendi).

-*Dede Efendi*, Kültür Bakanlığı, İstanbul 1987, 232 s. (15.000 tiraj), 2. baskı 1996, 240 s. (5.000 tiraj) (tükendi)

-*Abdülkaadir Merâğî*, Kültür Bakanlığı, Ankara 1988, 96 s. (15.000 tiraj) (tükendi).

-*Keçeci-zâde Fuâd Paşa*, Kültür Bakanlığı, 1988 (15.000 tiraj), 116 s. (tükendi).

-*Şevki Bey*, Kültür Bakanlığı, Ankara 1988, 148 s. (8.000 tiraj) (tükendi).

-*Âlî Paşa*, Kültür Bakanlığı, 1988, 148 s. (8.000 tiraj) (tükendi).

-*Tanzîmât Paşaları: Âlî ve Fuâd Paşalar,* Ötüken, 2006.

-*Kaanûnî Sultân Süleymân*, Ankara 1989, 176 s., Kültür Bakanlığı (15.000 tiraj) (tükendi) ve Bâbıâlî Kültür, 2006, 200 s.

-*İkinci Mahmûd*, Ankara 1989, 124 s., Kültür Bakanlığı (15.000 tiraj) (tükendi), Bâbıâlî Kültür, 2006, 134 s.

-*Şark Mes'elesi,* Ankara 1989, 58 s. (10.000 tiraj), Almanca tercemesi: *Die Ostfragen*, 1989, 80 s., Fransızca tercümesi: *Question d'Orient*, 1989, 80 s. (hepsi tükendi).

-*Osmanlı Devleti Târihi*, Faisal Finans Kurumu, 2 c., 1.160 s., İstanbul 1986 (5.000 tiraj), Kültür Bakanlığı, Ankara 1999, 2 c., 1.168 s. (5.000 tiraj), bir de Yimpaş Holding'in korsan baskısı var (tükendi) (Arabca tercemesi: Adnân Mahmûd Selmân, *Târîhu'd-Dewleti'l-Usmâniyye,* Kaahire 1988, 1990, 2 c., 680+878 s., (10.000 tiraj) (hepsi tükendi): Gözden geçirilmiş son baskı: 2 c., Ötüken, İstanbul 2004, 640+484 s.

-*Târîh Ansiklopedisi*, BATEŞ, İstanbul 1991, 2 c., 832 s. (çift sütun) (10.000 tiraj) (tükendi)

-*Büyük Türkiye Târihi (Başlangıcından Zamânımıza Kadar Türkiye'nin Siyâsî, Medenî, Kültür, Teşkîlât ve San'at Târîhi)*, Ötüken Yayınevi, İstanbul 1977-1979, 14 c. (toplam 6.904 s.) (55.000 tiraj) (tükendi).

-*İslâm Devletleri, Devletler ve Hânedânlar,* c.I, Kültür Bakanlığı, Ankara 1989, 1.060 s. (5.000 tiraj) Arabca trc. Adnân Mahmûd Selmân, 2. baskı 1996 (5.000 tiraj), 3: 2005, 1.078 s. (1.500 tiraj).

-*Türkiye Devleti (1074-1990), Devletler ve Hânedânlar,* c. II, Kültür Bakanlığı, Ankara 1990, 1.200 s. (5.000 tiraj), 2. baskı 1996 (5.000 tiraj) 3: 2005, 1.300 s. (1.500).

-*İlk Çağ Devletleri, Devletler ve Hânedânlar,* c. III, Kültür Bakanlığı, Ankara 1990, 565 s. (5.000 tiraj), 2. baskı 1996 (5.000 tiraj) (tükendi)

-*Avrupa Devletleri, Devletler ve Hânedânlar,* c. IV, Kültür Bakanlığı, Ankara 1991, 900 s. (5.000 tiraj), 2. baskı 1996 (5.000 tiraj) (tükendi), 3: 2005, 908 s. (1500).

-*Lâtin Avrupa ve Amerika Devletleri, Devletler ve Hânedânlar,* c. V, Kültür Bakanlığı, Ankara 1996, 960 s. (6.500 tiraj) (tükendi), 3: 2005, 976 s. (1500) (5 cildin toplamı 4.902 s.).

-*Türk Mûsikîsi, Türk Dünyâsı El kitabı,* TKAE, Ankara 1992, c.II, s. 487-535.

-*Türk Mûsikîsi Kavram ve Terimleri,* Atatürk Yüksek Kurumu, Ankara 2000, 592 s., çift sütun, (3.000 tiraj).

-*Yavuz Sultân Selîm*, İst. 2006, Bâbıâlî Kültür Yay., 260 s.

-*Tarihten Portreler, Türkiye* gazetesi, haftalık yazılar, 1990-92, kitap hâlinde Ötüken 1998, 366 s. (5.000 tiraj).

-Sâz eserlerinin notaları: Dr. Yılmaz Karakoyunlu, *Parlamenter Bestekârlar,* TBMM nş., Ank. 1999, s. 145-58. ve Târih Kip, *TRT Saz Eserleri Repertuvarı* ve *Mûsikî Mecmuası,* 1965 ve Onur Akdoğu, *Târihçi ve Müzikolog Yılmaz Öztuna,* İzmir 1990.

-*Târihten Sohbetler, Türkiye* gazetesi, haftalık yazılar, 1992-97, kitap hâlinde: 3 c., toplam 1.248 s. Ötüken, 1988 (5.000 tiraj).

-*Hurrem Sultân,* senaryo, 2005.

-*Büyük Türk Mûsikîsi Ansiklopedisi,* 2 c., 480+592 s. (çift sütun), Kültür Bakanlığı, Ankara 1990 (5.000 tiraj) (tükendi).

-*Târih Konuşmaları,* TRT2'de cumartesi geceleri 25 dakikalık TV sohbetleri, 2,5 yılda 125 konuşma, 2001-2003.

-*Çerçeveden Yansımalar,* TGRT-Haber TV'de her ayın ilk pazartesi gecesi 90 dakika politika konuşması (başlangıç: Kasım 2004)

-*Târih Kavramları ve Terimleri,* Ötüken, 2006.

-*Türk Mûsikîsi, Akademik Klâsik Türk San'at Mûsikîsi'nin Ansiklopedik Sözlüğü,* 2 c., 484+656 s., Ankara 2006.

-*Büyük Osmanlı Târîhi,* Ötüken Yayınevi, İstanbul 1994, 10 c., yaklaşık 5.500 s. (30.000 tiraj).

-Makaleler, fıkralar, etüdler, ansiklopedi maddeleri: *Hayat Ansiklopedisi*'nde 874 madde; *Hayat Küçük Ansiklopedi*'de 200 kadar madde; *Hayat Târih Mecmuası*'nda 500 kadar etüd, makale, tenkıyd; *Dünyâ* gazetesinde 500 kadar siyâsî makale; *Son Havâdis*'de 250 kadar siyâsî makale; *Hayat* mecmuasında 60 kadar makale; *İstanbul Ansiklopedisi*'nin her iki baskısında 40 kadar madde; *Yeni İstanbul* gazetesinde 20 kadar makale; *Türk Kültürü* mecmuasında 20 kadar etüd; *İslâm-Türk*

Ansiklopedisi'nde 10 kadar madde; *Türk Ansiklopedisi*'nde 2.700 kadar mûsikî ve târih maddesi; *Meydan-Larousse*'da 800 kadar 12 ciltteki bütün Türk Mûsikîsi maddeleri; *Ses San'atçılar Ansiklopedisi*'nde 135 kadar madde; *Osmanlıca-Türkçe Sözlük*'de (Ferid Devellioğlu) 700 kadar bütün Türk Mûsikîsi maddeleri; *Yeni Türk Ansiklopedisi*'de ansiklopedinin dörtte birini oluşturan bütün mûsikî, târih ve Türkiye dışı coğrafya maddesi; *Tercüman*'da 1.000 küsur haftada 7 gün köşe yazısı; *Türkiye* gazetesinde 2.000 kadar başmakale; çeşitli dillerde gazete, dergi, ansiklopedilerde 2.000'e yakın makale. Kitap hâline getirilmiş makaleler bu listenin dışındadır.

Müellifin genel yayın müdürü ve başredaktör olarak yayınladığı başlıca periodikler: *Hayat Ansiklopedisi, Hayat Târih Mecmuası, Türk Ansiklopedisi,* MEB (K-S harflerine ait ciltler). Hayat, MEB ve Kültür Bakanlığı serileri içinde pek çok kitap.

[1] Asrın (yüzyılın) güneşiydi. İkindi vakti güneşin gölgesi uzun, fakat müddeti kısa olur. Hükümdarlar, tâc ve tahtları ile övünürler. Tâc ve taht, onunla övünürdü (Arapça'da asr kelimesi hem "yüzyıl", hem de "ikindi vakti" mânâlarına gelir).